

І С Т И Н И

АРТУР
КОНАН ДОЙЛ

КРАЇНА
ІМЛИ

 FOLIO

І С Т И Н И

АРТУР КОНАН ДОЙЛ

КРАЇНА ІМЛИ

Харків
«ФОЛІО»
2019

УДК 821.111
Д62

Серія «Істини»
заснована у 2017 році

Переклад з англійської
Євгена Тарнавського

Художник-оформлювач
О. А. Гугалова-Мешкова

ISBN 978-966-03-7836-0
(Істини)
ISBN 978-966-03-8401-9

- © Є. М. Тарнавський, переклад українською, 2019
- © О. А. Гугалова-Мешкова, художнє оформлення, 2019
- © Видавництво «Фоліо», марка серії, 2017

ОТРУЄНИЙ
ПАСОК

Розділ 1

РОЗМИТІ ЛІНІЇ

Я відчуваю нагальну потребу ретельно описати ці вражаючі події, поки подробиці залишаються ще свіжими в моїй пам'яті і не стерлися потоком часу.

Коли кілька років тому я описував на шпальтах «Дейлі газетт» сенсаційну подорож, під час якої втрапив у казкову місцину в Південній Америці в товаристві професора Челленджера, професора Саммерлі та лорда Джона Рокстона, то мені, звісно, навіть не снилося, що я колись буду в змозі розповісти набагато більше про дивовижну пригоду, що затьмарює собою все, що досі відбувалося в людській історії. Ця подія вже незвичайна сама по собі, але те, що ми четверо на той час опинилися разом і могли спостерігати за нею, було цілком природно та логічно. Насамперед спробую, за можливості ясно та стисло, викласти всі обставини, що передували цій пригоді, хоча чудово знаю, що читачеві було б найприємніше почути від мене якнайдокладніший звіт. Зацікавлення суспільства цією подією, як ми знаємо, не охололо й досі.

Отже, в п'ятницю двадцять сьомого серпня (цей день навіки закарбується у всесвітній історії), я вирушив до редакції мого часопису, щоб попросити у пана МакАрдла, завідувача відділу новин, триденну відпустку. Старий доб-

рий шотландець лише похитав головою, почухав у задумі пухнасті залишки рудуватого чуба й одягнув у такі слова своє негативне ставлення до мого прохання:

— Знаєте, пане Мелоун, ми мали для вас небавом виняткове завдання, таке, скажу не криючись, що лише ви можете виконати як належить.

— Дуже прикро, — засмутився я, хоча й спробував приховати, як міг, своє природне розчарування. — Звісно, якщо я вам потрібен, то й сперечатися даремно. Втім, маю потребу відлучитися у дуже терміновій справі, а тому, якщо все ж є якась можливість обійтися без мене...

— Не бачу такої можливості!

Мені нічого не залишалось, як погодитися з цією прикрістю. Зрештою, я мав би знати, що журналіст ніколи не може розпоряджатися ні собою, ні своїм часом.

— У такому разі викину це з голови, — безтурботно заявив я, наскільки це було можливо в такому гуморі. — Яке ж завдання маєте намір мені загадати?

— Бажаю, щоб ви взяли інтерв'ю у цього дідька з Рокерфілду.

— Ви ж не маєте на увазі професора Челленджера? — вигукнув я.

— Саме його, кого ж ще? Минулого тижня він ухопив за комір і підтяжки молодого Алека Сімпсона з «Кур'єра» і волочив його за собою цілу милю проїжджою дорогою. Ви ж читали про це, вочевидь, у поліційній хроніці? Наші молоді репортери вважали б за краще, мабуть, брати інтерв'ю в алігатора, який утік із зоопарку. Ви єдиний, хто здатен на таке, адже ви давній приятель цього крокодила.

— Ах, — зітхнув я з полегшенням, — це дуже спрощує справу! Саме для цього я і просив у вас відпустки, щоб від-

відати професора Челленджера. Наближається річниця тієї надзвичайної пригоди, яку ми пережили вчотирьох, і він запросив нас усіх відсвяткувати цей день.

— Чудово! — зрадів МакАрдл, потираючи руки та поблискуючи крізь скельця окулярів очима, що радісно засяли. — Отже, ви зможете вивідати у нього достобіса цікавих речей. Якби це не Челленджер, я б дивився на все, як на пустопорожні теревені, але цей чоловік уже якось мав рацію у подібному випадку, і хтозна, чим скінчиться справа цього разу.

— Що ж може він мені повідомити? — поцікавився я. — Щось трапилося?

— А хіба ви не читали його листа про «наукові можливості» в сьогоднішній «Таймс»?

— Ні, не читав.

МакАрдл пірнув під стіл і підняв із підлоги газету.

— Прочитайте це вголос, будь ласка, — сказав він і вказав на конкретне місце, — бо вже й не знаю, чи все я правильно второпав, тому із задоволенням послухаю ще раз.

Ось що я прочитав:

— *«Наукові можливості*

Сер! Із тихою радістю, до якої, однак, долучилися деякі не такі вже втішні почуття, я прочитав напрочуд самовдоволеного та надзвичайно безглузлого листа Джеймса Вілсона Мак-Фейла, надрукованого у вашому часописі, який просторікує про розмиті фраунгоферові лінії в спектрах планет і нерухомих зірок. Цей джентльмен вважає це явище цілком несуттєвим, хоча кожен, хто має більше клепок у голові, надав би йому особливого значення, позаяк воно врешті-решт може відбитися на добробуті всіх живих істот. Я не можу, певна річ, розраховувати, що наукові терміни

будуть зрозумілі тим нетямам, котрі звикли черпати свої знання в щоденних газетах, тому намагатимусь пристосуватися до їхнього низького розумового рівня та пояснити стан речей наочним прикладом, який, сподіваюся, виявиться доступним для розуміння ваших читачів».

— Неможливий чоловік! — вигукнув МакАрдл. — Щойно народжений голуб і той би, здається, наїжачився від його брутальності, і навіть мирні збори квакерів могли б нею обуритися. Тепер я розумію, чому Лондон став для нього нестерпним. А це прикро, пане Мелоун, бо довбешка у нього справді варить. Що ж, послухаємо тепер це порівняння.

Я продовжив:

— *«Припустімо, що жменька зв'язаних один із одним корків повільно мчить хвилями Атлантичного океану. День у день корки повільно плывуть уперед у незмінних обставинах. Якби корки були наділені розумом, який їм відповідає, вони, ймовірно, були б упевнені, що цей стан речей вічний і незмінний. Ми ж, наділені значно більшою кмітливістю, знаємо, що, ймовірно, може статися щось таке, чого ті корки не очікують. Так, наприклад, вони можуть натрапити на корабель або на сплячого кита, або заплутатися у водоростях. Зрештою, їхня доля — опинитися викинутими на скелястий берег Лабрадору. Але всього цього вони не передбачають, тому що день у день м'яко та рівномірно гойдаються на хвилях безмежного, на їхню думку, і вічно незмінного океану.*

Ваші читачі, можливо, вже здогадалися, що при цьому порівнянні я під океаном розумію нескінченний ефір, крізь який ми мчимо, і що зв'язані один із одним корки — маленька, незначна планетна система, до якої ми належимо.

Світило третього ступеня з купкою жалюгідних супутників — ми мчимо, у незмінних на перший погляд обставинах, назустріч невідомому кінцю, якійсь жахливій катастрофі, що підстерігає нас на останньому бастіоні простору, де нас скинуть у якусь ефірну Ніагару або ми розіб'ємося об якийсь незримий Лабрадор. Я анітрохи не поділяю поверхневого та неосвіченого оптимізму вашого працівника Джеймса Вілсона Мак-Фейла і, навпаки, вважаю, що доречно було б якнайточніше досліджувати зміни нашого космічного середовища. Зрештою, воно й саме означає нашу ймовірну загальну загибель».

— Із нього вийшов би чудовий проповідник! — зауважив МакАрдл. — Його слова гримлять, як звуки органу. Подивімося, однак, що викликає в ньому такий неспокій.

— «Те, що в спектрі розпливаються та зникають фраунгоферові лінії, вказує, як мені здається, на зміни в космосі — і до того ж на вельми своєрідні зміни. Світло планет, як відомо, є відображенням сонячного світла. Світло нерухомих зірок, навпаки, випромінюють безпосередньо вони самі. Тим часом зараз одна і та ж зміна спостерігається як у спектрі планет, так і в спектрі нерухомих зірок. Чи можна реально шукати причину цього явища в самих планетах і нерухомих зірках? Це я вважаю недоречним. Якій загальній зміні вони могли б раптом піддатися? А чи не криється причина цієї зміни в земній атмосфері? Це, вочевидь, можливо, але неправдоподібно, бо на це не маємо явних вказівок, а відповідні хімічні дослідження не дали жодних результатів. Який же існує третій варіант? Зміна таїться в тому нескінченно тонкому ефірі, живому медіумі, який сполучає зірку із зіркою та наповнює Всесвіт. Глибока підводна течія повільно несе нас у цьому океані. То хіба важко припустити, що ця течія

тягне нас у такі ефірні зони, які є новими для нас і мають властивості, зовсім нам не відомі? Либонь, в ефірі сталася якась зміна саме цього штибу. Космічна зміна спектра свідчить на користь такої гіпотези. Ця обставина може бути сприятливою для нас, може тайти в собі небезпеку для нас і може також не бути пов'язаною з якимись наслідками для нас. Поки що ми про це нічого не знаємо. Нехай йолопи-спостерігачі відмахуються від усього цього, як від того, що не є суттєвим. Кожен, хто, як і я, наділений все ж децицею гострого розуму, має збагнути, що можливості, приховані у Всесвіті, не обмежені нічим і що розумніший за всіх той, хто завжди готовий до непередбачуваного. Ось наочний приклад: хто може довести, що таємнича епідемія, що спалахнула серед тубільних племен Суматри (про це повідомило те саме число вашої газети), не пов'язана з передбачуваною мною космічною зміною, на яку, можливо, саме ці народи реагують легше, ніж європейці? На це запитання не можна наразі відповісти ні ствердно, ні заперечно. Проте той, хто не може втямити, що це в науковому сенсі можливо, є справжнім невиправним телепнем.

З найглибшою пошаною,

Джордж Едвард Челленджер, Ротерфілд».

— Але ж лист справді надзвичайно хвилюючий! — задумався МакАрдл і встромив цигарку в довгу скляну рурку, що слугувала йому мундштуком. — Якої ви думки щодо цього, пане Мелоун?

— На свій сором, мушу зізнатися, що нічогісінько не знав про це суперечливе питання. Що таке, передусім, ті фраунгоферові лінії?

МакАрдла в цьому просвітив редактор нашого наукового відділу, тому він витягнув із шухляди дві розцяцьковані

спектральні стрічки, вельми схожі на ті, якими прикрашають свої кепі молоді фертики з крикетних клубів. МакАрдл показав мені чорні лінії, що перетинали паралельно ряди барв — червоної, оранжевої, жовтої, зеленої, блакитної, синьої та бузкової.

— Ось ці темні смуги й називають фраунгоферовими лініями, — витлумачив він. — Всі кольори загалом — це є світло. А будь-яке світло, дроблячись крізь призму, дає ці кольори — і до того ж завжди одні й ті ж. Отже, справа не в кольорах. Визначальне значення мають лінії, бо вони змінюються залежно від того, яке тіло випромінює світло. Ці лінії, зазвичай дуже чіткі, останнього тижня розмилися, й астрономи не можуть порозумітися щодо причини цього явища. Ось вам світлина цих розмитих ліній. Завтра вона з'явиться в нашому виданні. Досі публіка цим не цікавилася, але тепер, як мені здається, вона збуджена під впливом листа Челленджера в «Таймсі».

— А до чого тут Суматра?

— Авжеж, відстань і справді завелика від розмитих у спектрі ліній до хворих тубільців на Суматрі. Але Челленджер уже довів нам якимось, що його твердження мають ґрунт під собою. До цього долучається ще й те, що, згідно зі щойно отриманою із Сінгапуру телеграмою, раптово згасли маяки в Зондській протоці. Внаслідок цього там, певна річ, одразу ж сіли на міліну два кораблі. Все це вкупі слугуватиме вам, у будь-якому разі, достатнім матеріалом для інтерв'ю з Челленджером. І якщо ви у нього справді щось видаєте, надішліть нам стовпчик для вранішнього випуску.

Я попрощався з МакАрдлом. На сходах почув, як у приймальні називали моє ім'я. Це був кур'єр, котрий приніс мені телеграму, що прибула на мою адресу в Стритемі.

Телеграму послав мені саме той чоловік, про котрого ми тільки-но згадували, в ній йшлося: «Мелоуну, 17, Гілл-стрит, Стритем. Привезіть кисню. Челленджер».

«Привезіть кисню!» Я згадав, що професор вирізняється дотепністю слона, що підбурює його іноді до дуже незграбних і диких дотепів. Чи не був це один із тих жартів, від яких він потім завжди вибухав таким, схожим на ревіння, шаленим реготом, що очі у нього й зовсім зникали — з тієї простої причини, що тоді й обличчя його не було видно, а лише страшенно роззявлену пащеку та кудлату бороду, що трясеться? При цьому його нітрохи не остуджували серйозні та незворушні обличчя оточуючих.

Я кілька разів перечитав телеграму, але не знайшов жодних ознак, які вказували б на її жартівливе спрямування. Вочевидь, це все ж було серйозне доручення, правда, вельми дивного ґатунку. У будь-якому разі, я й не подумав про те, щоб ухилитися від виконання його жадання, яке, без сумніву, спричинили вагомі міркування. Можливо, він мав намір провести якийсь важливий хімічний дослід, а може... Ну, це не моя справа мізкувати про те, навіщо йому знадобився кисень. Мое завдання — роздобути його.

Я ще мав у своєму розпорядженні близько години до відходу потяга. Тому винайняв кеб, попередньо дізнавшись із телефонного довідника адресу одного кисневого заводу на Оксфорд-стрит, і звелів відвезти себе туди. Коли я під'їхав до заводу, назустріч мені з воріт вийшли двоє молодиків, котрі з трудом тягли залізний балон і поклали його в автомобіль, який чекав їх на вулиці. За їхньою роботою спостерігав один старигань і при цьому чехвостилих на чому світ стоїть. Несподівано він обернувся до мене. Ці різкі риси та цапина борідка не дозволяли помилити-

ся. Сумнівів не залишилося: переді мною стояв мій старий сварливий супутник, професор Саммерлі.

— Як! — вигукнув він. — Ви ж не станете мене переко-
нувати, що й *ви* отримали безглузду телеграму щодо кисню?

Я витягнув і простягнув йому свою телеграму.

Той зиркнув на мене і сказав:

— Так, отримав і послухався його, щоправда, вельми неохоче. Наш милий приятель такий же нестерпний, як завжди. Невже йому й справді настільки терміново знадобився кисень, що він знехтував звичними способами його постачання та відбирає час у людей, зайнятих більше за нього і значно важливішими справами? Чому він не випи-
сав його на заводі?

Я зміг лише промимрити, що на це у нього, ймовірно, були серйозні причини.

— А може, він їх лише вважав серйозними? Це, в будь-якому разі, не одне й те ж. Тепер вам, звісно, не доведеться купувати кисню, бо я й так вже везу із собою чималий запас.

— Однак він, либонь, воліє, з якихось особливих міркувань, щоб і я привіз кисню, а мені не хотілося б діяти проти його бажання.

Не звертаючи уваги на буркотливі заперечення професора, я купив таку ж кількість кисню, як і він, і незабаром поруч із його балоном в автомобіль всадили ще один. Саммерлі запропонував поїхати разом на вокзал Вікторія.

Відтак я підійшов до водія мого кеба, щоб заплатити. Та він назвав ціну, що значно перевищувала тариф, і повівся напрочуд зухвало. Коли я знову підійшов до Саммерлі, той запекло сперечався з обома жевжиками, котрі поклали кисень до його автомобіля, при цьому його сива цапина бо-

рідка сіпалася від хвилювання вгору й униз. Один із робітників обізвав його, здається, бовдуром, полинялим старим папугою, і це так розлютило водія машини Саммерлі, що він зіскочив із сідала і вже намірявся кинутися з п'ястками на захист професора. Довелося докласти чималих зусиль, аби зупинити баталію.

Усі ці дрібні інциденти, як і наступні, можуть здатися неістотними, і тоді справді не привернули моєї уваги. Однак, коли я тепер споглядаю назад, то бачу їхній зв'язок із тією подією, про яку маю намір розповісти.

Водій, як мені здавалося, був новаком або, можливо, хвилювання, викликане інцидентом із робітниками, відібрало йому контроль над собою. У будь-якому разі він вів машину із шаленою швидкістю. Дорогою на вокзал ми двічі мало не втрапили в аварію з іншими автомобілями, що мчали так само шалено та безладно, я ще пригадую, як скаржився своєму супутникові, що спритність лондонських водіїв значно знизилася. Одного разу ми мало не врізалися в натовп людей, котрі витріщилися на бійку на розі Мелл-парку. Всі ці люди, котрі і без цього перебували в стані неймовірного збудження, надзвичайно зворохобилися проти нашого невдахи-водія, а один парубок, стрибнувши на підніжку, замахнувся на нас ломакою. Я його зіштовхнув, і ми були раді, коли залишили позад себе цю юрбу та щасливо вибралися з парку.

Усі ці епізоди розхитали мої нерви, я роздратувався та й терпіння моїх супутників, здавалося, перебуває на межі внаслідок цих інцидентів.

Однак ми знову звеселилися, коли на вокзалі побачили лорда Джона Рокстона, який крокував туди-сюди пероном. На його довготелесій фігурі чудово сидів світлого кольору

мисливський костюм. Його виразне обличчя, з прекрасними, такими проникливими й при цьому веселими очима, засяяло радістю, коли він побачив нас. Кучма його рудуватого волосся подекуди сріблилася, і зморшки на обличчі стали глибшими, але він усе ще залишався незмінним, добрим товаришем давніх часів.

— Привіт, Herr Professor*! Вітаю, мій молодий друже! — вигукнув він і подався нам назустріч.

Лорд зареготав, побачивши наші резервуари з киснем, які саме вивантажував носій.

— То й ви це купили! — зауважив він. — Мій балон уже стоїть у купе. Що це спало на гадку старому?

— Ви читали його листа в «Таймсі»? — спитав я.

— Про що там мова?

— Повна дурня! — різко видихнув Саммерлі.

— Гадаю, що тут існує якийсь зв'язок із цією кисневою витівкою, майже впевнений у цьому, — зауважив я.

— Це нісенітниця! — ще раз брутально перебив мене Саммерлі із запалом, без сумніву, недоречним.

Ми опинилися в купе першого класу для курців, професор уже смалив свою стару прокурену файку, і ми щоразу остерігалися, що вона обпече його довгий сварливий ніс.

— Наш приятель Челленджер — людина розумна, — зронив він збуджено. — З цим кожен погодиться і лише бевзь може це оскаржити. Ви тільки погляньте на розмір його капелюха! Він прикриває мозок вагою в шістдесят унцій — потужну машину, присягаюся Богом, що працює без збоїв і видає бездоганний результат. Покажіть мені ма-

---

* Пане професоре! (Нім.)

шинне відділення, й я визначу розміри машини. Але при цьому він — природжений шарлатан! Ви ж пам'ятаєте, що якось я уже кинув йому це в обличчя. Природжений шахрай, котрий уміє вправно жонглювати за допомогою певних драматичних вивертів. Зараз усе нівроку, ось чому наш приятель Челленджер вважає, що знову зможе привернути до себе увагу суспільства. Чи не думаєте ж ви, що він серйозно вірить у всю цю ахінею щодо змін в ефірі та загрозу, що нависла над родом людським? Що може бути дурнішим за весь цей ідіотизм?

Він сидів, як стара біла ворона, каркав і аж трясся від глузливого реготу. Я спаленів, коли почув, якими словами він характеризує Челленджера. Адже непристойно так казати про людину, котрій ми були зобов'язані своєю славою. Я хотів уже гнівно дати йому відкоша, але мене випередив лорд Джон.

— У вас уже якось трапилася сутичка з Челленджером, — сказав він різко, — і через десять секунд ви лежали на обох лопатках. Вважаю, професоре Саммерлі, що він дужчий за вас і що вам найкраще було б поступитися перед ним і не задиратися.

— Крім цього, — додав я, — він нам усім був вірним товаришем. Хоч би якими були його недоліки, професор відвертий, прямий чоловік і ніколи не став би патякати про своїх супутників щось лихе за їхніми спинами.

— Добре сказано, мій хлопчику! — закинув лорд Джон Рокстон. Потім він привітно всміхнувся і поплескав по плечу професора Саммерлі. — Ось що, Herr Professor, не будемо сваритися, адже ми занадто багато пережили разом! Але Челленджера не чіпайте, бо цей молодик і я небайдужі до стариганя.

Однак Саммерлі ще не був готовий миритися. Його обличчя було зимним, як лід, і він не переставав диміти своєю люлькою.

— Щодо вас, лорде Рокстон, — каркнув він, — то вашій думці в наукових питаннях я надаю точно такого ж значення, скільки ви надавали б моїй думці, наприклад, щодо нової мисливської рушниці. У мене є своя думка, прошу пана, і я вмю її обстоювати. Невже через те, що я одного разу помилився, маю на віру приймати все, чим цей чоловік бажає нас гостити, хоча б це була повна нісенітниця, і не маю права на власну думку? Чи не потрібен нам такий собі науковий Папа, чиї непогрішні просторікування мали б сприйматися *ex cathedra** бідною та смиренною паствою? Заявляю, панове, що й сам маю голову на плечах і що вважав би себе снобом і рабською душею, якби не ворушив власними мізками. Якщо вам приємно, то зробіть милість, вірте в лінії Фраунгофера і в те, що вони тануть в ефірі, і на всю решту дивовиж, але не вимагайте, щоб люди, старші та досвідченіші за вас, шаленіли разом із вами. Хіба не ясно, як свічка, що якби ефір змінився, як він вирішив, то це згубно відбилося б на здоров'ї людей та позначилося також і на нас самих? — професор засміявся, галасливо тріумфуючи з приводу власних аргументів. — Атож, панове, в такому випадку ми б не сиділи тут у вагоні потяга, мирно обмірковуючи наукові питання, а помічали б явні ознаки отруєння. Але скажіть, будь ласка, в чому ви вбачаєте ознаки цієї «отрути», цього «космічного розкладання»? Чекаю на відповідь, панове! Скажіть! Ні, попросу вас не ухилитися, я наполягаю на відповіді!

---

* З кафедри (лат.).

Я невимовно розсердився. У поведінці Саммерлі було щось зарозуміле та зухвале.

— Переконаний, що ви були б дещо стриманішими в своїх зауваженнях, якби були точніше поінформовані про актуальний стан речей.

Саммерлі вийняв люльку з рота та витріщився на мене.

— Даруйте, шановний, що ви хочете сказати цим безсумнівно зухвалим зауваженням?

Я коротко повідомив про дивну епідемію серед тубільців Суматри, а також про те, що на Зондських островах раптово згасли маяки.

— Є ж межі і для людської тупості! — вигукнув Саммерлі, все більше впадаючи в шал. — Невже ж ви не можете втямити, що ефір, якщо ми навіть на мить погодимось з дебільною теорією Челленджера, є речовина рівномірної консистенції і що її склад на іншому краю землі не може бути іншим, ніж тут, у нас? Невже ви могли хоч на мить припустити, що існує окремий ефір для Англії й окремий для Суматри? Чи не думаєте ви, з якогось дива, що ефір Кенту чимось кращий, ніж ефір графства Саррей, яким ми зараз проїжджаємо? Реально легковірність і невігластво профанів не мають меж. Чи мислимо взагалі, щоб ефір на Суматрі мав згубні властивості, які позбавили глузду населення цілої країни, тоді як ефір наших зон не має навіть найменшого впливу на наше самопочуття? Про себе, в будь-якому разі, можу лише сказати, що тілесно та духовно ніколи не почувався краще, ніж тепер.

— Я ж не кажу, що я вчений, — заперечив я, — але мені часто доводилося чути, що наукові досягнення одного покоління часто визнаються помилковими вже наступним.

І врешті-решт не обов'язково володіти надто гострим розумом, аби збагнути, що ефір, про який ми, по суті, дуже мало знаємо, в різних частинах світу міг би відчувати на собі вплив місцевих умов і що через це у віддаленому кінці землі проявляється дія, яка лише пізніше проявиться, ймовірно, і у нас.

— «Міг би» і «ймовірно» — це не докази! — заверещав розлючений Саммерлі. — Так і свині могли б літати. Авжеж, сер, вони *могли б* літати, але не літають. Сперечатися мені з вами — дурна робота. Челленджер заразив вас обох своїм шаленством, і ви розучилися тверезо мислити. З таким самим успіхом я міг би бесідувати з подушкою в цьому купе.

— Мушу вам сказати цілком відверто, професоре Саммерлі, що з часу нашої останньої зустрічі ваші манери анітрохи не покращилися, — різко зауважив лорд Джон.

— Ви, титуловані особи, не дуже любите правду, — дошкульно відрубав Саммерлі. — Чи не правда, що не дуже приємне відчуття, коли тобі вказують, що гучне ім'я не заважає бути повним невігласом?

— Слово ґонору, — серйозно і стримано зазначив лорд Джон, — якби ви були молодші, то не наважилися б балакати зі мною таким чином.

Саммерлі задер догори підборіддя з маленькими гострими клаптиками своєї цапиної борідки.

— Радив би взяти до відома, шановний, що як у поважному віці, так і замолоду я ще жодного разу в житті не вважався казати те, що думаю, прямо в обличчя неосвіченим дурням, атож, сер, неосвіченим бовдурам. І цю звичку я не зміню, хоча б ви носили всі титули, які тільки можуть винайти раби та привласнити собі віслюки.

Очі лорда Джона миттю спалахнули, але він із помітним зусиллям опанував себе і з гіркою посмішкою відкинувся на спинку сидіння, схрестивши руки на грудях. Весь цей вибух справив на мене надзвичайно гнітюче та неприємне враження. Хвилию промайнули у моїй голові спогади про сердешну дружбу, про часи радісної жаги пригод, про все, за що ми страждали, чого домагалися і чого досягли. Й ось до чого дійшло тепер — до нападок і образ! Я раптом розплакався, голосно та нестримно схлипував, і ніяк не міг заспокоїтися. Мої супутники з подивом глипали на мене. Я затулив обличчя руками.

— Мені вже легше, — сказав я. — Але все *це* настільки нестерпно сумно!

— Ви хворі, друже мій, — зауважив лорд Джон. — Ви мені відразу здалися якимось дивним.

— Ваші звички, пане, за останні три роки анітрохи не покращали, — мовив Саммерлі. — Мені також впала в вічі ваша поведінка вже при нашій зустрічі. Не витрачайте на нього даремно своїх співчуттів, лорде Джон: походження цих сліз — суто алкоголічне. Цей чоловік явно перепив. Утім, лорде Джон, я вас щойно назвав неосвіченим дурнем, і це не зовсім добре з мого боку. Це мені нагадало, однак, про один із моїх талантів, який я раніше мав, доволі кумедний, незважаючи на його буденність. Ви знаєте мене лише як серйозного вченого. Чи повірите, що я колись мав репутацію ідеального імітатора голосів тварин? Мені вдасться, сподіваюся, приємно вас розважити. Чи не потішило б вас, наприклад, якби я закукурикав когутом?

— Ні, сер, — заперечив лорд Джон, усе ще засмучений, — це б мене не потішило.

— Квоктання квочки, що тільки-но знесла яйце, також завжди викликало бурхливе захоплення. Ви дозволите?

— Ні, сер, будь ласка... Я проти цього.

Незважаючи на таке заперечення, зроблене із серйозною інтонацією, професор Саммерлі відклав убік файку й упродовж подальшої подорожі розважав нас, точніше, намагався, наслідуванням цілої низки пташиних і тваринних голосів, і це було настільки комічно, що мій сльозливий настрій раптом перейшов в свою повну протилежність. Коротко кажучи, я реготав без угаву і не міг зупинитися, сміявся судомно, істерично, сидючи перед цим зазвичай винятково статечним ученим і дослухаючись, як він передражнює величавого, самовпевненого півня або песика, якому прищепили хвоста. Лорд Джон простягнув мені газету, на полях якої написав: «Бідолаха! Зовсім із глузду з'їхав!».

Усе це було, звісно, дуже дивним, проте ця вистава видалася мені дуже милою та цікавою. Тим часом лорд Джон схилився до мене й узявся розповідати нескінченну історію про якогось буйвола й індійського раджу, в якій я не міг вловити жодного сенсу. Професор Саммерлі тільки-но защебетав канаркою, а лорд Джон досяг, здавалося, кульмінаційної точки в своїй оповідці, коли потяг зупинився в Джарвіс-Бруку, на станції Розерфілд.

Тут нас уже чекав Челленджер. Він насправді справляв грандіозне враження. Всі індики Всесвіту не могли б крокувати пихатішою ходою, ніж він, коли йшов пероном назустріч нам, і божественною була прихильна, поблажлива посмішка, з якою він зиркав на кожного, хто проходив повз нього. Якщо науковець хоч трохи змінився з часу нашої останньої зустрічі, то зміна полягала головним чином

у тому, що його непересічні риси тепер виступали ще рідкіше, ніж колись. Потужна голова з опуклим чолом і спадаючим на очі чубом, здавалося, ще збільшилася. Чорна борода величаво лягала на груди, і ще наказовішим став вираз світло-сірих очей, в яких вгадувалася зухвала сардонічна посмішка.

Він привітався зі мною жартівливим рукостисканням і заохочувальною посмішкою викладача, котрий зустрів свого вихованця. Привітався і з іншими, допоміг нам вивести багаж і балони з киснем і закинув усіх і все в свій великий автомобіль, водієм якого був наш старовинний знайомий, мовчазний Остін, людина, якій, здавалося, були недоступні жодні емоції. Коли я востаннє приїжджав сюди, він виконував обов'язки дворецького.

Наша дорога потяглася вгору пологим пагорбом, по гарній і приємній місцевості. Я сидів попереду, поруч із шофером, а три моїх супутники, котрі сиділи за мною, гомоніли, як мені здавалося, всі водночас. Лорд Джон, наскільки я міг збагнути, все ще зав'яз у своїй історії з бугаєм. Перебиваючи його й один одного, звучали низький бас Челленджера і писклявий дискант Саммерлі. Останні затіяли якусь наукову суперечку. Остін раптом обернув до мене своє смагляве обличчя, все ж скося стежачи за дорогою.

— Мене звільнили, — поінформував він.

— О Боже! — вигукнув я.

Цього дня мені все здавалося таким незвичайним. Усі повідомляли найнесподіваніші речі. Я ніби бачив сон.

— У сорок сьоме! — додав у задумі Остін.

— Коли ж покинете роботу? — спитав я, бо мені нічого іншого не спало на гадку.

— Ніколи, — відповів він.

На цьому бесіда, здавалося, скінчилася, але за якийсь час Остін повернувся до неї.

— Якщо я піду, хто ж подбає про нього? — при цьому водій кивнув головою в бік свого господаря. — Хто ж стане йому тоді служити?

— Ймовірно, хтось інший, — зронив я глухо.

— Це неможливо. Ніхто тут не протягне більше тижня. З моєю відставкою всьому будинку гаплик, як годиннику, в якого луснула пружина. Кажу вам це тому, що ви його приятель і маєте це знати. Якби я схотів спіймати його за язика... Але мені на це духу не стало. Вони обоє — господар і господиня — були б, як покинуті діти. Я в будинку все, й ось тобі маєш, він мене звільняє!

— Чому ж ніхто не може тут ужитися? — поцікавився я.

— Бо не всі настільки розважливі, як я. Господар чоловік дуже розумний, такий мудрий, що часом навіть аж занадто. Мені здається, втім, він не зовсім при своєму розумі. Як гадаєте, що він викинув сьогодні вранці?

— І що?

— Вкусив економку.

— Вкусив?

— Аякже, сер, за ногу. Я бачив це на власні очі, як вона потім, як куля з пістолета, вилетіла за браму оселі.

— О Боже!

— Ви б ще не те сказали, якби побачили, що у нас діється. Він не перестає сваритися із сусідами. Дехто з них каже, що він ніколи не був би у більш відповідному товаристві, якби опинився серед допотопних почвар, яких ви описали. Ось що вони думають. Я ж працюю в нього вже десять років і прикипів до нього, до того ж, зауважте, він великий чоловік, і жити в його будинку — честь. Правда, часом він

трохи шаленіє. Погляньте-но, сер, ось хоча б на це! Навряд чи це можна назвати звичайною гостинністю. Як гадаєте? Прочитайте-но самі!

Я звів погляд. Автомобіль якраз повертав по крутому підйому, і я побачив укріплену на паркані дошку з таким коротким і виразним написом:

«Застереження! Відвідувачам, журналістам і волоцюгам вхід заборонено!»

Дж. Ед. Челленджер»

— Це насилу можна визнати привітним поведженням, — зауважив Остін, хитаючи головою. — На вітальній листівці такий напис виглядав би не надто мило. Даруйте мені, пане, я вже давно так багато не патякав, але не можу стриматися. Щось на мене найшло. Хай йому грець, але я не звільнюся, будьте певні. Він мій господар, а я його слуга, нехай так воно і залишається до кінця нашого життя.

Ми в'їхали в ворота, пофарбовані в білий колір, і помчали звивистою алеєю, обсадженою кущами рододендрону. Наприкінці алеї ми побачили білу цегляну споруду, гарної архітектури та приємну на вигляд. Пані Челленджер, маленька, тендітна жіночка, стояла й усміхалася у відчинених дверях, вітаючи нас.

— Ну, моя люба, — кинув Челленджер, вистрибуючи з автомобіля, — ось я й привіз тобі наших гостей. Для нас незвично приймати гостей, чи не так? Ми і наші сусіди не надто толеруємо один одного, еге ж? Якби вони могли нас позбутися за допомогою щурячої отрути, то зробили б це, мабуть, уже давно.

— Це жахливо, просто-таки жахливо, — вигукнула напівсміючись-напіввидаючи його дружина. — Джордджу завжди є потреба з кимось сваритися. Тут не маємо жодного приятеля.

— Саме тому я можу дарувати нероздільну увагу своїй незрівнянній дружині, — мовив Челленджер і обхопив її ніжну постать своєю короткою грубою рукою. Якщо уявити собі горилу поруч із газеллю, то можна уявити собі це подружжя.

— Ходімо, сніданок готовий, і гості, мабуть, зголодніли. Сара вже повернулася?

Дружина професора пригнічено похитала головою, а він сам гомерично зареготав і погладив себе по бороді.

— Остіне, — гукнув він, — коли поставите машину в гараж, допоможіть господині подати сніданок. Тепер, джентльмени, ходімо до мого кабінету, я маю повідомити вам деякі дуже важливі речі.

Розділ 2

СМЕРТЕЛЬНА ХВИЛЯ

Коли ми заходили у вітальню, задзеленчав телефон, і ми стали мимовільними свідками бесіди, яку затіяв професор Челленджер. Кажу «ми», але впевнений, що крім нас будь-хто в оточенні щонайменше ста ярдів не міг не чути його громоподібного голосу, який лунав по всьому обійстю. Репліки професора закарбувалися в моїй пам'яті.

— Так-так... звісно, це я... атож, певна річ... професор Челленджер... знаменитий професор... природно, хто ж іще?.. Звісно... кожне слово... інакше я б його не написав... Мене це не дивує — всі ознаки вказують на це... певна річ... Не пізніше, ніж через день... авжеж... Цьому я не можу зашкодити, чи не так?.. Природно... дуже неприємно... Але

від цього постраждають і люди, значніші за вас. Бідкатися немає сенсу. Вам краще з цим змиритися... Ні, не можу... Вішаю слухавку... Сер! Годі молоти язиком! У мене справді є важливіші справи, ніж слухати ці дурниці!

Він спересердя кинув слухавку і повів нас сходами до свого кабінету — просторого світлого покою. На великому письмовому столі лежало сім чи вісім нерозпечатаних телеграм.

— Я реально міркую про те, щоб відкрити собі телеграфну адресу в інтересах моїх кореспондентів. Мені здається, що, наприклад, така адреса, як «Ной, Розерфілд», була б дуже доречною.

Як це бувало завжди, коли він невдало жартував, учений притулився до письмового столу і так затрусився від сміху, що його руки ледве могли розпечатувати телеграми.

— Ной! Ной! — мутикав він собі під ніс і при цьому клеїв мармизу, як у лісовика.

Тим часом лорд Джон і я обмінялися посмішками взаєморозуміння, а Саммерлі, на вигляд як коза, що страждає від різі, сардонічно хитав головою на знак несхвалення. Нарешті, все ще мукаючи і гудучи, Челленджер узявся читати телеграми. Ми троє стояли перед високими склепінчастими вікнами і милувалися чудовим краєвидом.

Пейзаж і справді був чудовий. Дорога, що м'яко здіймалася, все ж вивела нас на неабияку висоту. Ми перебували, як дізналися пізніше, приблизно на сімсот футів вище рівня моря. Будинок Челленджера стояв на крайньому виступі пагорбу, а з південного боку будинку, де саме містився його кабінет, відкривалася широка панорама на долину, в глибині обмежена м'якими хвилястими обрисами гряди пагорбів. Стовп диму, що здіймався із западини між пагор-

бами, вказував на місце розташування Льюїсу. Прямо перед нами простяглася квітуча долина з просторими зеленими майданчиками гольф-клубу Кровборо, і на них копошилися гравці. Трохи подалі на південь ми бачили за лісовою просікою частину залізничної колії, яка з'єднає Лондон із Брайтоном, а під нами, в безпосередній близькості, розмістився обгороджений парканом дитинець, де стояв автомобіль, який привіз нас із залізничної станції.

Челленджер гукнув гостей, і ми обернулися до нього. Науковець прочитав телеграми та педантично розклав їх поперед себе. Його широке обвітрене обличчя, або, точніше кажучи, та його незначна частина, яка не була вкрита диким наростом бороди, зарум'янилося, що вказувало на надзвичайне збудження професора.

— Отже, джентльмени, — сказав він так, немов звертався до зборів, — це напрочуд цікава зустріч. Вона відбувається за непересічних, можу навіть сказати, виняткових обставин. Дозвольте спитати, чи не помітили ви чогось надзвичайного дорогою сюди з міста?

— Я помітив лише одне, — оголосив Саммерлі з квасною посмішкою, — що ось цей наш молодий колега за останні три роки анітрохи не виправився. Мушу, на превеликий мій жаль, констатувати, що мав у дорозі серйозні підстави бути невдоволеним його поведінкою, і було б нещиро з мого боку стверджувати, що він справив на мене порядне враження.

— Ну-ну, всі ми часом буваємо трохи безцеремонні! — зауважив лорд Джон. — Молодик не мав, звісно, на увазі нічого лихого. Врешті-решт він — учасник міжнародних змагань і, якщо півгодини дошкуляв нам описом футбольного матчу, то має на це більше права, ніж будь-хто інший.

— Я вам півгодини описував матч?! — отетерів я. — Та ви самі впродовж півгодини торочили мені якусь нескінченну історію про буйвола. Професор Саммерлі може це підтвердити.

— Мені важко вирішити, хто з вас обох був нуднішим, — відгукнувся Саммерлі. — Заявляю вам, Челленджер, що все життя буду затискати вуха, як тільки при мені згадають про буйволів або футбол.

— Та я ж сьогодні жодного слова не промовив про футбол! — обурювався я.

Лорд Джон пронизливо свиснув, а Саммерлі пригнічено похитав головою.

— Та ще й такої ранньої пори! — правив він далі. — Це кого завгодно могло б вивести з рівноваги. У той час, як я сидів, занурившись у замислене мовчання...

— Мовчання? — вигукнув лорд Джон. — Та ви ж на всю дорогу влаштували нам виставу в стилі вар'єте в ролі імітатора голосів тварин, і були скоріше схожі на навіжений грамофон, ніж на людину.

Саммерлі випростався. Його добряче зачепило.

— Вам забаглося показати відсутність свого смаку, лорде Джон, — сказав він із кислю, як оцет, пикою.

— Але дідько забирай, це вже межує з божевіллям! — вигукнув лорд Джон. — Кожен точно знає, що робили інші, і ніхто не може згадати, що виробляв сам. Почнімо із самого початку. Ми сіли в купе першого класу для курців, це не підлягає сумніву, чи не так? Потім почалася суперечка з приводу листа в «Таймсі» нашого приятеля Челленджера.

— О, то ви справді сперечалися через нього? — гнівно спитав наш господар і насунив брови.

— Ви, Саммерлі, сказали, що в усій цій історії немає ні слова правди.

— Ого! — сказав професор Челленджер і погладив свою бороду. — Ні слова правди? Пригадую, я вже чув колись цю фразу. Чи можу я дізнатися, якими аргументами спростував великий і знаменитий професор Саммерлі ствердження тієї скромної особи, котра насмілилася висловити свою думку про наукові можливості? Чи не опуститься він усе ж до того, щоб подати якісь аргументи на захист своєї протилежної думки, перш ніж остаточно убити цього жалюгідного нікчому?

Він вклонився, стенив плечима і розчепірів пальці, вимовляючи цю тираду з бундючним і слоноподібним сарказмом.

— Аргументи ці вельми доступні, — відповів упертий Саммерлі. — Я встановив, що якби ефір, що оточує землю, був в одній своїй частині настільки отруйний, аби викликати небезпечні симптоми, то навряд чи він помилював нас трьох під час нашої подорожі залізницею.

Ця заява невимовно звеселила Челленджера. Він реготав без угаву, то ж уся кімната, здавалося, почала тремтіти та гриміти.

— Наш високоповажний Саммерлі не цілком, мабуть, втямив ситуацію, що, втім, трапляється з ним не вперше, — озвався нарешті науковець і витер спітніле чоло. — Джентльмени, я краще ознайомлю вас із станом речей, якщо репрезентую докладний звіт про мої власні вчинки за сьогоднішній ранок. Вам легше буде вникнути в усі ваші духовні аберації, про які ви розповідаєте, якщо покажу вам, що в якісь миті я помічав, як порушувалася навіть моя душевна рівновага. У нашому будинку вже кілька ро-

ків служить економкою Сара, запам'ятати її прізвище я ніколи навіть не намагався. Ця надміру скромна особа має сувору та непривабливу зовнішність. Вдачу має цілком байдужу, і ми ніколи, наскільки пригадую, не помічали за нею якихось душевних розладів. Коли я сьогодні вранці сидів сам за сніданком (дружина вранці зазвичай не виходить зі своєї кімнати), то раптом у мене промайнула думка, що було б кумедно і водночас повчально перевірити межі незворушності Сари. Я обрав для цього настільки ж простий, наскільки надійний засіб: перекинув маленьку вазу з квітами, яка зазвичай стояла посеред столу, подзвонив і сховався під стіл. Сара входить, бачить, що кімната порожня, і думає, мабуть, що я в кабінеті. Як я й очікував, вона підходить ближче, нахиляється над столом і хоче поставити вазу на місце. Перед очима у мене стирчать вовняна панчоха і черевик на гумці. Я висовую голову та кусаю її за щиколотку. Успіх перевершив мої найсміливіші очікування. Кілька секунд вона стояла тихо, ошелешена, і розглядала згори донизу мій череп. Потім пронизливо зойкнула й кинулася з кімнати. Я — за нею, щоб трохи заспокоїти жінку, але вона нічого не чує, кулею вилітає на дорогу, і за кілька хвилин бачу в далекогляд, як вона зі швидкістю кур'єрського потяга мчить у південно-західному напрямку. Розповідаючи вам цей жарт, я утримаюся від будь-яких пояснень. Я засіваю зерна в ваші мізки і чекаю врожаю. Чи не осяває вас здогад? Чи не спадає вам щось на гадку з цього приводу? Що на це скажете ви, лорде Джон?

Той глибокодумно похитав головою.

— Ви накличете на себе великі неприємності, якщо не будете стерегтися, — мовив він.

— Чи не могли б ви, Саммерлі, зробити якесь зауваження з цього приводу?

— Вам варто тимчасово відмовитися від будь-яких розумових занять, Челленджер, і пройти тримісячний курс реабілітації на якомусь німецькому курорті, — відгукнувся професор.

— Вражаюча глибокодумність! — вигукнув Челленджер. — Ну, юний мій друже, невже мені чекати від вас мудрого прозріння після того, як ваші попередники так влучно схибили?

І мудрість цю прорік справді я. Кажу це з усією можливою скромністю. Звісно, тепер, коли будь-хто достатньою мірою обізнаний із цими подіями, вся ця історія здається ясною та зрозумілою, але тоді вона реально не була такою доступною внаслідок своєї новизни. Як би там не було, мене раптом осяяла думка, що все пояснює.

— Отрута! — заволав я.

І в той час, як я вигукував це слово, мені пригадалися всі ранкові події: розповідь лорда Джона про буйвола, мої істеричні ридання, зухвала поведінка професора Саммерлі. Згадав я й про дивні події в Лондоні, хвилювання в парку, шалену їзду водія, сварку на кисневому заводі. Тепер мені все стало зрозумілим.

— Однозначно! — вигукнув я ще раз. — Це отрута. Нас усіх отруїли.

— Саме так! — підтвердив Челленджер і потер свої руки. — Ми всі отруєні. Наша планета потрапила в отруйну ефірну зону та занурюється в неї все глибше зі швидкістю багатьох мільйонів миль на хвилину. Наш юний приятель тільки-но сформулював причину всіх цих дивних явищ одним словом: отрута!

Усі ми витріщалися один на одного, заанімовши від страху. Ніхто не зважився на заперечення.

— За допомогою психічного самовпливу можна придушувати в собі ці симптоми і наглядати за ними, — продовжував Челленджер. — Але я не можу припустити, що ця здатність розвинена у вас усіх так само сильно, як у мене, позаяк тут позначається відмінність наших талантів. У будь-якому разі ця властивість спостерігається неабиякою мірою у нашого молодого товариша... Після короткого спалаху темпераменту, яким я так налякав свою служницю, я сів і став докладно міркувати сам із собою. Передусім узяв до уваги, що ніколи раніше ще не відчував ані найменшого бажання кусати за ноги когось із моїх домашніх. Отже, цю потребу треба було визнати ненормальною. І мені відразу ж відкрилася вся істина. Я кілька разів помацав собі пульс і констатував перевищення норми на десять ударів і прискорення моїх органічних рефлекторних рухів. Мені вдалося, коли моя дружина підіймалася сходами і я вже було збирався сховатися за дверима, щоб налякати її диким ревінням, кажу, мені вдалося придушити в собі це бажання і привітатися з нею пристойно та спокійно, як звичайно. Тим же способом вдалося мені впоратися з дивною потребою загелготати гусаком, коли пізніше вийшов із дому, щоб звеліти подати автомобіль, і застав Остіна за його мастилом, то вчасно помітив, що вже підняв п'ястук, аби викинути таку ж штуkenцію, від якої він, без сумніву, подався б за доморядницею. Тоді я поклав йому руку на плече та просто наказав вчасно подати автомобіль, аби відвезти мене до прибуття вашого потяга. Ось і тепер відчуваю непереборне бажання схопити професора Саммерлі за його недоречну, безглузду бороду та щодуху смикнути його голову вперед

і вниз, а між тим, як бачите, я здатен ідеально себе стримувати. Беріть із мене приклад!

— У мене це, мабуть, виразилося в оповідці про буйвола, — зронив лорд Джон.

— А у мене — про футбольний матч.

— Ви, мабуть, маєте рацію, Челленджер, — спокійно зауважив Саммерлі. — Змушений погодитися, що моє покликання — швидше критикувати, ніж констатувати, і що мене не так легко схилити на бік нових поглядів, особливо коли вони такі ж нереальні та фантастичні, як у цьому випадку. Однак, обміркувавши як слід ранкові події та згадуючи безглузду поведінку моїх супутників, я готовий повірити, що в цьому винна якась тонізуюча отрута.

Професор Челленджер весело поплескав свого колегу по плечу.

— Ми робимо успіхи, — втішився він. — Ми справді робимо успіхи!

— А тепер, колего, — скромно спитав Саммерлі, — скажіть, якої ви думки про теперішній стан речей?

— Якщо дозволите, я виголошу з цього приводу кілька слів.

Він сів на свій письмовий стіл і, звівшись вниз свої короткі товсті ніжки, захитав ними.

— Ми стали свідками страшної катастрофи. На мою думку, настав кінець світу.

Кінець світу! Ми мимоволі звернули погляди в бік великого арочного вікна та побачили чарівний ландшафт річки, квітучу долину, що широко розкинулася, гарні вілли, затишні селянські будиночки та спортсменів на майданчиках для гольфу. Кінець світу! Як часто ми чули це слово! Що воно може перетворитися в реальність, що воно означає не

лише цілком невизначений у часі момент, а навпаки — теперішній, наше сьогодні, — це була нищівна, відчайдушна думка. Нас усіх немов паралізувало, і ми мовчки чекали продовження промови Челленджера.

Його надзвичайно визначна особистість і зовнішність додали його словам такої ваги, що ми на цей час забули всю його свавільність і дивакуватість, а він у своїй величі, здавалося, стоїть осторонь від звичайних смертних. Потім повернулося (принаймні, мені так здалося) втішне враження, що двічі з того часу, як ми увійшли до кімнати, він корчився від сміху. Я подумав уже, що навіть у психічного розладу мають бути межі. Катастрофа не могла бути настільки грізною та такою близькою.

— Уявіть собі виноград, — сказав професор, — укритий мікроскопічними шкідливими бацилами. Йї ось садівник кропить його дезінфікуючим засобом. Можливо, він хоче очистити виноград. А, може, йому потрібне місце для нової, менш шкідливої бацили. Як би там не було, він занурює фрукти в отруту — і бацили зникають. Доля так само поводить із Сонячною системою, і незабаром бацила-людина, маленька смертна комаха, яка звивається та корчиться на поверхні земної кори, буде видалена з буття за допомогою стерилізації.

Знову все стихло. Раптом пронизливо задзеленчав телефон.

— Одна з наших бацил пищить про допомогу, — всміхнувся він понуро. — Вони починають тямити, що продовження їхнього існування не є однією з головних умов буття Всесвіту.

Вчений вийшов із кімнати на кілька хвилин. Пригадую, що за час його відсутності ніхто не промовив жодного слова.

— Керівник департаменту охорони здоров'я у Брайтоні, — повідомив він, коли повернувся. — Симптоми дужче проявляються чомусь біля моря. Ми на висоті 700 футів, отже, маємо перевагу. Люди, вочевидь, второпали, що в цій царині я фахівець № 1. Ймовірно, це результат мого листа до «Таймс». До цього я спілкувався з мером одного містечка у глушині. Ви ж чули цю балаканину. Він, мабуть, дуже переживає за своє життя, і мені довелося поставити його на належне місце.

Саммерлі піднявся та підійшов до вікна. Його худі, кістляві руки тремтіли від хвилювання.

— Челленджер, — наполегливо сказав він, — становище занадто серйозне для суперечок. Не думайте, що я маю намір якось дратувати вас запитаннями. Та все ж їх задам, бо в ваші гіпотези й аргументи, можливо, все ж закралася помилка. Сонце світить ясно, як ніколи, в небесній блакиті. Ми бачимо луки та квіти та чуємо пташине щебетання. Люди розважаються на майданчиках для гольфу, а селяни в полі молотять пшеницю. Ви стверджуєте, що їх і нас чекає знищення, що цей літній день є, можливо, останнім днем, якого чекає людство вже настільки давно. На чому ж базується таке жахливе ствердження? Наскільки ми знаємо — на незначному відхиленні від норми спектральних ліній, на чутках про епідемію на Суматрі, на незвичайних відхиленнях, які ми начебто помітили один в одного. Цей останній симптом проявляється не так потужно, щоб ми не могли його здолати силою волі. Маєте порозумітися з нами по-товариськи, Челленджер. Адже ми вже якось стояли разом перед обличчям смерті. Скажіть тоді прямо, які наші справи і яким малюється вам наше майбутнє.

Це була хороша, сердечно виголошена промова, і в ній відчувався стійкий, вольовий характер, який ховався за незграбністю та різкістю старого зоолога. Лорд Джон піднявся та потиснув йому руку.

— Так думаю й я, — сказав він. — Тепер маєте сказати нам, Челленджер, яка доля нас чекає. Ми не страхопуди, як ви, мабуть, знаєте. Але позаяк ми приїхали з наміром трохи у вас пожити, а дізналися, що на космічній швидкості мчимо назустріч Страшному суду, то не завадило б нам дещо пояснити. Яка нам загрожує небезпека, наскільки вона велика і що ми зробимо, щоб їй запобігти?

Освітлений сонячними променями, що зазирали у вікно, науковець виструнчився, поклавши руку на плече Саммерлі. Я лежав у фотелі з недопалком цигарки в зубах і перебував у тому сутінковому стані духу, коли особливо чітко сприймаються враження. Ймовірно, це також було новою стадією отруєння — всі несвідомі імпульси зникли, поступившись місцем надзвичайно тьмяному й одночасно пильно спостережливому психічному станові. Я був лише глядачем. Почувався так, немов усе, що відбувається навколо, анітрохи мене не стосується. Я опинився в товаристві трьох могутніх, відважних чоловіків, і спостерігати їхню поведінку було надзвичайно цікаво.

Челленджер насупив густі брови та погладив себе по бороді, перш ніж приступити до пояснення. Було помітно, що він ретельно зважає кожне своє слово.

— Якими були останні новини в час вашого від'їзду з Лондона? — спитав він.

— О десятій годині я був у редакції «Газетт», — розповів я. — Тоді тільки-но прийшла телеграма агенції «Рейтер» із

Сінгапуру про те, що хвороба поширилася по всій Суматрі і що саме тому не були навіть засвічені маяки.

— З того часу становище значно погіршилося, — зауважив Челленджер і вказав на стосик телеграм. — Я весь час підтримую зв'язок як із владою, так і з пресою, тому знаю, що відбувається в усіх частинах світу. Всі висловлюють наполегливе бажання, щоб я повертався до Лондона. Але це було б, на мою думку, безвідповідально. Судячи з повідомлень, отруєння насамперед проявляється в психічному збудженні. Наскільки я збагнув, сьогодні вранці в Парижі відбулися дуже велелюдні заворушення. Якщо можна вірити матеріалам, які маю в своєму розпорядженні, то слідом за цим станом збудження, який набуває вельми розмаїтих форм, залежно від раси й індивіду, настає активізація життєдіяльності та загострення духовних здібностей, ознаки чого я, здається, спостерігаю тепер у нашого юного приятеля. Далі настає, після достатньо тривалого проміжку часу, сонливість, яка веде до смерті. Гадаю, що мої знання з токсикології дають мені право дійти висновку, що існують відомі рослинні отрути, які діють на нервову систему аналогічним чином...

— Дурман! — вирвалося у Саммерлі.

— Чудово! — вигукнув професор Челленджер. — Заради наукової точності, дамо назву цій отруті... а саме: дурман, *datura**. За вами, мій милий Саммерлі, буде, утім, після вашої смерті, на жаль, визнана честь встановлення назви для руйнівника Всесвіту, дезінфекційного засобу, яким користується доля. Отже, ми приймаємо, що вплив

---

* Дурман (*лат.*).

дурману такий, яким я його описав. Для мене не підлягає сумніву, що весь світ зазнає його на собі і що жодна жива істота не залишиться неушкодженою, бо ефір заповнює собою весь світ. Досі це явище виявлялося непланомірно, але відмінність у часі складає всього кілька годин, що можна уподібнити приливу, який вкриває одну смугу землі за іншою, прямуючи то сюди, то туди, поки, нарешті, залитим не виявляється все без винятку. Всі ці явища, вплив і розподіл дурману, керуються певними законами, встановити які було б надзвичайно цікаво, якби ми мали для цього час. Наскільки мені вдалося простежити, — професор зазирнув у телеграми, — менш розвинені раси виявилися першими жертвами. З Африки приходять дуже тривожні вісті, австралійські ж тубільці, здається, вже винищені поголовно. Північні народи поки що виявляють більшу опірність, ніж населення півдня. Ось це повідомлення відправили сьогодні з Марселя о дев'ятій сорок п'ять. Прочитаю вам його від початку до кінця:

«Цілу ніч у всьому Провансі населення перебуває в шаленому збудженні. Раптові спалахи недуги з подальшою сонливістю спостерігалися сьогодні вранці. Епідемічна смертність. Безліч трупів на вулицях. Життя зовсім завмерло. Загальний хаос».

Годиною пізніше той самий інформатор телеграфує:

«Нам загрожує повне знищення. Церкви та собори переповнені більше мертвими, ніж живими. Жах і незбагненність! Смерть настає, невидима, безболісна, але швидка та невідворотна».

Така ж телеграма прийшла з Парижа. Індія та Персія, здається, вимерли вщент. Слов'янське населення Австрії охоплене епідемією, германських же народів вона май-

же не торкнулася. На підставі своєї неповної інформації я можу в загальних рисах встановити, що жителі рівнин і приморських областей швидше підпали під вплив отрути, ніж жителі гористих країн. Будь-яка нерівність ґрунту відіграє тут роль, і якщо справді комусь пощастить пережити людство, то він би мав перебувати на шпилі гори, високої, як Арарат. Навіть невеличкий пагорб, на якому перебуваємо ми, може на короткий час стати острівцем порятунку в морі загибелі. Але при таких темпах за кілька годин затопить і нас.

Лорд Джон витер собі чоло хустинкою.

— Я неспроможний збагнути, як ви могли сидіти тут і сміятися, тримаючи в руках ці телеграми. Я вже доволі часто зазираю у вічі смерті, але те, що приречене на смерть усе, мене дуже лякає.

— Що стосується моїх веселощів, — зауважив Челленджер, — то ви маєте зважати на те, що й я не залишився осторонь від впливу ефірної отрути на людський мозок, так само, як і ви. Що ж до відчаю, до якого вас, либонь, доводить загальне вмирання, то вважаю це почуття перебільшеним. Якби вас самого на зовсім маленькому човнику змусили пливати у відкрите море, то у вас були б усі підстави журитися. Невідомість і самотність домінували б над вами. І навпаки, коли вирушаєте у плавання на великому кораблі, коли вас супроводжують близькі та друзі, то, незважаючи на невизначеність мети, черпаєте розраду в зв'язку та спілкуванні з ними. Самотня смерть, мабуть, страшна, але загальна погибель, особливо якщо вона настає так хутко та безболісно, нічого жахливого, як мені здається, не спричиняє. Я швидше погодився б із тим, для кого найстрашніше пережити все піднесене, грандіозне та велике.

— То що ж ви пропонуєте? — поцікавився Саммерлі, котрий, як виняток, схвально кивав під час промови свого колеги.

— З'їсти ланч, — запропонував Челленджер, оскільки в цю мить якраз пролунав гонг. — У нашої куховарки кулінарне мистецтво приготування омлету затьмарюють лише шницлі її ж виробництва. Будемо сподіватися, що її кухарські таланти не постраждали від космічних впливів. До того ж необхідно врятувати від загального знищення моє шварцберзьке вино 1896 року, наскільки це вдасться нашими спільними зусиллями. Було б прикро через марнотратство дати загинути цьому шляхетному напою.

Він важкувато скотився з письмового столу, на якому сидів, коли патякав про майбутню загибель планети.

— Ходімо, — запросив професор, — часу у нас справді обмаль, тому скористаємося ним за можливості раціонально та розумно.

Ланч минув дуже весело та жваво, хоча ми весь час усвідомлювали своє жахливе становище й урочиста серйозність господаря миролюбно впливала на наш настрій. Тільки ті, хто ще ніколи не опинявся в смертельній небезпеці, сахається перед кончиною. Тим часом кожен із нас мав у своєму житті нагоду освоїтися з цією думкою, а дружина Челленджера знаходила опору в своєму могутньому чоловікові. Їхні шляхи були спільними. Наше майбутнє було вже визначене, але теперішнє ще належало нам. Час, що залишився в нашому розпорядженні, ми гаяли в приязній і багатослівній бесіді. Наш розум працював, як я вже казав, надзвичайно гостро. Навіть я інколи відзначався дотепністю. А Челленджер був просто чудовий. Ніколи ще не була мені такою зрозумілою стихійна велич цього чоловіка, всебіч-

ність і міць його розуму, як цього дня. Саммерлі провокував його своєю їдкою критикою. Лорд Джон і я розважалися, слухаючи її. Дружина Челленджера, поклавши руку на плече чоловіка, стримувала ревіння філософа. Життя, смерть, фатум, доля людства — такими були теми нашої розмови цієї пам'ятної години, значення якої ускладнювалося тим, що дивна та раптова активізація нашої життєдіяльності і легкий свербіж у тілі свідчили про повільне та поступове наближення до нас смертельної хвили. Я помітив, що лорд Джон раптом затулив рукою очі на мить, що Саммерлі на таку ж мить відкинувся на спинку свого крісла. Кожен подих був заряджений дивними силами. І все ж нам було весело та радісно на душі.

Остін поклав на стіл цигарки й уже хотів було піти.

— Остіне! — гукнув його професор.

— Що накажете, пане?

— Дякую вам за вірну службу.

Посмішка ковзнула по обвітреному обличчі слуги:

— Я лише виконував свій обов'язок, — зронив він.

— Сьогодні загине світ, Остіне.

— Слухаюсь, сер. О котрій годині, сер?

— Не можу вам точно сказати, Остіне. Ще до вечора.

— Дуже добре.

Неговіркий Остін вклонився і вийшов. Челленджер закурив цигарку, підсунувся ближче до дружини й узяв її руку в свою.

— Знаєш, моя люба, що відбувається? — зазначив він. — Я вже пояснив це нашим друзям. Адже ти не боїшся?

— Не буде боляче, Джордже?

— Не більше, ніж якби ти дала себе приспати дантистові. Щоразу, піддаючись дії наркозу, ти помирала.

— Але ж це було дуже приємне відчуття.

— Настільки ж приємна, мабуть, і смерть. Неоковирна машина людського тіла не здатна утримувати сприйняті враження, але ми здогадуємося, яка духовна насолода криється в стані сну чи трансу. Можливо, природа побудувала чудові ворота і спорядила їх безліччю запашних і мерехтливих покривал, аби створити нам переддень нового життя. Щоразу, коли я глибоко досліджував буття, то знаходив в основі лише добро та мудрість. І якщо боязкий смертний інколи потребує особливої ніжності, то таким моментом, безумовно, є небезпечний перехід від буття до вічності. Ні, Саммерлі, нічого не хочу я знати про ваші закони, бо я, принаймні, здаюся собі занадто потужним явищем, аби мені загрожував суто фізичний розпад на жменьку солей і три відра води.

— Якщо ми вже згадали про смерть, — озвався лорд Джон, — то я вам ось що скажу. Я чудово розумію наших пращурів, котрі заповідали ховати себе з сокирою, сагайдаком, стрілами й іншими речами, ніби їм належало продовжувати свій звичайний триб життя. Не знаю, — при цьому він зніяковіло поглянув на нас, — мабуть, і мені було б затишніше, якби мене поховали з моєю мисливською рушницею, з тією, що коротша і забезпечена прогумованим ців'ям, і з патронташем... Це, певна річ, безглузда примха, але я маю її висловити. Що скажете на це, Herr Professor?

— Ну, — відказав Саммерлі, — якщо вам заманулося знати мою думку, то це мені видається безперечним пережитком кам'яного віку, а, може, ще й більше віддаленої ери. Я особисто належу до двадцятого століття і хотів би померти як справді культурна людина. Я не зміг би сказати, що боюся смерті більше за вас усіх, тому що жити мені

в будь-якому разі залишається недовго. Але я не в змозі спокійно сидіти і чекати її без спроб до опору, як баран чекає на різника. Вочевидь, ви знаєте, Челленджер, що порятунку немає?

— Порятунку немає, — підтвердив той. — У кращому випадку нам вдасться продовжити наше життя на кілька годин і безпосередньо спостерігати розвиток цієї величної трагедії, перш ніж ми самі станемо її жертвами. Це, мабуть, мені до снаги. Я вдався до певних запобіжних заходів.

— Кисень?

— Саме так. Кисень.

— Але як допоможе нам кисень, коли отруєний весь ефір? Між киснем і ефіром так само мало спільного, як, скажімо, між цеглою й якимось газом. Це зовсім різні речовини. Одне ж не може впливати на інше. Челленджер, ви ж не можете стверджувати це серйозно!

— Мій милий Саммерлі, на цю ефірну отруту, без сумніву, впливають елементи матерії. Ми бачимо це за характером і розподілом її дії. Апріорі ми, звісно, не могли цього передбачити, але тепер це факт, проти якого сперечатися немає сенсу. Тому я твердо впевнений у тому, що газ, подібний до кисню, що підвищує життєздатність і опірність організму, здатен послабити дію отрути, настільки влучно названої вами дурманом. Можливо, я помиляюся, але я завжди твердо покладаюся на правильність своїх припущень.

— Ну, знаєте, — кинув лорд Джон, — якщо ми сядемо і почнемо, як немовлята, смоктати кожен свою пляшечку, то дуже дякую, я від цього відмовляюся.

— У цьому не виникне потреби, — спростував Челленджер. — Ми подбали про те, — і маєте бути вдячні за цю ідею головним чином моїй дружині, — щоб її кімната стала

за можливості повітронепроникною. За допомогою грубих ковдр і лакованого паперу...

— О, небо, Челленджер, чи не вважаєте ж ви можливим відгородитися від ефіру лакованим папером?

— Вчений друже мій, ви дали маху. Адже не проникненню ефіру, а зникненню кисню мають на меті завадити ці запобіжні заходи. Я впевнений, що ми не втратимо свідомості, поки повітря буде перенасичене киснем. У мене було два балони з киснем, а ви привезли ще три. Правда, це небагато, але все ж краще, ніж нічого.

— Чи надовго нам його вистачить?

— Цього не можу сказати. Ми не відкрутимо балонів, поки повітря не стане нестерпним. А потім почнемо випускати газ у міру потреби. Можливо, доля нам подарує кілька зайвих годин, а може, навіть днів, упродовж яких ми будемо дивитися на згаслий світ. Таким робом віддалимо власну кончину, наскільки зможемо, і наш незвичайний жереб полягатиме в тому, що ми вп'ятох ніби опинимось ар'єргардом людства на шляху в невідоме. Але чи не будете ви ласкаві трохи допомогти мені впоратися з балонами? Повітря стає ніби трохи спертим.

Розділ 3

ЗАНУРЕННЯ

Покій, якому призначалося стати ареною цієї незабутньої події, був чарівним будуаром, обставленим із жіночим смаком, розмірами приблизно чотирнадцять на шістнадцять футів. До нього примикала, будучи від нього

відокремлена червоною оксамитовою завісою, невеличка кімнатка, що слугувала професорові гардеробною. Звідти двері вели в простору спальню. Запинало продовжувало висіти, але для нашого експерименту будуар і гардеробна склали спільне приміщення. Одні двері та віконні рами були суцільно обклеєні смужками лакованого паперу, так що стали в буквальному сенсі непроникними. Над другими дверима, що провадили в передпокій, була віддушину, яку можна було відчинити, смикнувши за мотузок, якби знадобилося дати доступ свіжому повітрю. По кутах кімнати стояли в діжках великі листяні рослини.

— Особливо делікатне та важливе питання полягає в тому, як нам позбуватися зайвої вуглекислоти, яку ми видихаємо, не витрачаючи якимось чином кисню, — промовив Челленджер і задумано поглянув на п'ять приставлених до стіни резервуарів із киснем. — Якби я мав для цих приготувань більше часу, то міг би зосередити весь свій розум на вирішенні цього завдання. Але якось буде і так. Ці рослини також підуть нам на користь. Два резервуари з киснем готові і можуть за кілька секунд бути запущені в справу. Таким чином, нас не захопить зненацька. У кожному разі нам буде корисно не надто віддалятися від цієї кімнати: критичний момент може настати раптово та несподівано.

Низьке, широке вікно виходило на балкон. Звідси нам відкривався той самий краєвид, яким ми вже милувалися з кабінету. Я поглянув у вікно, але ніде не помітив чогось незвичайного. Переді мною м'якими вигинами пагорбу спускалася дорога. По ній повільно повз тарантас — один із тих допотопних пережитків, які ще можна знайти лише в небагатьох селах. Внизу віддалік я помітив няньку, котра

пхала перед себе дитячий візочок і вела поруч із собою за руку іншу дитину. Над дахами здіймалися синюваті клуби диму, надаючи широкому ландшафту відбиток заспокійливого ладу та затишного добробуту. Ніде, ні на синьому небі, ні на залитій сонячним світлом землі не видно було ознак катастрофи, що насувалася. Женці знову з'явилися на полях, а гравці у гольф групами по двоє і по четверо метушилися по майданчиках. У моїй голові відбувалося таке дивне сум'яття, а роздратовані нерви були настільки напружені, що байдужість цих людей здалася мені вражаючою та незбагненою.

— Ці люди, здається, чудово відчуваються, — зауважив я, вказуючи на майданчик для гольфа.

— А ви ніколи не грали в гольф? — перепитав лорд Джон.

— Ні, не грав.

— Ну, юначе, якщо вам колись доведеться грати в гольф, то ви дізнаєтесь, що справжнього гравця, якщо він уже почав гру, можуть зупинити хіба що труби архангелів до Страшного суду. Чуєте? Телефон знову дзеленчить!

Час від часу, поки ми їли й опісля, пронизливий дзвіночок закликав професора до апарата. Кількома фразами він після цього повідомляв нам новини, про які дізнавався. Ще ніколи не доводилося чути про такі надзвичайні події. З півдня підкралася гігантська тінь, подібна жахливій нищівній хвилі. Єгипет пройшов через безумство і заснув. В Іспанії та Португалії шалені бої між клерикалами й анархістами стихли в тиші смерті. З Південної Америки вже не приходило жодних телеграм. У південних частинах Північної Америки населення після жахливих битв на ґрунті расової ненависті вимерло від отрути. На північ від околиць

Меріленду її дія наразі ще проявлялася незначною мірою, проте в Канаді майже зовсім не була відчутна. Зате Бельгію, Нідерланди та Данію хвиля накрила одну за одною. Відчайдушні волення про допомогу мчали з усіх боків до наукових центрів, до знаменитих хіміків і лікарів, благання порадити й урятувати. Астрономів також засипали запитаннями. Але нічого вже не можна було вдіяти. Це явище було тотальним і перебувало за межами людської науки та влади. Це була смерть — безболісна, але невідворотна, для старих і молодих, для хворих і здорових, для бідних і багатих, і не було від неї порятунку. Ось такими були новини, які ми дізнавалися з уривчастих і відчайдушних повідомлень телефоном. Великі міста вже знали про долю, що їх чекала і, наскільки ми могли зрозуміти, готувалися до неї смиренно та гідно.

Ми все ще бачили внизу перед собою селян і спортсменів, котрі переймалися власними справами, безтурботних, як барани під ножом різника. Це здавалося неймовірним. Але звідки вони могли б знати?

Відтак на всіх нас хвиля насунулася з жахливою, велетенською швидкістю, тільки-но вдарило третю годину пополудні.

У той час як ми витріщалися у вікно, поширилася якась чутка, бо жінці повтікали з полів, а гравці в гольф сховалися в будівлях клубу: вони метушилися, немов рятувалися від грози, що насувалася. Хлопчаки, які підбирали м'ячі, мчали за ними. Кілька людей все ж іще продовжували гру. Нянька повернула назад і квапливо штовхала свій візочок під гору. Я помітив, що вона притиснула до чола свою руку. Дрожки зупинилися, втомлена коняка опустила морду. Так вона, здавалося, й заснула.

Над нами простягалося темно-синє небо в літній сяючій красі, кілька легких білих хмаринок пливли неосяжним склепінням. Якщо людський рід був приречений сьогодні померти, то це була, в будь-якому разі, смерть, овіяна красою. Втім, якраз ця лагідна принада природи своїм контрастом із страшною подією, що насувалася, залишала на всьому особливий відбиток. Адже життя, з якого нас так скоро і безжально погрожував вирвати фатум, було таким мирним і радісним!

Я вже казав, що телефон знову задзеленчав. Раптом до мене долинув із вітальні громовий голос Челленджера.

— Мелоуне! — гукнув він. — Вас просять до апарата.

Я швидко підбіг до телефону й упізнав голос МакАрдла. Той викликав мене з Лондона.

— Це ви, пане Мелоун? Тут, у Лондоні, діється щось неймовірне. Заради Бога, спитайте професора Челленджера, що він пропонує задля порятунку.

— Він нічого не може вам запропонувати, — відповів я. — Він вважає кризу загальною та невідворотною. Ми тут трохи запаслися киснем, але це може відтермінувати для нас катастрофу лише на кілька годин.

— Кисень! — злякано видихнув він. — Уже немає часу діставати кисень. З часу вашого від'їзду редакція перетворилася на справжню божевільню. Половина службовців знепритомніла. Я сам від втоми насилу можу пересуватися. З моїх вікон бачу купи людських тіл, що валяються на Фліт-стріт. Рух у місті припинився повністю. Судячи з останніх телеграм, весь світ...

Його голос стихився до шепоту і завмер, нарешті, абсолютно. За мить я почув у телефоні глухий удар, немов його голова з грюкотом впала на письмовий стіл.

— Пане МакАрдл! — ридав я. — Пане МакАрдл!

Жодної відповіді. Вішаючи слухавку, я знав, що почув його голос востаннє.

Тієї миті, коли я зробив крок у бік від телефону, це завалилося і на нас. Ми були, наче плавці, котрі по плечі стоять у воді, коли їх раптом досягає набігла хвиля і вони в неї занурюються з головою. Немов незрима рука повільно вхопила мене за горлянку, стиснула її м'яко, але невблаганно і взялася вичавлювати з мене життя. Я відчував у грудях неймовірний тиск, голову буцімто стягував обруч, у вухах гуділо, а перед очима пролітали страшні блискавки. Похитуючись, я поплентався до поручнів сходів. Тієї ж миті повз мене кинувся Челленджер, шаленіючи та сопучи, як поранений віл. Він справляв жахливе враження своїм багряним опухлим обличчям, виряченими очима та скуйовдженим волоссям. Свою тендітну дружину, котра, мабуть, зомліла, він ніс на плечі і так збігав, спотикаючись і хитаючись, сходами. Підіймаючись і ковзаючи, просуваючись уперед лише завдяки своїй силі волі, він вибрався, нарешті, із смертоносної атмосфери та прибув у гавань тимчасового добробуту. Наслідуючи його приклад, я також зібрався з останніми силами. Хитаючись, падаючи та чіпляючись за перила сходів, я тягнув уперед, поки не впав непритомний ниць на останньому щаблі. Лорд Джон ухопив мене залізною рукою за комір, і миттю пізніше я вже лежав на килимі в будуарі, на спині, нездатний ворухнутися чи промовити хоча б слово. Поруч зі мною лежала дружина професора, а в кріслі біля вікна дрімав Саммерлі, зіщулившись і схилившись головою майже до колін. Немов уві сні я бачив, як Челленджер повільно повз по підлозі навкарачки, схожий на гігантського жука, і наступної миті я почув тихе шипіння, що виходить

із резервуара кисню. Челленджер узявся його жадібно вдихати, затягуючись глибоко та довго; з гучним бульканням його легені поглинали живодайний газ.

— Діє! — вигукнув він із триумфом. — Моя гіпотеза виправдалася!

Він знову стояв на ногах, прямий і дужий. Підбіг до дружини з гумовим шлангом у руці та підніс рурку до її рота. За кілька секунд молодиця застогнала, заворушилася і, нарешті, підвелася. Професор кинувся до мене, й я відчув, як життєвий струмінь знову тече моїми жилами. Розум підказував мені, що це лише короткий перепочинок, і все ж, хоча ми й легковажно теревенимо зазвичай про ціну життя, тепер мені кожна зайва година здавалася безцінною. Ніколи я ще не відчував такої напруженої чуттєвої радості, як при цьому пожвавленні. Важкість покидала мої груди, обруч навколо черепа розтискався, солодке відчуття спокою та звільнення опановувало мною. Я лежав і спостерігав, як Саммерлі починав приходити до тями під впливом цілющого повітря. Нарешті очуняв і лорд Джон. Він схопився і подав мені руку, щоб мене підняти, а Челленджер підхопив і поклав на канапу свою дружину.

— О, Джордже, як шкода, що ти мене розбудив! — сказала вона, тримаючи чоловіка за руку. — Брама смерті справді затягнута чудовими, блискучими запонами, як ти й казав. Тільки-но проходить відчуття задухи, все стає неймовірно прекрасним і заспокійливим. Навіщо ти мене розбудив?

— Тому що хочу разом із тобою ще помандрувати. Адже стільки років ми були вірними супутниками один одному! Сумно було б нам розлучитися тепер, у цю останню мить.

На хвилику мені примарився незнайомий досі образ м'якого та ніжного Челленджера, настільки відмінний від

того галасливого, пихатого та зухвалоного чоловіка, котрий по черзі дивував та ображав своїх сучасників. Тут, осяяний смертю, випірнув на поверхню той Челленджер, котрий ховався в найглибших надрах цієї особистості, чоловік, котрому вдалося завоювати й утримати кохання своєї дружини.

Раптом його настрої змінився, і професор знову перетворився на енергійного лідера.

— Я один із усіх людей усе це передбачив і передрік, — заявив він, і в голосі вченого звучала гордість наукового триумфу. — Ну, милий мій Саммерлі, тепер, сподіваюся, розсіялися ваші останні сумніви щодо зникнення спектральних ліній, і ви, ймовірно, не будете більше вважати результатом помилки мого листа до «Таймс».

Наш завжди готовий до бою товариш уперше нічого не відповів. Він сидів, хапав ротом повітря і простягав свої довгі кінцівки, немов насамперед хотів переконатися, чи він насправді ще перебуває серед живих на цій землі. Челленджер підійшов до балонів із киснем, закрутив кран, і гучне шипіння змінилося тихим гудінням.

— Нам треба обережно ставитися до наших запасів, — пояснив він. — Повітря в цій кімнаті достатньо тепер насичене киснем, і гадаю, що ніхто з нас більше не відчуває якихось гнітючих симптомів. Відтак можемо дослідним шляхом встановити, яку кількість кисню потрібно додавати, щоб нейтралізувати дію отрути. Треба трохи зачекати.

Ми мовчки прочекали п'ять хвилин у нервовій напрузі, стежачи за своїм самопочуттям. Як тільки я помітив, що обруч знову починає стягувати мої скроні, пані Челленджер гукнула нам із тапчана, що відчуває наближення непритомності, й її чоловік знову відкрутив кран.

— У давнину, коли наука ще не стояла на такому високому рівні, як зараз, — сказав він, — на кожному підводному човні команда тримала переважно білих мишей, оскільки їхній ніжніший організм швидше сприймав вплив шкідливої атмосфери, ніж організм моряків. Ти, моя люба, будеш відігравати для нас роль тієї білої мишки. Я знову пустив газ, і ти, сподіваюся, почувашся краще.

— Авжеж, мені стало легше.

— Можливо, ми тепер натрапили саме на відповідний склад суміші. Як тільки встановимо, на скільки часу вистачає нам певної кількості кисню, будемо також знати, скільки нам залишилося жити. На жаль, ми витратили значну частину першого балона на наше оживлення.

— Чи не байдуже? — спитав лорд Джон, котрий стояв біля вікна, сховавши руки до кишень. — Якщо ми все одно помremo, то немає й сенсу віддаляти смерть. Адже ви не вірите в можливість порятунку?

Челленджер усміхнувся та похитав головою.

— Чи не вважаєте ви в цьому випадку гіднішим самому зістрибнути в безодню, ніж чекати, щоб тебе в неї штовхнули? Якщо вже нам доведеться померти, то я виступаю за те, щоб ми зупинили газ і відчинили вікна.

— Ще б пак, — сміливо зауважила дружина професора. — Послухай, Джордж, лорд має цілковиту рацію, так вчинити буде краще.

— Я проти цього енергійно протестую, — роздратовано перебив її Саммерлі. — Якщо смерть прийде, ми помremo. Але люб'язність щодо смерті уявляється мені безглуздом і нічим не виправданою витівкою.

— А що думає з цього приводу наш юний приятель? — поцікавився Челленджер.

— Я за те, щоб дочекатися кінця.

— Й я рішуче підтримую цю думку, — сказав він.

— У такому разі й я, звісно, стаю на його бік, — вигукнула молодиця.

— Ну, гаразд, я ж тільки поставив питання на обговорення, — виправдовувався лорд Джон. — Якщо хочете чекати смерті, то я з вами. Це буде, безперечно, вельми цікаво. Багато було в моєму житті пригод, і я був очевидцем стількох сенсаційних речей, але цей кінець моєї земної подорожі, либонь, перевершить усе інше.

— Якщо припустити, що існує життя після смерті... — почав було Челленджер.

— Сміливе припущення! — вигукнув Саммерлі.

Челленджер глипнув на нього з німим докором.

— Отже, припускаючи, що життя по смерті існує, — повторив він вельми менторським тоном, — ніхто з нас не здатен сказати заздалегідь, яка нам випаде можливість спостерігати матеріальний світ із так званої духовної сфери. Навіть найбільшому упертюху, — при цьому він зиркнув на Саммерлі, — має бути ясно, що поки ми самі складаємося з матерії, нам найлегше спостерігати матеріальні явища й аналізувати їх. Тільки тому, що ми ще будемо чекати кілька годин, що нам залишилися, матимемо можливість забрати із собою в майбутнє життя чітке уявлення про найвеличнішу подію з усіх, які, наскільки знаємо, сталися в світі або й у Всесвіті. Я вважав би безглуздом вчинком скоротити хоча б на хвилину настільки дивовижне переживання.

— Я такої ж думки, — нарешті вигукнув Саммерлі.

— Прийнято одноголосно! — резюмував лорд Джон. — А чи знаєте, той бідолаха, ваш водій, котрий лежить у дворі,

справді здійснив сьогодні свою останню поїздку. Чи не слід було б нам зробити вилазку та затягти його сюди?

— Це було б явним божевіллям! — заперечив Саммерлі.

— Маєте рацію, — зауважив лорд. — Йому, вочевидь, уже неможливо допомогти, і навіть хай би ми сюди повернулися живими, знадобилася б непомірна витрата кисню. Але лишень погляньте: всюди під деревами валяються мертві пташки!

Ми поставили чотири крісла перед широким низьким вікном; дружина Челленджера продовжувала сидіти на канапі із заплющеними очима. Я ще пам'ятаю, яке у мене було страшне та дивне почуття, ймовірно, під впливом спертого, гнітючого повітря, яким ми дихали, немов ми сидимо в чотирьох кріслах партеру, в першому ряді, та переглядаємо останню дію світової драми.

На передньому плані, прямо перед нами, був розташований дитинець, де стояв наполовину вимитий автомобіль. Водій Остін був цього разу звільнений остаточно та безповоротно. Він розлігся на землі, і велике чорне садно на чолі свідчило, мабуть, про те, що при падінні він гепнувся головою об підніжку або щиток. У руці тримав рурку шланга, з якого поливав автомобіль. У кутку дворика росли низькорослі платани, і під ними лежали кілька пухнастих пташок, задерши вгору свої крихітні лапки та справляючи зворушливе враження. Коса смерті згубно скосила все — і велике, і мале. Поверх паркана ми бачили дорогу, що звивисто тягнулася аж до станції. В її кінці безладною горою громадилися один на одному жінці, котрих ми бачили раніше, коли вони давали драпака з поля. За ними, вище, притулившись головою та плечима до укусу, лежала нянька. Вона взяла на руки з візочка немовля та притиснула до

грудей нерухомий пакуночок. Поруч неї, край дороги, невелика пляма вказувало на місце, де впав маленький хлопчик. Ближче до нас виднілася мертва коняка, що скорчилася між голоблями. Схожий на страшидло для ворон, старий кучер звисав із передка, з безсило обвислими руками. Нам чітко було видно з вікна, що в тарантасі сидів якийсь молодик. Дверцята були прочинені, і він стискав у пальцях їхню ручку, ніби в останню мить ще зробив спробу вистрибнути з транспорту. На півдорозі до станції виднілися майданчики для гольфу, всіяні, як і вранці, безліччю гравців, котрі тепер, однак, нерухомо розкинулися на траві та на доріжках. В одному місці лежало вісім бездиханних тіл — учасники однієї команди, що до кінця не припинила гри, упереміж із кедді. Жодна птаха вже не ширяла під синім небокраєм. Ні люди, ні тварини не пожвавлювали далекий пейзаж перед нами. Сонце, що хилилося до заходу, продовжувало мирним блиском осявати країну, але над усім запанувала глибока мовчанка загальної загибелі, жертвами якої мали незабаром стати й ми. Єдиним посередником між нами та долею наших ближніх було в цю мить тонке віконне скло, що відділяло від отруйного ефіру наш кисень, наш єдиний засіб порятунку. Завдяки завбачливості одного-єдиного вченого нам вдалося на кілька годин сховатися посеред страшної пустелі смерті в маленькій оазі життя й уберегти себе від загальної погибелі. Але врешті-решт кисень неминуче мав бути витраченим, і тоді доведеться й нам, задихаючись, лежати на цьому вишнево-червоному килимі будуару, і жереб усього людського роду, та й усіх живих організмів, знайшов би в нашій смерті, в загибелі останніх смертних, свій фінал. Довгий час ми споглядали драму Всесвіту в стані, занадто врочистому для слів.

— Там палає будинок, — зауважив Челленджер і вказав на стовп диму, що здіймався над деревами. — Мабуть, ще виникне не одна пожежа. Можливо навіть, що полум'я поглине цілі міста, бо багато людей падали на підлогу, тримаючи в руках свічку або щось подібне. Сама ж ця пожежа доводить, що вміст кисню в повітрі продовжує бути цілком нормальним і що причину катаклізму потрібно шукати лише в ефірі... А! Подивіться-но на шпиль пагорба Кровборо: там також, здається, спалахнула пожежа! Це — будівля гольф-клубу, якщо не помиляюся. Чуєте, б'є годинник на церковній дзвіниці! Нашим філософам було б, либонь, цікаво дізнатися, що створені людьми механізми пережили своїх творців.

— О Боже! — вигукнув лорд Джон, схопившись від хвилювання. — Що означає ця хмара диму? Це потяг!

Ми почули його сопіння, й ось він з'явився здалеку, пересуваючись, як мені здалося, просто зі страхітливою швидкістю. Звідки він мчав і наскільки довго був у дорозі, не могли встановити. Вочевидь, він тільки з якоїсь дивної випадковості досі не зійшов із рейок. Тепер нам довелося побачити страшний кінець його маршруту. На рейках нерухомо стояв інший потяг, завантажений вугіллям. Ми затамували подих, коли переконалися, що швидкий поїзд мчить тим ж шляхом. Сталося жадливе зіткнення. Паротяги та вагони люто сунули один на одного й утворили гігантську гору дерев'яних балок і чавунного брухту. Язики вогню зметнулися над уламками, полум'я охопило всю купу. Ми більш ніж півгодини сиділи мовчки, пригнічені страшним видовищем.

— Бідні, бідні люди! — застогнала нарешті пані Челленджер і вхопилася за руку чоловіка.

Той заспокійливо погладив її по руці і мовив:

— Мила дитино, люди, котрі сиділи в потязі, були живими не більше за вугілля, з яким вони змішалися, або вуглець, в який тепер перетворилися. Коли поїзд відбув із вокзалу Вікторія, він віз іще, звісно, живих людей, але вже задовго до того, як досяг своєї мети, був наповнений лише самими мерццями.

— У всьому світі відбуваються, безумовно, такі ж речі, — правив він далі, між тим, як у моїй уяві пролітали картини цих надзвичайних подій. — Подумайте тільки про кораблі у відкритому морі: вони ж будуть диміти і диміти, поки не згаснуть їхні казани або поки вони не розіб'ються об підводні рифи. А вітрильники будуть продовжувати линути хвилями зі своїм мертвим екіпажем і наповнюватися водою, поки дерево не зогніє і шви не луснуть і поки вони, нарешті, один за одним не підуть на дно. Можливо, ще й через сто років Атлантичний океан буде всіяний старими уламками, що гойдаються на хвилях.

— А люди в штольнях! — нервово реготнув Саммерлі, але це аж ніяк не свідчило про веселий настрій. — Якщо з волі якогось випадку колись знову з'являться геологи на цій землі, то вони будуватимуть кумедні теорії існування сучасних нам людей у вугільних шарах ґрунту.

— На цих речах я розуміюся мало, — зауважив лорд Джон, — але гадаю, що відтепер світ буде перебувати в ролі порожнього приміщення, яке хочуть віддати у винайм. Якщо вимре все наше людське покоління, то звідки ж узятися новому?

— Спочатку земля була порожня та незаселена, — серйозно заперечив Челленджер. — За певними законами,

зв'язок яких лежить за межами нашого розуміння, вона заселилася. Чому б цьому процесу не повторитися?

— Мій любий Челленджер, ви жартуєте?

— Не маю звички, колего Саммерлі, стверджувати щось серйозне жартома. Ваше зауваження було зайвим.

Його борода велично піднялася, а повіки склепилися.

— Гаразд, гаразд... Ви прожили своє життя впертим догматиком і хочете залишитися ним до кінця, — кинув Саммерлі з kwasною гримасою.

— А ви, колего, були завжди цілком позбавленим фантазії сперечальником, і немає надії, що ви змінитесь.

— Авжеж, маєте рацію, ваші найлютіші вороги не закинуть вам відсутність фантазії, — відрубав Саммерлі.

— Присягаюся, — вигукнув лорд Джон, — що це цілком відповідало б вашому характеру — витратити останній ковток кисню на те, щоб наговорити грубощів навзаєм. Що нам до того, з'являться знову люди на землі чи ні? Нам до цього все одно не дожити.

— Цим зауваженням, пане, ви довели надзвичайну вузькість поглядів, — строго зауважив Челленджер. — Справжній науковий розум, — я кажу в третій особі, щоб не здатися хвальком, — ідеальний науковий розум має бути спроможним винайти нову абстрактно-наукову теорію навіть у той проміжок часу, який потрібен його носію, щоб із повітряної кулі звалитися на землю. Потрібні мужі настільки міцного гарту, щоб підкорити природу і стати піонерами істини.

— Мені щось видається, що цього разу гору візьме природа, — кинув лорд Джон, споглядаючи у вікно. — Мені траплялося читати в газетах передовиці, судячи з яких ви, панове вчені, її підкорили, але мені здається, що вона знову у вас відвоювала свою законну владу.

— Це лише тимчасова поступка, — запевнив Челленджер. — Що означає кілька мільйонів років у нескінченній круговерті часів? Ви ж бачите, рослинний світ залишився неушкодженим. Подивіться лишень на листя цих платанів! Птахи померли, але рослини живуть. З цього рослинного життя в стоячих водах, в ставках і болотах виникнуть у відповідний час мікроскопічні організми, піонери безмежно великої армії життя, і нам якраз судилося цієї миті прикривати її тил. А як тільки утвориться цей нижчий вид живих істот, з нього миттю розвинеться новий людський рід із такою ж непохитністю, з якою з жолудя мусить розвинути дуб. Колишня круговерть повториться знову.

— Але хіба отрута не задушить в зародку кожен слід життя? — спитав я.

— Можливо, що ми маємо справу лише з одним шаром отрути в ефірі, з таким собі шкідливим Гольфстрімом посеред безмежного океану, яким пливемо ми. Можливо також, що відбудеться зрівняльний процес і що нове життя розвинеться шляхом пристосування до нових умов. Однак вже та обставина, що порівняно незначного пересичення нашої крові киснем досить для боротьби з отрутою, доводить можливість тваринного життя без будь-яких значних органічних змін.

Будинок, що димівся за деревами, розгорівся так, що було боляче очам. Величезні язики вогню здіймалися в повітря.

— Це справді жахливо, — бурмотів лорд Джон, котрого ця пожежа, здавалося, вжахнула більше, ніж усе інше.

— Що нам до цього кінець кінців? — зауважив він. — Світ мертвий, спалення — найкращий спосіб для похорону.

Для нас скоротився б час очікування, якби вогонь поглинув і наш будинок.

— Я передбачав цю небезпеку і попросив дружину вдатися до запобіжних заходів проти цього, — поінформував Челленджер.

— Все зроблено, милий. Але в моїй голові знову почало стукотіти. О, Боже, яке жахливе повітря!

— Треба його знову покращити, — погодився Челленджер і схилився над балоном із киснем. — Він майже порожній, — констатував він. — Його вистачило безмалъ на три з половиною години. Тепер приблизно восьма година вечора. Ми проведемо ніч доволі приємно. За моїми розрахунками, кінець має настати завтра вранці о дев'ятій годині. Ще одним сходом сонця ми отримаємо задоволення милуватися, ми єдині в усьому світі!

Він підійшов до другого балона й одночасно відкрив на півхвилини віддушину над дверима. Коли повітря після цього помітно покращилося, а симптоми отруєння у нас посилилися, професор знову зачинив віддушину.

— Втім, — сказав він, — не одним киснем живе людина. Час обіду вже настав. Запевняю, панове, коли я запросив вас у гості, щоб пережити цю визначну, як мені здається, подію, то сподівався, що моя кухня підтримає свою репутацію. Тепер, однак, маємо допомогти собі самі. Ви схвалите моє рішення, якщо відмовлюся запалювати вогонь в плиті, щоб уникнути непотрібного витрачання нашого повітря. Нам доведеться вдовольнитися холодним м'ясивом, хлібом і пікулями. Приготував я також пляшку кларету. Дякую, любя! Ти, як завжди, найкраща з господинь.

І справді, не можна було не висловити подяку пані Челленджер, котра із самоповагою та почуттям пристойності,

властивим англійській господині, за кілька хвилин накрила білосніжною скатертиною стіл, що стояв посередині. Після цього вона розклала серветки та подала скромну вечерю з усією витонченістю сучасної культури. Навіть про настільну електричну лампу посеред столу не забули. Але ще більше здивував нас власний апетит, який мало не межував із ненажерливістю.

— Це наслідок нашого хвилювання, — пояснив Челленджер із тим поблажливим виглядом, якого він зазвичай набував у тих випадках, коли йому з його науковим розумом доводилося пояснювати буденні явища. — Це свідчить про молекулярні втрати, які доводиться компенсувати. Глибоке страждання і сильна радість викликають великий апетит, а не відсутність апетиту, як нас хочуть переконати романісти.

— Ймовірно, серед сільського населення тому й прийнято влаштовувати урочисті поминальні тризни, — зауважив я.

— Саме так! Наш юний приятель знайшов чудову ілюстрацію для цього явища. Дозвольте вам покласти ще шматок копченого язика?

— Зовсім, як у дикунів, — зронив лорд Джон, поглинаючи свою порцію холодної телятини. — Я був присутній на похороні одного вождя на річці Арувімі, під час якого дикуні з'їли цілого бегемота, що важив, мабуть, не менше за все плем'я вкупі. У Новій Гвінеї живуть племена, які мають звичку з'їдати шанованого покійника, котрого оплакують, імовірно, з любові до ладу, щоб прибрати його з дороги. Але мені здається, що з усіх поминальних трапез у світі наш обід — найоригінальніший.

— Мені здається особливо дивним ось що, — зауважила пані Челленджер. — Не можу викликати в собі жодної скорботи по нині померлих. Мої батько і мати живуть у Bedford. Я знаю точно, що вони тільки-но померли, і все ж не можу посеред цієї всесвітньої катастрофи оплакувати окремих людей, навіть мені найближчих.

— А моя стара мати в своїй сільській хатинці в Ірландії! — додав я. — Я бачу її перед собою в хустині та мереживному очіпку, як вона лежить у своєму старому фотелі біля вікна, відкинувшись на його високу спинку, заплющивши очі, поклавши поряд книжку й окуляри. Навіщо мені її оплакувати?

— Як я вже й раніше казав, — зауважив Челленджер, — загальна смерть не така жахлива, як смерть поодинці.

— Це, як на війні, — докинув лорд Джон. — Якби тут на підлозі лежав перед вами лише один мрець, із великою діркою в черепі та проламанною грудною кліткою, вам моторошно було б на нього дивитися. У Судані ж я бачив десятки тисяч таких трупів, що лежали горілиць, і це не справило на мене жодного особливого враження. В ході історії життя окремої людини означає дуже мало, щоб про неї турбуватися. Коли вмирають тисячі мільйонів, як це сталося сьогодні, то в масі нікого особливо й не виділиш.

— Ах, скоріше б уже настав кінець! — сумно зронила пані Челленджер. — О, Джордже, мені так страшно!

— Ти зустрінеш кінець хоробріше за нас усіх, моя дружинько. Звісно, я поведився з тобою, як старий буркотливий ведмідь, але маєш узяти до уваги, що Джордж Едвард Челленджер такий, яким його створила природа, і він не міг поводитися інакше. Адже ти не хотіла б іншого чоловіка, чи не так?

— Нікого в усьому світі, крім тебе, любий, — сказала жінка та поклала руку на його бичачу потилицю.

Ми троє відійшли до вікна й, обімлівши від подиву, взяли споглядати картину, яка постала перед нами.

Насунулася імла, і мертвий світ лежав у пільмі. Але на південному обрії простягалася вогняна, багряна, досить довга смуга, яка, то гаснучи, то спалахуючи, починала променіти найяскравішими барвами і знову тьмяніла.

— Льюїс палає! — вигукнув я.

— Ні, це Брайтон, — заперечив Челленджер, підійшовши до нас. — Ось бачите, хвиляста лінія гір височіє перед урвищем: отже, пожежа триває за пагорбами та простягнулася, ймовірно, на багато миль. Мабуть, усе місто у вогні.

На різних напрямках спалахували червоні вогні, а багаття на рейках колії продовжувало пашіти, та це були лише цятки, що світяться, порівняно з гігантською загравою над пагорбами. Яку б про це замітку можна було написати до газети! Чи було колись стільки багатого матеріалу у журналіста і при цьому так мало можливостей ним скористатися? Найбільш приголомшливе видовище — і нікого, хто б йому дивувався!

Раптом на мене нахлинуло натхнення репортера. Якщо люди науки до останньої миті залишалися на своїх постах, то й я вирішив не вдарити перед ними обличчям у багнюку і зробити те, що було в моїх скромних силах. Ніколи, певна річ, моїй статті не доведеться знайти читача, але довгу ніч треба ж якось згаяти: я, у будь-якому разі, не міг склепити повік. Ось чому зараз переді мною лежить нотатник, сторінки якого були всуціль списані тієї ночі й який я тримав на колінах у химерному світлі лише однієї електричної жарівки. Якби мав поетичний дар, то написане мною було б

на рівні цього виняткового явища. У такому ж вигляді ці сторінки слугуватимуть для ознайомлення сучасників із моїми страшними переживаннями та почуттями тієї трагічної ночі.

Розділ 4

ЩОДЕННИК УМИРАЮЧОГО

Якими дивними здаються мені ці слова на титульному аркуші мого нотатника! Але ще дивніше те, що їх написав я, Едвард Мелоун, котрий тільки якихось дванадцять годин тому вийшов зі свого помешкання в Стритемі, ще не передчуваючи, які дивовижні події принесе із собою цей день. Я ще раз перебираю в пам'яті події, мою бесіду з МакАрдлом, першого тривожного листа Челленджера в «Таймс», божевільну поїздку залізницею, приємний сніданок, катастрофу, і ось уже дійшло тепер до того, що ми єдині залишилися живими на спорожнілій планеті. Наша доля така невідворотна, що ці рядки, які пишу за професійною звичкою й яких ніколи вже не прочитають людські очі, здаються мені сповіддю покійника. Я стою перед входом у те царство тіней, куди вже увійшли всі, хто перебував за межами нашого притулку.

Лише тепер усвідомлюю, наскільки мудро та правильно зважив Челленджер, коли казав, що справжня трагедія — це пережити все, все прекрасне, добре та шляхетне. Але ця небезпека нам не загрожує. Уже другий балон із киснем закінчується. Ми можемо вирахувати з точністю майже до хвилини, який жалюгідний клаптик життя залишився

у нашому запасі. Тільки-но Челленджер читав нам лекцію добрих чверть години; він був такий схвильований, що ре-вів на нас і завивав, немов звертався в Квінс-холі до лав своїх старечих слухачів, учених скептиків. У нього була дивовижна аудиторія: дружина, котра слухняно казала «так», не знаючи, чого він насправді хоче; Саммерлі, котрий сидів біля вікна у роздратованому та буркотливому настрої, але слухав із цікавістю; лорд Джон, котрий забився в куток із нудьгуючим виглядом, і я, котрий стояв біля вікна та спостерігав цю сцену з невимушеною увагою людини, що немов бачить сон або такі речі, до яких анітрохи не причетна. Челленджер сидів за столом посеред кімнати, й електрична лампа освітлювала дзеркальне скло під мікроскопом, який він приніс із вбиральні. Яскраве світло, відбите від скла, різко висвічувало частину його обвітреного бородатого обличчя, між тим, як інша частина була занурена в глибокий морок. Здається, він нещодавно приступив до роботи про нижчі мікроорганізми, і тепер професора вкрай хвилював той факт, що він знайшов ще живою амебу, яку день тому поклав під мікроскоп.

— Ви тільки погляньте, — повторював він схвильовано. — Саммерлі, підійдіть-но сюди та переконайтеся самі. Будь ласка, Мелоуне, підтвердьте мої слова. Маленькі веретенчасті тільця посередині — це діатомеї; на них не варто звертати уваги, позаяк це швидше рослини, ніж тваринні істоти. Але праворуч ви бачите безсумнівну амебу, що ліниво повзе освітленим полем. Цей верхній гвинт слугує для калібрування: ви можете відрегулювати різкість.

Саммерлі послухався його вказівок і погодився з колегою. Я також зазирнув у циліндр і побачив крихітну тва-

рючку, схожу на скляного павучка, що залишав свої липкі сліди на освітленому полі.

Лорд поставився до цього, мабуть, із повною байдужістю.

— Навіщо мені ламати голову над питанням, жива вона чи мертва? — буркнув він. — Ми ж не знаємо один одного навіть на вигляд, то з якого дива мені особливо перейматися нею. Адже і вона не втрачає душевного спокою через *наше* здоров'я.

Я мимоволі засміявся, а Челленджер спрямував на нас надзвичайно докірливий, спопеляючий погляд.

— Легковажність недоуків ще гірша, ніж обмежена впертість повних невігласів, — кинув він. — Якби лорд Джон зважився зійти...

— Мій любий Джордже, якби ти не був таким уїдлигим, — сказала його дружина і ласкаво поклала руку на чорну гриву вченого, що звисала над мікроскопом. — Чи не все одно, жива амеба, чи мертва?

— Ні, від цього залежить дуже багато, — сердито відповів її чоловік.

— Тоді давайте обміркуємо це, — сказав із веселою усмішкою лорд Джон. — Врешті-решт базікати про це чи про щось інше — байдуже, й якщо вважаєте, що я занадто легковажно поставився до цієї тварючки або, чого доброго, образив знічев'я її почуття, то я охоче готовий вибачитися.

— Я, зі свого боку, — зауважив Саммерлі своїм тріскучим, сварливим тоном, — взагалі не розумію, чому ви надаєте такого значення питанню, живе ця тварина чи ні. Адже вона оточена тим самим повітрям, що і ми, і залишилася в живих лише тому, що ще не підпала під вплив

отрути. Поза цієї кімнатою вона так само гикнулася б, як і всі інші тварини.

— Ваші зауваження, мій любий Саммерлі, — заявив Челленджер із виразом неймовірної переваги (якби я міг замалювати це самовпевнене, зверхне, яскраво освітлене рефлектором мікроскопа обличчя!), — ваші зауваження доводять, що ви хибно збагнули становище. Цей екземпляр був учора препарований і герметично відокремлений. Тому наш кисень не мав до нього доступу. Ефір проник туди так само, як і в будь-яке інше місце Всесвіту. Отже, тварина встояла проти отрути. З цього можемо зробити висновок, що і поза цією кімнатою кожна інша амеба не вмерла, як ви помилково припустили, а пережила катастрофу.

— Але і в цьому випадку я не налаштований вибухнути громовим «ура», — бовкнув лорд Джон. — Яке ж значення має для нас цей факт?

— Він доводить, що світ не вмер, як ми припускали, і що в ньому триває тваринне життя. Якби ви володіли науковою уявою, то могли б, виходячи з одного цього факту, уявити собі світ через кілька мільйонів років, — а такий проміжок — мить у жахливому потоці часу, — і тоді ви побачили б світ знову наповненим тваринами та людьми, зобов'язаними своїм виникненням ось цьому крихітному паростку. Ми з вами бачили степову пожежу, що спалила на поверхні землі всі сліди трави та рослин і залишила по собі лише обвуглену пустелю. Можна було подумати тоді, що такою вона перебуватиме навіки, але коріння рослин залишилося, й якби ви за кілька років знову відвідали це місце, то ніде не побачили б навіть слідів пожежі. Це мікроскопічне створіння таїть у собі корінь зростання всього тваринного життя, й унаслідок незмінно триваючої еволю-

ції, через якийсь час зникнуть усі сліди пережитої нами світової катастрофи.

— Вражаюче цікаво! — сказав лорд Джон, котрий, спершись на стіл, заглядав у мікроскоп. — Кумедний карапузик! № 1 у майбутній галереї пращурів людини. У нього на тілі є гарний великий гудзик.

— Темний предмет — це ядро його клітини, — пояснив Челленджер тоном няньки, яка вчить абетки свого вихованця.

— Чудово! Отже, нам немає про що турбуватися, — засміявся лорд Джон. — Крім нас, хтось іще живе на світі.

— Ви, здається, вважаєте достовірним, Челленджере, — сказав Саммерлі, — що світ створений винятково з метою породжувати та підтримувати людське життя.

— Звісно, пане, з якою ж іншою метою? — поцікавився Челленджер, котрого драгувала навіть можливість заперечення.

— Іноді я схилиюся до думки, що тільки жадлива зарозумілість людини вселяє їй переконання, ніби цей безмежний Всесвіт створений лише як арена, якою вона могла би пихато походжати.

— Щодо цього неможливо будувати теорії, але, навіть залишаючи осторонь жадливу зарозумілість, яку ви ставите нам у докір, можемо зі спокійною совістю заявити, що ми найрозвиненіші істоти в усій природі.

— Найрозвиненіші із знайомих нам істот.

— Це само собою мається на увазі, вельмишановний.

— Подумайте про всі ті мільйони, а може навіть і мільярди років, коли незаселені землі оберталися в світовому просторі або якщо навіть і не зовсім незаселені, то все ж без найменших слідів людського роду і без думки про нього.

Поміркуйте про всі ці незліченні епохи, що заливаються дощами, випаляються сонцем, обвіяні грозами. За геологічним літочисленням, людство з'явилося на світ, так би мовити, лише вчора. Як же можна в такому випадку вважати доведеним, що всі ці гігантські приготування мали на увазі лише його користь?

— А тоді чию ж? Чию саме?

Саммерлі стелує плечима.

— Що можна на це відповісти? Це за межами нашого розуміння. Але людина, можливо, є всього лише побічним продуктом, що випадково виник у цьому процесі. Становище цілком таке ж, якби піна на поверхні океану уявила собі, ніби океан має служити лише її творенню та збереженню, або якби миша в соборі вважала, що будівля споруджена лише як житло для неї.

Досі я передавав дослівно цю суперечку, але тепер вона перейшла в гучну сварку з багатоскладовими науковими термінами, якими бомбардували один одного опоненти. Певна річ, дуже приємно бути присутнім при обговоренні найбільших питань двома настільки видатними мислителями; але при постійних розбіжностях у їхніх поглядах такі прості люди, як лорд Джон і я, не можуть узяти з такої суперечки нічого корисного для себе. Кожен спростовує сказане іншим, і врешті-решт ми перестаємо тямити будь-що. Але ось дебати скінчилися, Саммерлі зіщулився в кріслі, а Челленджер усе ще маніпулює своїм мікроскопом, який не переставав випускати низький, глухий, нерозбірливий гул, як море перед штормом. Лорд Джон підійшов до мене, і ми обоє лупали очима в ніч.

На небі стоїть блідий місяць — останній місяць, на який дивляться людські очі, і зірки випромінюють мерехт-

ливий блиск. Навіть у чистому повітрі південноамериканської рівнини мені не доводилося милуватися яскравішим зоряним сяйвом. Можливо, що на світло впливають зміни в ефірі. У Брайтоні нищівне багаття продовжує вирувати, а в західній частині неба, на великій відстані, видно червону пляму, яка вказує, що пожежа охопила Арундел або Чичестер, а, може, навіть і Портсмут. Я сиджу, міркую сам із собою й інколи щось нотую. Лагідна меланхолія розлилася в повітрі. Невже всьому настав край — молодості, красі, відвазі та коханню? Осяяна зорями земля схожа на сонне царство, сповнене солодкого спокою. Хто б міг повірити, що ця земля — жахлива Голгофа, всіяна руїнами загиблого людського роду? Раптом я чую свій власний сміх.

— Що з вами, мій хлопчику? — здивовано спитав лорд Джон. — Нам не завадило б трохи розважитися. Що трапилося?

— Я мимоволі подумав про всі ті важливі питання, — відповів я, — на вирішення яких у нас пішло стільки праці та духовних сил. Згадайте, наприклад, англо-німецьку конкуренцію або Перську затоку, якою так цікавився мій старий начальник. Хто б міг подумати, що остаточне вирішення цих проблем станеться в такій формі?

Ми знову занурилися в глибоку мовчанку. Мені здається, що кожен із нас думає про близьких, котрі випередили нас зараз. Пані Челленджер тихо рюмсає, а її чоловік шепоче їй слова розради. Я згадую людей, про яких весь цей час жодного разу не думав, і бачу в уяві, як усі вони лежать переді мною бліді, окостенілі, подібно нещасному Остину у дворі. Взяти хоча б МакАрдла. Я точно знаю, де саме він лежить, обличчям втелюючись у письмовий стіл, із те-

лефонною слухавкою в руці: я ж чув, як він упав. Головний редактор Бомонт розпростерся, либонь, на своєму турецькому червоно-синьому килимі, що прикрашає його святилище. А мої колеги в репортерській кімнаті — Макдона, Маррі чи Бонд... Вони, ймовірно, врізали дуба в розпалі роботи. В руках у них записні книжки, повні живих вражень і сенсаційних звісток. Я уявляю собі, як першого відрядили до медичного інституту, другого — до Вестмінстеру, а третього — до собору Святого Павла. Їхніми останніми чудовими видивами були, ймовірно, гучні рядки заголовків, яким ніколи, однак, не доведеться воскреснути в друкарській фарбі. Бачу перед собою Макдону у медиків. — «З надією дивіться на Гарлі-стріт!» — Мак завжди мав велику пристрасть до алітерації. — «Інтерв'ю з паном Солі Вілсоном. Знаменитий фахівець радить: «Тільки не впадайте у відчай!» Наш спеціальний кореспондент застав знаменитого вченого на даху його будинку, де він ховався від натиску своїх схвильованих пацієнтів, котрі облягали його помешкання. Інтонацією, яка ясно доводить, що він цілком усвідомлює серйозність становища, знаменитий лікар відмовився визнати його зовсім безнадійним». Так, імовірно, почав би Мак. Потім доклався б і Бонд. Він дуже пишався своїм письменницьким талантом. Тема припала б йому до смаку! «Коли я стояв на маленькій галереї під куполом Святого Павла та споглядав униз на густі натовпи зневірених людей, котрі вовтузилися в цю останню мить у пилюці, до моїх вух долинув із цього натовпу такий протяжний стогін, благаючий, сповнений страху, таке страхітливе волення про порятунок...»

Так, це була хороша смерть для репортера, хоча кожен із них, як і я, мав померти перед обличчям невикориста-

них скарбів. Чого б лише не дав, наприклад, бідолаха Бонд, аби побачити такий стовпчик, підписаний його ініціалами!

Але яку ж нісенітницю я пишу! Вочевидь, це лише прагнення відгородитися від стомлюючої нудьги. Пані Челленджер подалася в гардеробну і, за словами професора, міцно спить. Він же сидить за столом, робить нотатки і перевіряє в книжках, немов його чекають ще цілі роки мирної праці. Пише скрипучим пером і ніби цим гучним скрипінням хоче висловити своє презирство всім тим, хто не згоден із його думкою.

Саммерлі задрімав у кріслі і часом видає дратівливе хропіння. Лорд Джон лежить, відкинувшись на спинку крісла, встромивши руки до кишень і заплющивши очі. Як можуть люди взагалі спати в таких обставинах — це для мене загадка.

...О пів на четверту ранку. Я тільки-но прокинувся від сну. Було п'ять по одинадцятій, коли я зробив останній запис. Я це пам'ятаю, бо підкрутив тоді годинника та поглянув на циферблат. Отже, я проциндрив п'ять годин із тих небагатьох, що нам залишилося жити. Мені це здавалося неможливим. Але я почуваюся тепер бадьорішим і змирився зі своєю долею або хочу себе переконати, що змирився. Та все ж чим життєрадісніша людина і чим вона ближча до zenіту свого існування, тим більше має боятися смерті. Як мудро та милосердно чинить природа, непомітно, тихцем підіймаючи якір життя за допомогою безлічі незначних струсів, поки свідомість не виходить, нарешті, у відкрите море з ненадійної земної гавані.

Пані Челленджер ще спить у гардеробній. Професор Челленджер заснув у своєму кріслі. Що за вигляд! Його величезне тіло відкинуте назад, потужні волохаті руки скла-

дені на животі, а голова так закинулася, що над коміром бачу лише гущавину скуйовдженої густої бороди. Він хропе так, що весь аж трясеться, а Саммерлі високим тенором вторить низькому басу Челленджера. Лорд Джон також заснув, його довготелеса постать скорчилася навскіс у солом'яному кріслі. Перші холодні промені світанку прослизують до кімнати. Тут і назовні усе сіре та сумне. Я підстерігаю схід сонця — цей страшний сонячний схід, який наповнить своїм сяйвом вимерлий світ. Рід людський зник, вимер в один день, але планети продовжують кружляти, шепочуться вітри, і природа живе своїм життям аж до амеби, і незабаром не збережеться жодних слідів перебування на землі тих створінь, які вважали себе вінцем творіння. Внизу у дворі лежить розкинувшись Остін; його обличчя мерехтить у сутінковому світлі білою плямою, і захолола рука чоловіка все ще тримає гумовий шланг. Характер усього людського роду показаний у цьому тихому силуеті людини, котра лежить у трагічній і водночас смішній позі поруч із машиною, над якою вона панувала колись.

На цьому закінчуються записи, які я робив тієї ночі. Починаючи з цієї миті, події відбувалися настільки блискучо та були такі приголомшливі, що я їх уже записувати не міг. Але в моїй пам'яті вони настільки чітко збереглися, що жодної подробиці не можу пропустити.

Задушливе відчуття в горлі змусило мене поглянути на балони з киснем, і те, що я побачив, було жахливим. Ще трохи і нашому життю настане край. За ніч Челленджер переніс гумовий шланг із третього на четвертий балон, але й цей був уже, либонь, порожнім. Болісне відчуття пригнічення охопило мене. Я підійшов до резервуарів, відкрутив

шланг і прикріпив його до наконечника останнього балона. Я відчував докори сумління, роблячи це, бо думав про те, наскільки спокійно померли б усі уві сні, якби я опанував себе. Наступної миті ця думка покинула мене, бо я почув зойк пані Челленджер із гардеробної:

— Джордже, Джордже, я задихаюся!

— Вже все гаразд, пані Челленджер, — відповів я, між тим як інші посхоплювалися зі своїх місць. — Я тільки-но відкрутив непочатий резервуар.

Навіть у цю мить я не міг втриматися від сміху, глигнувши на Челленджера, котрий протирав собі очі величезними волохатими п'ястуками і був схожий на велетенське немовля, яке щойно прийшло до тям після сну. Саммерлі тремтів, як у лихоманці; страх смерті переміг на короткий час стоїчний дух ученого, коли він усвідомив своє становище. Зате лорд Джон був такий спокійний і гнучкий, наче його розбудили, щоб їхати на лови.

— П'ятий і останній, — повідомив шляхтич, зиркнувши на шланг балона. — Скажіть, друже, невже ви занотували враження цієї ночі на тому папірці, що лежить на ваших колінах?

— Тільки кілька побіжних заміток, аби згаяти час.

— Ну, знаєте, на таке здатен лише ірландець. Лише боюся, що ви не дочекаєтесь читачів, поки не підросте сестричка амеба, яка наразі недостатньо, здається, цікавиться тим, що відбувається. Ну що, Herr Professor, які маєте плани на майбутнє?

Челленджер споглядав на широкі покриви туману, що одягнули пейзаж. Там і тут із моря хмар підіймалися заліснені пагорби, подібні на якісь конічні острови.

— Наче в саван вбралася природа, — зауважила пані Челленджер, коли увійшла в кімнату в домашньому ха-

латі. — Це нагадує мені твою пісеньку, Джордже: «Старовина віддзвонила, новизна задзвонить». Пророча пісня!.. Але, бідні любі друзі, ви ж тремтите. Я всю ніч пролежала в теплі, під ковдрою, а ви мерзли в кріслах. Зараз зігрієтесь.

Вона вийшла, ця смілива маленька жіночка, і незабаром ми почули гудіння казанка. За кілька хвилин вона принесла на таці п'ять горняток із запашним какао.

— Пийте, — запропонувала вона, — і зараз же відчуєте, що вам краще.

Ми так і зробили. Саммерлі попросив дозволу засмажити файку, а ми взялися за цигарки. Я думав, що куріння заспокоїть наші нерви; але ми припустилися помилки, бо повітря в замкненому приміщенні стало нестерпно задушливим. Челленджеру довелося відчинити віддушину.

— Чи довго ще? — поцікавився лорд Джон.

— Мабуть, ще години зо три, — відповів той і стелує плечима.

— Раніше мені було страшно, — зронила дружина професора, — але чим ближча ця мить, тим вона мені видається легшою.

— Я зовсім не можу зараз похвалитися своїм настроєм! — пробурчав Саммерлі, посмоктуючи люльку. — Я мирюся, бо мені нічого іншого не залишається, але маю відверто зізнатися, що прожив би охоче ще один рік, аби закінчити свою класифікацію крейджаних штолень.

— Ваша незакінчена робота не має аж такого значення, — величаво заявив Челленджер, — якщо подумати, що мій власний *тагнит опус** «Драбина життя» ще тільки роз-

---

* Велика робота, справа всього життя (*лат.*).

початий. Мій розумовий капітал, все те, що я досі прочитав, мої дослідження та спостереження, мій справді абсолютно винятковий талант — все це мала сконцентрувати в собі ця праця. Вона, без сумніву, відкрила б собою нову еру в науці. І все ж, мушу сказати, з нездійсненням своїх задумів я змирився.

— Гадаю, — зауважив лорд Джон, — що всім нам доводиться залишити щось недокінчене в цьому житті. А як, до речі, справи у вас, мій юний друже?

— Я саме працював над томиком віршів, — відповів я.

— Принаймні, світ буде від них врятований, — покепкував лорд. — У кожній справі є хороший бік, треба лишень уміти його знаходити.

— А ви? — поцікавився я.

— Я якраз уже закінчував збиратися в дорогу, бо обіцяв Мерівейлу навесні вирушити з ним до Тибету полювати на леопардів. Але вам, пані Челленджер, мабуть, сумно розлучатися з цим затишним будиночком, який ви нещодавно збудували.

— Мій дім там, де є Джордж. Але я б багато чого віддала за те, щоб востаннє пройтися з ним у ясному ранковому повітрі цими дивними пагорбами.

Її слова знайшли відгук у наших серцях. Сонце тим часом пронизало туман, який до цього огортав місцевість, як ковдра, й уся широка долина простяглася тепер перед нами, купаючись у його золотих променях. Ми душилися в затхлій та отруєній атмосфері, тому нам видався чарівно прекрасним цей чистий, сонячний, умитий вітром ландшафт. Пані Челленджер у тузі простягла до нього руки. Ми присунули крісла до вікна та сіли перед ним півколом. Повітря ставало надзвичайно спертим. Тіні смерті вже немов

підкрадалися до нас, до останніх людей на Землі. Здавалося, що незрима завіса опускається навколо нас зусібіч.

— Цього балона вистачило ненадовго, — резюмував лорд Джон, важко сапаючи.

— Кількість кисню не у всіх балонах однакова, — пояснив Челленджер. — Це залежить від тиску при наповненні і від способу закупорення. Мені також здається, що цей балон мав якусь ваду.

— Отже, у нас вкрали останні години нашого життя, — гірко зронив Саммерлі. — Характерний фінал для підлого століття, в якому ми живемо. Тепер, Челленджере, вам випала нагода спостерігати суб'єктивні явища фізичного розпаду.

— Сідай на цей ослінчик біля моїх ніг і подай мені руку, — попросив Челленджер свою дружину. — Мені здається, друзі, що подальше перебування в цьому нестерпному повітрі не бажане. А ти якої думки, люба?

Його дружина застогнала та сховала обличчя в його колінах.

— Я бачив людей, котрі купалися взимку в ополонці, — озвався лорд Джон. — Ті, хто мерз на березі, задрили плавцям, котрі зважилися зануритися в крижану воду. Я був би за те, щоб за один стрибок покінчити з цією історією.

— Отже, ви відчинили б вікно та подалися назустріч ефіру?

— Краще загинути від отрути, ніж задихнутися!

Саммерлі, кивнувши в мовчазному схваленні, простягнув Челленджеру свою худу руку.

— Хоча ми часто з вами сперечалися, але тепер усе вже минулося, — мовив він. — Ми завжди були при цьому до-

брити друзями і в душі відчували навзаєм найбільшу повагу. Прощайте!

— Прощайте, мій хлопчику! — сказав мені лорд Джон. — Вікна заклеєні, і вам не вдасться їх відчинити.

Челленджер нагнувся, підняв свою дружину і міцно пригорнув її до грудей, а та обхопила руками шию свого чоловіка.

— Подайте мені далекогляд, Мелоуне, — попросив він. Я виконав його бажання.

— Ми віддаємося тій силі, яка нас створила! — вигукнув він потужним, гучним голосом.

З цими словами розбив шибу, пожбуривши пристрій у вікно. Перш ніж завмер останній дзенькіт від уламків, що розсипалися, чисте свіже повітря сильним і нескінченно-солодким подихом наповнило наші розпечені легені.

Не знаю, наскільки довго ми сиділи, обімлівши від подиву. Потім, як крізь сон, я почув голос Челленджера.

— Ми знову повернулися в нормальне середовище, — вигукнув він. — Світ вислизнув із отруйного потоку, але лише ми пережили весь людський рід.

Розділ 5

МЕРТВИЙ СВІТ

Пригадую, як ми, жадібно ковтаючи повітря, сиділи в своїх кріслах і насолоджувалися цілющим південно-західним вихором, який свіжими поривами долітав до нас із боку моря, надимаючи на вікнах серпанкові фіранки й обвітрюючи наші палаючі щоки. Не знаю, наскільки довго ми

сиділи в такій мертвотній мовчанці. Згодом ми всі по-різному визначали цей проміжок часу. Бо були абсолютно пригнічені, приголомшені, а в голові паморочилося. Всю свою мужність ми закликали на допомогу, щоб зустріти свою смерть, але цей страшний новий факт, що будемо змушені жити й надалі, переживши всіх своїх сучасників, ми сприйняли, як потужний удар, що розплющив нас і паралізував. Потім призупинений механізм знову повільно повернув собі рух, знову запрацював мозок, і думки знову набули внутрішніх зв'язків. З різкою, неблаганною ясністю ми усвідомили співвідношення між минулим, сьогоднім і майбутнім, між життям, яке вели раніше, і тим, що нас чекало. У німому розпачі ми витріщалися один на одного, і кожен читав в очах іншого те саме болюче запитання. Замість радощів, які відчуває людина, котра перебувала за волосок від погібелі й урятувалася від неї, нами запанувала повна зневіра. Все, що ми любили на землі, зжер великий, невідомий, бездонний океан, і ми залишилися на цьому пустельному острові без супутників і без якихось надій. Ще кілька років, упродовж яких ми мали, наче шакали, метушитися навколо могил наших мертвих сучасників. А потім і нас чекала самотня, запізніла смерть.

— Це жахливо, Джордже, нестерпно! — гірко заридала пані Челленджер. — Краще б нам було відійти разом із усіма іншими. Ах, навіщо ти зберіг нам життя? Маю таке відчуття, немов це ми померли, а всі інші живі.

Густі брови Челленджера зійшлися в напружених роздумах, а його величезна волохата лапа стиснула руку, яку йому простягнула дружина. Я вже й раніше помічав, що вона при будь-якому смутку простягає до чоловіка руки, як діти до матері, коли їх щось гнітить.

— Хоча я й не настільки фаталіст, аби без опору миритися з усім, — зауважив професор, — та все ж переконався на досвіді, що вища мудрість завжди полягає в умінні освоюватися з обставинами насущної миті.

Він промовляв повільно, і в його повнозвучному голосі чулося глибоке почуття.

— Я з вами не згоден, — рішуче заперечив Саммерлі.

— Не думаю, щоб ваша згода або незгода могла б мати хоча б найменший вплив на стан речей, — зауважив лорд Джон. — Неволею чи волею вам у кожному разі доведеться з ним змиритися. Яке ж значення для нього має ваш особистий погляд? Наскільки пригадую, нас ніхто не питав на початку цієї історії, чи згодні ми, щоб вона сталася, і, вочевидь, тепер нас також не питають, чи вона нам подобається. Що б ми не думали про неї, це ніяк не може на неї вплинути!

— Не на неї, а на нас, — докинув Челленджер у задумі, все ще любовно поглажуючи руку своєї дружини. — Ви можете плисти за течією та знайти душевний спокій, можете також протівитися течії і при цьому втратити бадьорість і сили. Отже, вся справа в нас, тому приймімо речі, якими вони є, і не будемо більше про це сперечатися.

— Але що ж нам робити, скажіть на милість, із нашим життям? — спитав я і в розпачі скерував погляд на похмуре, порожнє небо. — Що робити, наприклад, мені? Газет більше не існує, то чим же мені ще зайнятися, на що витратити власне дозвілля?

— Моя кар'єра також скінчилася, якщо більше немає студентів та університетів! — вигукнув Саммерлі.

— Я ж дякую небу за те, що ще існує мій дім і мій чоловік. Мета життя для мене залишилася колишньою, — зронила пані Челленджер.

— І моя також, — додав Челленджер. — Наукової роботи зараз — хоч греблю гати, і сама катастрофа дає нам дозвіл вирішувати безліч надзвичайно цікавих проблем.

Він відчинив вікно, і ми споглядали мовчазний і безмежний краєвид.

— Дозвольте мені поміркувати, — продовжував він. — Учора, о третій годині пополудні або дещо пізніше, земля настільки глибоко занурилася в отруйний потік ефіру, що цілком захлинулася в ньому. Тепер дев'ята година. Запитання: о котрій годині ми вийшли з отруйної зони?

— На світанку повітря було особливо задушливим.

— Саме так, — підтвердила пані Челленджер. — Приблизно о восьмій годині я дуже чітко відчула ту саму задуху, яку відчула вчора, на початку катастрофи.

— Отже, будемо вважати, що ми вийшли із зони о восьмій годині ранку. Сімнадцять годин земля була просякнута отруйним ефіром. Цей час знадобився, щоб очистити світ від людської цвілі, що поглинає на поверхні землі її плоди. Та хіба не можна допустити, що дезінфекція була неповною і що, як і ми, залишилися жити й інші люди?

— Я також про це подумав, — докинув лорд Джон. — Чому саме нам бути єдиними камінчиками, що залишилися на узбережжі після відливу?

— Припущення, що, крім нас, хтось іще міг пережити катастрофу, абсолютно безглузде, — надзвичайно рішуче не погодився Саммерлі. — Згадайте лишень, як шкідливо діяла отрута. Така людина, як Мелоун, дужий, як бугай, і з канатами замість нервів, — і той ледь видерся сходами, а потім звалився, як мрець. Тому неможливо припустити, щоб хтось міг опиратися дії цієї отрути хоча б сімнадцять хвилин, а про багато годин і говорити смішно.

— А що, якщо хтось передбачав катастрофу й ужив своїх заходів обережності, як наш старий приятель Челленджер?

— Це дуже неправдоподібно, — зазначив Челленджер, пригладивши собі бороду знизу догори і примруживши очі. — Поєднання спостережливості, залізної логіки та надзвичайної фантазії, що дозволило мені передбачити небезпеку, зустрічається настільки рідко, що навряд чи в одному і тому ж поколінні можливі два таких випадки.

— То ваш висновок такий, що всі, крім нас, загинули?

— Щодо цього майже не може бути сумнівів. Однак маємо узяти до уваги ту обставину, що отрута діяла в напрямку знизу догори і таким чином менше вплинула на гірські райони. Це, без сумніву, вражаюче явище. У майбутньому воно створить надзвичайно спокусливе поле для наших досліджень. Якщо хтось іще вижив, крім нас, то пошуки таких найімовірніше увінчалися б успіхом десь у тибетському селищі або в курені на альпійській вершині, позаяк вони лежать на багато тисяч футів вище за рівень моря.

— Але якщо мати на увазі, що вже не існує ні кораблів, ні залізниць, то нам від цього не більше користі, ніж якби вцілілі перебували на Місяці, — зауважив лорд Джон. — Але я хотів би, принаймні, точно знати, чи справді небезпека вже цілком минула, чи все ж лише її частина залишилася позаду.

Саммерлі мало не скрутив собі карк, щоб оглянути весь горизонт.

— Повітря стало ніби прозорішим і чистішим, — повідомив він, вагаючись, — але і вчора воно було таким самим, і я нітрохи не впевнений, що нам більше нічого не загрожує.

Челленджер стенив плечима.

— Мені доведеться знову повернутися до фаталізму. Якщо колись така подія вже відбулася у Всесвіті (а це можливо), то вона сталася, безумовно, дуже давно, і тому можемо твердо розраховувати, що ще одна така катастрофа повториться нескоро.

— Все це було б дуже милим і приємним, — скривився лорд Джон, — але з досвіду знаємо, що при землетрусі, зазвичай, за одним поштовхом негайно стається інший. Мені здається, що нам вартувало б трохи пройтися і подихати свіжим повітрям, поки у нас ще є така можливість. Адже наш кисень витрачений, тому байдуже, нас застане загибель тут, чи на лоні природи.

Разючою була та повна летаргія, що нахлинула на нас у вигляді реакції після гарячкового хвилювання та напруги останньої доби. Апатія повністю опанувала і тілом, і духом і наповнювала нас міцно вкоріненим почуттям, що все даремне і недоречне. Навіть Челленджер піддався впливу цього відчуття. Він сидів на своєму місці, підпираючи обома руками могутню голову та поринувши в глибокі роздуми, поки лорд Джон і я не підхопили його під руки і мало не силою поставили на ноги, за що були нагороджені лише злісним поглядом і сердитим бурчанням роздратованого бульдога. Та коли ми вийшли з нашого тісного притулку на свіже повітря, звична енергія стала повільно повертатися до нас.

Але що було нам робити на цьому цвинтарі людства? Ніколи не траплялося людям постати перед таким запитанням! Правда, ми мали можливість вдовольнити наші буденні потреби і навіть потреби в будь-якій розкоші, в найширших межах. Всі харчові продукти, всі винні пивниці, всі скарбниці мистецтв були до наших послуг. Нам досить було простягнути до них руку. Але що нам було робити з нашим

часом? З певними завданнями доведеться впоратися негайно, вони вже чекали на нас. Тому ми вирушили на кухню та поклали обох служниць на призначені для них ліжка. Вони, здавалося, померли зовсім безболісно; одна сиділа на своєму кріслі перед вогнищем, інша лежала перед раковиною для миття посуду. Потім ми принесли з двору бідного Остіна. Його м'язи були тверді, як дерево. Він лежав у надзвичайно дивному окостенінні, і м'язи губ стяглися так, що обличчя спотворилося огидно-глузливою гримасою. Такі ж ознаки спостерігалися у всіх, хто помер від дії цієї отрути. Куди б ми не приходили, всюди бачили ці усміхнені обличчя, які немов глузували з нашого жакливого становища і мовчки, з глумливою злісною усмішкою лупали очима на останніх представників їхнього роду.

— Послухайте! — звернувся лорд Джон, невтомно міряючи кроками їдальню, поки ми підкріплювалися легким перекусом. — Не знаю, як у вас на душі, але я зовсім *не спроможний* спокійно всидіти тут, аби нічого не робити.

— Чи не будете ви такі люб'язні, — відказав на це Челленджер, — запропонувати нам, що, на вашу думку, маємо робити?

— Збадьоритися та піти поглянути на все, що сталося.

— Саме це я й хотів запропонувати.

— Але не тут. Що сталося в селі, видно навіть із цього вікна.

— Куди ж нам податися?

— До Лондона.

— Вам легко казати, — буркнув Саммерлі. — Сорок миль пішки крокувати — це вам до снаги. Але чи зважиться на це Челленджер із його товстими, короткими ніжками — зовсім інша річ. Та й я не можу бути певним за себе.

Челленджер розсердився.

— Якби ви засвоїли собі звичку, ясновельможний пане, цікавитися лише власними тілесними особливостями, то переконалися б, що вони послужили б вам вельми широким полем для спостережень і надзвичайно рясним матеріалом для бесід.

— Я зовсім не мав наміру вас засмутити, мій любий Челленджер, — відповів наш нетактовний товариш, — ніхто не відповідає за свій фізичний стан. Якщо природа наділила вас гладким коротким тулубом, то зрозуміло, що і ноги ваші мають бути товстими та короткими.

Челленджер упав у таку лють, що не міг і слова вимовити. Він міг лише гарчати та мружити очі, а волосся мав скуйовджене. Лорд Джон поквапився втрутитись у суперечку, поки вона не загострилася надміру.

— Навіщо ж нам іти пішки? — спитав він.

— Ви, можливо, прагнете вирушити до Лондона залізницею? — поцікавився Челленджер, все ще закипаючи від гніву.

— А ваш автомобіль навіщо? Чому б нам не скористатися ним?

— В цьому мені бракує досвіду, — Челленджер у задумі смикав себе за бороду. — Але ви маєте рацію, лорде Джон, якщо думаєте, що людина з високим розумовим рівнем мусить уміти впоратися з будь-яким завданням. Ваша думка реально чудова. Я сам відвезу вас до Лондона.

— Від цього я наполегливо прошу вас утриматися, — енергійно замахав руками Саммерлі.

— Ні, Джордже, це справді неможливо! — вигукнула пані Челленджер. — Згадай тільки, як ти зробив одного разу таку спробу і при цьому розніс у друзки половину гаража.

— Це була лише випадкова невдача, — абсолютно спокійно пояснив професор. — Отже, питання вирішене, я особисто відвезу вас усіх до Лондона.

Становище врятував лорд Джон.

— Скажіть-но, а яка у вас, машина?

— «Гамбер», двадцять кінських сил.

— Та я керував таким автомобілем упродовж багатьох років! — жваво вигукнув він. — Присягаюся, що ніколи не думав, що зможу колись посадити в автомобіль залишки всього людства. Там якраз п'ять місць, наскільки я пригадую. Готуйтеся в дорогу, о десятій годині подам його до брами.

Рівно о десятій годині до воріт, з пихканням і гудінням, під'їхав автомобіль, яким керував лорд Джон. Я сів поруч із ним, а пані Челленджер, як корисна маленька буферна держава, була змушена вклинитися між обома ворогуючими країнами. Лорд Джон відпустив гальмо, увімкнув першу швидкість, другу, третю, і ми помчали в найбільш незвичайну подорож, яка тільки й відбувалася в історії людства.

Читач може собі уявити чудову красу природи цього розкішного серпневого ранку, прохолодне чисте повітря, золотий відблиск літнього сонця, безхмарне небо, соковиту зелень знаменитих Сассекських лісів і чудовий контраст, який становили темно-червоні барви квітучої долини.

Коли погляд зупинявся на цій розкішній красі, думки про катастрофу мали б зникнути безслідно, якби їх не підтримував занадто явний доказ: мертва, врочиста, всеосяжна тиша. Кожна заселена місцина була просякнута якимось тихим дзижчанням життя, таким глибоким і незмінним, що привчений слух зовсім уже не сприймає його, так само, як ті, хто живуть на морському березі, втрачають

будь-яке відчуття вічного шуму хвиль. Щебетання птахів, дзижчання комах, звуки окремих голосів, мукання худоби, собачий гавкіт, гудіння потягів, стукіт кінських копит на дорозі — все це утворює нечітке, безперервне звучання, яке вже не доходить до свідомості тих, хто його чує. Тепер нам цього тла бракувало. Мертва тиша викликала страхітливе відчуття. Така була вона врочиста, така трагічна, що сопіння і гул нашого автомобіля здавалися непристойним її порушенням, профанацією цього величного спокою, що простягнувся, наче величезний саван, над руїнами людства. Ця заціпеніла, цвинтарна безмовність, в поєднанні з хмарами диму, які там і тут підіймалися до неба над згарищами, стримуючи, як крижаний подих, наше тепле схиляння перед красою природи.

А всі ці тіла! Спочатку незліченні групи спотворених та усміхнених людських осіб щоразу наповнювали нас жахом. Враження, яке вони справляли, було таким стійким і глибоким, що я тепер ніби знову все переживаю — цю повільну їзду долиною повз няньку з її вихованцями, повз стару, похилену між голоблями шкапину, повз кучера, котрий зіщулювся на козлах, і молодика в екіпажі, котрий вхопився за дверцята, щоб зістрибнути на землю. Віддалік — шестеро жінок, котрі лежать покотом, задивившись у небо мертвими вибалушеними очима. Всі ці картини бачу перед собою, як на світлині. Але з милості добродійки природи наші нерви незабаром обважніли. Неосяжні розміри катастрофи тамували почуття жалю щодо окремих жертв. Індивіди зливалися в групи, групи — в маси, а ці останні склалися в єдине, загальне явище, з яким доводилося рахуватися, як із неминучим заповненням ландшафту. Тільки інколи, побачивши особливо трагічну або химерну сцену,

ми знову починали осягати весь жах становища. Головним чином нас вражала доля дітей і наповнювала непереборним усвідомленням жахливої несправедливості. Нам хотілося ридати. Пані Челленджер відверто лила гіркі сльози, коли ми проїжджали повз велику місцеву школу й побачили довгі ряди маленьких тілець, якими була всяяна дорога до неї. Вчителі у відчаї відпустили школярів, і тих дорогою додому накрила хмара смертоносної отрути. Багато дітлахів лежало у відчинених вікнах своїх будинків. У Танбрідж-веллсі майже не було вікна, з якого б не визирало із застиглою усмішкою хоча б одне обличчя. В останню мить відчуття задухи, потреба в кисні, задовольнити яку змогли лише ми, гнали їх до розчахнутих вікон. Сходи ганків також були завалені тілами чоловіків і жінок, котрі з непокритими головами, в тому вигляді, в якому їх застала хвиля, вибігали зі своїх осель. Дехто з них попадали на землю посеред дороги. Ще щастя, що лорд Джон був таким вправним водієм, бо торувати собі шлях було завданням не з легких. Через села і міста ми могли проїжджати лише зовсім повільно, й я ще пригадую, що одного разу, перед школою в Танбріджі, нам довелося зупинитися, щоб очистити путівці від безлічі тіл, що захарастили їх. Деякі особливо характерні картини в довгій панорамі смерті на вулицях Сассексу та Кенту закарбувалися в моїй пам'яті з надзвичайною чіткістю. Одна з них — великий, чудовий автомобіль, що стояв перед готелем у Саузборо. Ті, хто сидів у ньому, як можна було припустити, поверталися з відпочинкової поїздки до Брайтона чи Істборна. Це були три елегантні леді, всі троє — молоді та вродливі. Одна з них тримала на колінах пекінеса. Їхніми супутниками були — один дещо потертий на вигляд літній чоловік і молодий аристократ, у котрого досі стирчав у оці

монокль, а між пальцями затягнутої в рукавичку руки був затиснутий недопалок сигари. Смерть наступила миттєво, і вони завмерли в своїх природних позах, за винятком літнього пана, котрий в останню мить задухи зірвав із себе комір, аби легше було дихати, всі вони були дуже схожі на поснутих. Перед автомобілем, біля підніжки, сидів скорчений офіціант, тримаючи в руках тацю з кількома розбитими склянками. З іншого боку лежали двоє обірванців — чоловік і жінка. У чоловіка ще була протягнута за милостинею довга, кістлява рука. Одна коротка мить знищила всі соціальні відмінності, перетворивши аристократа, жебрака та песика в однакову мляву масу протоплазми, що розкладається.

Не можу забути ще одну приголомшливу картину, що постала перед нами за кілька миль від Севеноуксі, вже ближче до Лондона. Там ліворуч розкинувся гарненький монастир на високому, порослому травою схилі. На початку катастрофи на цьому схилі зібрався великий натовп школярів, і всі вони були захоплені зненацька. Перед ними лежала ціла гора монахинь, а трохи вище, звернена до них, самотня жіноча постать, ймовірно, мати-настоятелька. На відміну від веселої компанії, вони, здавалося, передбачали близьку небезпеку й усі зібралися до купи, щоб гідно зустріти невідворотне. Виховательки й учениці зішлись для підсумкового спільного уроку.

Моє нутро досі насичене жахіттями, які ми бачили в дорозі, й я марно шукаю слів, аби хоча б приблизно передати наші відчуття та переживання. Найкраще буде обмежитися простим звітом. Навіть Саммерлі і Челленджер були цілком пригнічені. Ми чули за своїми спинами лише тихе схлипування пані Челленджер. Лорд Джон був занадто поглинутий

важким завданням долати всі перешкоди на шляху автомобіля, щоб мати час і настрої балакати зі мною. Лише одну фразу він повторював собі під ніс весь час, яка неприємно лоскотала мої нерви, і врешті-решт мало не кинула мене в істерику, позаяк підсумовувала весь жах цього дня останнього суду:

— Гарно зроблено, щоб йому...

Це він повторював перед кожною новою картиною жаху та руйнації.

— Гарно зроблено, щоб йому... — вигукнув він у ту мить, коли ми вже спускалися з Розерфілдського пагорба.

— Гарно зроблено, щоб йому... — не переставав вигукувати, коли ми проїжджали пустелею смерті головною вулицею Льюїшему і старою Кентською дорогою.

У цьому місці ми були по-справжньому шоковані. У вікні наріжного будинку простої архітектури ми побачили білу хустку, що майоріла, і тримала її довга худа людська рука. Жодного разу ще до небаченого видовища смерті не завмирили аж настільки наші серця й не починали миттю пізніше битися так часто, як тут, перед цим чудовим знаменом життя. Лорд Джон зупинив машину, і наступної миті ми кинулися крізь відчинені ворота вгору сходами до зверненої вікнами на вулицю кімнати другого поверху, звідки нам махали хустинкою.

У кріслі перед відкритим вікном сиділа дуже стародавня бабега, і поряд із нею на іншому кріслі лежав балон із киснем, трохи менший, ніж ті, яким ми були зобов'язані своїм порятунком, але такого ж типу. Коли ми увірвалися в двері, вона звернула до нас своє худе, виснажене обличчя в окулярах.

— Я вже боялася, що назавжди залишуся тут сама, — зронила вона. — Я хвора і не можу навіть ворухнутися.

— Щасливий випадок привів нас сюди, — сказав Челленджер.

— Маю до вас надзвичайно важливе запитання, — про-шамкала вона. — Будь ласка, скажіть, джентльмени, цілком щиро: який вплив матимуть ці події на Лондон і на акції Північно-західної залізниці?

Якби її інтонація не була настільки трагічно-серйозною, ми б, імовірно, голосно зареготали. Пані Берстон, таким було її ім'я, була вдовою похилого віку, котра жила винятково на ренту від невеликого числа цих акцій. Весь триб її життя залежав від рівня дивідендів цього підприємства, і вона просто не могла собі уявити існування, яке б не було пов'язане з цінністю її паперів. Даремно ми намагалися пояснити їй, що грошей вона може тепер брати, скільки їй заманеться, і що всі кошти відтепер не матимуть для неї жодної вартості. Її згасаючий розум не міг освоїтися зі змі-неним станом речей, і бабуся гірко оплакувала свої втрачені статки.

— Це було все, що я мала, — ридала вона. — Тепер, коли все втратила, мені залишається тільки померти.

Незважаючи на її голосіння, нам усе ж вдалося дізна-тися, яким чином вижила ця стара, слабка рослина, коли навколо неї загинув весь величезний ліс. Вона страждала астмою, й лікар приписав їй кисень. Коли катастрофа ви-бухнула, балон із киснем перебував у її кімнаті. Природним чином вона стала його вдихати, як робила це щоразу при утрудненому диханні. Жінці стало від цього легше, і, витра-чаючи свій запас поступово, вона примудрилася пережити критичну ніч. Під ранок бабуся заснула неспокійним сном, і її розбудив лише шум нашого автомобіля. Позаяк узяти її з собою було неможливо, то ми забезпечили стареньку

всім необхідним і пообіцяли через кілька днів навідати її. Коли ми йшли, господиня все ще гірко оплакувала втрату своїх акцій.

На під'їзді до Темзи нам стало важче просуватися вперед, позаяк перешкод на дорогах ставало дедалі більше. З надзвичайними зусиллями ми дісталися Лондонського мосту. В'їзд на нього з боку Мідлсексу був запруджений із кінця в кінець усілякими завадами, тому неможливо було проїхати далі в цьому напрямку. В одному з доків, неподалік від моста, яскравим полум'ям палав корабель, і повітря було наповнене гаром і димом. Над дільницею парламенту нависла густа хмара диму, але з того місця, де перебували ми, не можна було встановити, яку саме будівлю охопила пожежа.

— Не знаю, як вам, а мені Лондон видається гіршим за село. Мертвий Лондон діє мені на нерви, — зупинив машину лорд Джон. — Я виступаю за те, щоб рушити в об'їзд та повернутися до Розерфілда.

— Ніяк не збагну, чого ми тут насправді шукаємо, — буркнув професор Саммерлі.

— Але з іншого боку, — зауважив Челленджер, чий гучний бас дивно звучав у страхітливій тиші, — важко припустити і повірити, що з семи мільйонів людей у великому Лондоні залишилася в живих тільки одна бабця, котра пережила катастрофу завдяки такій випадковості, як її недуга та засіб проти неї.

— Але якщо б навіть врятувалися й інші, Джордже, як ми можемо сподіватися знайти їх? — відгукнулася його дружина. — Втім, я цілком пристаю до твоєї думки, що нам не можна покинути Лондон, перш ніж ми вдамося до всіх засобів.

Ми покинули автомобіль край дороги і пішли, долаючи безліч перешкод, засіяним людьми тротуаром уздовж Кінг Вільям-стрит та увійшли, нарешті, через розчахнуті двері в будівлю одного великого страхового товариства. Це був кутовий будинок, і ми зупинили на ньому свій вибір, як на вигідно розташованому спостережному пункті, звідки вигляд відкривався на всі боки. Піднявшись на горішній поверх, ми увійшли в залу, де, безумовно, до катастрофи проходило засідання, позаяк посередині, за довгим столом, сиділо восьмеро людей похилого віку. Високе вікно було відчинене, і ми всі вийшли на балкон. Звідси нашим поглядам відкрилися переповнені вулиці Сіті, що розбігаються в різні боки. Прямо під нами вулиця по всій своїй ширині чорніла від дахів автомобілів, що нерухомо згромадилися. Майже всі вони були обернені у напрямку до межі міста, з чого можна було зрозуміти, що перелякані махлярі Сіті намірялися негайно чкурнути до своїх родин за місто і в передмістя. Там і тут, серед скромних кебів, виднілися пишні, оздоблені міддю автомобілі грошових мішків, що безпорадно застрягли в зупиненому потоці паралізованого вуличного руху. Якраз під балконом стояв такий особливо великий і розкішно оздоблений автомобіль, пасажир якого, гладкий старигань, вигнувсь з вікна, просунувши наполовину крізь нього свій незграбний тулуб і простягнувши руку з короткими пальцями в діамантових перснях, ніби підганяючи водія будь-що-будь пробитися вперед. Дюжина автобусів стирчала у цьому потоці, немов острівці. Пасажири лежали покотом на дахах, як розкидані іграшки. До товстого стовпа дугового ліхтаря притулився спиною дебелий полісмен у такий природній позі, що важко було визнати його мертвим. Біля його ніг лежав обірванець, хлопчик-

газетяр, а поруч із ним валялася купа газет. Тут же застряг фургон із пресою, і ми прочитали афіші, надруковані чорними та жовтими літерами: «Сцена в палаті лордів. Великий матч перерваний». Це був, мабуть, перший випуск, тому що інші плакати промовляли: «Чи це кінець? Застереження знаменитого вченого», а також: «Чи має рацію Челленджер? Тривожні новини».

На цей останній плакат, що здіймався над натовпом, як прапор, Челленджер вказав своїй дружині. Я бачив, як читаючи його, він набундючився та пригладив свою бороду. Різnobічний натурі вченого було приємно та лестило, що Лондон у годину своєї загибелі згадав і його ім'я, і його прощтво. Свої думки він так виставляв напоказ, що викликав на себе іронічні зауваження колеги Саммерлі.

— До останньої миті ви залишалися в променях слави, Челленджер! — кепкував він.

— Авжеж, мабуть, — самовдоволено відказав той. — А тепер, — додав професор і поглянув уздовж вулиць, які були повністю скуті смертю, — я й справді не уявляю, навіть що нам на довше залишатися в Лондоні. Пропоную якомога швидше повернутися до Розерфілда і там обміркувати, як нам за можливості корисно прожити роки, що нам залишилися.

Опишу ще одну сцену з усіх тих, які нам довелося побачити в мертвому місті. Ми вирішили зазирнути в старий храм Святої Марії, який був розташований неподалік від того місця, де нас чекав автомобіль. Відсунувши набік тіла, що розкинулися на сходах, ми відчинили двері й увійшли. Перед нами постало приголомшливе видовище. Церква була переповнена молільниками, деякі від хвилювання забули оголити голови, а з амвона до них, либонь, звернувся

з промовою якийсь молодий світський проповідник, тут його й усіх наздогнала доля. Лектор лежав тепер, як петрушка в своїй будці, кволо звісивши голову та руки з кафедри. Все це здавалося жахіттям: стара, запилюжена церква, безліч рядів спотворених облич, безмовні сутінки, що розвіялися над ними... Ми ходили навшпиньки, півголосом перемовляючись між собою.

Раптом мене осяяла вдала думка. У кутку церкви, біля дверей, стояла стара купіль, а за нею розмістилася глибока ніша, де висіли мотузки від дзвонів. Що заважало нам вдарити в дзвони й усім тим, хто міг випадково вижити в Лондоні, сповістити, що ми живі і ми тут? Кожен, хто ще був живий, мав би, без сумніву, з'явитися на цей поклик. Я швидко побіг у нішу і, коли спробував потягнути за лінву, то на свій подив переконався, що бити в дзвін дуже не проста річ. Лорд Джон подався за мною.

— Присягаюся, мій хлопчику, ви натрапили на чудову думку! — вигукнув він і скинув свою куртку. — Подайте-но сюди, ми удвох краще розгойдаємо дзвін.

Але і його допомоги виявилось недостатньо, і лише коли Челленджер і Саммерлі додали свої зусилля до наших, повиснувши на лінві разом із нами, ми почули над своїми головами металеве бамкання, яке довело нам, що стара дзвіниця вивільнила свою музику. Далеко над мертвим Лондоном розносився благовіст про товариську вірність і надію, звертаючись до всіх наших живих ближніх. Ми й самі відчували, як протяжний металевий дзвін сповнює наші серця, і з іще більшим завзяттям хапалися за лінву. Щоразу, коли мотузка здійснювала догори, вона захоплювала нас за собою, підкидаючи на два фути, але ми об'єднаними зусиллями тягнули її донизу, поки та не опускалася. Челленджер витра-

чав на цю роботу всю свою велику фізичну силу, підстрибуючи, як величезна жаба, і голосно крякав при кожному зусиллі. Шкода лишень, що не було жодного художника, котрий міг би намалювати цю сцену — нас чотирьох, котрі зазнали вже стільки неймовірних пригод і дожили до цього єдиного такого штибу. Ми працювали впродовж півгодини, поки піт не залив наші обличчя і не занили руки та плечі від сильної, незвичної напруги. Потім ми вибігли на сходи і стали жадібно вдивлятися в тихі вулиці. Але жоден звук, жоден рух не вказував на те, що дзвін, наш заклик, хоча б хтось почув.

— Ніщо не допоможе, ніхто не залишився в живих! — вигукнув я у відчаї.

— Більше ми зробити нічого не можемо, — резюмувала пані Челленджер. — Заради Бога, Джордже, їдьмо назад до Розерфілда! Ще одну годину в цьому вимерлому, жахливому місті — й я схибнуся!

Ми без жодного слова залізли в автомобіль. Лорд Джон повернув, і ми вирушили в південному напрямку. Останній розділ нам здавався дописаним. І ми не сподівалися, що нас очікує новий, ще дивовижніший розділ.

Розділ 6

ВЕЛИКЕ ПРОБУДЖЕННЯ

Тепер я переходжу до справді останнього розділу цієї надзвичайної події, яка мала таке велике значення не лише для існування кожного індивіда, але й узагалі для історії людства. Я вже казав, приступаючи до своєї

розповіді, вона підіймається над усім, що відбувалося в історії, як велетенська гора над скромними пагорбами біля її підосви.

Дані про точний час великого пробудження, отримані з різних сторін, не зовсім збігаються. Чесно кажучи, залишаючи осторонь географічні відмінності часових поясів, учені вважають, що на ступінь отруєння вплинули місцеві умови. Достеменно відомо лише те, що в кожній окремій місцевості воскресіння відбувалося водночас. Багато свідків стверджують, що годинник Біг Бен показував рівно шосту годину десять хвилин. Завідувач обсерваторією в Грінвічі вказує на шосту дванадцять. Лорд Джонсон, найвідоміший астроном східної Англії, зауважив шосту двадцять. На Гебридських островах, за чутками, була сьома. Щодо нашої місцевості сумнівів бути не може, позаяк я в цю мить сидів у кабінеті Челленджера перед його випробуванням хронометром. Була шоста година п'ятнадцять хвилин.

Я був у надзвичайно пригніченому стані. Мене душили спогади про страшні картини, які ми бачили в дорозі. При моєму бездоганному здоров'ї й енергійному характері така зневіра зазвичай була мені чужою. Як справжній ірландець, я здебільшого знаходив проблески надії навіть у найпохмурішому становищі. Тепер же ситуація здавалася мені безпросвітною до відчаю. Всі інші перебували в кімнатах нижнього поверху і будували плани на майбутнє. Я сидів біля відчиненого вікна, спершись на руку підборіддям, та обмірковував нашу лиху долю. Чи зможемо ми продовжувати жити взагалі? Це питання турбувало мене насамперед. Хіба можна продовжувати волочити своє існування на мертвій землі? Чи не будемо ми, подібно до

того, як за фізичними законами малі тіла притягуються великими, неминуче відчувати тяжіння з боку незліченних мас, що подалися в невідоме царство? Яким буде наш кінець? Чи нас знову накриє отруйна хвиля? Чи стане земля безлюдною під впливом загального розпаду її продуктів, як наслідок того гігантського процесу гниття, який мав розпочатися тепер? Або ж, можливо, відчай і безнадія нашого становища порушать нашу психічну рівновагу? Купка божевільних на мертвій землі! Саме над цим задумався я, коли неясний шум змусив мене поглянути на дорогу... Стара коняка тягнула підводу під гору! Цієї ж миті я почув пташине щебетання, почув, як у дворі хтось кашляє, і збагнув, що місцевість переді мною оживає. Пригадую, що передусім мій погляд прикипів до цієї безглуздої, заїждженої, худой шкапини. Вона повільно чвалала вгору. Потім мій погляд перекинувся на кучера, котрий сидів, згорбившись на козлах, і нарешті на молодика, котрий щось збуджено тлумачив візникові. Всі вони були живі — безперечно, приголомшливо!

Усі пробуджуються до нового життя! Невже все це було лише галюцинацією? Чи можна було собі уявити, що отруйний потік і все, що він накоїв, привиділися мені уві сні? Намить мій приголомшений мозок був готовий у це повірити. Але тут я випадково побачив свою руку, на якій утворився мозоль від тертя об канати дзвонів у церкві Святої Марії. Отже, все це було насправді. Й ось тепер знову воскресає світ, потужне життя повертається на нашу планету. Озираючи краєвид, я бачив усюди рух, і, на мій подив, кожен займався тим, за чим його застала катастрофа. Ось гравці в гольф. Чи можна було подумати, що вони спокійно продовжать гру? Але ось один молодик відганяє м'яч від цілі,

а та група на галявині хоче, мабуть, загнати його в ямку. Женці знову повільно беруться за свою роботу. Нянька винагородила хлопчика ляпасом і знову взялася штовхати візочок під гору. Несвідомо кожен продовжив справу на тому місці, на якому вона обірвалася.

Я збіг сходами вниз, але двері в хол були відчинені, і з двору до мене долинули голоси моїх товаришів, котрі не тямалися від радощів і захоплення. Як тиснули ми один одному руки, як реготали! Пані Челленджер від захвату перецілувала нас усіх і кинулася, нарешті, у ведмежі обійми свого чоловіка.

— Та ж не могли вони спати! — лементував лорд Джон. — Якого біса, Челленджере, ви ж не станете переко-нувати мене, що всі ці люди зі скляними, заковченими очима та заляканими тілами, з мерзеною гримасою смерті на обличчі просто собі спали?

— Це могло бути лише тим станом, який називають правцем або каталепсією, — виправдовувався Челленджер. — У давні часи такі випадки часом спостерігалися і завжди сприймалися як смерть. При правці знижується температура тіла, дихання уривається, серцева діяльність стає зовсім непомітною; це — смерть, з тією лише різницею, що через якийсь час напад минає. Навіть найбільший розум, — при цьому вчений заплющив очі і був змушений усміхнутися, — навряд чи міг би передбачити настільки поголовну епідемію каталепсії.

— Ви можете називати цей стан правцем, — буркнув Саммерлі, — але це лише термін, і ми так само мало знаємо про це захворювання, як і про отруту, що його викликала. Ми можемо сказати точно лише одне: що отруєний ефір став причиною тимчасової смерті.

Остін сидів, зіщулившись на підніжці автомобіля. Раніше я чув його кашель. Якийсь час він мовчки тримався за голову, потім став щось бурмотіти про себе, пильно розглядаючи кузов.

— Клятий дурень! — бурчав він. — Потрібно ж було йому сунутися!

— Що трапилося, Остіне?

— Хтось попрацював із автомобілем. Маслянки відчинені. Мабуть, це син садівника.

Лорд Джон мав винуватий вигляд.

— Не знаю, що зі мною сталося, — сказав Остін і піднявся похитуючись. — Здається, мені стало зле, коли змащував автомобіль; пам'ятаю ще, як звалився на підніжку; але готовий заприсягтися, що маслянки у мене були зачинені.

Здивований Остін був вражений короткою розповіддю про події останньої доби. Таємниця відчинених маслянок також прояснилася. Він слухав нас недовірливо, коли ми йому викладали факти, як його автомобілем керував amator, і дуже цікавився всім, що ми йому набалакали про нашу екскурсію в мертве місто. Пригадую ще його зауваження наприкінці нашої оповідки.

— І в Банку Англії ви також були, сер?

— Атож, Остіне.

— Скільки там мільйонів, і всі люди спали!

— Ще б пак.

— А мене там не було, — простогнав він і з розчаруванням знову взявся мити кузов.

Раптом ми почули шурхіт коліс на дорозі. Старий шарабан і справді зупинився перед ганком Челленджера. Я бачив, як із нього вистрибнув молодик. За мить покоївка, сторо-

піла та розпатлана, ніби її щойно розбудили від глибокого сну, принесла на таці візитівку. Челленджер люто засопів, і, здавалося, кожен його чорний волосок став дибки.

— Журналіст! — прохрипів він. Потім кинув із презирливою посмішкою: — Втім, це природно. Весь світ поспішає дізнатися, якої я думки про цю подію.

— Хтозна, чи цим викликаний його візит, — зауважив Саммерлі. — Адже він уже підіймався на цей пагорб, коли вибухнула катастрофа.

Я прочитав картку: *«Джеймс Бакстер, лондонський кореспондент «Нью-Йорк Монітор»»*.

— Ви його приймете? — спитав я.

— Звісно, що ні.

— О, Джордже, тобі б вартувало бути привітнішим та уважнішим до людей. Невже ти не зробив жодного висновку з того, що з нами сталося?

Професор заспокоїв дружину і потряс своєю впертою, могутньою головою.

— Отруйне поріддя! Чи не так, Мелоуне? Найгірші паразити сучасної цивілізації, добровільне знаряддя в руках шарлатанів і завада для кожного, хто поважає самого себе. Чи обмовилися вони хоча б одним добрим словом на мою адресу?

— А ви про них щось добре казали? — заперечив я. — Ходімо, ходімо, сер! Людина пройшла довгий шлях, аби поспілкуватися з вами. Ви ж не захочете бути невірливим із ним?

— Ну, гаразд, — буркнув він. — Ходімо разом, ви будете спілкуватися замість мене. Але я заздалегідь заявляю протест проти такого насильницького вторгнення в моє приватне життя.

З вигуками та лайкою науковець поплентався за мною, як сердитий пес на ланцюзі. Удатний молодий американець сягнув по свій нотатник і зараз же взявся до справи.

— Я потурбував вас, пане професоре, — сказав він, — бо мої американські співвітчизники охоче дізналися б подробиці щодо небезпеки, яка, на вашу думку, загрожує всьому світу.

— Не знаю я про жодну небезпеку, яка зараз загрожує миру, — прогарчав Челленджер.

Журналіст глипнув на нього з лагідним подивом.

— Я кажу, професоре, про те, що світ може потрапити в зону отруйного ефіру.

— Тепер я цього не боюся, — відрубав професор.

Подив журналіста наростав.

— Ви ж професор Челленджер? — перепитав він.

— Атож, таке маю прізвище.

— У такому разі не розумію, як ви можете заперечувати цю небезпеку. Я посилаюся на вашого ж листа, який сьогодні вранці опублікувала лондонська «Таймс» за вашим підписом.

Тут уже дивуватися довелося Челленджеру.

— Сьогодні вранці? Сьогодні вранці, наскільки я знаю, «Таймс» не виходив.

— Та що ви, пане професоре! — сказав американець із м'яким докором. — Згодні, що «Таймс» щоденний часопис? — він висмикнув із кишені газету. — Ось лист, про який я казав. Челленджер усміхнувся і потер свої руки.

— Я починаю розуміти, — сказав він. — Отже, ви читали цього листа сьогодні вранці?

— Атож, сер.

— І зараз же подалися сюди брати в мене інтерв'ю?

— Саме так.

— Чи не спостерігали ви дорогою сюди чогось надзвичайного?

— Правду кажучи, населення здалося мені жвавішим і більш товариським, ніж будь-коли раніше. Один місцевий узявся розповідати мені якусь кумедну історію. У ваших краях такого зі мною ще не траплялося.

— Більше нічого?

— Ні, сер, більше нічого.

— Ну, гаразд! Коли ви відбули з вокзалу Вікторія?

Американець усміхнувся.

— Я приїхав до вас брати інтерв'ю, пане професоре, а ви, здається, вирішили допитати мене?

— Авжеж, мені, знаєте, дещо цікаво. Чи пригадуєте ви, о котрій це було години?

— Звісно. Це було о пів на першу.

— Коли ви приїхали сюди?

— Чверть на третю.

— Ви сіли в шарабан?

— Аякже.

— Як вважаєте, скільки миль звідси до вокзалу?

— Гадаю, десь дві милі.

— А скільки часу ви витратили на цей шлях?

— Ця шкапа везла мене, мабуть, із півгодини.

— Отже, тепер третя година дня?

— Приблизно.

— Погляньте-но на свій годинник!

Американець послухався і спантеличено витріщив на нас очі.

— Що ви на це скажете? — вигукнув він. — Годинник пішов уперед. Кінь, вочевидь, побив усі рекорди. Сонце опустилося вже досить низько, як бачу. Щось тут не гаразд, але не знаю що.

— Чи не пригадує чогось надзвичайного, що трапилося з вами дорогою сюди?

— Пам'ятаю лише, що дорогою на мене напала якась сонливість. Тепер пригадую також, що хотів сказати щось кучерові, але не міг його змусити збагнути мене. Гадаю, що в цьому винна була спека. На хвилину я відчув сильне запаморочення. Це все.

— Те ж було і з усім людством, — повідомив Челленджер, звертаючись до мене. — Всі відчували хвилиanne запаморочення, але ніхто ще не здогадується про те, що з ним сталося. Кожен буде продовжувати перервану роботу, як Остін узявся знову за свій гумовий шланг і як гравці в гольф повернулися до своєї забави. Ваш редактор, Мелоуне, знову візьметься за випуск своєї газети і буде вельми здивований, що бракує денного випуску. Так, юначе, — звернувся він у несподіваному пориві гарного гумору до американського репортера, — вам, мабуть, цікаво буде дізнатися, що світ цілим і неушкодженим пройшов через отруйну зону, яка, подібно до Гольфстріму, пронизує ефірний океан. Вам також буде корисно розпочати працю з тією думкою, що у нас сьогодні не п'ятниця, двадцять сьомого серпня, а субота, двадцять восьмого, і що ви рівно двадцять вісім годин провели у безтямі, сидячи в тарантасі на Розерфілдському пагорбі.

...Й якраз на цьому, як сказав би мій американський колега, я й хочу скінчити свою розповідь. Як читач безумовно помітить, це всього лише докладне та детальне повторення звіту, який одногосно визнаний найбільшою газетною сенсацією всіх часів і розійшовся не менш ніж трьома з половиною мільйонами примірників. У моїй кімнаті красується в рамці на стіні такий чудовий заголовок:

*Світ двадцять вісім годин у летаргії
Нечувана подія
Челленджер мав рацію
Наш кореспондент уникнув небезпеки
Захоплююча доповідь
Киснева кімната
Страшна автомобільна поїздка
Мертвий Лондон
День, що випав із календаря
Пожежі та людські жертви
Чи можливе повторення?*

Під цим розкішним заголовком розміщена доповідь на дев'ятьох із половиною шпальтах, в якій подано єдиний і остаточний опис катастрофи, що спіткала планету, наскільки міг її охопити один спостерігач упродовж одного безкінечного дня. Саммерлі та Челленджер описали цей процес у спеціалізованому науковому журналі, тим часом як мені на долю випало складання популярного нарису. Можу тепер сказати: *nunc dimittis**. Чого ж іще чекати журналісту після таких лаврів?

Але я не хотів би закінчити свою оповідку сенсаційними заголовками та хизуваннями. Дозвольте мені краще процитувати гучні фрази, якими наша найбільша газета супроводила свою передовицю на цю тему — статтю, яку варто запам'ятати кожній мислячій людині:

«Загальновідомі істини, — писала «Таймс», — є повною безпорадністю людини перед обличчям нескінченних прихованих сил природи, що оточують її. Пророки давнини та

---

* Нині відпускаєш (Євангеліє від Луки 2:29-32) (лат.).

філософи нашого часу зверталися до нас часто з цим нагадуванням і застереженням. Але ця істина, як і всі часто повторювані аксіоми, з плином часу втратила свою свіжість і вимушену владу. Знадобився урок, реальний досвід, аби знову нагадати її нам. З цього безумовно рятівного, але страшного випробування ми вийшли з душею, що не оговталася від раптового удару, але просвітлена усвідомленням обмеження та недостатності наших сил. Світ заплатив страшну ціну за цей урок. Ми ще не знаємо всіх розмірів халепи, але вже хоча б знищення вогнем Нью-Йорка, Орлеана та Брайтона належить до жахливих трагедій роду людського. Лише після отримання вичерпної інформації про залізничні та морські катастрофи стане можливим осягнути всі наслідки цієї події. Втім є докази, що в переважній більшості випадків машиністи встигали зупиняти потяги та глушити казани пароплавів, перш ніж самі впадали в катаlepsію. Чи не спад у людських життях і матеріальних цінностях, якими б не були вони значними самі по собі, має насамперед займати тепер нашу свідомість. У потоці часу це все забудеться. Але навіки мусить відобразитися в наших серцях усвідомлення необмежених можливостей у Всесвіті, що зруйнував наше неосвічене самовдоволення та відкрив нам очі на наше матеріальне буття як на безконечну вузьку стежку, по обидва боки обмежену глибокими проваллями. Зрілість і тріумф людської думки (ця риса нового нашого душевного стану) хай послужить основною підвалиною, на якій серйозніше покоління збудує гідний храм природі!»

КРАЇНА
ІМЛИ

Розділ I

В ЯКОМУ СПЕЦІАЛЬНІ КОРЕСПОНДЕНТИ БЕРУТЬСЯ ДО РОБОТИ

Усім відомо, що ім'я професора Челленджера не раз використовували в сучасній белетристиці найменш відповідним чином. Зухвалий автор запхав його в немислимі романтичні ситуації, щоб переконатися, як той до цього поставиться. Реакція не забарилася. Вчений притягнув письменника до відповідальності за наклеп, здійснив невдалу спробу конфіскувати злощасну книгу, вчинив гармидер на Слоун-стрит, двічі особисто погрожував автору і в результаті втратив місце лектора в Лондонській школі субтропічної гігієни. Проте можна сказати, що все обійшлося ще досить мирно.

Річ у тім, що останнім часом професор якось знітився. Його широчезні плечі зсутулилися. В густій асирійській бороді зблиснула сивина, погляд втратив колишню войовничість, а голос хоч і розкотисто гуркотів, як і раніше, однак тепер його власник уже не прагнув заглушити всіх навколо. І все ж професор залишався небезпечним, й оточуючі з тривогою усвідомлювали це. Вулкан не згас, а лише зачався, про що свідчило постійне похмуре бурчання, що загрожувало новим виверженням. Життя навчило науковця дечого, але він продовжував чинити опір його урокам.

Зміна в ньому відбулася після певної події, а саме — після смерті коханої дружини. Маленька жінка, немов пташина, звилася гніздечко в серці цього велетня. Він же, як це часто буває з вольовими людьми, ставився до цього слабкого створіння з особливою ніжністю та турботою. Віддаючи, вона, як і всі лагідні та тактовні жінки, отримувала все натомість. І тому, коли дружина несподівано наказала довго жити через пневмонію як ускладнення після грипу, вчений, здавалося, був розбитий назавжди. Але він усе ж підвівся, сумно всміхаючись, як нокаутований боксер, готовий до нових раундів із Долею. Однак це була вже зовсім інша людина, і, якби не допомога та турбота його доньки Енід, професор, можливо, ніколи б так і не оговтався від удару. Саме вона, знаючи, чим можна зацікавити пристрасну, схильну до суперництва натуру батька, підсовувала йому різні факти й інформацію та домоглася нарешті того, що він знову повернувся до життя. Тільки коли батечко знову відчув потяг до суперечок, вибухнув колишньою ненавистю до журналістів й узявся перманентно бурчати на оточуючих, вона заспокоїлася, збагнувши, що батько став на шлях одужання.

Енід Челленджер була надзвичайною дівчиною і, без сумніву, заслужила на те, щоб їй присвятити кілька рядків. Від батька вона успадкувала волосся кольору воронячого крила, а від матері — блакитні очі та білосніжну шкіру. Панночка, мабуть, не була кралею, але де б вона не з'являлася, всі погляди спрямовувалися на юнку. Вона здавалася тихішою за воду, нижчою за траву, але дух дівчини був міцний. З дитинства вона мала вибір: або протиставити себе батькові та стати особистістю, або поступитися його натиску та перетворитися на маріонетку. Дівчині вистачило

вміння залишитися собою, поступаючись батькові, коли на того находило, і проявляючи твердість у спокійніші часи. В останні роки, відчуваючи, що їй стає дедалі важче зберігати незалежність, панночка взялася до праці. Дописуючи у лондонські часописи, дівчина настільки досягла успіху в журналістиці, що її ім'я стало відомим на Фліт-стрит. У цих намаганнях їй дуже допоміг давній приятель батька, пан Едвард Мелоун із «Дейлі газетт». Ім'я його, можливо, читачі вже знають. У Мелоуні ще можна було впізнати того атлета-ірландця, котрий свого часу успішно виступав на чемпіонаті світу з регбі, хоча життя добряче потріпало його. Молодик змінився з того часу, як повісив на стіну бутси. І хоча його м'язи були вже на такі пружні, а суглоби залякли, мозок, як і раніше, працював пречудово. Юнак перетворився на чоловіка. Зовні він мало змінився, хіба що вуса стали густішими, округлилася талія, а чоло проорали зморшки — сліди нових умов життя у післявоєнному світі. Він уже набув слави популярного журналіста та перспективного молодого письменника. Багатьом здавалося дивним, що Мелоун досі парубкував, але останнім часом з'явилася надія, що Енід Челленджер виправить цей недолік. Чи варто додавати, що вони були великими друзями?

Був недільний жовтневий вечір. У навислому ще зранку над Лондоном тумані блищали перші вогники. Вікна четвертого поверху помешкання професора Челленджера на Вікторія-Вест-Гарденс щільно огортала туманна імла. Знизу долинав приглушений гул міського транспорту, але сама вулиця залишалася невидимою — лише нечіткий відблиск свідчив про її існування. Професор Челленджер сидів біля каміна, сховавши руки у кишені й простягнувши до вогню великі кривуваті ноги. Одягнений був із недбалістю справж-

нього генія: сорочка з вільним комірцем, темно-бордова, зав'язана великим вузлом краватка і вельветова чорна маринарка. Усе разом, зокрема й широка борода, створювало імідж старіючого представника богеми. Поруч, уже готова до виходу, сиділа його донька, на ній була чорна сукня з укороченою спідницею, круглий капелюшок та інші модні штучки, під якими жінки примудряються приховувати ту вроду, якою їх щедро обдарувала природа. Біля вікна, тримаючи в руках свого капелюха, стояв і чекав на неї Мелоун.

— Енід, мені здається, нам час іти. Уже майже сьома, — благав він.

Молодята писали спільну серію статей про лондонські церкви та релігійні секти і тому щонеділі вирушали в нове місце, готуючи черговий матеріал для газети.

— До восьмої ще сила-силенна часу, Неде.

— Сідайте, сер! Сідайте! — загудів Челленджер, пощипуючи бороду — явна ознака того, що його настрої псується. — Ніщо так мене не нервує, як людина, котра стовбичить у мене за спиною. Страх, що тебе вперіщать по голові кийком або встромлять стилет у спину, — безумовний атавізм, але з цим почуттям нелегко впоратися. Ось так. І заради всього святого, покладіть капелюха! А то маєте такий вигляд, ніби спізнюєтеся на потяг.

— Звичний стан журналіста. Якщо не будемо поспішати, потяг відбуде без нас. Енід починає це тямити. Втім, в одному ви маєте рацію — часу ще цілий вагон.

— Вам далеко їхати? — поцікавився Челленджер.

Енід звірилася з нотатником.

— Ми вже побували в семи місцях. Насамперед, у Вестмінстерському абатстві, на найпишнішій службі. Були також у Святої Аґати, у так званій високій церкві, і в Тюдо-

рівській, низькій. Відвідали католиків у Вестмінстерському соборі, пресвітеріанців на Енделль-стрит та унітаріїв — на Глостер-сквер. Але сьогодні нам захотілося чогось незвичайного, і ми вирішили податися до спіритуалістів.

Челленджер люто пирснув, як розлючений бугай.

— Наступного тижня вас, вочевидь, потягне в божевільню, — зауважив він. — Ви ж не хочете сказати, Мелоуне, що у цих ненормальних є своя церква?

— Я навмисно займався цим питанням, — відповів Мелоун. — Моя звична тактика — спочатку вивчити голі факти та числа. У Великій Британії маємо понад чотирирохсот зареєстрованих церков.

Челленджер розпирхався так, що, здавалося, поблизу пасеться ціле стадо лютих бугаїв.

— Дурість людська не має меж! Homo sapiens! Homo idioticus! Кому вони там моляться? Примарам?

— Ось це нам і доведеться з'ясувати. Власне про це й буде наша стаття. Я поділяю ваше ставлення до них, а ось Еткінсон зі шпиталю Святої Марії, з котрим я нещодавно балакав, думає інакше. А він висхідна зірка медицини.

— Чув про нього. Здається, фахівець із церебрально-спинальної хірургії?

— Саме так. Дуже врівноважений і компетентний. Вважається великим фахівцем у дослідженнях психіки — до цієї галузі знань і належить спіритуалізм.

— Те ж мені галузь знань!

— У будь-якому разі так вважає більшість. Сам він ставиться до подібних речей дуже серйозно. Я консультувався з ним, коли мені була потрібна інформація. Він тямить у їхній літературі. І знаєте, що він мені сказав? Ці люди — піонери людства!

— Піонери Бедламу*, — прогарчав Челленджер. — І до чого тут література? Яка може бути в них література?

— Це інша річ. Еткінсон із цього питання має п'ятсот томів і все ж скаржився, що в його бібліотеці багато ще бракує. Існує цілий шар спіритуалістичної літератури французькою, німецькою й італійською мовами, не беручи до уваги англійської.

— Дякувати Богові, що божевільні живуть не лише у нас. Ну й нісенітниця!

— А ти хоч щось читав, батьку? — спитала Енід.

— Ще чого! Мені бракує часу, щоб вдовольнити хоча б половину моїх справжніх наукових інтересів. Які дурниці ти верзеш, Енід!

— Даруй, тату, але ти був такий переконливий... що я аж подумала: ти щось знаєш.

Челленджер крутнув своєю масивною головою та кинув на доньку спопеляючий погляд.

— Людина, наділена логічним розумом і першокласним інтелектом, одразу ж збагне, де істина, а де — дурня. Тому не обов'язково заглиблюватися в суть питання. Тобі здається, що я маю досконально вивчити математику, щоб заявити про помилку людини, котра запевняє, що двічі по два — п'ять? Може, мені знову засісти за фізику і знищити мою *Principia*** через те, що якийсь шахрай або бовдур стверджує, ніби стіл може підійматися у повітря, незважаючи на існування закону тяжіння? Невже потрібно вивчити п'ятсот

---

* *Бедлам* — відома клініка для душевнохворих у Лондоні, заклад безперервно існував упродовж кількох століть.

** *Principia* — фундаментальна праця Ісаака Ньютона, в якій він сформулював закон всесвітнього тяжіння та три закони Ньютона, що заклали основи класичної механіки.

томів, аби дорости до рівня поліціанта, котрий завжди тя-
мить, хто перед ним — шахрай чи чесна людина? Енід, мені
соромно за тебе!

Донька весело засміялася.

— Татку, годі гарчати на мене. Здаюся. Щиро кажучи,
я й сама так думаю.

— І все ж їх підтримують вельми гідні люди, — втрутив-
ся Мелоун. — Що ви скажете про Лоджа, Крукса й інших
шанованих громадян?

— Не грайте вар'ята, Мелоуне. Й у великих є слабкості.
Така собі оскома на здоровий глузд. Несподівано впадаєш
в ідіотизм. Що і сталося з цими людьми. Ні, Енід, я не зна-
йомий із їхніми доказами, та й не маю наміру знайомитися:
існують очевидні речі. Якщо постійно переглядати всілякий
мотлох, коли ж займатися новими проблемами? Все давно
ясно, доказами тут служать здоровий глузд, англійські за-
кони та підтримка всіх притомних європейців.

— Ще б пак, — відгукнулася Енід.

— Однак, — продовжував професор, — готовий визна-
ти, що іноді ми маємо справу з припустимими помилками.

Його голос зазвучав тихіше, а виразні сірі очі сумно за-
дивилися в простір.

— Я знаю випадки, коли потужний інтелект, мій влас-
ний, наприклад, на якусь мить збоїв.

Мелоун відчув, що у словах професора криється щось
цікаве.

— І що саме, сер?

Челленджер вагався. Він, здавалося, змагався із самим
собою. Вченому було важко говорити. Але, набравшись
мужності, він, ніби відкинувши сумніви геть, узявся роз-
повідати.

— Ти нічого про це не знаєш, Енід. Це дуже особисте переживання. Втім, імовірно, нісенітниця. Потім я щоразу червонів по саме волосся, варто було мені лише згадати, що мало не повірив у цю маячню. Навіть найзагартованіших людей можна заскочити зненацька.

— І що це було, сер?

— Все сталося після смерті моєї дружини. Ви ж її знали, Мелоуне? І можете збагнути, як мені було тоді кепсько. Це сталося в ніч після кремації... Не можу згадувати про це без страху. Безмірно дороге крихітне тільце опускалося все нижче, потім його лизнули язики полум'я, і дверцята зачинилися.

Безгучні ридання стрясли велике тіло професора, він затулив очі великими волохатими ручиськами.

— Навіщо я про це патякаю? Гаразд, якщо вже на те пішло. Нехай це послужить вам уроком. Так от... Тієї ночі, після кремації, я сидів у холі. А вона, — науковець вказав на Енід, — спала поряд. Прямо в фотелі, бідна дівчинка. Ви ж бували в нашому будинку в Розерфілді, Мелоуне. Там є величезний хол. Я сидів біля каміна, кімната потопала у напівтемряві, й мій розум також поринув у п'ятьму. Треба було розбудити доньку та відправити її до ліжка, але вона так солодко спала, відкинувшись у фотелі, що я не наважився її турбувати. Було, мабуть, близько першої години ночі. Пригадую, що місяць світив крізь каламутне скло. Я сидів і міркував. А потім почув...

— Що саме, сер?

— Звуки. Спочатку тихі, ніби цокання годинника. Потім голосніші та чіткіші: тук-тук-тук. І тут трапилася дивна річ: те, з чого довірливі люди згодом створюють легенди. Маю сказати, що у моєї дружини була особлива манера стукати

в двері. Своїми маленькими пальчиками вона ніби таранила нескладну мелодію. Вона і мене привчила, тому ми завжди знали про прихід одне одного. Так от, мені здалося (я був тоді трохи причмелений), що стукіт набув знайомого ритму. Я намагався з'ясувати, звідки він долинає, але так і не зумів. Ви, звісно, можете собі уявити, як я намагався встановити його джерело. За моїми припущеннями, звуки долинали десь ізгори. Я втратив відчуття часу. Стук повторився не менше десятка разів.

— Батьку, ти ніколи не розповідав про це!

— Ні. Але я розбудив тебе. І попросив посидіти зі мною тихо.

— Це я пам'ятаю.

— Ми сиділи зачаївшись, як мишки, але більше нічого не повторилося. Все скінчилося. Звичайне одурення почуттів. Може, в дереві завівся жучок або плющ шелестів назовні... Ритм міг виникнути і в моєму хворому мозку. Ось так людина впадає в дитинство і починає клеїти дурня. Цей випадок став для мене наукою. Я второпав, що почуття можуть одурити навіть геніального з найрозумніших.

— Але як, сер, ви можете знати точно, що це не була ваша дружина?

— Нісенітниця, Мелоуне! Повна дурня! Я бачив, як полум'я її охопило. То що там могло залишитися?

— Її душа. Дух.

Челленджер тоскно похитав головою.

— Дороге мені тіло розпалося на складові елементи: газоподібна його частина зникла, а тверді частинки вигоріли й перетворилися на порох. Це був кінець. Нічого не залишилося. Зі смертю закінчується все, Мелоуне. Розмови про душу — пережиток анімізму стародавніх людей. Упе-

редження. Міф. Скажу як фізіолог: людину можна змусити здійснювати злочини або досягти висот чесноти шляхом маніпуляцій із судинами мозку. Гарантую, що в результаті операції перетворюю Джекіла на Гайда. Хтось інший доб'ється такого ж шляхом гіпнозу. Алкоголь згодиться. Або сильнодіючі лікарські препарати. Тому все це помилки, Мелоуне! Вигадки! Іншого життя немає... ніч — вічна ніч... довгий відпочинок для втомленого трударя.

— Сумна філософія.

— Краще сумна, ніж брехлива.

Розділ II

В ЯКОМУ ОПИСУЄТЬСЯ ВЕЧІР У ДИВНІЙ КОМПАНІЇ

Любовні справи Енід Челленджер і Едварда Мелоуна не повинні хвилювати читача хоча б із тієї причини, що до них немає діла самому автору. Всім молодим людям притаманний інстинкт продовження людського роду. Ми ж у своєму творі намагаємося розповісти про справи не настільки банальні, що представляють більший інтерес. Про їхні взаємні схильності ми згадали лише для того, щоб була зрозумілішою їхня довірча близькість і ніжне товариство. Якщо англо-кельтський світ і став у чомусь кращим, то це передусім пов'язано з тим, що відійшли в минуле хитрі виверти та святенництво, і тепер юнаки та дівчата можуть безперешкодно зустрічатися навзаєм і бути просто друзями.

Проїхавши Еджвер-роуд, таксі з нашими шукачами пригод завершило на бічну вуличку під назвою Гелбек-тер-

рас. Там, у сумній шерезі цегляних будинків, яскравіла лише арка. Кеб під'їхав прямо до неї, і водій відчинив дверцята.

— Це і є Церква спіритуалістів, — повідомив він. Кивком подякувавши клієнтам за щедрі чайові, таксист додав застудженим голосом людини, котра здобувала собі прожиток за будь-якої погоди: — Суцільне одурення, сер.

Заспокоївши таким чином свою совість, він знову сів на водійське сидіння, і за мить червоні вогники фар уже розтанули в темряві. Мелоун гомерично зареготав.

— *Vox populi**, Енід. Ось вам ставлення народу.

— Між іншим, і наше також.

— Але ми своєю статтею мимоволі зробимо їм рекламу. Не думаю, щоб наш водій схвалив це. Трясця, ми можемо й не проштовхатися всередину.

Біля входу до церкви тіснилося море людей, а чолов'яга, котрий застиг на горішніх сходинках, переконливо просив присутніх розійтися.

— Нічого не буде, друзі. Шкодную, але нічим не можу допомогти. Поліція і так уже погрожувала потягнути нас до суду за скупчення у приміщенні, — він дозволив собі пожартувати: — Ніколи не чув, щоб в ортодоксальній церкві були такі ж проблеми. Оце вже ні.

— Я приїхала зі самого Гаммерсміта, — пролунав чийсь ридаючий голос.

Світло впало на змучене, сповнене страждання обличчя невисокої жінки в чорному з дитиною на руках. Це вона промовила ці слова.

— Ви до ясновидиці? — відгукнувся воротар із розумінням. — Раджу залишити свою адресу, я поінформую, коли

---

* Голос народу (лат.).

пані Деббс зможе вас прийняти. Це краще, ніж мучитися у штовханині, не знаючи, чи дійде до вас черга. А так вона займеться вами особисто. Не штовхайтесь, сер, це не допоможе... А ви хто такі?.. Журналісти?.. — чоловік схопив Мелоуна за лікоть. — Ви сказали «журналісти»? Але ж преса нас бойкотує? Якщо не вірите, розгорніть суботній номер «Таймс» на тій шпальті, де публікують розклади церковних служб. Про нас ні гу-гу. А ви з якої газети? «Дейлі газетт»? Ого, наші акції ростуть. А ваша леді також звідти?.. Спеціальний репортаж? Оце так! Ідіть за мною, сер, і тримайтеся ближче. Спробую щось для вас зробити. Замикай, Джо! Заспокойтеся, друзі, й розходьтесь. Нічого не вдієш! Ось коли вибудуємо більше приміщення, тоді ласкаво просимо... Сюди, панно.

Вони знову спустилися на вулицю, обминули будівлю та підійшли до маленьких дверцят, над якими палав червоний ліхтар.

— Хочу вивести вас одразу на поміст, бо в залі зовсім немає місця.

— Сила Божа! — вигукнула Енід.

— Там вам буде краще видно, панно, а якщо пощастить, медіум скаже й вам кілька слів. У тих, хто сидить ближче, завжди більше шансів. Заходьте, сер!

Вони опинилися у невеликій неохайній кімнатці з брудно-білими стінами, суцільно обвішаними капелюхами та накидками. Сухорлява, сувора на вигляд жінка в окулярах, з-за яких поблискували жваві очі, гріла над вогнем худі руки. Поруч у традиційно англійській позі, спиною до вогню, стояв оградний чоловік із блідим обличчям, рудими вусами та допитливими світло-блакитними очима. Тут же перебував миршавий голомозий чоловічок у величезних

рогових окулярах і дуже вродливий, атлетичної статури молодик у синьому костюмі.

— Усі вже розсілися на помості, пане Пібл. Залишилося лише п'ять місць для нас, — промовив товстун.

— Знаю, знаю, — відгукнувся воротар. Він виступив із темряви, і тоді стало помітно, який він нервовий і висхлий, увесь, здавалося, складався із самих жил. — Це журналісти з «Дейлі газетт», пане Болсовер. Вони пишуть про нас статтю. Їхні імена Мелоун і Челленджер. Ось це пан Болсовер, наш голова. А це пані Деббс, знаменита ясновидиця з Ліверпуля. Поруч із нею — пан Джеймс, а високий молодий джентльмен — пан Гарді Вільямс, наш енергійний секретар. Пан Вільямс збирає гроші для нашого будівельного фонду. Якщо пан Вільямс поруч, хапайтеся за кишеньі.

Усі засміялися.

— Збирання пожертв відбувається наприкінці служби, — всміхнувся і пан Вільямс.

— Найкращим внеском буде доброзичлива стаття, — докинув огрядний голова. — Ви бували у нас раніше?

— Ні, — відповів Мелоун.

— Значить, практично нічого про нас не знаєте?

— Можна сказати й так.

— Отже, задасте нам перцю. Усі бачать спочатку комічний бік. Гадаю, і ви сфабрикуєте щось кумедне. Я, правда, не розумію, що може бути смішного у спілкуванні, скажімо, з духом покійної дружини, але це вже питання смаку й освіти. Якщо предмет тобі невідомий, то про яку серйозність може йтися? Я не звинувачую цих людей. Ми й самі колись були такими. Я, наприклад, був одним із людей Бредлоу, а моїм безпосереднім керівником був Джозеф МакКейб, поки мій покійний старий батечко не витягнув мене звідти.

— І правильно вчинив, — відгукнулася ясновидиця з Ліверпуля. — Тоді я вперше відчула свої сили. Бачила батька, як вас зараз.

— Він був як живий?

— Точно нічого сказати не можу. Але коли працює сильний медіум, результати бувають дуже вражаючими.

— Час! — оголосив пан Пібл, затраскуючи накривку годинника. — Ви сядете у праве крісло, пані Деббс. Зайдіть, будь ласка, першою. За нею ви, пане голово. Потім ви двоє і я. Ви, пане Вільямс, сядете ліворуч і будете заспівувати. Залу треба підігріти, а ви це вмієте. Отже, прошу!

Поміст був також переповнений, але їм вдалося протиснутися вперед під вітальний доброзичливий гомін. Пан Пібл продерся вбік, комусь щось шепнув, і для Енід із Мелоуном знайшлися два крісла біля стіни. Затишний куточок цілком влаштовував молодят: тут вони могли робити нотатки непомітно для оточуючих.

— Що думаєш про все це? — прошепотіла Енід.

— Наразі не надихає.

— Мене також, — зауважила Енід. — Але все одно цікаво. Коли люди ставляться до чогось із остервенінням, вони завжди цікаві, погоджуються з ними чи ні.

А захопленість цих людей одразу впадала в очі. Зала була набита вщерть, обличчя присутніх звернулися до помосту, більшість жіночих, але й чоловічих не бракувало. Усі вони мали між собою якусь невловну подібність, вона крилася не в особливому відбитку вишуканості чи інтелекту, а в безумовній відкритості, чесності та здоровому глузді. Треноване око Мелоуна одразу виділило з натовпу дрібних крамарів, адміністраторів крамниць, досвідчених ремісників, жінок, змучених буденними

турботами, і нечисленну молодь, яка приперлася сюди заради цікавості.

Огрядний голова встав і підняв руку.

— Друзі мої, — почав він, — сьогодні, як і завжди, не всі бажаючі змогли потрапити в цю залу. Нам потрібне нове приміщення, більше. Питаннями будівництва у нас завідує пан Вільямс, тому саме він збирає гроші на цю шляхетну мету. Минулого тижня я був в одному готелі й бачив біля офісу оголошення: «Чеки не приймаються». Цих слів наш пан Вільямс ніколи не скаже. Спробуйте — і самі переконаєтесь.

Публікою пробіг дружний смішок. Авжеж, атмосфера тут нічим не нагадувала церковну і була ближчою швидше до атмосфери лекційної зали.

— На завершення хочу сказати вам ще одну річ. Я не буду сьогодні виступати і просиджу весь вечір слухачем ось на цьому кріслі. Лише попрошу про одну послугу. Переконливе прохання до всіх спіритуалістів не приходити на недільні вечірні чування. Ми чекаємо вас уранці, а ввечері нехай уже приходять звичайні люди зі своїми запитаннями. Нехай вливаються нові сили. Вам істина вже відкрилася. Подякуйте за це Господу. І дайте шанс іншим.

Голова опустився на своє місце, а на ноги схопився пан Пібл. Він, либонь, тут був головним розпорядником, такий стихійно виникає у кожному гуртку і тихцем прибирає все до рук. Його худе обличчя захоплено сяяло, ніби крізь нього пропустили нитку розжарювання, або, скоріше, цілий пучок дротів. Між його пальцями, здавалося, пробігали електричні розряди.

— Гімн перший! — заверещав він.

Тут вступила фісгармонія, і зала підвелася. Мелодійний гімн звучав потужно та злагоджено:

*Світ відчув той подих,
Що долинає з небес,
Постали душі разом,
Промінь надії воскрес!*

Особливо проникливо звучав рефрен:

*Ми славимо Тебе, Господи,
Порожня твоя могила,
Наша радість кінця-краю не має,
А смерть уже відступила!*

Авжеж, ці люди були щирими. І не нагадували розумово відсталих. І все ж, споглядаючи їх, Енід і Мелоун відчували жалість. Сумно, коли тебе дурять у справі настільки особистій, коли шахраї грають на найсвятіших струнах твоєї душі, використовуючи в сумнівних цілях любов до спочилих дорогих тобі людей. Що знали ці нещасні про доказове право, про холодну непогрішність наукових законів? Бідні, чесні, ошукані люди!

— Увага! — знову залентував пан Пібл. — Попросимо пана Манро з Австралії прочитати молитву.

З місця піднявся божевільний на вигляд старигань із скуйовдженою борідкою та пекучим поглядом. Якийсь час він стояв похнюпившись, а потім приступив до молитви — невибагливої імпровізації. Мелоуну вдалося записати початок:

— Отче, прости невігластво наше, не відаємо, як треба звертатися до Тебе, але, повір, робимо це від щирого серця.

Подальші слова цілком відповідали зачину. Енід і Мелоун обмінялися схвальними поглядами.

Аудиторія проспівала ще один гімн, не такий вдалий, як попередній, а потім голова оголосив, що зараз пан

Джеймс Джонс із Північного Вельсу впаде перед ними в транс і передасть послання від свого духа-покровителя, Алаша з Атлантиди.

Пан Джеймс Джонс, моторний, рішучий на вигляд коротун, виступив уперед і, потупцявши кілька хвилин у глибокій задумі, раптом затремтів усім тілом і взявся теревенити. Ніщо не свідчило про те, що оратором був хтось, крім пана Джонса з Північного Вельсу, хіба що його застиглий і безглуздий погляд. Мушу сказати, що якщо спочатку тремтів лише пан Джонс, то настала черга сіпатися й усім іншим. Дух із Атлантиди виявився непрохідним бевзем. Він просто-рікував такі явні дурниці, ніс таку відверту ахінею, що Мелоун не втримався та прошепотів Енід, що якщо розумовий розвиток Алаша відповідав стандарту того часу, то загибель Атлантиди можна тільки вітати. Нарешті, іще раз вражаюче затремтівши всім тілом, Джонс закінчив мовлення, і тоді зі свого місця, не приховуючи нетерплячки, підвівся голова.

— Сьогодні серед нас перебуває пані Деббс, знаменита ясновидиця з Ліверпуля! — вигукнув він. — Як багато хто з вас знає, вона щедро наділена екстрасенсорними здібностями, про які казав іще святий Павло, зокрема й здатністю бачити привидів. І хоча у цій царині діють закони, що нам не підвладні, дружня атмосфера дуже важлива, й тому пані Деббс сподівається на ваше добре ставлення та молитви, які допоможуть їй вступити у контакт із потойбічними астральними істотами. Можливо, і ми зможемо вітати їх у цій залі.

Голова сів, і тут же під стримані оплески підвелася пані Деббс. Вона стояла перед завмерлим в очікуванні натовпом — висока, бліда, з тонким хижим обличчям, її очі гостро блискали з-під окулярів у золотій оправі. Потім пані Деббс схилила голову, ніби до чогось дослухаючись.

— Вібрація! — вигукнула вона нарешті. — Мені потрібна відповідна вібрація. Виконайте гімн на фісгармонії, будь ласка.

Пролунали звуки гімну «О Ісусе, коханий мого життя!». Аудиторія завмерла у побожному трепеті. Зала була кепсько освітлена, темрява ховала кути. Ясновидиця стовбичила, як і раніше, схилившись уперед і продовжуючи дослухатися. Аж ось вона підвела голову, і музика стихла.

— Зараз! Зараз! На все свій час, — мовила вона, звертаючись до невидимого співрозмовника. Присутнім же сказала: — Сьогодні не надто сприятливі умови для сеансу. Але я старатимуся, і вони — також. Проте спочатку скажу вам кілька слів.

Жінка забелькотіла. Усе, сказане нею, видалося двом новачкам повним безглуздям. Це був потік позбавленої сенсу балаканини, хоча окремі фрази вражали своєю оригінальністю. Мелоун поклав ручку до кишені. Навіщо записувати слова божевільної? Спіритуаліст, який сидів поруч, помітивши таке зневажливе ставлення, схилився до нього.

— Вона налаштовується. Шукає хвилю, — прошепотів він. — Тут багато що залежить від відповідної вібрації. О, здається, знайшла.

Жінка замовкла посеред фрази і, викинувши вперед довгу руку, вказала тремтячим пальцем на огрядну жінку в другому ряду.

— Ви! Леді з червоним пером! Ні, не ви! Гладка жінка попереду вас. Так, ви! За вашою спиною виріс дух. Це чоловік. Достатньо високий, близько шести футів. Високе чоло, сірі, а може, блакитні очі, подовжене підборіддя, каштанові вуса, зморшкують обличчя. Впізнаєте його?

Огрядна жінка виглядала ошелешеною, але заперечливо похитала головою.

— Спробую вам допомогти. У його руках книга у брунатній палітурці із застібкою. Схожа на бухгалтерську. Я бачу напис «Каледонське страхове товариство». Це вам про щось каже?

Гладка жінка щільно стиснула губи і знову похитала головою.

— Можу ще дещо додати. Перед смертю він довго нездужав, у нього була астма.

Огрядна жінка залишалася незламною, аж тут на ноги схопилася невелика на зріст, розпашіла від гніву особа, котра сиділа через два місяця.

— Це мій чоловік, пані. Скажіть йому, що я не хочу мати з ним нічого спільного.

Після такої рішучої тиради вона знову всілася на своє місце.

— Маєте рацію. Він рухається у ваш бік. Хоча раніше був ближчим до тієї жінки. Він просить вибачити його. Недобре плекати лихі почуття до небіжчика. Забудьте і подаруйте. Все минулося. Він просить передати вам таке: «Зроби, про що я тебе просив, і я буду вічно благословляти тебе». Для вас це щось означає?

Сердита жінка задоволено кивнула.

— Гаразд, — ясновидиця несподівано вказала пальцем у юрбу, що скупчилася біля дверей. — Тепер послання вояку.

Військовий, котрий стояв у перших рядах в однострої кольору хакі, здивовано витріщився.

— Яке ще збіса послання?

— Від військовика. На ньому нашивки капрала. Огрядний сивий чоловік. На комірі жовті петлиці. Розрізняю ініціали — Д. Г. Ви його знаєте?

— Знаю. Але він помер, — відповів солдат.

Він не розумів, куди потрапив, і значення того, що відбувається, було від нього повністю приховане. Сусіди квалливо пояснили йому що могли.

— Боже милий! — вигукнув вояк і поквапився сховатися під дружний регіт. Настала пауза, і Мелоун почув, як медіум щось тихо бурмоче, звертаючись до невидимих співрозмовників.

— Не поспішайте! Дочекайтеся своєї черги! Кажіть ви, жінко! Встаньте поруч із ним. Ну, як я можу його інакше впізнати? Якби я могла...

Пані Деббс у цю мить нагадувала контролера в театрі, який вказує, кому куди йти.

Її наступна спроба зазнала невдачі. Солідний чоловік із густими бакенбардами навідріз відмовився від спорідненості з якимось літнім джентльменом. Медіум із дивним терпінням повідомляла все нову додаткову інформацію, але так нічого й не добилася.

— Ви спіритуаліст?

— Атож, уже десять років.

— Отже, ви знаєте, що іноді виникають труднощі.

— Знаю.

— Напружтеся. Може, згадаєте. А поки що залишимо все як є. Мені шкода вашого приятеля.

Настала пауза, під час якої Енід і Мелоун встигли обмінятися враженнями.

— Що про це думаєш, Енід?

— Навіть не знаю. Геть розгубилася.

— Гадаю, що тут наявний елемент інтуїції у поєднанні з отриманою на стороні інформацією. Не забувай, що всі ці люди ходять в одну церкву і багато знають одне про одного. А чого не знають, то з легкістю дізнаються.

— Але, за їхніми словами, пані Деббс тут уперше.

— Її могли проінструктувати. Бездоганно інсценований спектакль. А що іще? Подумай уважно!

— Може, телепатія?

— Частково, може, й так. Послухай! Вона знову озвалася.

Нова спроба виявилася успішнішою. Чоловік, котрий сидів у глибині зали в жалобі, моментально впізнав за описом та манерою спілкуватися свою дружину.

— Вона кличе якогось Волтера.

— Це я.

— Вона називала вас Вот?

— Ніколи.

— Тепер називає. Шлю свою любов Воту і дітям. Я чую саме ці слова. Вона дуже хвилюється за дітей.

— Вона завжди була такою.

— Вони там не змінюються. Каже щось про меблі. Ви їх продали. Це правда?

— Довелося.

У залі захихотіли. Завжди й усюди комічне сусидить із трагічним. Як це дивно і водночас природно та зворушливо!

— Вона передає вам: «Той чоловік розрахується з тобою, і все буде гаразд. Залишайся таким же добрим, Вотє, і ми будемо тут іще щасливішими, ніж на землі».

Чоловік затулив обличчя руками. Бачачи, що медіум нерішуче завмерла, не знаючи, ким тепер зайнятися, довготелесий молодий секретар, легко підвівшись зі свого місця, прошепотів їй кілька слів. Вона скоса, через ліве плече, зиркнула на журналістів і відповіла:

— Подумаю.

Жінка дещо туманно описала зовнішність іще двох посланців із того світу, яких родичі впізнали з певним

сумнівом. Дивно, що медіум згадувала такі прикмети їхньої зовнішності, які явно не можна було розгледіти на такій значній відстані. Так, вказуючи на сутність, що виникла у дальньому кутку зали, провидиця могла назвати колір очей або незначні особливості зовнішності. Вважаючи це найуразливішим місцем сеансу, Мелоун вирішив використати прикрий недолік для власної мети. Журналіст якраз накидав у нотатнику свої враження, коли голос жінки зазвучав гучніше, і він, підвівши голову, побачив, як очі, що виблискували з-за окулярів, звернулися в його бік.

— Я зазвичай працюю лише із залю і рідко зазираю на поміст, — заявила пані Деббс, і її голос гулко пролунав у приміщенні, — але сьогодні до нас прийшли нові люди, яким обов'язково буде цікаво вступити в контакт із духами. Бачу одного з них за кріслом вусатого джентльмена, того, хто сидить поруч із молодою леді. Атож, сер, саме за вами. Це чоловік, нижчий середнього зросту, у літах, гадаю, за шістдесят. Сива чуприна, ніс горбинкою, невелика цапина борідка. Як здогадуюся, він вам не родич, а швидше приятель. Це вам щось нагадує?

Мелоун презирливо похитав головою.

— Нісенітниця! Повна маячня! — пробурмотів він.

— Він дуже схвильований, йому потрібна допомога. Тримає в руках книжку, це науковий фоліант. Розгортає її, там якісь креслення. Можливо, він сам написав її або вчив по ній. Киває. Отже, навчав. Він був викладачем.

Мелоун сидів незворушно, всім своїм виглядом показуючи, що ця особа йому невідома.

— Не знаю, чим іще можу допомогти? Може, ось це? У нього родимка над правою бровою.

Мелоун сіпнувся як ужалений.

— Одна родимка? — вигукнув він.

Окуляри знову зблиснули.

— Дві. Одна велика, друга менша.

— Боже милий! — Мелоун мало не задихнувся. — Це ж професор Саммерлі.

— Правильно. Він просить передати привіт старому... Довге ім'я, починається з букви Ч... Важко розібрати. Вам це зрозуміло?

— Ще б пак.

За мить пані Деббс, обернувшись в інший бік, уже описувала нового прибульця. Але на помості позад себе вона залишила людину, вражену почутим.

У цей час сеанс несподівано для всіх, зокрема й для обох гостей, припинили. На поміст піднявся і став поряд із головучим високий блідий бородань, одягнений, як типовий ремісник. Закликаючи до тиші, він упевнено підняв руку жестом людини, котра звикла панувати над аудиторією. Обернувшись, він щось тихо сказав Болсоверу.

— Перед вами пан Міромар із Делстона, — оголосив головуючий. — Він має для вас повідомлення. Ми завжди раді панові Міромару.

Журналісти могли бачити лише профіль оратора, і все ж обох вразила гідність, з якою він тримався, вони замилювалися великою шляхетною формою голови, що свідчила про надзвичайно розвинений інтелект. Коли чоловік озвався, його голос приємно зазвучав під склепінням зали.

— Маю передати вам послання з того світу. Мені доручено оголошувати його всюди, де знайдуться вуха, які чують. Сюди ж прийшов, знаючи, що зустріну тут розумних людей. Ті, хто послав мене, хочуть, аби людство усвідо-

мило своє справжнє становище: тоді його не спіткає шок і паніка. Я один із тих, хто мусить донести це послання до людей.

— Боюся, в нього не всі вдома, — прошепотів Мелоун, швидко черкаючи у нотатнику, що лежав на його колінах.

Публіка в залі, схоже, також поставилася до слів нового оратора несерйозно, дехто всміхався. І все ж у голосі й манерах чоловіка було щось таке, що змушувало до нього прислухатися.

— Ми наближаємося до драматичної розв'язки. Ідея прогресу була із самого початку матеріалістичною, усе зводилося до того, щоб швидше їздити, хутчій контактувати навзаєм, створювати все нові машини. Справжня мета відійшла в тінь. Однак існує лише один справжній прогрес — духовний. Людство на словах — за нього, а на ділі просувається зовсім іншим, хибним шляхом матеріального успіху. Верховний розум усвідомив, що поряд із повальною байдужістю є такі, хто щиро помиляється. Віру таких людей слід було оживити, підкріпивши новими свідченнями. Ці свідчення не забарилися, і тоді стало очевидно, що життя після смерті таке ж непорушне, як рух сонця по небу. Однак ці докази Божого замислу висміяли вчені, засуджені клерикалами, оббріхані газетярами та чинно забуті. Це стало останньою та найбільшою помилкою людства.

Зала зацікавлено слухала. Глибокодумні вигадки втомили б людей, але тут усе було на рідкість доступно. По залі прокотився схвальний гомін, почувлися оплески.

— Становище здавалося безнадійним. Ситуація повністю вийшла з-під контролю. Людство з презирством відкинуло допомогу неба, і тепер уже не можна було уникнути страшного уроку. І біда вибухнула. Десять мільйонів моло-

дих людей полягли на полі борні. Удвічі більше залишилися понівеченими. Таким було перше Боже попередження заблудлим людям. Але і його не почули. У суспільстві, як і раніше, запанував жалюгідний матеріалізм. Тепер відтермінування, дане людству, наближається до краю, а змін ніде не видно, за винятком таких місць, як ця церква. Народи загрузли в гріху, а гріх завжди доводиться рано чи пізно спокутувати. Росія стала вигрібною ямою. Німеччина так і не розкаялася у страшному гріху матеріалізму, який став головною причиною війни. Іспанія й Італія скотилися — одна в безодню атеїзму, інша ж — забобонів. У Франції немає релігійного ідеалу. Англія втратила орієнтацію та занурилася в хаос, у ній розплодилися безглузді, відірвані від життя секти. Америка не зуміла реалізувати свої чудові можливості і замість того, щоб стати люблячою сестрою скрушній і пораненій Європі, зайнялася власним економічним благоустроєм. Вона зреклася підпису свого президента та відмовилася приєднатися до Ліги Націй — єдиної надії людства. Усі нидіють у гріху, дехто більше за інших, і всім без винятку воздасться по заслугах. Кара наздожене грішників уже незабаром. Мене просили передати вам слово в слово таке послання. Я зачитаю його, позаяк боюся втратити щось важливе.

Він вийняв із кишені аркуш паперу і прочитав:

— Наша мета не в залякуванні людей, ми лише хочемо, щоб вони отямилися та звернулися до духовних цінностей. Не страх прагнемо пробудити у вас, а бажання діяти, поки ще є час. Так далі тривати не може. Якщо все залишиться як є, світ загине. Треба розігнати темну хмару теології, заслони Бога від людства.

Він згорнув папірець і сховав його у кишені.

— Ось що я мав передати вам. А ви розкажіть про це всім, у кого ще не омертвіла душа. Закликайте до них: «Покайтеся! Виправтеся! Час не чекає!»

Оратор замовк і вже зібрався було йти. Чари розвіялися. Слухачі засовали на своїх місцях. З глибини зали почувся голос:

— То це кінець світу, пане?

— Ні, — різко відрубав незнайомиць.

— Друге пришествя? — спитав інший.

— Так.

Легко і шпарко пройшовши між кріслами на помості, чоловік зупинився біля дверей. Коли Мелоун поглянув пізніше в той бік, незнайомця там уже не було.

— Це, мабуть, один із фанатиків Другого пришествия, — прошепотів він Енід. — Таких сект безліч — христодельфіанці, расселіти, біблійні учні й інші. Але він виглядає переконливо.

— Дуже, — відгукнулася Енід.

— Вважаю, що висловлю загальну думку, якщо скажу, що виступ нашого приятеля був дуже цікавим, — зазначив головуючий. — Пан Міромар співчуває нашій справі, хоча не можна сказати, що поділяє наші погляди цілком. Ми завжди раді бачити і чути його тут. Що стосується його пророцтв, то, на мій погляд, людство вже і так сьорбнуло горя без міри. Та й що ми зможемо зробити в тому разі, коли виявиться, що наш колега має рацію і нас чекають великі випробування? Тільки намагатися якнайкраще виконувати наші щоденні обов'язки та жити, твердо сподіваючись на допомогу згори. Нехай Судний день настане навіть завтра, — додав він усміхаючись, — сьогодні я все одно буду торгувати у своїй крамничці в Гаммерсміті. А тепер продовжимо наші збори.

Виступив молодий секретар, він розповів про створення будівельного фонду та закликав робити внески:

— Ганьба, що так багато людей залишилися сьогодні на вулиці. Ми всі тут виконуємо свої обов'язки безкорисливо і не беремо за це ні пенні. Пані Деббс також приїхала сюди власним коштом. Ми не можемо почати будівельні роботи доти, доки у нас не буде ще однієї тисячі фунтів. Серед нас знайшовся один, хто заклав свій будинок, щоб допомогти нашій справі. Оце сила духу! А тепер прошу, хто скільки може...

По залі пустили десяток тарілок, дзвін монет супроводжував спів гімну. Енід і Мелоун тим часом нишком балакали.

— Ти ж знаєш, що професор Саммерлі помер торік у Неаполі.

— Авжеж. Дуже добре пам'ятаю.

— А старий Ч. — це, звісно, твій батько.

— Вражаюче.

— Бідолашний Саммерлі. Він не вірив у загробне життя, а тут з'явився особисто... у будь-якому разі, схоже на те.

Тарілки повернулися — здебільшого з дріб'язком. Їх поставили на стіл, де досвідчене око секретаря намагалося полічити, скільки грошей вдалося зібрати. Потім скуповджений дідуган із Австралії прочитав вдячну молитву в тій же простій невибагливій манері, що й раніше. І не потрібна була ні передача апостольської благодаті, ні покладання рук, аби збагнути, що слова цієї людини линуть просто з серця та бажані Господу. Потім зала піднялася і, стоячи, виконала заключний гімн — із мелодією, що западає в розум, і сумним ніжним рефреном: «Бережи нас, Боже, до наступної зустрічі». Енід із подивом помітила, що у неї по

щоках заструменіли сльози. Ця проста церемонія, на якій були присутні душевно здорові та серйозні люди, справила на неї більше враження, ніж пишні богослужіння й одна-нітна музика у величних соборах. Товстуна Болсовера вони знайшли у холі, там же була і пані Деббс.

— Гадаю, ви зітрете нас на порох, — сміявся головуючий. — Але ми до цього звикли, пане Мелоун. І не ображаємося. Але побачите, що все зміниться. Нас іще оцінять.

— Обіцяю, що напишу чесно.

— Більшого й не треба.

Ясновидиця стояла, прихилившись до каміна, відчужена та сувора.

— Ви, вочевидь, дуже втомилися, — змилювала над нею Енід.

— Зовсім ні, юна леді. Ніколи не втомлююся, коли працюю з духами. Вони мене підтримують.

— Дозвольте дізнатися, — долучився до розмови Мелоун, — чи ви знали професора Саммерлі?

Медіум похитала головою.

— Ні, сер. Усі думають, що я їх знаю. А я нікого не знаю. Вони просто приходять, і я їх описую.

— А послання, які вони просять передати?

— Я їх чую. Увесь час чую. Бідолахи хочуть, аби про них розповідали, щоб їх помітили. Самі лізуть до мене на поміст, смикають за рукави, тягнуть урізнобіч. Вони роздирають мене. Я наступний... ні, я... я! Ось що постійно чую. Пнуса щодуху, але все одно не встигаю увидити кожного.

— А що ви скажете про пророка? — поцікавився Мелоун у головуючого.

Пан Болсовер несхвально стенив плечима.

— Він конгрегаціоналіст. Ганяє по країні, іноді зазирає до нас. Пригадую, що саме він передбачив початок війни. Що стосується мене, то я людина практична. Зла і зараз вистачає. Нам його відміряли аж по вінця, не знаю, чи залишилося про запас? Ну, час розходитися. На добраніч! Спробуйте написати про нас краще.

— На добраніч, — відгукнулася пані Деббс. — До речі, дівчино, ви й самі медіум. На добраніч!

Вони вийшли на вулицю і з задоволенням вдихнули свіже вечірнє повітря. Після задухи переповненої зали здавалося, що воно особливо бадьорить. Незабаром молодята вже опинилися на галасливій Еджвер-роуд, де Мелоун зупинив кеб і попросив відвезти їх на Вікторію-Гарденс.

Розділ III

В ЯКОМУ ПРОФЕСОР ЧЕЛЛЕНДЖЕР ВИСЛОВЛЮЄ СВОЮ ДУМКУ

Мелоун уже сідав слідом за Енід до кеба, коли його покликали. Вулицею біг високий чоловік середнього віку. Він був добре одягнений, ретельно поголений і тримався вельми самовпевнено, як і личить світилу-хірургу.

— Привіт, Мелоуне! Зачекай!

— Еткінсоне! Енід, дозволь представити тобі професора Еткінсона зі шпиталю Святої Марії, про якого я розповідав твоєму батькові. Підвезти вас? Ми їдемо на Вікторію-Гарденс.

— Дуже добре! — хірург заліз за ними в кеб. — Дуже здивувався, побачивши вас на зборах спіритуалістів.

— Ми були там у справі. Адже ми з панною Челленджер — журналісти.

— Та я пам'ятаю. Усе ще в «Дейлі газетт»? Вважайте, що отримали ще одного передплатника, — буде цікаво дізнатися, що ви навігадували про сьогоднішній вечір.

— Доведеться почекати наступної неділі. Матеріал призначається для певної рубрики.

— Ні, стільки чекати не можу. Хочу знати негайно.

— Все не так просто. Завтра я уважно перечитаю свої нотатки, обміркую їх, зіставляючи зі спостереженнями колеги. У неї дуже розвинена інтуїція — найважливіша річ, коли справа стосується релігії.

— Ну, і що ж вам підказує інтуїція, панно Челленджер?

— Більше позитивного. І все ж, що за дивна мішанка!

— Ви потрапили в яблучко. Я був там кілька разів і завжди йшов, сповнений суперечливих почуттів. Не обходиться без різних дурниць, припускаю, що можливе й ошуканство, але є там і щось справді чудове.

— Але ви ж не журналіст? Навіщо вам туди ходити?

— Цікаво. Бачте, я вже кілька років вивчаю спіритуалізм. Не можу вважати себе переконаним його прихильником, але до числа співчуваючих належу, й у мене вистачає клепки ставити собі запитання: може, не лише я вивчаю це явище, а його суб'єкти, істоти з того боку, натомість вивчають мене.

Мелоун із розумінням кивнув.

— Спіритуалізм невичерпний. Це розумієш, коли починаєш його осягати. У ньому є десятки різних, гідних вивчення царин. І всім займаються лише ось такі чесні, вбогі духом люди, які, незважаючи на всі переслідування й втрати, несуть цей вантаж уже понад сімдесят років. Вони нагадують

перших християн. Адже християнство спочатку поширювалося серед рабів і нижчих верств населення. До цезаря світло прийшло на триста років пізніше, ніж до його раба.

— А той проповідник? — запротестувала Енід.

— Маєте на увазі нашого приятеля з Атлантиди? Страшний нудьгар! Не знаю, що й думати про це. Вважаю, що це самонавіювання або тимчасове вивільнення частини особистості, що дрімала раніше. Єдине, в чому переконаний: усі ці банальності не мають ані найменшого стосунку до жителів Атлантиди. Не варто було вирушати у таку довгу мандрівку, щоб городити таку нісенітницю... А, ось ми і приїхали!

— Я пообіцяв батькові цієї дівчини доправити її додому цілою та здоровою, — заявив Мелоун. — А чому б і вам, Еткінсоне, не піднятися з нами? Професор буде радий із вами познайомитися.

— Вже пізно. Він спустить мене зі сходів.

— Бачу, вам набовкали про батька вслякого. Насправді все не так. Декотрі люди його й справді дратують, але ви до таких не належите. Може, ризикнете?

— Після ваших слів ще й як.

І всі троє попрямували яскраво освітленим коридором до ліфта. Челленджер із нетерпінням чекав на них у розкішному блакитному халаті. Він зміряв Еткінсона поглядом бойового бульдога, який побачив іншого пса. Однак побіжний огляд, мабуть, вдовольнив його, і професор прогарчав, що радий знайомству.

— Чув ваше ім'я, сер, і знаю про вашу блискучу кар'єру. Ваша резекція хребта торік змусила мене хвилюватися. Невже ви також ходили до цих лунатиків?

— Якщо бажаєте їх так називати... — засміявся Еткінсон.

— А як же ще? Пригадую, мій юний приятель (Челленджер іноді називав Мелоуна так, немов той був талановитим школярем) казав, що ви вивчаєте цей феномен, — професор гомерично зареготав, не приховуючи свого презирства. — Вивчаючи людство, почнемо з примар, так, пане Еткінсон?

— Не ображайтеся на батька, він нічого в цьому не тямить, — втрутилася Енід. — Запевняю, татку, тобі було б цікаво.

І вона подала йому докладний звіт про їхні пригоди, який професор раз по раз переривав невдоволеним бурчанням, гмиканням та уїдливими зауваженнями. Коли ж Енід дійшла до епізоду з професором Саммерлі, Челленджер вибухнув, більше не в змозі приховувати свого обурення. Старий вулкан заклекотав, і слухачів оглушив вогняний потік добірної лайки.

— Мерзенні негідники! — гарчав він. — Навіть у могилі немає спокою бідоласі Саммерлі. У нас із ним виникали розбіжності, я був, зізнаюся, не надто високої думки про його інтелект, але повірте, якби він справді постав із мертвих, то сказав би щось розумніше. Усе це нісенітниця, непристойна та гидка витівка! Це обурливо — мого колегу виставляють на посміховисько перед купкою невігласів! Ах, ніхто не сміявся? Як можна не сміятися, почувши, що освічена людина, з якою навіть я спілкувався на рівних, верзе таку нісенітницю? Ні, це ідіотизм! Не сперечайтесь, Мелоуне! Я цього не терпітиму. Його слова нагадують приписку в листі прищавої школярки. Ну, хіба можна плескати таку маячню, перебуваючи в іншому вимірі? Ви зі мною погоджуєтесь, пане Еткінсон? Ні? Я був про вас кращої думки.

— А докладний опис його зовнішності?

— Святі небеса, та що ж у вас із головою? Хіба ви не пам'ятаєте, що наші з професором імена опинилися в одній

слабенькій белетристичній книжечці, яка чомусь сподобалася публіці? Гадаєте, що ніхто не знає, що двійко молодих телепнів вештаються по різних церквах уже кілька тижнів поспіль? Жодних сумнівів, що рано чи пізно вони мали приволочитися й до спіритуалістів. Чудовий шанс роздобути собі адептів. Приманку закинули, і простак Мелоун клюнув на неї! Гачок і зараз стирчить у його дурному язичку. Що, Мелоуне, правда очі коле? Але все одно її треба казати.

Чорне, як смола, волосся професора встало дибки, очі викрешували іскри, перебігаючи з одного учасника бесіди на іншого.

— Але потрібно вислухати й іншу сторону, — зауважив Еткінсон. — Свою точку зору, сер, ви висловили блискуче. Дозволю собі процитувати Теккерея, який сказав своєму опонентові: «Я вас розумію. Але якби ви знали те, що знаю я, то змінили б свою думку». Може, і ви, професоре, знайдете час краще ознайомитися з предметом. Це було б чудово: вашу думку надзвичайно цінують у науковому світі.

— Бо я займаюся корисними справами, а не всілякою дурнею. Мій розум, сер, не виляє і не петляє, він іде навпрошки. Тут же очевидні одурення та шахрайство.

— Гадаю, що не без цього, — погодився Еткінсон. — Але все ж... усе ж... Послухайте, Мелоуне, вже пізно, а їхати далеко. Даруйте, професоре. Для мене було великою честю познайомитися з вами.

Мелоун також попрощався. На вулиці друзі зупинилися трохи побалакати, перш ніж розійтися в різні боки: Еткінсон жив на Вімпол-стріт, а Мелоун — у Саут-Норвуді.

— Чудовий старигань, — схвально сказав Мелоун. — На нього не можна ображатися. По суті, він нікому не бажає зла. Приголомшливий чоловік.

— Згоден. Але саме така нетерпимість і може змусити мене стати переконаним спіритуалістом. Зазвичай вона набуває форми знущання, рідше — громоподібного розвінчання. Мені більше імпонує останнє. До речі, Мелоуне, хочете, я допоможу вам краще розібратися в усьому цьому. Ви чули про Ліндена?

— Ліндена, професійного медіума? Кажуть, що він найбільший шахрай у світі.

— Чув і такі відгуки. Але краще один раз побачити, ніж сто разів почути. Минулої зими я вправив йому колінну чашечку, й у нас виникли дружні стосунки. Його важко дістати, і квиток буде коштувати не менше за гінею, але, якщо хочете, я спробую організувати сеанс.

— Особисто ви йому вірите?

Еткінсон стенив плечима.

— Ну, що тут скажеш! У будь-якому разі за руку я його не спіймав. Зважуйте самі.

— Я готовий, — мовив Мелоун. — Мене це зачепило. Та й матеріал може вийти чудовий. Вирішено: трохи розберуся зі справами і дам вам знати, Еткінсоне. Треба кувати залізо, поки гаряче.

Розділ IV

В ЯКОМУ ОПИСУЮТЬСЯ ДИВНІ СПРАВИ У ГАММЕРСМІТІ

Розгромна замовна стаття у пресі (підписана «Співавтори») викликала загальний інтерес і суперечки. Її супроводжувала коротка редакційна примітка, яка цілком відо-

бражала сумніви пересічного читача і ніби заявляли: про такі явища варто писати, і вони можуть комусь здатися правдоподібними, але ми знаємо, що це дурня.

Мелоун отримав безліч листів — як «за», так і «проти»: цей факт засвідчив, що тема цікавила багатьох. Попередні публікації не спричинили такого вибуху емоцій: ну, гарикнули кілька вузьколобих католиків чи непримиренних евангелістів. Тепер же його поштова скринька мало не лускала від листів. Більшість авторів висміювали саму думку про існування духів, частина з них була від письменників, котрі не те що про спіритизм, навіть про правильну граматику мали вельми розмиті поняття. Самим спіритуалістам також не все у статті сподобалося: Мелоун як журналіст не зміг відмовити собі в задоволенні посмакувати смішні аспекти зборів, хоча нічого і не прибрехав.

Одного ранку на наступному за публікацією тижні в крихтному робочому кабінеті Мелоуна з'явився дуже великий чоловік. Про його прибуття Мелоуну сповістив кур'єр редакції, поклавши на край столу візитівку, де було вказано: Джеймс Болсовер, крамар, Гай-стріт, Гаммерсміт. Це був не хто інший, як привітний голова останніх недільних зборів. Він докірливо погрозив пальцем, глипаючи на Мелоуна, але його усміхнене обличчя розпливалося в усмішці.

— Ось бачите, — сказав він, — усе вийшло, як я й казав: вас також потягнуло на фарс.

— Вважаєте, що я спотворив картину?

— Ні. На мій погляд, ви з молодого леді зробили все, що змогли. Просто, як багатьох новаків, вас дещо спантеличує. Але, якщо подумати, хіба дивно, що розумні люди, які покинули цей світ, шукають способів встановити з нами контакт?

— Вони іноді верзуть такі дурниці!

— Помирають усі, а не лише ті, хто всі розуми поїв. На тому світі не розумнішають. Крім того, хтозна, які слова найпотрібніші? Вчора пані Деббс приймала одного священика. У нього померла донька, і батько просто осатанів від горя. Пані Деббс передала йому, що донька щаслива і була б іще щасливішою, якби не його страждання. «Мене це не переконує, — похитав головою священик. — Таке кожен скаже. Ні, це не моя донька». І раптом та попросила його: «Благаю, не вдягай комірець католицького священика разом із кольоровою сорочкою». — «Це вона, — сказав той і розплакався. — Донька завжди вчитувала мене за ці комірці». Життя складається з дрібниць, пане Мелоун, буденних, незначних, але дорогих нам дрібниць.

Мелоун недовіриливо похитав головою:

— Кожен може помітити невідповідність між звичайною сорочкою та деталлю одягу священика.

Пан Болсовер реготнув:

— А ви міцний горішок. Кажу не для засудження, бо сам таким був. Однак я у справі. Ви людина зайнята, я також, тому перейдімо відразу до головного. По-перше, всім розумним спіритуалістам сподобалася ваша стаття. Пан Олджернон Мейлі написав мені, що вона матиме безсумнівну користь. А якщо вже він так думає, то нам і сам Бог велів.

— Мейлі? Той адвокат?

— Я б скоріше назвав його релігійним реформатором. Таким він залишиться в історії.

— А по-друге?

— Якщо хочете, ми могли б познайомити вас із нашою справою докладніше. Вас і молоду леді. Не для реклами, бо-роть Боже, а для вашої ж користі, хоча й реклама нам не

завадить. Ми проводимо сеанси телекінезу у мене вдома без професійного медіума, і якщо хочете...

— Дуже хочу.

— Тоді приходьте обоє. У нас практично не буває сторонніх людей. Жодних спостерігачів. Ми ж не хочемо, щоб нас збивали з пантелику, ображали підозрами та розставляли пастки. Всім цим злостивцям здається, що в інших людей немає нервів. Але вам у здоровому глузді не відмовиш. А нічого іншого й не треба.

— А те, що я не поділяю вашої віри? Це не завадить?

— У жодному разі. Будьте лише доброзичливі і ні в що не втручайтеся. Духи не люблять агресивних людей — так само як і ми, грішні. З ними треба триматися стримано та доброзичливо, як у хорошому товаристві.

— Обіцяю.

— Вони, буває, поведуться дуже дивно, — зауважив пан Болсовер, — і жарти з ними можуть скінчитися дуже кепсько. Духам не дозволено шкодити людям, але не забувайте, що ми, люди, схильні робити якраз нездолене, і духи в цьому дуже схожі на людей. Ви, можливо, ще не забули, як на одному з сеансів у братів Давенпортів кореспондентові «Таймс» бубном відтяло голову. Все це, звісно, сумно, але таке було, і тут уже нічого не вдієш. Однак нічого подібного духи не дозволяли собі стосовно друзів. Відомий і інший повчальний випадок. На спиритичний сеанс з'явився лихвар. Одна з його жертв, доведених ним колись до самогубства, вселилася в медіума, схопила негідника за горло, так що той ледь не віддав Богові душу. Але мені вже час, пане Мелоун. Сеанси у нас проводяться раз на тиждень — уже чотири роки без єдиної перерви. По вівторках, о восьмій вечора. Заздалегідь повідомте нас про свій прихід, і я пришлю

пана Мейлі відпровадити вас. Він може краще за мене відповісти на всі ваші запитання. Отже, до вівторка! Гарного дня, — і пан Болсовер, гупаючи, як слон, вийшов із кімнати.

Пережитий досвід справив на Мелоуна й Енід набагато більше враження, ніж вони в цьому зізнавалися, але, будучи розумними людьми, вони зійшлися на тому, що треба спочатку спробувати пояснити феномен із наукової точки зору, а вже потім припускати втручання надприродних сил. Обоє схилилися перед могутнім інтелектом Челленджера та випробували на собі потужний вплив його ідей. Проте Мелоун в одній із суперечок усе ж заявив, що думка розумного чоловіка, котрий нічого не тямить у спиритизмі, означає для нього менше, ніж думка пересічної людини з посередніми здібностями, котра була присутня на сеансі.

Зазвичай суперечки вибухали між Мелоуном і Мервіном, редактором психологічної газети «Даун», що публікувала матеріали про окультизм — від таємних знань розенкрейцерів до дивовижних відкриттів учених, котрі вивчали піраміди, або тих, хто доводив семітське походження світлокосих англосаксів. Енергійний коротун Мервін мав надзвичайно гострий розум і міг би досягти на своїй ниві запаморочливих успіхів, якби не зробив своїм кумиром істину. Мервін із задоволенням ділився з Мелоуном ґрунтовними знаннями, знайшовши в останньому вдячного слухача, й тому офіціантам із Літературного клубу коштувало чималих зусиль змусити їх покинути кутовий столик, за яким вони зазвичай обідали. Споглядаючи з вікна довгу вигнуту лінію набережної та величаву річку з безліччю мостів, ці двоє розслаблено пили каву та курили, обмірковуючи з усіх боків дивовижне явище, що відкрило Мелоуну очі на багато дивовиж, про які він раніше не замислювався.

Цього разу слова Мервіна викликали у журналіста помітне роздратування, можна сказати, навіть напад гніву, бо приятель надумав давати йому поради. Мелоун вирізнявся ірландською впертістю, і застереження Мервіна здалися йому образливим посяганням на його свободу.

— Отже, ви маєте намір бути присутнім на домашніх сеансах Болсовера? Про них багато подейкують, хоча мало кому вдалося їх відвідати. Ви, маю визнати, удостоїлися особливої честі. Явна ознака прихильності.

— Болсовер вважає, що я об'єктивно описав збори.

— Ваша стаття — не шедевр, але на тлі тієї нудоти й абсурду, якими рясніють часописи, вона виділяється: в ній є такт і почуття міри.

Мелоун зневажливо відмахнувся.

— Сеанси, подібні до тих, що проводить Болсовер, не можна віднести до високого спіритизму. Я би порівняв їх із грубим фундаментом, без якого ніяк, бо на ньому стоїть уся будівля. Але, оселившись у будинку, про нього тут же забувають. Цікавіше мати справу з тоншими надбудовами. Певна річ, якщо довіряти жадібній до сенсацій жовтій пресі, то вершиною надприродного будуть саме фізичні прояви, на кшталт примар або будинків із привидами. Фізичні прояви, природно, не можна ігнорувати. Вони навіть корисні, бо привертають увагу дослідників і спонукають просуватися у пізнанні далі. Але особисто я, побачивши їх один раз, не зрушу з місця, щоб поглянути ще раз. А ось щоб вступити у контакт із вищими сферами, обійду півсвіту.

— Розумію вас і також бачу різницю. Але я щось не вірю ні у фізичні, ні в психічні прояви так званих надприродних сил.

— Знаю. До речі, святий Павло був могутнім екстрасенсом. Він казав про це настільки відверто, що навіть безгра-

мотні тлумачі не зуміли приховати справжнього значення його слів, хоча дуже вправлялися в метафорах.

— Ви б не могли процитувати його слова?

— Я непогано знаю Новий Заповіт, але не напам'ять. Це там, де він каже, що дар людської мови притаманний усім необізнаним, але дар янгольської, духовної мови дається лише обраним. Інакше кажучи, досвідчений спіритуаліст не стане цікавитися об'єктами чуттєвого сприйняття.

— Подивлюся це місце.

— Знайдете його у Посланні до Коринтян. У релігійного братства того часу був, мабуть, високий рівень інтелекту, якщо послання Павла зачитували на службах і належним чином сприймали.

— Хіба це не загально визнано?

— І послання Павла — один із конкретних прикладів. Однак я відійшов убік. Моя порада — не влазьте до гуртка Болсовера занадто глибоко. Це порядні люди, але мілко плавають. Постійні пошуки фізичних підтверджень існування надприродних сил схожі на недугу. Мені знайомі такі люди, здебільшого жінки, котрі перебігають із сеансу на сеанс і всюди бачать одне й те ж — іноді це справжнє диво, а іноді й полуда. Хіба станеш після таких сеансів кращим? Вони ж нічого не дають душі. Ні, якщо вже стоїш на першій сходинці, не можна гаяти часу надаремно, треба зробити зусилля та пнутися вище.

— Я вас розумію. Але я стою на твердому ґрунті.

— Твердому! — вигукнув Мервін. — Боже, яка наївність! Однак мені час їхати до друкарні: сьогодні ввечері виходить моя газета. У нас невеликий наклад — усього десять тисяч, не те, що у вас, плутократів уранішньої преси, і я практично сам роблю цілий номер.

— Але ви хотіли мене від чогось застерегти?

— А й справді, — худе енергійне обличчя Мервіна посерйознішало. — Якщо маєте тверді релігійні переконання або вкорінені забобони, через які можете, вивчивши феномен, знищити його вщент, не лізьте в цю справу зовсім: це небезпечно.

— Що ви маєте на увазі?

— Вони терпимі до чесних сумнівів, неупередженої критики, але якщо їм шкодять, стають небезпечними.

— Хто це вони?

— Хто? Не знаю, як їх і назвати. Примари, психічні сутності чи астральні істоти. Як схочете. Не важливо, хто вони — добрі чи злі, мають на меті відплату чи відшкодування за добро. Головне — вони існують.

— Що ви мелете, Мервіне!

— Не будьте такі самовпевнені, Мелоуне.

— Маячня! Знову пожвавилася середньовічна бісівщина. Як може такий розумний чоловік, як ви, вірити в цю дурню!

Мервін усміхнувся своєю неповторною посмішкою, але його очі, що допитливо споглядали з-під густих світлих брів, залишалися серйозними.

— Не виключено, що ви зміните свою думку. Цей феномен має досить дивні властивості. Хочу як приятель застерегти вас.

— Я вас слухаю.

Підбадьорений словами журналіста, Мервін узявся до розповіді. Він знав кількох людей, які легковажно поставилися до потойбічних сил, вели подвійну гру та серйозно поплавилися за це. Серед них були судді, які оголошували несправедливі вироки, ґрунтуючись на упередженій думці;

журналісти, які писали заради сенсації брехливі матеріали, а також кидали тінь на спіритичний рух; або їхні колеги, які брали інтерв'ю у медіумів із явною метою їх висміяти, просто цікаві, котрі при першому знайомстві з явищем лякалися та сахалися, засуджуючи його, хоча у глибині душі розуміли, що зіткнулися із чимось серйозним.

— Запевняю, — правив своє Мелоун, — так само можна пояснити будь-який трагічний випадок. Припустімо, пан Джонс назвав Рафаеля халтурником і незабаром після цього помер від грудної жаби. Отже, критикувати Рафаеля небезпечно? Якщо слідувати вашій логіці...

— Думайте, що хочете.

— А ось ще один приклад. Візьмімо Моргейта. Він матеріаліст, отже, переконаний опонент спіритизму. Але йому це вдається, і звання професора він нещодавно отримав.

— Чесний ворог — зовсім інша річ. Нікому не забороняється мати інші переконання.

— А що ви скажете про Морґана, який викрив кількох медіумів?

— Вони були шахраями, і він лише прислужився руху.

— А Фелконер? Він змішав спіритизм із багном.

— А, Фелконер! А чи знаєте ви щось про його приватне життя? Ні? Запевняю, він своє отримав. І навіть не знає за що. Але коли ці джентльмени зіставлять факти, то, можливо, щось уторопають. Правда, буде вже запізно.

І Мервін розповів страшну історію про чоловіка, який потратив свій неабиякий талант на те, щоб прикувати спіритизм до ганебного стовпа, хоча й не сумнівався у чесності людей, що його сповідують. Він учинив так із корисливих міркувань. Кінець цієї історії був такий страшний, що Мелоун просто вибухнув.

— Припиніть, Мервіне! — обурено вигукнув він. — Я напишу те, що думаю, — мене нічим не зіб'єш на манівці. І не намагайтеся залякувати — ані ви, ані ваші духи. Ніхто не змусить мене змінити свою думку.

— Ніхто вас і не змушував...

— А як я маю вас розуміти? Те, що ви торочите, — марновірство чистої води. Якби це було правдою, вас усіх слід було б потягнути до суду.

— Тягнули, й не раз. Але ми тут ні до чого. Однак, Мелоуне, я вас попередив, надалі — ваша справа. Робіть, як вважаєте за потрібне. Бувайте! Завжди можете застати мене в редакції «Дауна». Телефонуйте. Існує один безпомилковий прийом, що дозволяє зі стовідсотковою точністю з'ясувати, чи є в людині, яка вас цікавить, ірландська кров. Поставте її перед обертовими дверима, з одного боку яких написано «до себе», а з іншого — «від себе». Розумний англієць вчинить, як йому підказують. А ірландець, в якому почуття незалежності завжди бере гору над здоровим глуздом, обов'язково зробить навпаки.

Те ж саме сталося і з Мелоуном. Застереження, зроблене Мервіном із найкращих спонукань, пробудило в журналістові дух протиріччя. Тому, коли він заїхав за Енід, аби разом із нею вирушати на сеанс до Болсовера, симпатія до спіритуалістів, що зародилася було в ньому, помітно змаліла. Проводжаючи молодят, Челленджер вправлявся у глузуванні, його обличчя набуло виразу, що з'являвся у нього в особливо бешкетному гуморі — борода стирчала, очі були напівзаплющені, а брови скуйовдилися.

— Люба Енід, обов'язково прихопи з собою торбинку: трапиться пристойний екземпляр ектоплазми, не забудь і про батька. У мене завжди наготові мікроскоп, хімічні

реактиви й усе інше. А раптом пощастить, і ти зумієш прихопити з собою невеличку примару. Буду радий будь-якій дрібничці.

Гомеричний регіт професора супроводжував юнака і юнку до самого ліфта.

Те, що пан Болсовер називав крамничкою, виявилось старомодним бакалійним магазином, розташованим у залюдненій дільниці Гаммерсміта. Баштовий годинник найближчої церквиці якраз вдарив три чверті, коли кеб під'їхав до крамниці. У ній іще юрмився народ, тому Енід і Мелоун не зайшли досередини, а почали прогулюватися туди-сюди вулицею. Тут під'їхало інше таксі, з якого виліз великий чоловік у твідовому костюмі з нерівно підстриженою борідкою. Зиркнувши на годинник, він також став міряти кроками тротуар. Помітивши молодят, незнайомиць підійшов до них.

— Дозвольте дізнатися, ви часом не той журналіст, який наважився відвідати наш сеанс... Ага, я так і думав. Ви мудро вчинили, не ввійшовши в крамницю: схоже, у друзяки Болсовера видався важкий день. Пішли йому сил, Господи, він того вартий.

— А ви, гадаю, пан Олджернон Мейлі?

— Атож. Я той джентльмен, чия довірливість викликає помітну тривогу у декотрих моїх друзів, про що вони частенько мені кажуть.

Після цих слів він непристойно зареготав, і його сміх був такий заразний, що молодята приєдналися до нього. Тривога за пана Мейлі справді видавалася кумедною, враховуючи його атлетичну, незважаючи на певну рихлість, конституцію, а також могутній бас і мужнє, хоча й дещо простакувате обличчя.

— Наші супротивники таврують нас уздовж і впоперек, — зронив він. — Цікаво, як вчините ви.

— Ми не станемо прикидатися, — промовила Енід. — Поки що ми не ваші однодумці.

— Нічого. Тут потрібен час. Але справа того варта. Я і сам не одразу повірив. Не можна засуджувати людей за їхні сумніви, а от за огульне заперечення — можна. Тепер я, як бачите, стою горою за спиритизм, адже знаю, що в ньому істина. Між вірою та знанням — велика різниця. Читаючи лекції, ніколи не прагну моментально переконати слухачів. Не вірю у стрімкі навернення: вони поверхневі та непереконливі. Я намагаюся лише якнайчіткіше викласти суть справи. При цьому кажу про все правдиво, особливо наголошуючи на тому, чому ми вважаємо, що саме тут криється істина. На цьому моя місія закінчується. Люди можуть прийняти моє повідомлення до відома або негайно ж відкинути. Наймудріше вчинить той, хто буде особисто досліджувати визначені мною стежки. Ніколи не тисну на слухачів і не рекрутую прихильників. Зрештою, це їхня справа, а не моя.

— Розумно, — відгукнулася Енід, котру підкупила щирість нового знайомця.

Тепер вони стояли біля яскраво освітленої вітрини крамниці Болсовера і могли добре розглянути одне одного. У пана Мейлі виявилось високе чоло, уважні сірі очі, погляд замислений і допитливий, за рудуватою борідкою вгадувалося вольове підборіддя. Поважний чолов'яга, нічого не скажеш, і зовсім не схожий на фанатика. Не таким уявляла його собі дівчина. Останнім часом ім'я Мейлі, котрий наполегливо обстоював свої переконання, частенько миготіло в пресі, й, почувши його, батько щоразу презирливо пирхав.

— Цікаво, — звернулася Енід до Мелоуна, — що сталося б, якби пан Мейлі опинився у замкненій кімнаті сам на сам із батьком?

Мелоун засміявся:

— Схоже на школярське запитання: що буде, коли нищівна сила наштовхнеться на непереборну перешкоду?

— Ви донька професора Челленджера? — зацікавився Мейлі. — Він знаменитість у науковому світі. Як далеко могла б зробити поступ наука, якби усвідомила свою обмеженість!

— Я вас не розумію.

— Наш матеріалізм живиться науковими досягненнями. Наука створює нам комфортабельне існування — те, що нам, по суті, не дуже й потрібне. В інших стосунках вона й узагалі стала справжнім прокляттям, створюючи хибне враження, що сприяє прогресу. Насправді ж ми безперервно котимося назад.

— Дозволю собі не погодитися, пане Мейлі, — долучився до розмови Мелоун, не в змозі більше терпіти категоричність його постулатів. — А телеграф? Радіосигнали SOS, які врятували безліч життів? Хіба вони не добро для людства?

— Не сперечаюся, трапляються й удачі. Сам не можу обійтися без настільної лампи, а вона також продукт наукового прогресу. Як я вже казав, наука принесла нам комфорт і відносну безпеку.

— У такому разі навіщо ж займатися її приниженням?

— Вона приховує від нас справжні цінності й саму мету життя. Адже не для того ж нас помістили на цю планету, щоб ми мчали автівками зі швидкістю п'ятдесят миль на годину, перелітали через Атлантичний океан і перемовлялися між собою по телеграфу чи радіо? Усе це не важливе

в житті, і йому місце на периферії нашої свідомості. Вчені ж зумисне концентрують увагу людей на цих матеріальних звиягах, змушуючи нас забути наше основне завдання.

— Не зовсім вас зрозумів.

— Погодьтеся, що мета подорожі важливіша за швидкість. Точно так само важливий не спосіб, яким ви передаєте повідомлення, а його зміст. Так званий прогрес може будь-якої миті обернутися страшним лихом, бо ми забули, що єдино можливий прогрес — досягати успіху в тому, для чого Бог послав нас у цей світ.

— І для чого?

— Підготуватися до майбутнього життя. Потрібно постійно тренувати розум і душу, адже те й інше перебуває у нас у повному запустінні. З роками маємо ставати кращими, добрішими, щирішими, чуйнішими, терпимішими. Земля — це своєрідна фабрика душ, але зараз вона випускає брак. Однак що це я? — чоловік знову заразливо засміявся. — Здається, починаю читати лекції просто на вулиці. Ось така звичка. Як стверджує мій син, треба лише натиснути третій гудзик на моїй камізельці, і я тут же починаю проповідувати... Але ось іде ваш спаситель, другака Болсовер.

Поважний крамар, помітивши їх через вікно, поквапився вийти назустріч, на ходу розв'язуючи фартуха.

— Доброго вечора! Заходьте, будь ласка, немає чого стовбичити на холоді. Та й час підійшов. Не варто змушувати чекати. Мій девіз, та й наших гостей також — точність у всьому. Мої помічники замкнуть крамницю. Завітайте сюди, тільки не спіткніться об лантухи з цукром.

Вони пролізли між паками із сухофруктами, головками сиру і, протиснувшись нарешті між двома величезними діжками (причому проблеми виникли у гладкого бакалійника),

опинилися перед дверима, що вели в житлову частину будинку. Піднявшись вузькими сходами, Болсовер відімкнув ще одні двері, й вони увійшли до просторої кімнати, де вже зібралося кілька людей, які сиділи навколо столу.

Серед них була і пані Болсовер — така ж огрядна, життєрадісна та щира, як і її чоловік. Три їхні доньки були дуже схожі на своїх симпатичних батьків. Там же сиділа літня леді, мабуть, родичка господарів, і ще дві доволі непоказні жіночки, котрих представили як спіритуалісток і добрих сусідів. Єдиний чоловік — сивочолий здоровань, приємний на вигляд, із глузливими жвавими очима — сидів у кутку за фісгармонією.

— Пан Смайлі, наш музикант, — назвав його Болсовер. — Не знаю, що б ми без нього робили. Ви ж чули про необхідність попереднього настрою. Пан Мейлі може багато про це розповісти. Любі пані, немає потреби представляти вам пана Мейлі, нашого доброго приятеля. А це панна Челленджер і пан Мелоун, журналісти.

Родина Болсоверів засяяла радісними посмішками назустріч прибульцям. Але тут, окинувши їх суворим поглядом, підвелася літня леді.

— Ласкаво просимо, молодята, — відрубала вона. — Вам тут раді і розраховують на відповідну повагу. Але знайте, що ми глибоко шануємо тих, хто сходить до нас із сяючих висот, і не хочемо, щоб над ними знущалися.

— Запевняю, що ми тут із найчеснішими намірами.

— Ми вже маємо гіркий досвід. Цей випадок із Медоузом... пригадуєте, пане Болсовер?.. Ніяк не забуду.

— Не переймайтеся, пані Селдон. Більше такого не повториться. Нас усіх вразила ця історія, — звернувся пан Болсовер до гостей. — Медоуз прийшов сюди як гість і,

коли вимкнули світло, став тикати пальцем у сусідів. Ті ж, нічого не підозрюючи, вирішили, що це дія потойбічних сил. Пізніше він знущався над ними в газеті, хоча єдиним шахраєм був він сам.

Мелоуна шокувала ця розповідь:

— Запевняю, що ми на таке не здатні.

Літня леді опустилася у крісло, продовжуючи кидати підозрілі погляди на юнака і юнку. Болсовер заметушився, готуючи все необхідне.

— Проходьте сюди, пане Мейлі. Ви, пане Мелоун, сідайте між моєю дружиною та донькою. А ви куди бажаєте сісти, молода леді?

Енід аж напружилася від хвилювання:

— Я хотіла б сісти поруч із паном Мелоуном.

Болсовер гмикнув і підморгнув дружині:

— Звісно, ми розуміємо.

Усі розсілися по місцях. Пан Болсовер вимкнув електричне світло, залишивши горіти єдину лоївку в центрі столу. «Сцена, гідна пензля Рембрандта», — подумки зазначив Мелоун. Усе потопало в темряві; жовте мерехтливе світло тьмяно освітлювало лише обличчя сидячих біля столу — мужню повнувату мармизу Болсовера й усієї його добропорядної родини; розумне обличчя пані Селдон; уважні очі та руду борідку Мейлі; втомлені, потерті обличчя жінок із спіритуалістичного товариства і, нарешті, тонкий благородний профіль дівчини, яка сиділа поруч. Здавалося, весь неосяжний світ раптом звузився до розмірів цього гуртка, цілком зосередженого на спільній меті.

На столі лежали різні предмети, зношеність яких свідчила про довгу та вірну службу. Серед них були потерті рупор, бубон, музична шкатулка й усілякі дрібнички.

— Ніколи не знаєш, що знадобиться, — пояснив Болсовер, указуючи на них. — Якщо потрібна річ буде відсутня, Ві Ван просто помре... Тут такий рейвах може зчинитися!

— Вона з характером, — підтвердила пані Болсовер.

— А що ти хотіла, люба? — сказала літня леді. — До скількох їй ось так доводиться приходити! Я частенько ставлю собі запитання, чому вона взагалі до нас преться?

— Ві Ван — наш гід, маленька дівчинка, — пояснив Болсовер. — Ви почуєте її голос.

— Сподіваюся, вона зуміє прийти, — зауважила Енід.

— Вона ще жодного разу не підводила, крім того випадку, коли той негідник Медоуз відсунув рупор і той опинився за колом.

— А хто у вас медіум? — спитав Мелоун.

— Самі не знаємо. Усі стараються потроху. Гадаю, що і я допомагаю. І, звісно, дружина.

— У нас родинна кооперація, — втрутилася вона в бесіду, й усі засміялися.

— Хіба не завжди буває один, головний, медіум?

— Зазвичай, але не завжди, — пролунав упевнений бас пана Мейлі. — Це довів Кроуфорд на сеансах у Галлахера, коли, зваживши учасників до і після сеансу, встановив, що кожен втратив за цей час від половини фунту до двох, а медіум, панна Кетлін, приблизно десять чи дванадцять. Тут же маємо справу з регулярними сеансами... Скільки ви цим уже займаєтесь, пане Болсовер?

— Повних чотири роки.

— За цей час кожен учасник встигає розвинути в собі достатню медіумну силу, й тому всі викладаються рівномірно, а не черпають силу лише з одного джерела.

— Даруйте, що черпають?

— Тваринний магнетизм, ектоплазму, одним словом — енергію. Це, мабуть, дуже вдале слово. Христос також його вживав. Багато енергії втратив і я. Грецькою це звучить *dunamis*, що тлумачі хибно перекладають як сила. Ми дізналися б багато цікавого, якби Новий Заповіт тлумачила людина, яка не лише добре знає грецьку мову, а й досягла успіху у вивченні окультних наук. Дещо в цьому напрямку зробив шановний Елліс Павелл. Його смерть була великою втратою для людства.

— Та авжеж, — шанобливо підтвердив Болсовер. — І ще, пане Мелоун, хочу звернути вашу увагу на такі речі. Бачите білі плями на рупорі та бубні? Це фосфорна фарба, нею мастять предмети, щоб легше стежити в темряві за їхнім пересуванням. А цей наш обідній стіл — із міцного англійського дуба. Можете його оглянути. Хоча те, що побачите, ніяк від столу не залежить. А тепер, пане Смайлі, гасимо світло, а вас попросимо зіграти «Скелю вічності».

У півтімні пролунала музика, і присутні заспівали. Їхній спів вирізнявся мелодійністю, у дівчат був абсолютний слух і приємні голоси. Гімн звучав урочисто й величаво, зачіпаючи до глибини душі, і незабаром сенс слів ніби відступив, залишивши саму лише музику.

Руки співаків, згідно з правилами, лежали на столі, заборонялося також схрещувати ноги. Мелоун, легко торкаючись руки Енід, відчував, як вона тремтить, бо нерви дівчини напружилися до межі. Болсовер своїм приємним голосом розрядив атмосферу.

— Все гаразд, — заспокоїв він. — Сьогодні чудові умови. У повітрі вже відчувається зимнота. Закликаю помолитися разом зі мною.

Проста, що йде від серця, молитва урочисто зазвучала в темряві — майже суцільній, якщо не брати до уваги слабкий відблиск догораючої свічки.

— Отче наш небесний, — пролунало у темряві. — Незбагнений для нас і Всюдисущий, зроби так, щоб Зло не торкнулося нас сьогодні ввечері, і ми вступили в контакт, нехай лише тимчасовий, із тими, хто перебуває на вищому щаблі буття. Адже Ти — батько всім нам. Дозволь на коротку мить пережити радість братнього спілкування і дізнатися більше про вічне життя, що чекає на нас. Це допоможе Твоїм дітям прожити гідно відпущений їм час у цьому тлінному світі.

На закінчення Болсовер разом з іншими членами гуртка прочитав «Отче наш». Потім запанувала вичікувальна мовчанка. Іззовні долинали вуличний гамір, іноді скрипіння автомобільних гальм.

У кімнаті ж ніхто не порушував тиші. Енід і Мелоун, тримаючись насторожі, напружено вдивлялися в пільму.

— Нічого не вдієш, — промовив нарешті Болсовер. — Це вимоглива публіка. Потрібна ще музика. З її допомогою вони налаштовуються на потрібну хвилю. Пограйте нам іще, пане Смайлі.

Фісгармонія озвалася знову. Музика ще грала, коли одна з жіночок зойкнула:

— Годі! Тихіше! Вони тут!

Усі завмерли, але нічого не сталося.

— Ось! Ось! Я відчуваю присутність Ві Ван. Вона в кімнаті. Можете мені вірити.

Знову тиша, й нарешті ось воно, диво, втім, диво лише для гостей, бо для постійних членів гуртка — цілком пересічна подія.

— Доброго вечора! — задзвенів голос.

Пролунали відповідні привітання, доброзичливий сміх.

Усі забелькотіли водночас:

— Доброго вечора, Ві Ван!

— Ось і ти!

— Я знала, що ти прийдеш!

— Яка розумниця!

— Бажаю всім доброго вечора! — повторив голос. —

Ві Ван рада бачити татка, і матусю, й усіх інших. О, який велетень із бородою! Мейлі! Пан Мейлі, я вже вас бачила. Мейлі — велетень, а я крихітка. Рада вас бачити, пане великий чоловік!

Енід і Мелоун сиділи як громом уражені. Але спілкування між невидимою істотою й іншими членами гуртка проходило настільки невимушено, що напруга хутко спала. Голос був дуже високий і тонкий — такий фальцет дорослому не до снаги. Ніжний голос дівчинки. Авжеж, саме так. Але серед присутніх не було ніякої дівчинки, хіба тільки вона пролізла в приміщення, коли загасили світло? Що ж, таке можливе. Однак голос лунав із центру столу. Як же дитина потрапила туди?

— Заспокойтеся, пане, — промовив голосок, ніби відповідаючи на думки Мелоуна. — Татусь дужий. Він підняв Ві Ван і поставив на стіл. А ось зараз покажу вам таке, чого татко не зможе.

— Дивіться, рупор здійнявся в повітря! — вигукнув Болсовер. Мерехтлива пляма безшумно злетіла вгору. Тепер вона гойдалася над головами людей.

— Піднімісь вище і постукай по стелі, — попросив Болсовер. Пляма слухняно попливла вище, й усі почули металевий стукіт. Потім знову почувся голос:

— Який розумний татко! Взяв вудку і закинув рупор до стелі. Але як йому вдається балакати таким голосом? Що думаєте, молода леді? А це вам подарунок від Ві Ван.

Щось м'яке впало на коліна Енід. Дівчина обмацала презент.

— Це квітка — хризантема. Спасибі, Ві Ван.

— Дар неба? — поцікавився Мейлі.

— Ні, пане Мейлі. Вона стояла у вазі на фісгармонії. Поспілкуйтеся з нашою дівчинкою, панно Челленджер. Зв'язок не може уриватися.

— Хто ти, Ві Ван? — спитала Енід, не зводячи очей із плями світла над своєю головою.

— Маленька темношкіра дівчинка. Мені вісім років.

— Що ти таке кажеш, люба? — втрутилася мати родини, щоб угомонити дівчинку своїм глибоким грудним голосом. — Тобі було вісім, коли ми познайомилися, але ж з того часу сплигло багато літ.

— Це для вас багато, а для мене — мить. Поки я працюю на вас, мені завжди буде вісім років. Коли ж закінчу, одразу виросту. У нас тут інший час. Мені завжди вісім років.

— Зазвичай вони дорослішають так само, як ми на землі, — зазначив Мейлі. — Але якщо їм доручають роботу, яку має виконувати неодмінно дитина, вони не дорослішають аж до її завершення. Щось на кшталт затриманого розвитку.

— Так-так. Саме затриманого розвитку, — гордо підтвердив голос. — Цей велетень завжди вчить маленьку дівчинку вишуканих англійських фраз.

Усі засміялися. Спілкування було на диво легким і щирим. Мелоун почув шепіт Енід:

— Ущипніть мене, Едварде, а то мені здається, що я сплю.

— Мене також треба вщипнути.

— А пісеньку заспіваєш, Ві Ван? — спитав Болсовер.

— Аякже! Ві Ван заспіває для вас.

Примара стала співати якусь простеньку пісеньку, аж раптом, слабо пискнувши, замовкла, тут же пролунав стукіт рупора, що впав на стіл.

— Енергія зникла, — констатував Мейлі. — Гадаю, спів допоможе. Смайлі, грайте «Спалахни, дивовижне світло!»

Знову лунав чарівний спів. Він іще не припинився, як дива поновилися, але знову лише для гостей, для всіх інших це було, мабуть, звичною справою.

Хоча світла пляма свідчила, що рупор, як і раніше, лежить на столі, два голоси, чоловічий і жіночий, підхопили мелодію. Останні звуки замовкли, і в кімнаті знову запанувало напружене мовчазне очікування.

Його порушив низький чоловічий голос. Промовляв рафінований англієць: ні його інтонацію, ні саму манеру балакати Болсовер ніколи б не зміг відтворити.

— Доброго вечора, друзі. Сьогодні непогана енергія.

— Доброго вечора, Люку! Вітаємо! — почулося з усіх боків. — Це наш заступник, — пояснив Болсовер. — Високий дух із шостої сфери. Його поради завжди повчальні.

— Вам я, можливо, й здаюся високим, але нескінченно малий для тих, хто мене спрямовує! Не своєю мудрістю ділюся з вами. Не робіть помилок. Я лише посередник.

— Він завжди тримається скромно, — сказав Болсовер. — Ніяких вихвалень. Це лише підкреслює його велич.

— Бачу серед вас двійко нових людей. Доброго вечора, панно. Ви, гадаю, нічого не знаєте про власну енергію та ваше призначення. Нічого, незабаром дізнаєтесь. Доброго

вечора, сер. Ви перебуваєте напередодні найбільшого відкриття. Можливо, хочете поставити мені запитання? Бачу, ви щось нотуєте.

Мелоун і справді намагався як міг стенографувати в темряві те, що відбувається.

— То про що ж мені вам розповісти?

— Про кохання і шлюб, — запропонувала пані Болсовер, кокетливо штовхаючи ліктем чоловіка.

— Гаразд, спробую дещо пояснити. Але довго теревенити не зможу: до вас тут встановилася ціла черга. Кімната аж кишить духами, спраглими поспілкуватися з вами. Насамперед хочу, щоб ви збагнули: для кожного чоловіка є лише одна жінка, а для кожної жінки — лише один чоловік. Зустрівшись, вони більше не розлучаються і, ставши одним цілим, ширяють у вічності. Усі попередні спілки випадкові та безглузді. Рано чи пізно кожен знаходить свою половинку. Не обов'язково на землі, можливо, в наступній сфері, де чоловіки та жінки спілкуються між собою так само, як і на землі. Головне — у кожного чоловіка і в кожної жінки є та рідна людина, з котрою вони обов'язково возз'єднаються. В майбутньому житті зберігається лише п'ята частина земних шлюбів. Усі інші — випадкові. Справжній шлюб — єднання душ. Плотське спілкування — усього лише матеріальний символ кохання, який зовсім нічого не означає, смішний і навіть шкідливий, якщо відсутнє те головне, що він символізує. Моя думка зрозуміла?

— Цілком, — відгукнувся Мейлі.

— У багатьох на землі не ті супутники життя. У деякого їх немає взагалі, і це навіть краще. Але з часом кожен знайде партнера. Будьте цього певні. А можливо, з вами залишиться і ваш колишній супутник.

— Хвала Всевишньому! Дяка Богові! — прокричав інший голос.

— Ви помиляєтесь, пані Мелдер. До цього він не має жодного стосунку. Все вирішує любов, справжня любов, тільки вона поєднує. Він живе своїм життям. Ви — своїм. Може, навіть на різних планетах. Але якось ви зустрінетесь, і до вас повернеться ваша юність.

— Коли ви вживаєте слово «любов», то маєте на увазі сексуальний союз?

— Ось куди нас занесло, — пробурмотіла пані Болсовер.

— Діти тут не народжуються. Таке буває тільки на землі. Про це казав і великий Учитель: «У воскресінні не одружуються, і заміж не виходять...» Звісно, ні! У нас вершаться союзи душ — чисті, глибокі, блаженні, коли зливаються повністю думки та почуття, але зберігається індивідуальність. На землі із цим високим подружжям може зрівнятися хіба що перша палка пристрасть, коли закохані навіть не думають про фізичну близькість, настільки піднесені їхні почуття. Пізніше вони приходять до плотських виразів кохання, але їхні серця знають, що той ніжний союз душ був у стократ прекраснішим. Отже, я вам відповів. Будуть ще якісь запитання?

— А якщо жінка кохає двох чоловіків водночас? — поцікавився Мелоун.

— Таке рідко коли зустрічається. Зазвичай вона серцем відчуває, кого бажає насправді. В іншому випадку ця двоїстість означає, що жінка іще не зустріла свою справжню любов, її майбутній коханий мешкає у вищій сфері. Певна річ, якщо вона...

Голос урвався, і рупор упав на стіл.

— Співаємо «Янголи витають над нами»! — вигукнув Болсовер. — Нумо, Смайлі, вдарте по цій старій фісгармонії. Енергія майже на нулі.

Музика відгриміла, і в глибокій тиші пролунав розпачливий голос. Ніколи Енід не чула нічого сумнішого. Хіба що грукіт грудок землі, що падають на віко труни. Спочатку почулося недоладне бурмотіння. Потім слова молитви, мабуть латиною, бо двічі промовець вжив слово *Domine** й один раз *ressavitus***. Відчуття нестерпної туги та самотності розлилося в кімнаті.

— Господи, що ж це таке? — вигукнув Мелоун.

Усі спантеличено мовчали.

— Якийсь бідолаха з нижчих сфер, — припустив Болсвер. — Зазвичай радять не мати з ними справ. А мені б так хотілося йому допомогти.

— Слушно, Болсвере, — схвалив Мейлі. — Дійте без вагань.

— Чим ми можемо тобі допомогти, друже?

Мовчання.

— Він і сам не знає. Мабуть, не пам'ятає, що з ним відбувається. Де Люк? Він скаже, що робити.

— Що трапилося, друзі? — почувся приємний голос заступника.

— Тут якийсь бідолаха. Хотілося б допомогти йому.

— А, цей. Він нещодавно прибув із вашого світу, — співчутливо зронив Люк. — Природно, він розгублений. Нічого не пам'ятає. Він із тих, хто потрапляє до нас із отриманим у церкві твердим переконанням про те, що має тут побачити. Але у нас усе інакше, і новаци втрачають глузд. Попервах вони цілком безпорадні, потім дехто звикає, пристосовується і починає жити, як усі. Інші ж впираються у своїх химерах, не можуть звикнути і продовжують

---

* Господи (лат.).

** Переступи (лат.).

блукати неприкаяними, як цей чоловік. У минулому житті він був релігійним фанатиком, обмеженим і впертим. Зерно невігластва, посіяне на землі, зійшло тут скорботою.

— Що ж його так обтяжує?

— Він не знає, що мертвий. Блукає, як у тумані. Все здається йому страшним сном. Після його смерті минули роки, йому ж вони здаються вічністю.

— А чому ви не поясните йому ситуацію, не підкажете, що робити?

— Ми не можемо. Ми...

Рупор упав.

— Смайлі, мерщій музику. Потрібно додати енергії.

— Вищим духам не можна спілкуватися з тими, хто прив'язаний до землі, — пояснив Мейлі. — У них різні енергетичні зони. Ми ближче до цих нещасних і швидше можемо їм допомогти.

— Правильно! Саме ви! — майже вигукнув Люк. — Побалакайте з ним, пане Мейлі. Ви ж знаєте таких, як він.

— Друже, дозволь сказати тобі кілька слів, — голосно і чітко вимовив Мейлі. — Бурмотіння припинилося, й у всіх з'явилося відчуття, що нещасний завмер і прислухається. — Нам дуже тебе шкода. Знай, ти помер. Ти бачиш нас і не можеш збагнути, чому ми не бачимо тебе. Але ти на тому світі, у потойбіччі. Ти чекав іншого, тому й не здогадався, де опинився. Ти думав, що тебе зустрінуть інакше. Але там усе виявилось не так. Ти маєш второпати, що все — на краще, що Бог — добро і що тебе чекає блаженство у тому випадку, якщо підіймешся духом, молитимешся про допомогу та думатимеш не лише про своє сумне становище, але й про тих страждальців, які також поневіряються, охоплені мороком.

Кілька хвилин тиші, й знову голос Люка:

— Він вас почув і дякує. Прозріння поступово приходить до нього. Згодом досягне й більшого знання. Він питає, чи може прийти ще.

— Звісно! Певна річ! — заволав Болсовер. — У нас уже є кілька підопічних, які раз по раз стають усе обізнанішими. Нехай благословить тебе Всевишній, друже! Приходь, коли схочеш.

Лопотіння припинилося, а на присутніх зійшло солодке відчуття спокою й умиротворення. Тут пролунав тоненький голосок Ві Ван:

— Залишилося ще достатньо енергії. Тут є Червона Хмара. Якщо татко забажає, він може щось показати.

— Червона Хмара — індіанець і також наш провідник. Незамінимий, коли треба продемонструвати якусь фізичну дію. Ти тут, Червона Хмаро?

Три гучних грюки, немов били молотком по дереву, пролунали в тиші.

— Доброго вечора, Червона Хмаро!

Новий гість промовляв уривчастими фразами, повільно та докладаючи зусиль, коли вимовляв слова.

— Вітаю, вождю! Як здоров'я скво? Діточок? То у вігвами з'явилися нові обличчя?

— Вони тут у пошуках істини, Червона Хмаро. Покажи їм, що вмієш.

— Спробую. Зачекайте хвилику. Треба налаштуватися. Знову важке очікування, а потім нові дива.

У темряві з'явилося туманне мерехтіння, щось на кшталт цівки підсвіченого диму. Спочатку вона лилася від однієї стіни до іншої, а потім завертілася в центрі кімнати. Поступово цівка ніби згущувалася, перетворившись у решті-решт на яскравий пучок розміром із сигнальний ліхтар.

Він не відкидав світла й тому особливо різко виділявся в темряві. Пучок підплив до самого обличчя Енід, і Мелоун міг його добре розгледіти.

— Але його тримає чиясь рука! — вигукнув він і знову спалахнув підозрою.

— Звісно. Це матеріалізована рука, — підтвердив Мейлі. — Я також її чітко бачу.

— Хочете, щоб вона торкнулася вас, пане Мелоун?

— Якщо можна.

Світло згасло, і майже відразу Мелоун відчув чийсь дотик. Він підставив свою долоню та виразно відчув, як на неї лягли три пальці — теплі, гладкі, середнього розміру. Мелоун стиснув руку, і пальці ніби розтанули в ній.

— Вона зникла, — задихаючись від хвилювання, промовив журналіст.

— Що вдієш! У Червоної Хмари бувають такі хиби. Але його світлові ефекти просто чудові.

Тут же, ніби на підтвердження цих слів, почалася ще більш вражаюча гра світла. Кімнатою повільно поповзли різної величини хмарки та затанцювали крихітні іскорки, схожі на світлячків. Тоді ж молодят обдув крижаний порив вітру. Не можна було приписати його одуренню відчуттів: в Енід навіть здуло на чоло пасмо волосся.

— Ви, мабуть, відчули порив вітру? — спитав Мейлі. — Деякі з вогників можуть видатися язичками вогню. Після цього Трійця вже не здасться вам таким уже неможливим феноменом.

Бубон злетів угору; по плямі світла було видно, як він описував кола під стелею. Потім бубон опустився нижче і по черзі торкнувся голів усіх присутніх. І, буцімто заспокоївшись, із мелодійним дзвоном повернувся на своє місце.

— Чому бубон? Чому використовують лише бубон? — поцікавився Мелоун.

— Зручний і компактний, — пояснив Мейлі. — І завжди вкаже дзвоном, де перебуває. А що іще ви можете запропонувати? Хіба лишень музичну шкатулку.

— Наша скринька виробляє іноді дивовижні речі, — похвалилася пані Болсовер. — Їй нічого не варто злетіти під саму стелю. А вона ж важкувата.

— Дев'ять фунтів, — уточнив Болсовер. — Однак, судячи з усього, наш час добігає кінця. Не думаю, що ми сьогодні іще щось висидимо. Сеанс пройшов непогано, можна сказати, на хорошому середньому рівні. Перед тим як увімкнути світло, треба трохи перечекати. Ну, що скажете, пане Мелоун? Якщо вас охоплюють сумніви, викладайте їх одразу. А то є у вас, журналістів, одна неприємна риса: спочатку анічирк, самі посмішки та потискання рук, а потім удома розслабляєтеся, ще раз прокручуєте все у голові та пишете, що ми шахраї.

Кров застукотіла в скронях Мелоуна, він помацав рукою спітніле чоло.

— Не знаю, що й думати, — зізнався журналіст, — але вечір справив на мене незабутнє враження. Можна сказати, вразив. Дещо я читав, але побачити самому — зовсім інша річ. Однак найбільше мене переконують ваша щирість та душевне здоров'я. В цьому не можна сумніватися.

— непогано. Ви робите успіхи, — втішився Болсовер.

— Намагаюся збагнути, які запитання можуть виникнути у моїх читачів, котрі не були присутні на сеансі. Потрібно намагатися заздалегідь відповісти на них. По-перше, усе відбувалося якось незвично, по-домашньому, якось так. Про духів прийнято думати дещо інакше.

— Теорії слід базувати на фактах, — сказав Мейлі. — Досі людство підганяло факти до вже готових теорій. Треба враховувати, що сьогодні ми мали справу (це в жодному разі не кидає тінь на наших добрих господарів) не з високими духами, які мають цілком певні обов'язки. Їх не можна назвати типовими мешканцями потойбічного світу, як не можна назвати портового вантажника типовим англійцем.

— А Люк? — заперечив Болсовер.

— Він, звісно, перебуває на вищому рівні. Ви його чули, тож міркуйте самі. Іще запитання, пане Мелоун?

— Якщо можна. Чому все робиться в темряві? Це може викликати певні підозри. Чому спіритизм так тяжіє до пійми?

— Не завжди, а лише у випадку роботи з предметами. Тоді повна темрява справді необхідна. Це пов'язано з причинами хімічного порядку. Фотограф також проявляє плівку в темній кімнаті. В основі фотографування лежить перенесення на світлочутливу плівку найтоншої матеріальної субстанції з людського тіла; потім у темній кімнаті вона проявляється та закріплюється. Щось подібне відбувається і тут. Тепер зрозуміліше?

— Мабуть, так. Але все одно шкода. Тут найвразливіше місце.

— Іноді дещо виходить і при світлі, — сказав Болсовер. — Може, Ві Ван ще не пішла? Зачекайте хвилику. Де у нас сірники?

Він запалив свічку і після довгого сидіння в темряві усі присутні заморгали.

— Зараз поглянемо.

Серед інших предметів, якими бавилися невідомі сили, був дерев'яний таріль. Болсовер пильно поглянув на нього,

інші задивитися туди ж. Усі вже підвелися, але місця не покидали. До тареля було близько трьох футів.

— Ві Ван, ну, будь ласка, — попросила пані Болсовер.

Мелоун не вірив своїм очам. Таріль заворушився. Він тремтів, потім дрібно застукотів по столу, як кришка на киплячому чайнику.

— Підійми його, Ві Ван! — благали всі, радісно аплодуючи. При світлі яскравої свічки було чітко видно, як таріль піднявся і застиг, похитуючись на ребрі, ніби намагаючись утримати рівновагу.

— Нахили його тричі, Ві Ван.

Таріль тричі нахилився, потім впав і більше не ворухився.

— Радий, що ви бачили це на власні очі. Найпростіша та найпереконливіша форма телекінезу.

— У це неможливо повірити! — вигукнула Енід.

— Саме так, — погодився Мелоун. — Мої уявлення про можливе значно розширилися, і ви, пане Болсовер, посприяли цьому.

— Радий це чути, пане Мелоун.

— Але мені все ж незрозуміло, що за сили стоять за побаченим нами. Що ж стосується самого явища, то тепер у мене немає ані найменшого сумніву в його існуванні. Знаю, що воно є. Бажаю вам усім на добраніч. Ні панна Челленджер, ні я ніколи на забудемо цей вечір, проведений під дахом вашого будинку.

Коли молодята вийшли на вулицю та вдихнули свіжого морозного повітря, їм здалося, що вони потрапили в інший світ. Тут снували кеби, що відвозили відпочивальників у місця розваг — театри та кіно. До них підійшов Мейлі, котрий, як і вони, чекав кеб.

— Можу собі уявити ваші почуття. Дивлячись на цих метушливих самовдоволених людей, ви зважали, як мало вони знають про справжнє розмаїття життя. Вам хочеться зупинити їх, розповісти, напоумити. Однак у відповідь вони назвуть вас шахраями або шаленцями. Смішно, чи не так?

— Мої думки опинилися в повному сум'ятті.

— Завтра все прийде до норми. Цікаво, наскільки швидкоплинні такі враження. Ще станете переконувати себе, що вам усе наснилося. Ну що ж, бувайте. Якщо буду вам потрібен, завжди до ваших послуг.

Усю дорогу додому друзі, язик не повертається назвати їх закоханими, мовчали. Вийшовши з кебу, Мелоун відпровадив дівчину до дверей помешкання, але увійти не наважився. Він відчував, що зараз не зміг би витримати знущання Челленджера, яке зазвичай лише розважає його. На кшталт тих, що почув краєм вуха.

— А, Енід... То де ж примара? Витрушуй її просто на підлогу, дозволь поглянути.

Вечірні пригоди скінчилися, як і почалися, гомеричним реготом професора, котрий супроводжував Мелоуна аж до самого ліфта.

Розділ V

В ЯКОМУ НАШІ ДІЛОВІ ПАРТНЕРИ ОТРИМУЮТЬ ЩЕ ОДИН ДИВНИЙ ДОСВІД

Мелоун сидів за бічним столиком у курильній кімнаті Літературного клубу. Перед ним лежали нотатки Енід, зроблені нею після сеансу, в них було багато цікавих

спостережень, і Мелоун займався тим, що зводив їхні враження до купи. Біля каміна кілька чоловіків курили та балакали. Вони анітрохи не заважали журналісту — у нього, як у багатьох його колег, робота особливо закипала на людях, у природній ситуації. Але тут хтось, помітивши присутність репортера, згадав про спиритизм, і тоді зацікавлений Мелоун, відкинувшись у кріслі, прислухався.

Патякав відомий романіст Полтер. За цим загалом недурним чоловіком помічали одну дивину: його зовсім не хвилювало, на чиєму боці істина, і він завжди був готовий застосувати всю міць свого інтелекту, щоб обстоювати, заради забави, завідомо хибні погляди. Зараз він просто-рікував перед публікою, що благоговійно слухала його, хоча й не в усьому підтримувала.

— Наука, — торочив він, — поступово вимітає з нашого життя павутину помилок і забобонів. Світ схожий на старе захаращене горище, яке нарешті осяяло сонце науки і пил слухняно почав осідати на підлогу.

— Кажучи про сонце науки, — поставив хтось підступне запитання, — ви, либонь, маєте на увазі вчених на кшталт сера Вільяма Крукса, сера Олівера Лоджа, сера Вільяма Баррета, Ломброзо, Ріше та їм подібних?

Полтер не звик до випадів такого штибу, тому розлютився.

— Зовсім ні, сер, про цих індивідів я не думав, — відрубав він. — Жодного з них не можна назвати справжнім ученим, бо, незважаючи на їхню популярність, у кожного дуже мало послідовників.

— Вони не науковці, а маніяки, — зауважив художник Полліфекс, по-рабськи відданий Полтеру.

Однак збити з пантелику незалежного журналіста Міллуорті (а саме він вступив у суперечку з письменником) було не так просто.

— Галілей мав репутацію божевільного свого часу, — заперечив він. — А як знущалися над Гарві, який першим заговорив про циркуляцію крові!

— Зараз для нас важливіша циркуляція «Дейлі газетт», — зауважив дотепник Меррібл, — вона явно опинилася під загрозою. Якщо в ній друкують таку мутню, отже, видавцям абсолютно наплювати, де правда, а де брехня.

— Цими спіритуалістами має займатися лише поліція, — зауважив Полтер. — Навіщо даремно витрачати сили та спрямовувати людську думку на слизьку стежку? Навколо стільки проблем, що потребують якнайшвидшого вирішення. Треба займатися справою, а не дурницями.

Еткінсон, котрий сидів тут же, наче води в рота набрав, раптом озвався:

— А мені здається, нашим ученим вартувало б приділити більше уваги парапсихології.

— Навпаки, набагато менше.

— Менше немає куди. Вони цілком ігнорують проблему. Не так давно я спостерігав кілька випадків телепатичного зв'язку, про що намірявся доповісти членам Королівського наукового товариства. Мій колега Вілсон, зоолог, тоді ж написав статтю на цю тему. Обидві роботи були надіслані одночасно; його доповідь затвердили, а мою ні. Чи знаєте, як називалася його стаття? «Репродуктивна система гнойового жука».

Пролунав дружний сміх.

— Гарний вибір, — кинув Полтер. — Існування гнойового жука принаймні не викликає сумнівів. Чого не можна сказати про всіх цих духів.

— Гадаю, ви ґрунтовно ознайомилися з темою, якщо ваші твердження такі категоричні, — пустотливо зауважив Міллуорті, тихий молодик із приємними манерами. — А ось мені на таке бракує часу. Не скажете, яку з трьох книжок професора Кроуфорда вважаєте найвдалішою?

— Ніколи не чув про такого вченого.

Міллуорті зобразив на своєму обличчі неабияке здивування.

— Святи небеса, чоловіче! Та він визнаний авторитет у цій галузі. Його праці знайомлять читача з результатами лабораторних досліджень. Не знати його роботи і теревенити про спіритизм — все одно що патякати про зоологію, не читаючи Дарвіна.

— Не можна порівнювати науку та шарлатанство.

— Судити про речі, які не вивчав, яка ж тут наука? — обурився Еткінсон. — Саме такі порожні балачки й наштотхнули мене на думку ознайомитися зі спіритизмом ближче: адже відомі вчені-спіритуалісти терпляче та серйозно дошукувалися істини. Багатьом знадобилося близько двадцяти років, аби дійти певного висновку.

— Чого варті всі їхні результати, якщо зроблений висновок абсурдний!

— Кожен із них витримав довгу внутрішню боротьбу, перш ніж увірував в істинність спіритизму. Я знаю кількох таких людей, у яких за плечима довгий шлях пізнання.

Полтер аж руками сплеснув:

— Якщо їм так зручніше, то можуть вірити у своїх примар, але нехай не намагаються збити з пантелику мене, бо я хочу твердо стояти на землі.

— Швидше зав'язнути у багні, — заперечив Еткінсон.

— Краще сидіти у болоті з притомними людьми, ніж витати у хмарах з ненормальними, — відбрив Полтер. — Я знаю кількох спіритуалістів і переконаний, що половина з них телепні, а решта — шарлатани.

Спочатку Мелоун прислухався до диспуту з цікавістю, але потім у ньому стало наростати роздратування. І раптом він вибухнув.

— Послухайте, Полтере, — заявив він, розвертаючи крісло в бік сперечальників. — Саме такі, як ви, недолугі йолопи й гальмують прогрес. За вашими власними словами, ви нічого про це не читали і, могу заприсягтися, нічого й не бачили. Проте ви, користуючись своїм становищем та ім'ям, заслуженим на зовсім іншому терені, щосили намагаєтеся дискредитувати людей, які серйозно та ґрунтовно досліджують цю проблему.

— Он як? — зацікавився Полтер. — Не знав, що ви приймаєте ці дурниці так близько до серця. У своїх статтях ви не наважуєтеся це визнати. Отже, тепер ви спіритуаліст. А це перекреслює цінність ваших статей.

— Я не спіритуаліст, але підходжу до проблеми неупереджено. Цим моя позиція і різниться від вашої. Ви називаєте цих людей шахраями та бовдурами, а я знаю, що серед них є такі, чиїх ви навіть підошов не варті.

— Заспокойтеся, Мелоуне! — втрутилися у розмову одразу кілька людей, але розлючений Полтер уже пінився.

— Через таких, як ви, клуб скоро спорожніє! — вигукнув він і вийшов із кімнати. — У будь-якому разі моєї ноги тут більше не буде. Навіщо мені вислуховувати образи!

— Що ви наробили, Мелоуне!

— Ледве втримався, щоб не викинути його за двері. Таким, як він, плювати на людські почуття та переконання.

Цей успішний вискочень думає, що для нас його присутність — велика честь.

— Упізнаю ірландський темперамент! — мовив Еткінсон, поплескуючи журналіста по плечу. — Отямтесь, вгамуйте свій дух і заспокойтеся! До речі, я хотів із вами перебалакати. Навіть трохи затримався, чекаючи, коли скінчите свої справи.

— Хіба тут можна працювати? — гарячкував Мелоун. — Особливо коли цей віслук бубонить за спиною.

— Я не затримаю вас надовго. Відомий медіум Лінден, той, про кого я вам уже розповідав, проводить сьогодні сеанс у психотерапевтичному коледжі. Маю зайвий квиток, підете?

— Ще б пак!

— Можу поділитися іще одним. Залишив його для Полтера, але він сьогодні був нестерпний. Лінден нічого не має проти скептиків, але не терпить агресивних людей. Кому б віддати квиток?

— Панна Челленджер пішла б із задоволенням. Ви її знаєте, ми разом працюємо.

— Чудово. Перекажете їй?

— Звісно.

— Сеанс почнеться о сьомій годині. Психотерапевтичний коледж, не забудьте. Той, що розташований неподалік від Голландського парку.

— Я знаю, де це. Дякую. Панна Челленджер і я прийдемо вчасно.

Так наша парочка знову вирушила на пошуки нових спіритуалістичних вражень. Вони підібрали на Вімпол-стріт Еткінсона та поїхали далі крізь гучну з пожвавленим авто-

мобільним рухом центральну дільницю, що простяглася від Оксфорд-стрит і Бейсвотеру до Ноттінг-гіл і величних будівель Голландського парку. Кеб зупинився біля одного з особняків — великого гарного будинку, який стояв дещо осторонь від дороги. Двері їм відчинила вишколена покоївка. У холі м'яке матове світло спадало на блискучу гладь лінолеуму, висвітлюючи в кутах скульптури з білого мармуру та бездоганно відполіровані предмети з дерева. Жіноче чуття підказало Енід, що вона опинилася в добре обладнаному солідному закладі з талановитим управлінням. Керівництво в особі приємної леді, мабуть шотландки, зустріло їх у холі. Жінка привітала Еткінсона як давнього приятеля, а той представив її журналістам як пані Огілві. Мелоун знав і раніше, що вона разом із чоловіком створила цей унікальний заклад, який став центром психічних досліджень і коштував не лише матеріальних, але й фізичних, а також душевних затрат.

— Лінден із дружиною уже прийшли, чекають нагорі, — повідомила пані Огілві. — За його словами, умови для сеансу задовільні. Решта — у вітальні. Не хочете до них приєднатися?

На сеанс зібралося досить люду, серед них були як відомі фахівці у царині парапсихології, так і новачки, які за інтриговано лупали очима на всі боки. Високий чоловік, котрий стояв біля дверей, обернувся, і молодята побачили відкрите рудобороде обличчя Олджернона Мейлі. Вони потисли навзаєм руки.

— Поглиблюєте знання, пане Мелоун? Про попередній сеанс ви написали дуже об'єктивно. Хоча ви й неофіт, але, потрапивши у святилище, поводитесь гідно. Ви чимось налякані, панно Челленджер?

— Гадаю, мені немає потреби турбуватися, якщо ви поруч, — відповіла дівчина.

Мейлі засміявся.

— Те, що ви побачите зараз — матеріалізація духу, — досить вражаюче видовище. Для вас, Мелоуне, воно буде дуже повчальним, оскільки підкріплюється світлинами й іншим. До речі, замовте собі фото. Знаменитий Гоуп працює нагорі.

— Саме фотографії я завжди вважав фальшивками.

— Навпаки, тут якраз важко присікатися — докази наявні. Я був присутнім на низці розглядів, і щоразу правда виявлялася на нашому боці. Небезпечне інше — спрагли сенсації пройдисвіти-журналісти, які публікують фотографії, супроводжуючи їх безграмотними поясненнями. Ви когось тут знаєте?

— Нікого.

— Висока вродлива леді — герцогиня Россландська. Он те літнє подружжя біля каміна — лорд і леді Монтнуар. Щиросерді, доброзичливі люди. Небагато аристократів дозволяють собі так серйозно та неупереджено ставитися до спиритизму. А ось ця балакуча жінка — панна Бедлі, світська левиця. Вона відвідує всі сеанси, типова аматорка гострих відчуттів. Завжди яскравіша за всіх, гамірніша за всіх, але за цим — порожнеча. Тих двох чоловіків не знаю. Здається, наукові співробітники з університету. Огородний чоловік, який стоїть поруч із леді в чорному, сер Джеймс Сміт, в останній війні вони втратили двох синів. А високий, чорнявий, загадковий на вигляд чоловік — відлюдник Барклі. Він виходить зі своєї кімнати лише для того, щоб узяти участь у сеансах.

— А чоловік у рогових окулярах?

— Пихатий віслюк на прізвище Везербі, який заблукав у темних лабіринтах масонства та теософії. Один з тих, хто просторікує, благоговійно втишивши голос, про якісь таємниці, які насправді такими не є. Такі, як він, вважають спиритизм із його справді глибокими та нерозгаданими таємницями явищем вульгарним, бо він дає розраду простим людям. Любить читати книжки, присвячені культу Афін Паллади, стародавнім, що існують досі, шотландським ритуалам і статуеткам Бафомета. Еліфас Леві — його пророк.

— Звучить вельми науково.

— Повна маячня... А, здрастуйте. Ось і наші спільні друзі.

Прийшли Болсовери, обоє розпашілі, рум'яні та доброзичливі. У спиритизмі немає поділу на класи, в ньому рівні всі, а провидицю з даром медіума шанують більше за мільйонерку. Герцогиня саме звернулася до них із проханням дозволити їй якось побувати у них на сеансі, коли в кімнату квапливо увійшла пані Огілві.

— Здається, тепер уже всі прийшли, — сказала вона. — Час підійматися нагору.

Медіум і його дружина чекали на них на другому поверсі, у просторій затишній кімнаті з розставленими колом кріслами. Невеликий простір у кімнаті був обгороджений фіранками, утворюючи кабінку. Пан Лінден виявився вельми чемним гладким чоловіком із великим, ретельно поголеним обличчям. Його блакитні очі задумливо поглядали на світ, а світла кучма кучерявого волосся стирчала дибки на маківці. Медіум виявився особою середнього віку. Його дружина виглядала молодшою, на її обличчі застиг вираз невдоволення, звичний для замучених побутом домогосподарок, але погляд проникливих очей миттєво теплішав

і змінювався, варто було їй лише поглянути на обожнюваного чоловіка. Обов'язком дружини було по ходу справи давати відповідні пояснення та стежити за станом чоловіка, коли той впадав у транс.

— Сідайте, будь ласка, — запросив медіум. — Добре, якщо чоловіки та жінки будуть сидіти разом. І не кладіть ногу на ногу, це заважає циркуляції. Якщо матеріалізація вдасться, прошу не торкатися оболонки — ви можете мені нашкодити.

Нишпорки з університету презирнулися. Їхні недовірливі погляди не вислизнули з уваги Мейлі.

— Таке буває, — пояснив він. — Я сам був присутній при двох випадках сильних кровотеч у медіумів.

— А що є причиною чого? — поцікавився Мелоун. — При матеріалізації використовується ектоплазма медіума. Тому необережне поводження й б'є по ньому. Якщо пошкоджується шкіра, у медіума буде синець. Якщо слизова — кровотеча.

— А якщо нічого немає, то нічого й не буде, — резюмував, усміхнувшись, університетський шпигун.

— Спробую стисло пояснити вам, що тут станеться, — промовила пані Огілві, коли всі посідали. — Пан Лінден не буде усамітнюватися в кабінці, а залишиться назовні, адже добре витримує червоне світло, тому ви зможете на власні очі переконатися, що під час сеансу він не підніметься зі свого крісла. Пані Лінден, перебуваючи по інший бік кабінки, буде стежити за перебігом подій. А тепер можете її оглянути. Крім цього, прошу когось із присутніх замкнути двері, а ключ залишити у себе.

Кабінка була чимось на кшталт спорудженого з фіранок намету. Вона стояла на щільному дерев'яному настилі. Університетські співробітники обнишпорили все навколо,

всюди тицяли свій ніс і навіть пострибали на дошках. Однак нічого підозрілого не знайшли.

— А навіщо потрібна кабінка? — пошепки спитав Мелоун у Мейлі.

— Слугує резервуаром для ектоплазми — випаровуючись із тіла медіума, вона конденсується в ній. Інакше б розсіялася по всій кімнаті.

— А може, і не лише для цього, — ехидно зауважив один із представників університету, почувши їх краєм вуха.

— І така думка існує, — філософськи відповів Мейлі. — Тому я завжди схвалюю перевірки та спостереження. Але зараз, коли медіум перебуває назовні, це звинувачення бездоказове.

На тому і зійшлися.

Медіум сидів по один бік намету, його дружина — по інший. Світло вимкнули, залишивши лише одну крихітну жарівку червоної барви, яка дозволяла розрізняти лише контури предметів. У міру того, як очі звикали до темряви, стали проступати й деталі.

— Спочатку трохи ясновидіння, — оголосила пані Лінден.

Її поза — руки на колінах і впевнена постава посвяченої — змусила Енід усміхнутися та згадати пані Джарлі з її восковими фігурками. Лінден, наразі ще не входячи в транс, узявся пророчити. Виходило це у нього не дуже добре. Можливо, заважала різношерстність публіки — занадто багато різноспрямованих вольових імпульсів сконцентрувалися у відносно невеликому просторі. Саме так це пояснив сам Лінден, коли намалював кілька ніким не впізнаних портретів. Але Мелоуна більше шокувало інше. Він бачив, як активно підказували медіуму гості. Певна річ, провіни Ліндена тут не було, але підказки псували враження.

— Я бачу кароокого молодика з довгими вусами.

— Це знову ти, любий? — вигукнула панна Бедлі. — Він хоче щось передати?

— Шле вам привіт і просить сказати, що ніколи не забуде.

— Впізнаю його. Він весь у цих словах! Моє перше кохання, — оповістила вона голосним шепотом присутніх. — Він приходив завжди, не пропускаючи жодного сеансу. Пан Лінден щоразу викликає його з мороку.

— Ліворуч виник юнак у військовому однострої. Над його головою бачу символ, схожий на грецький хрест.

— Джим! Це ж Джим! — вигукнула леді Сміт.

— Атож. Він кивнув.

— Це, можливо, пропелер, а не хрест. Адже він служив у Військово-повітряних силах, — уточнив сер Джеймс.

Мелоун та Енід не могли приховати свого розчарування. Мейлі почувався ніяково.

— Поки все відбувається не дуже, — шепнув він Енід. — Але зачекайте трохи. Побачите, справа виправиться.

Далі й справді становище трохи покращало, і в одному з описів Мелоун майже впізнав професора Саммерлі. Але думка про те, що Лінден міг бути присутнім на попередньому сеансі, змусила журналіста поставитися до його слів скептично. Робота пані Деббс здавалася Мелоуну переконливішою.

— Зачекайте, — повторив Мейлі.

— Медіум переходить до матеріалізації, — оголосила пані Лінден. — Прохання — при появі фігур у жодному разі не торкатися до них руками. Тільки якщо дозволить Віктор, наставник медіума.

Тим часом сам медіум, сівши глибше у крісло, глибоко засапав, видихаючи повітря через рот. Нарешті він затих, щелепа відвисла, мабуть, занурився у несвідомий стан. Раптом він озвався, але його голос належав тепер, здавалося, людині витонченішій та освіченішій.

— Доброго вечора! — привітався він.

Кімнатою прошелестіло:

— Доброго вечора, Вікторе!

— Сьогодні не дуже хороша вібрація. Заважає певний скептичний настрій, але він, на щастя, не домінує, і тому спробуємо досягти результатів. Мартін Лайтфут робить усе, що може.

— Це його помічник, індіанець.

— Гадаю, варто завести грамофон, музика завжди допомагає.

— Найкраще духовний гімн, але можна й світську музику. Поставте щось на ваш розсуд, пані Огілві.

Пролунав скрегіт — голка не одразу встала на місце. Аж ось зазвучав гімн «Веди нас, дивне світло». Присутні почали тихо підспівувати. Потім пані Огілві змінила платівку, поставивши «Боже, маємо підтримку в минулих століттях».

— Вони часто самі змінюють платівки, — пояснила пані Огілві, — але сьогодні заслабка енергія.

— Усе гаразд, — промовив той самий голос. — Енергії вистачило б і сьогодні, пані Огілві, але ми бережемо її для матеріалізації. Мартін каже, що все йде, як треба.

Фіранка біля входу в кабінет захиталася, надимаючись, як від вітру. І справді, майже одразу всі присутні відчували його крижаний подих.

— Як зимно, — прошепотіла Енід, тремтячи, як осиковий лист.

— Насправді холодно — це не суб'єктивна реакція, — витлумачив Мейлі. — Що і довів свого часу пан Гаррі Прайс, змірявши температуру. Те ж зробив і професор Кроуфорд.

— Боже милий! — почувся здавлений голос.

Він належав шанувальнику масонства, ласому до всього таємничого, який, мабуть, уперше зустрівся зі справжньою таємницею. Фіранки розсунулися, і з кабінету безгучно вислизнула людська постать у чорному вбранні. Тремтячи і ніби цураючись метаморфози, що сталася з нею, вона завмерла якраз між добре видимим у кріслі медіумом і пані Лінден, яка схопилася зі свого місця. Остання як могла намагалася заспокоїти та підбадьорити видиво.

— Не хвилюйтеся так, любя. Все гаразд. Вас ніхто не образить.

— Вона з тих, хто тут уперше, — пояснила пані Лінден гостям. — Багато що її лякає. І це природно. Ми б також налякалися, якби миттєво перенеслися в їхній світ. Усе добре, любя. До вас постійно прибувають сили. Все відбувається нормально.

Марево наблизилося до людей. Усі завмерли, не зводячи очей із самотньої постаті. Панна Бедлі нервово захихотіла. Охоплений жахом Везербі відкинувся назад і важко хекав. Мелоун й Енід не відчували страху, навпаки, вони згоряли від цікавості. З вулиці долинав одноманітний шум. Там ішло звичайне життя, тут же вони перебували віч-на-віч із таємничою примарою. Вражаюче!

Марево повільно рухалося по колу. Ось воно порівнялося з Енід, опинившись якраз навпроти джерела світла. Нахилившись уперед, дівчина могла чітко розгледіти жіночий силует. Це була літня жінка, риси її обличчя ставали дедалі виразнішими.

— Це Сьюзен! — вигукнула пані Болсовер. — О, Сьюзен, ти мене впізнаєш?

Постать обернулася до неї і ствердно кивнула.

— Певна річ, люба, це твоя сестра Сьюзен! — вигукнув її чоловік. — Вона завжди ходила в чорному. Поспілкуйся з нами, Сьюзен!

Марево похитало головою.

— Першого разу вони ніколи не розмовляють, — пояснила пані Лінден. Її спокій і ділове ставлення до подій контрастували з нервовою реакцією інших.

— Боюся, що вона довго не протримається. О... вже зникла.

Постать, зробивши кілька незграбних кроків у напрямку кабінки, ніби провалилася під землю — у будь-якому разі так здалося гостям. Більше вони її не бачили.

— Потрібна музика! — вирішила пані Лінден.

Усі полегшено зітхнули та заворушилися. Зазвучала приємна мелодія. Несподівано фіранки знову розсунулися і вигулькнуло ще одне марево. Це була зовсім юна дівчина з довгими розпущеними косами. Вона швидко та рішуче попрямувала на середину кола.

Пані Лінден задоволено засміялася.

— Ось тепер буде цікавіше, — сказала вона. — До нас прийшла Люсіль.

— Доброго вечора, Люсіль, — привітала дівчину герцогиня. — Ми бачилися місяць тому, коли медіум проводив сеанс на Малтревер-Таверз.

— Звісно, я вас пам'ятаю. До вас іще приходив маленький хлопчик Томмі. Ні, не називайте його мертвим. У нас більше життя, ніж у людях. Ми і живемо веселіше, бавимося, жартуємо.

Люсіль промовляла дзвінким голосом, її англійська була бездоганною.

— Зараз покажу, що тут можна зробити, — сказала вона і попливла по підлозі у граційному танку, весело насвистуючи мелодію. — Бідна Сьюзен ще не може так танцювати. Їй бракує практики. А Люсіль навчилася володіти своїм новим тілом.

— Ти мене пам'ятаєш, Люсіль? — спитав Мейлі.

— Ще б пак, пане Мейлі. Вас неможливо забути: ви такий великий, та ще й з рудою борідкою.

Тут Енід удруге в житті довелося вщипнути себе, щоб переконатися, що вона не спить. Звідки взялося це витончене створіння, що всілося тепер у крісло в центрі кола? Що це? Справді матеріалізована ектоплазма, що служить тимчасовим притулком духу померлих людей? Обман почуттів? Шахрайство? Слід було вибрати щось одне із трьох. Обман відчуттів відпадав одразу: не могло ж усім привидітися одне і те ж! Шахрайство? Але видава разюче різнилися одне від одного. Дівчина була значно вищою за літню жінку і, на відміну від неї, мала біляве волосся. Також перед сеансом кабінку ретельно обстежили й тоді ж переконалися, що її облаштування виключає можливість обману. Залишалося тільки визнати, що все відбувається насправді. А якщо так, які захоплюючі перспективи обіцяє таке відкриття! Людству реально варто було б облишити все та зайнятися цим феноменом.

Тим часом природність Люсіль заспокоїла навіть найбільш вразливих і нервових людей, усі поступово освоїлися і вже почувалися невимушено. Дівчина з готовністю відповідала на запитання, що сипалися з усіх боків.

— Де ти жила, Люсіль?

— На це запитання краще відповім я, — втрутилася пані Лінден. — Доводиться економити енергію. Люсіль жила в Америці, її рідний штат — Південна Дакота, а померла вона у чотирнадцять років. Дещо з розказаного нею ми перевіряли.

— Ти рада, що померла, Люсіль?

— Мені тут краще. Але шкода матусю.

— Вона нічого про тебе не знає?

— Від бідної неньки мене відокремлює стіна забобонів. Мені важко пробитися до неї.

— Ти щаслива?

— Дуже.

— А це не гріх, що ти приходиш до нас?

— Якщо Бог дозволяє, отже, не гріх. А ось вам грішно сумніватися в Ньому.

— Яку ти сповідувала релігію?

— Католицизм.

— Це правильна релігія?

— Усі релігії правильні, якщо допомагають людині стати кращою.

— Отже, байдуже, до якої церкви належати?

— Важливо, що люди роблять, а не у що вірять.

— Розкажи нам іще щось, Люсіль.

— Маю обмаль часу. До вас іще багато хто хоче прийти. Якщо витрачу всю енергію, то іншим не залишиться. Знайте лишень, що Бог дуже добрий. Ви нещасні люди, бо навіть не уявляєте, який Він добрий і справедливий: у вас на землі так похмуро й непривітно. Але це для вашої ж користі. Вам дають шанс заслужити небесне щастя. А потрапивши сюди, ви збагнете, який Він великий і прекрасний.

— Ти Його бачила?

— Що ви! Як можна бачити Бога? Він зовні нас і всередині, він усюди. Його неможливо побачити. Але я бачила Христа. Він був у сяйві. А тепер прощайте... — дівчина зробила крок у бік кабінки і розчинилася в пільмі. Мелоун не знав, який струс приготувала йому доля на сьогоднішній вечір. З кабінки повільно вийшла жінка. Невисока на зріст, смаглява, в тілі. Пані Лінден сказала їй кілька підбадьорливих слів, а потім підійшла до журналіста.

— Вона прийшла до вас. Увійдіть у коло та підійдіть до неї.

Мелоун зробив кілька кроків уперед, зі страхом вдивляючись в обличчя примари. Відстань між ними була не більше фута. Щось знайоме вгадувалося в обрисах великої голови, важкої статечної постави. Він підійшов майже впритул до марева, щосили напружуючи зір. Репортерові здалося, що риси обличчя примари постійно змінюються, боцімто хтось невидимий продовжує ліпити його.

— Мамо! — зойкнув він. — Мамо!

Тієї ж миті жінка у радісному пориві простягла до нього руки. Рух був такий різкий, що істота втратила рівновагу та розтанула.

— Вона вперше з'явилася перед людьми, тому не могла розмовляти, — діловито пояснила пані Лінден. — Це була ваша мати.

Мелоун повернувся на своє місце геть приголомшений. Коли справа стосується особисто тебе, розумієш усю потугу таких явищ. Його мати! Через десять років після смерті вона знову стояла перед парубком. Чи міг би він присягнути, що це справді була його мати? Ні, не міг би. Але серце підказувало: так, це вона. Мелоун був уражений до глибини душі.

Але незабаром нові дива захопили його. З кабінки швидким кроком вийшов молодик і попрямував до Мейлі.

— Привіт, Джоку! Старий другака Джок! — радісно зустрів його Мейлі. — Мій племінник, — представив він присутнім юнака. — Завжди приходить, коли Лінден проводить сеанс.

— Енергія маліє, — пролунав чистий юнацький голос. — Мені незабаром доведеться піти. Я такий радий нашій зустрічі, дядьку. Чудово бачу тебе в цьому світлі, краще, ніж ти мене.

— Знаю, Джоку. Ви можете бачити навіть у суцільній темряві. Я балакав із твоєю матір'ю, казав, що бачив тебе. Вона боїться таких зустрічей, стверджує, що це великий гріх.

— Я так і думав. Вона вважає, що тут не обійшлося без нечистого. О, які жалюгідні й убогі такі вистави! Зрештою, люди второпають... — юнак не витримав і заридав.

— Не засуджуй свою матір, Джоку, вона ж щиро вірить у це.

— Я й не засуджую. Згодом вона дізнається правду. Наближається день, коли істина відкриється всім, і тоді впадуть прогнилі церкви, ніхто не буде по-рабськи сповідувати їхні жорстокі вчення, в яких Бог виглядає карикатурою на самого себе.

— Джоку, ти став єретиком!

— Любов, дядьку, любов! Тільки вона береться до уваги. Вір, у що хочеш, лишень будь добрий і милосердний, як заповідав Христос.

— Ви бачили Христа? — спитав хтось із присутніх.

— Ще ні. Але, сподіваюся, такий час настане.

— А Він хіба не на небі?

— Небесних сфер багато. Я піднявся ще невисоко. Але тут усе одно чудово.

Під час цієї бесіди Енід подалася трохи вперед. Її очі звикли до темряви, і тепер вона бачила набагато краще. Дівчина не сумнівалася, що чоловік, який стоїть за кілька футів від неї, не був людиною, але в чому полягала різниця, пояснити не змогла б. Дивним блідо-жовтим відтінком обличчя він різко відрізнявся від чоловіків і жінок, що сиділи в кімнаті. Тримався цей юнак також якось неприродно, нагадуючи своєю ходою рухи хворих людей, затягнутих у корсет.

— А тепер, Джоку, — попросив Мейлі, — розкажи нам щось. Ну, хоча б про своє життя там.

— Ні, дядьку, не можу.

— Ну, будь ласка, Джоку, нам так хочеться тебе послухати.

— Просвіщайте людей, чим смерть є насправді, — озвався привид. — Бог хоче, щоб люди дізналися про це. Тому Він і посилає нас. Смерті немає. Ви ніби переходите в іншу кімнату. Важко повірити, що ти помер. Я особисто довго не вірив, поки не побачив старого Сема, а вже в його смерті сумніватися немає сенсу. І тоді явився своїй матері. Але вона, — голос юнака сіпнув, — не визнала мене.

— Не переймайся так, любий Джоку, — заспокоїв Мейлі. — Вона ще дійде до вищої мудрості.

— Навчайте людей правди! Просвіщайте щодо неї! Це найважливіше за все на світі. Якби газети, облишивши всього на тиждень балаканину про футбол, приділили б стільки ж уваги спиритизму, людство нарешті пізнало б істину. Загальне неуцтво...

Щось яскраве промайнуло в напрямку кабінки, миттєвий спалах — і юнак зник.

— Енергія скінчилася, — зазначив Мейлі. — Бідний хлопчик тримався до кінця. Схоже на нього. Він і помирав так само.

Усі мовчали. Залунала музика. Фіранки захиталися: хтось намагався вийти з кабінки, але пані Лінден, схопившись із крісла, завадила цьому. Медіум уперше за весь сеанс заворушився у кріслі та застогнав.

— Що сталося, пані Лінден?

— Неповна матеріалізація — у цієї примари була відсутня нижня частина обличчя. Хтось міг злякатися. Гадаю, на сьогодні досить. Енергія майже на нулі.

Так і зробили. Потроху кімната освітилася. Медіум лежав, відкинувшись у кріслі, обличчя його було блідим, на чолі виступив піт. Дружина метушилася навколо нього, розстібаючи комір і змочуючи водою обличчя. Гості, розділившись на купки, обговорювали побачене.

— Чудово! — репетувала пані Бедлі. — Неповторне видовище! Шкода лишень, що ми не побачили частково матеріалізований дух.

— А це красно дякую, — видихнув містик, який утратив більшу частину своєї зарозумілості. — Для моїх нервів це було б занадто.

Еткінсон підійшов до вчених.

— Що про це думаєте? — поцікавився він.

— У Маскелін-холі сеанс пройшов удаліше, — скривився один.

— Дарма, Скотте! — заперечив інший. — Це несправедливо. Ти ж сам визнав, що кабінка порожня.

— Те ж саме можна сказати і про сцену Маскелін-холу.

— Але ж у Ліндена немає своєї сцени. Він не може використовувати театральну машинерію.

— *Populus vult decipri**, — відповів перший і стеновав плечима. — Залишаюся при своїй думці.

І він попрямував до виходу з виглядом людини, яку не так просто надурити, а його менш скептичний колега поклавився за ним, продовжуючи суперечку.

— Ну, а що ви на це скажете? — спитав Еткінсон. — Є такий тип учених, які не сприймають нові знання та закосніли в забобонах. Вони щосили напружують свої мізки, щоб знайти бічні стежки, хоча перед ними — пряма дорога. Коли людство вступить у царство розуму, ці люди плестимуться у хвості.

— Ні, — засміявся Мелоун. — Замикати ходу будуть єпископи. Так і бачу, як вони, збившись у купу, плентаються і плутаються у сутанах й останніми входять у царство істини.

— Щось аж надто суворо, — не схвалила це Енід. — Серед них є багато хороших людей.

— Звісно, що багато. Але тут причини суто психологічного ґатунку. Вони всі — люди похилого віку, їхній мозок вражений склерозом і насилу сприймає щось нове. В цьому немає їхньої вини, але факт залишається фактом...

— Що ж ви замовкли, Мелоуне?

Але той знову побачив перед собою маленьку присадкувату постать, згадавши, як радісно, почувши голос сина, вона простягла до нього з темряви руки.

---

* Люди хочуть бути обдуреними (лат.).

Розділ VI

В ЯКОМУ ЧИТАЧ ЗНАЙОМИТЬСЯ ЗІ ЗВИЧКАМИ СУМНІВНОГО ЗЛОЧИНЦЯ

Залишмо на якийсь час наших героїв, з якими ми здійснили захоплюючу подорож у хиткий і туманний, але нескінченно важливий для людства світ іншого досвіду й іншої думки, і перейдімо тепер від дослідників до досліджуваних. Увійдімо в будинок Ліндена та вдивімося в життя професійного медіума з усіма його світлими та темними сторонами.

Щоб потрапити туди, пройдімо гучною Тоттенгем-Корт-роуд, де розмістилися великі меблеві крамниці, і звернімо на тиху вуличку, що веде до Британського музею, суцільно забудовану одноманітними непоказними будиночками. Ця вулиця має назву Талліс-стрит, а будинок під номером сорок — саме той, що нам потрібен. Він нічим не вирізняється з-поміж інших — такий само сірий і невідразний. Підіймімося сходами до темних від часу дверей, звідки через віконечко боязкий відвідувач може побачити величезну Біблію у позолоченій оправі, що лежить у передпокої на маленькому круглому столику, та збадьоритися.

Відімкнімо безвідмовним ключем уявні замкнені двері і, пройшовши похмурим холлом, підіймімося нагору вузькими сходами. Хоча майже десята година ранку, та ми знайдемо знаменитого дивака ще у спальні. Не треба забувати, що вчора ввечері він провів важкий сеанс, а для відновлення сил потрібен час.

Коли ми так безцеремонно відчинили двері в спальню, медіум сидів у ліжку, спершись на подушки, а на колінах тримав тацю зі сніданком. Якби його зараз побачили ті люди, які молилися разом з ним у спіритуалістичних

церквах або захоплено слухали на сеансах, де він демонстрував найбільші здатності духу, то вони, ймовірно, не змогли б стримати своєї усмішки. При тьмяному ранковому світлі обличчя чоловіка здавалося болісно блідим, а кучеряве волосся безглуздою кучмою стирчало над високим чолом, що свідчило про гострий розум. Відкритий комір нічної сорочки оголював масивну бичачу шию, а широкі груди та плечі свідчили про незвичайну силу. Господар жадібно поглинав сніданок, одночасно балакаючи зі своєю чорноокою жвавою жіночкою, яка присіла на край ліжка.

— То ти вважаєш, Мері, що все пройшло непогано?

— Стерпно, Томе. Там були двійко, котрі всюди пхали свої носи, винюхували та випитували. Називають себе вченими. Боюся, у присутності таких пройдисвітів навіть у біблійних патріархів опустилися б руки. Де вже тут союз сердець, про який ідеться у Біблії.

— Маєш цілковиту рацію! — вигукнув у запалі Лінден. — Герцогиня була задоволена?

— Гадаю, що дуже. Й Еткінсон, хірург, також. Був ще новий гість, журналіст Мелоун. Лорду та леді Монтнуар, а також серу Джеймсу Сміту та пану Мейлі явилися їхні близькі.

— Не вдалася частина вечора, присвячена ясновидінню. В мозок увесь час лізли їхні дурнуваті думки на кшталт: «Це, напевно, мій дядько Сем». Дуже заважає.

— А вони думали, що допомагає. Таких людей багато. Інших збивають із пантелику, а себе тільки дурять.

— А ось у транс я увійшов легко і радий, що матеріалізація вдалася. Але сил втратив чимало. Сьогодні вранці я — як вичавлений лимон.

— Авжеж, тобі добряче дісталось. Мабуть, варто поїхати до Маргейта відпочити.

— Може, на Великдень вдасться знайти тиждень часу. Хотілося б. Читання думок та ясновидіння ще можна витримати. А ось матеріалізація мене дуже вимучує. Але я ще не такий кепський, як Гелловз. Той, кажуть, після сеансів не може ворухнутися та валиться, наче мрець, на підлогу.

— Кажуть, — із гіркотою підтвердила дружина. — Його щоразу відпоюють віскі. Він уже не може обійтися без алкоголю, і невдовзі у нас буде ще один медіум-п'яниця. Все відомо наперед. Стережися цього, Томе!

— При нашому фаху не можна вживати міцні напої і краще бути вегетаріанцем. Але закликати до цього не можу, бо сам об'їдаюся яйцями та беконом. Господи, Мері! Вже по десятій, а я чекаю вранці кількох клієнтів. Трохи грошень не завадить.

— Гроші тануть, як сніг, Томе.

— Але навіщо нам зайві гроші? На життя є — і досить. Сядемо на мілину — про нас подбають.

— Медіуми, які втратили силу, нікому не потрібні. Про них швидко забувають.

— Забувають багатії, але не справжні спіритуалісти, — палко заперечив Том Лінден. — Соромно згадати, як якась леді чи якась графиня виливалися в подяках медіуму, котрий дарував спокій їхнім душам, а потім спокійнісінько давали йому помирати в канаві або прижиттєво гнити в будинку для літніх людей. Узяти хоча б бідного друзяку Твіді або нещасного Соумса — жили на жебрацьку пенсію, а газети тільки й знають, що тереvenять на весь світ, що медіуми купуються в розкошах. Та будь-який фокусник зі своїми безглуздими витівками живе краще за нас!

— Не хвилюйся, любий! — благала жінка, ласкаво гладячи скуйовджений чуб Ліндена. — З часом кожен отримує по заслугах.

Лінден засміявся:

— Це в мені вирує валлійська кров. Бог із ними! Нехай багатії залишаються скупердяями, а фокусники гребуть свої брудні гроші. Вони все одно не вміють ними зі смаком розпорядитися. Сплачують податок на спадщину — ось і вся радість. А якби мені їхні гроші...

У двері постукали.

— Пане професоре, прийшов ваш брат Сайлас.

Подружжя скрушно Perezирнулося.

— Нові проблеми, — сумно промовила пані Лінден.

Її чоловік стенив плечима:

— Заспокойся, Мері. Скажи, що я зараз зійду. Склади йому компанію, а я приєднаюся до вас за чверть години.

Призначений час ще не минув, а господар уже зайшов до вітальні, де зазвичай приймав відвідувачів, і одразу помітив, що розмова у дружини з гостем не клеїться. Сайлас Лінден був крупним чоловіком із могутньою статурою і чимось невловно нагадував старшого брата, хоча йому бракувало привітності та щирості медіума, а в рисах обличчя читалися жорстокість і грубість. Голову прикрашала така ж копиця густого волосся, але важка нижня щелепа свідчила про впертість. Він сидів біля вікна, склавши на колінах веснянкуваті руки. Ці руки були головним багатством Сайласа Ліндена: він був професійним боксером, грозою рингу, і свого часу його називали одним із найкращих у напівсередній вазі. Але це залишилося в минулому, тепер чолов'я-

га переживав важкі часи, про що свідчили потерта твідова маринарка та стоптані черевики. Утім, він знайшов вихід: тягнув гроші зі свого брата.

— Привіт, Томе, — хрипко привітав він Ліндена і, дочекавшись, коли Мері вийшла з кімнати, шепнув: — Чи не знайдеться у тебе ковточка віскі? Голова мало не репне. Вчора зустрів в «Адміралі Верноні» товаришів по клубу. Не бачив їх сто років. Гарно забавилися!

— Даруй, Сайласе, — відповів медіум, сідаючи за свій робочий стіл, — але ми не тримаємо в будинку алкоголь.

— Який же ти спіритуаліст без чогось міцного? — незграбно пожартував Сайлас. — Гаразд, візьму грішми. Одного фунта буде досить, бо я зовсім на міліні.

Том Лінден дістав зі столу банкноту.

— Візьми. Поки у мене є гроші, я тебе не залишу. Але на тому тижні ти отримав уже два фунти. Невже все проциндрив?

— До останнього пенсу. Слово гонору! — Сайлас поклав гроші до кишені. — Послухай, Томе, хочу побесідувати з тобою відверто, як чоловік із чоловіком.

— Уважно слухаю, Сайласе.

— Ось, поглянь, — боксер показав горбок на руці, — змістилася кістка. Бачиш? Тепер нічого не виправиш. Це сталося, коли я у третьому раунді нокаутував Керлі Дженкінса. Хоча краще сказати, що нокаутував себе. І на все життя. Що тепер я можу? Провести показовий бій і не більше. Для справжнього боксу вже не надаюся. Моя права більше нічого не варта.

— Мені шкода, Сайласе.

— А мені як шкода! Але мова про інше. Маю якимось заробляти на життя. А як? Що може робити колишній

боксер? Працювати викидайлом у ресторані? Ні вже, дзуськи! Ти розкажи мені краще, Томе, як стати медіумом?

— Медіумом?

— Ну, що ти вилупився? Якщо ти з цим даєш раду, то я і поготів.

— Але ж ти не медіум.

— Слухай, облиш... Побережи запал для газет. Ми свої люди. Краще скажи, як ти виробляєш свої фіґлі?

— Але я нічого не виробляю...

— За нічого не платять чотири або навіть п'ять фунтів на тиждень. Не клей дурня, Томе. Мене не одуриш — я не з тих телепнів, які платять гроші, щоб посидіти годинку в темряві. Тут тільки ти і я. Ну, як ти це робиш?

— Що *це*?

— Ну, хоча б стукіт. Я якось бачив, як ти, сидячи за столом, ставив запитання, а відповіді через стукіт приходили звідкілясь згори, з боку книжкової полиці. Як ти облаштовуєш такі фокуси?

— Повторюю тобі: я нічого не роблю! Усе відбувається само собою.

— Трясця! Та вже мені можеш сказати, Томе. Буду німий як риба. Треба ж мені заробляти собі на життя...

І тут, удруге за ранок, валлійський темперамент медіума дав про себе знати.

— Нахабний, безсоромний покидьок! Ось такі, як ти, і ганьблять спиритизм. Невже ти думав, що я обманюю людей? Геть із мого будинку, невдячна ти свиня!

— Не треба ображати! — прогарчав вимагач.

— Геть звідсіля, а то не стану зважати, що ти мій брат, і спущу зі сходів!

Сайлас стиснув п'ястуки, його очі налилися кров'ю. Але думка про майбутнє частування алкоголем дещо заспокоїла його.

— Гаразд, я піду, — пробурчав боксер і попрямував до дверей. — І без твоєї допомоги обійдуся.

Але коли вже стояв на порозі, образа раптом переважила в ньому холодний розрахунок.

— Бісовий лицемір, якийсь жалюгідний фігляр! Я ще зрівняюся з тобою!

І він у серцях грюкнув за собою дверима.

Пані Лінден вихором увірвалася до кімнати.

— Мерзенний негідник! — вигукнула вона. — Я чула останні слова. Що йому від тебе треба?

— Просив зробити його медіумом. Думає, що це все — фокуси, і хотів їх навчитися.

— Бовдур, але немає злого без доброго. Тепер він більше не наважиться сюди припертися.

— Ти впевнена?

— Атож, бо просто не впущу його в будинок. Так тебе розхвилювати! Ти увесь тремтиш.

— Інакше не був би медіумом. Тут уся справа у витонченості нервової системи. Хтось сказав, що ми певним чином поети. Але зараз, перед роботою, хвилювання недоречне.

— Я тебе заспокою.

Жінка поклала натруджені руки на його чоло і трохи потримала їх там.

— Тепер краще, — втішився Лінден. — Дуже добре, Мері. Висмалю на кухні цигарку, і все буде гаразд.

— Хтось іде, — зауважила Мері, поглядаючи у вікно. — Це жінка, приймеш її?

— Так, звісно. Мені вже краще. Приведи її сюди.

Незабаром до кімнати увійшла жінка. Бліде як смерть обличчя та жалобний одяг свідчили про горе, що спіткало її. Лінден жестом запросив жінку сісти, а сам хутко переглянув нотатки.

— Ви пані Блаунт? Записані на прийом?

— Аякже... Я хотіла спитати...

— Будь ласка, жодних запитань. Ви мені заважаєте.

Він вдивлявся у жінку по-особливому, як вдивляються медіуми. Здавалося, погляд його сірих очей спрямований повз гостю.

— Добре зробили, що прийшли. Дуже добре. Бачу близького вам чоловіка, у нього для вас термінове повідомлення. Чую... Френсіс... так, Френсіс.

Жінка заломила у відчаї руки.

— Так його звали.

— Темноволосий чоловік, сумний і серйозний. Хочє щось вам сказати. Це важливо. Ось його слова: «Мій дзвіночку!» Як це розуміти?

— Він так мене називав. О, Френку, поспілкуйся зі мною! Скажи іще щось!

— Він каже, а його рука ковзає по вашому волоссю: «Мій дзвіночку! Якщо зробиш задумане, між нами виникне прірва, долати яку будемо довгі роки». Це вам про щось каже?

Жінка схопилася на ноги.

— Усе на світі. Візит до вас, пане Лінден, був моїм останнім шансом. Якби він не вдався і я б збагнула, що назавжди втратила чоловіка, то подалася б слідом за ним. Сьогодні ввечері я намірялася випити отруту.

— Дякувати Богові, що Він допоміг вас врятувати. Позбавити себе життя — великий гріх, шановна пані. Коли чините так, то порушуєте закон природи, за цим обов'язково

прийде відплата. Яке щастя, що вашому чоловікові вдалося вас заспокоїти. Він хоче ще дещо додати: «Живи гідно, чесно виконуй свій обов'язок, а я завжди буду поруч, ближче, ніж будь-коли в житті. Буду охороняти твій спокій і трьох наших діточок».

Зміна відбулася на очах. Бліда перемучена жінка вмить перетворилася — щоки зашарілися, уста всміхалися. По її обличчю котилися сльози, але це були сльози радості. Вона плескала в долоні від щастя і, здавалося, ось-ось пуститься в танок.

— Він не помер! Не помер, інакше він не розмовляв би зі мною і не обіцяв бути ближчим, ніж за життя. Як гарно! О, пане Лінден, я зобов'язана вам усім! Ви повернули мені чоловіка! Ви врятували мене від ганебної смерті. Якою ж божественною силою ви обдаровані!

У медіума з його тонкою нервовою системою очі також були мокрі від сліз.

— Моя люба, ані слова більше. Я до цього не причетний. Подякуйте Богові, який у своїй безмежній доброті дозволив вашому чоловікові послати про себе звістку. А мій гоно-рар — усього лише гінея, якщо для вас це не забагато. Приходьте сюди будь-коли, якщо виникне потреба.

— Тепер буду смиренно нести свій хрест, — промовила жінка, схлипуючи та втираючи сльози, — і чесно виконувати свій обов'язок, поки Бог не покличе мене і ми не поєднаємося нарешті з чоловіком.

Вдова пішла, а Том Лінден відчув, як неприємний осад, що залишився після візиту брата, поступово минає, витісняється світлим радісним почуттям, бо немає в житті більшого щастя, ніж можливість допомогти ближньому. Не встиг він знову всістися в крісло, як увійшов новий від-

відувач. Це був фертик у білосніжній сорочці та костюмі, зі заклопотаним виглядом людини, у котрої розписана кожна хвилина.

— Гадаю, що ви пан Лінден? Багато чув про ваші здібності. Кажуть, що ви можете по предмету скласти думку про його власника.

— Іноді вдається. Але не на сто відсотків.

— Я хотів би все ж спробувати. Сьогодні вранці я отримав листа і приніс його сюди. Хочу попросити вас випробувати на ньому вашу силу.

Медіум узяв складене послання і, відкинувшись у кріслі, приклав його до чола. Хвилину чи дві тримав очі заплющеними. Потім повернув листа власнику.

— Мені він не подобається, — сказав Лінден. — Відчуваю приховане зло. Бачу чоловіка у білому костюмі. Обличчя засмагле. Щось пише на столі з пальмового дерева. Спекотно. Лист із тропіків.

— Атож, із Центральної Америки.

— Більше нічого сказати не можу.

— Невже духи так мало знають? Я думав, вони знають все.

— Далеко не все. Їхні знання та поле діяльності обмежені так само, як і в людей. До того ж ваше прохання стосується царини психометрії, що не має до духів прямого стосунку.

— Але справа цим не вичерпується. Мій кореспондент хоче бачити мене партнером у бурових роботах. Мені треба знати — погоджуватися чи ні?

Том Лінден похитав головою.

— Сила дається медіумам для втішання страждених і для доказу безсмертя людини. Її не можна використовувати

вати з корисливою метою. Інакше не оминуть лиха ні медіумів, ні клієнтів. Тому дозвольте мені не відповідати на ваше запитання.

— Гроші для мене не мають значення, — мовив чоловік, витягаючи гаманець із бокової кишені.

— Не в цьому справа, сер. Я не заможний, але чинити проти совісті не буду.

— Який тоді сенс від вашого дару? — здивувався гість і підвівся. — Проповідь можу вислухати і в церкві від священника, який, на відміну від вас, має на це право. Ось ваша гінея, хоч ви її і не заслужили.

— Даруйте, сер, я не можу порушити правила... Стривайте, бачу поруч із вами жінку, прямо за лівим плечем... немолоду леді.

— Та годі, — з досадою відмахнувся фінансист, прямуючи до дверей.

— На грудях у неї медальйон зі смарагдовим хрестом. Чоловік зупинився та здивовано зиркнув на медіума:

— Звідки ви дізналися?

— Просто бачу.

— Послухайте, друзяко, точно такий медальйон носила моя покійна мати. Хочете сказати, що бачите її?

— Тепер уже ні. Вона зникла.

— Як вона виглядала? Що робила?

— Вона повторювала, що була вашою матір'ю. І гірко плакала при цьому.

— Плакала? Моя мати? Але якщо вона десь є, то лише на небі. Там не плачуть.

— Це ми так вважаємо. Насправді плачуть. Але винятково через нас. Вона просила вам дещо передати.

— Кажіть.

— «О, Джеку! Милий Джеку! Ти назавжди йдеш від мене!»

Чоловік презирливо махнув рукою.

— Шкодую, що, записуючись на прийом, назвав своє справжнє ім'я. Зробив дурість, каюся. Ви, певна річ, порозпитували. Але вам мене не одурити. З мене годі! Ситий по горло!

Вдруге за ранок розгніваний гість хряснув вхідними дверима.

— Йому не сподобалися слова матері, — пояснив Лінден дружині. — Бідолаха! Вона так страждає через сина. Господи! Якби тільки люди знали правду, це принесло би більше користі, ніж усі церковні служби та церемонії.

— Це не твоя провина, Томе, що грішники помиляються. До речі, тебе чекають ще дві жінки. У них немає рекомендаційного листа, але, можливо, ти їх приймеш. Вони виглядають такими розбитими.

— У мене розболілася голова. Ніяк не відійду після вчорашнього вечора. Тут ми із Сайласом схожі, він також на ранок після поєдинку не в своїй тарілці. Гаразд, прийму іще цих жінок: гріх відсилати людей ні з чим, тим більше в горі. Але більше нікого.

До кімнати увійшли дві жінки в строгих чорних сукнях, старшій, з суворим обличчям, було близько п'ятдесяти, іншій — удвічі менше.

— Ви правите гінею за візит? — спитала старша, кладучи гроші на стіл.

— Тільки з тих, хто може собі це дозволити, — відповів Лінден. Нерідко він сам совав гроші бідним клієнтам.

— Я можу, — сказала жінка. — Маю нещастя, і мені сказали, що лише ви можете зарадити моему горю.

— Зроблю все, що зможу. Це мій обов'язок.

— Я втратила на війні чоловіка. Чи можу вступити з ним у контакт?

— Його немає поруч із вами. Я його не бачу. Мені дуже шкода, але не все мені доступне... Ось промайнуло ім'я. Едвард. Це його ім'я?

— Ні.

— Альберт?

— Ні.

— Даруйте, нічого не вдається. Можливо, перетнулися поля, сплуталася вібрація. Таке іноді буває.

— А ім'я Педро не допоможе вам?

— Педро? Педро! Ні, не допомагає. Він літній чоловік?

— Ні.

— Нічого не відчуваю.

— Я хотіла отримати пораду з приводу доньки. Чоловік обов'язково порадив би мені щось путнє. Вона заручена з одним молодиком, механіком за фахом, але мене дещо бентежить. Не знаю, як мені бути.

— Порадьте, як маємо вчинити, — попросила молода жінка, пильно вдивляючись у медіума.

— З радістю, люба. Не знаю лише, чи зможу... Кохаєте цього чоловіка?

— Він хороший.

— І це все? Більше нічого не можете сказати? Тоді раджу не поспішати зі заміжжям. Такий шлюб не принесе щастя.

— Ви сумніваєтеся в міцності такої спілки?

— Все може бути. Треба остерігатися.

— А у неї з'явиться ще хтось?

— Кожен коли-небудь зустрічає свого чоловіка.

— Отже, вона вийде заміж?

— Ще б пак.

— А справжня сім'я у мене буде? — поцікавилася дівчина.

— Цього не можу сказати.

— А гроші... У неї будуть гроші? Ми зовсім занепали духом, нам багато не треба...

Те, що по тому відбулося, стало несподіванкою для всіх. Двері розчинилися, і в кімнату увірвалася побіліла від люті пані Лінден.

— Вони з поліції, Томе. Мене щойно попередили. Забирайтеся геть, жалюгідні лицемірки. Яка ж я дурепа! Як я могла вам повірити!

Жінки підвелися.

— Ви спізналися, пані Лінден, — сказала старша. — Ми вже віддали гроші.

— Заберіть їх! Заберіть! Вони ще лежать на столі.

— Ні. Гроші заплачені, доля передбачена. Як ви розумієте, пан Лінден, справа цим не обмежиться.

— Огидні брехухи! І ви ще кажете про одурення, хоча самі брешете все життя. Він прийняв вас лише зі співчуття.

— Не треба нас ображати. Ми виконуємо свій обов'язок. Чаклунство та віщування долі карається за законом. Його ще ніхто не скасовував. Про те, що трапилося, доповімо в поліцію.

Том Лінден заціпенів, розбитий цим раптовим ударом з-за рогу, але коли жінки-поліціантки покинули покій, він усе ж знайшов у собі сили обійняти та заспокоїти зарюмсану дружину.

— Я тільки-но отримала записку від друкарки з поліційного відділку, — схлипувала вона. — Це вже вдруге, Томе. Вони посадять тебе до в'язниці та змусять виконувати важку та непосильну роботу.

— Заспокойся, люба. Ми ж знаємо, що я не зробив нічого лихого, лише слідував Божій волі. Треба смиренно приймати удари долі.

— Але твої духи-покровителі? Як вони могли таке допустити? Де був твій заступник?

— Атож, Вікторе, де ти був? — Том Лінден докірливо похитав головою. — Я тобою невдоволений. Ти ж знаєш, люба, — додав він, — як важко лікарю лікувати себе. Так само і медіум безсилий, коли справа стосується особисто його — так влаштований світ. І тим не менш усе могло скластися інакше. У мене було якесь дивне передчуття. Натхнення просто відсутнє. Я щось вимучував із себе, намагаючись допомогти нещасним людям. Дурнувата жалість! Слід було одразу витурити їх. Нічого, Мері, треба змиритися і терпляче чекати. Може, не назбирають криміналу, а може, суддя виявиться розумнішим за інших. Будемо сподіватися на краще.

Та як медіум ні кріпився, він не зміг приховати від дружини хвилювання та нервового тремтіння. Притиснувши чоловіка до себе, вона як могла заспокоювала його, коли служниця Сьюзен, нічого не підозрюючи, завела до кімнати нового відвідувача.

— Медіум не може вас прийняти, — видихнула пані Лінден. — Він хворий. Прийом закінчено.

Але Лінден упізнав гостя.

— Це пан Мелоун із «Дейлі-газетт», люба. Він був учора на сеансі. Здається, все пройшло незле?

— Чудово! — відповів Мелоун. — Але бачу, що у вас щось трапилося?

Подружжя розповіло журналістові про нещастя, що звалилося на них.

— Брудна історія, — скривився Мелоун. — Громадськість не знає, до яких прийомів вдається поліція, інакше вибухне скандал. Агенти-провокатори — це щось новеньке в англійському правосудді. Зрозуміло одне: ви, Ліндене, справжній медіум. Закон же переслідує лише самозванців.

— Згідно з англійським законодавством, усі медіуми — шахраї, — сумно промовив Лінден. — Ті, у кого щось вдається, дратують законників навіть більше. Якщо ти медіум і береш за свої послуги гроші, значить, ти злочинець. Але скажіть, за які кошти жити медіуму, якщо він не буде брати грошей? Адже це його єдина справа, якій він віддає всі свої сили. Не можна весь день теслювати, а ввечері, як за помахом чарівної палички, ставати першокласним медіумом.

— Злочинний закон! Він ніби зумисне відкидає будь-яку можливість довести існування спіритичних сил.

— Саме так! Сам нечистий не склав би його краще. Закон призначається для захисту населення від вимагань, але, наскільки я знаю, ніхто й ніколи до суду з цього приводу не звертався. Усі справи сфабрикувала поліція. Але поліція так само добре, як ви чи я, знає, що жоден добродійний захід, який організовує церква, не обходиться без ясновидця або провісника.

— Усе це жахливо! Що ж тепер буде?

— Гадаю, що прийде повістка в суд. Потім відбудеться судовий процес. Ну, а в результаті — штраф або буцегарня. Адже мене притягують уже вдруге.

— Ваші друзі виступлять на суді свідками, а ми спробуємо знайти вам доброго захисника.

Лінден стенив плечима.

— Ніколи не знаєш, хто твій справжній товариш. Коли біда прийде, усіх наче вітром здує.

— Щодо мене можете бути певні, — палко заявив Мелоун. — Тримайте мене постійно в курсі справ. Але я прийшов із іншого приводу. Хочу поставити вам одне запитання.

— Даруйте, але я справді кепсько почуваюся, — Лінден простягнув і показав журналістові тремтячу руку.

— Ви мене не зрозуміли. Нічого, що має стосунок до яснovidіння. Мене цікавить, чи перешкодить природному перебігу сеансу присутність на ньому переконаного скептика?

— Не обов'язково, але явно ускладнить. Утім, якщо він буде поводитися розумно та спокійно, результату можна досягти. Однак зазвичай такі люди — повні неuki щодо спиритизму, вони не дотримуються необхідних умов і руйнують контакти. Якось до нас прийшов доктор Шербенк. Коли почувся стукіт, він схопився, приклав руку до стіни та гучно зажадав: «Ну, а тепер постукайте по моїй руці». Позаяк за цим нічого не сталося, він оголосив, що все це справжнє шарлатанство, і гордо вийшов із приміщення. Чомусь ці скептики не можуть второпати, що в спиритизмі, як і всюди, є свої закони.

— Чоловік, якого я мав на увазі, також може витнути щось таке. Мова про професора Челленджера.

— Чув про нього. Важкий випадок.

— Ви дозволите йому бути присутнім на вашому сеансі?

— Якщо ви цього прагнете.

— Але врахуйте, що він не поїде ні до вас, ні в інше місце на ваш вибір. Йому там будуть ввижатися усякі причандалля, шарніри і тому подібні пристрої. Вам доведеться самому поїхати в його замський будинок.

— Якщо це допоможе його наверненню, я згоден.

— Який день вас влаштує?

— Тепер лише після закінчення цієї страшної історії. Скільки вона може тривати? Місяць, два.

— Буду тримати з вами зв'язок. Коли все щасливо скінчиться, ми подумаємо, як буде найкраще переконати професора в чесності та реальності того, що робиться вами. Ви ж змогли навернути мене. І дозвольте висловити своє щире співчуття у зв'язку з нещастям, що на вас звалилося. Ми створимо комітет ваших прихильників і зробимо все, що зможемо.

Розділ VII

В ЯКОМУ ТАК ЗВАНОГО ЗЛОЧИНЦЯ КАРАЮТЬ З УСІЄЮ СУВОРІСТЮ АНГЛІЙСЬКОГО ЗАКОНУ

Перш ніж перейти до опису подальших пригод наших героїв на шляху спіритуалізму, буде цікаво дізнатися, що підготував англійський закон для таких «зловмисників», як Том Лінден.

Поліційні леді з тріумфом повернулися в дільницю на Бредлі-сквер, де на них із нетерпінням чекав інспектор Мерфі, який і послав жінок на це завдання. Це був життєрадісний, що аж пашів здоров'ям, чоловік із багровим обличчям і чорними вусами. З жінками він тримався привітно, але дещо патріархально, що не відповідало ні його віку, ні потузі, що линула від нього. Інспектор сидів за столом, заваленим діловою документацією.

— Ну що, дівчатка, вас можна привітати? — поцікавився він у шпигунок, котрі якраз увійшли.

— Риба клюнула, пане Мерфі, — відповіла старша. — Маємо потрібні докази.

Інспектор узяв зі столу папірець, де були викладені запитання, які потрібно було ставити медіуму.

— Ви дотримувалися запропонованої мною лінії поведінки?

— Авжеж. Я сказала, що мій чоловік загинув.

— А він що?

— Поспівчував.

— Так і було задумано. Невдовзі йому доведеться співчувати самому собі. Адже він не сказав, що ви самотня і ніколи не були заміжня?

— Ні.

— Ще одне свідчення не на його користь. Суд, безумовно, це врахує. Щось іще?

— Плутався в іменах. Називав невідомо кого.

— Дуже добре.

— Повірив, що панна Беллінджер — моя донька.

— Чудово. Про Педро згадували?

— Він подумав трохи і сказав, що це ім'я йому нічого не каже.

— Шкода. Але все ж він не здогадався, що Педро — ваш вівчур. І те, що поміркував над ім'ям, точніше прізвиськом, — непогано. Суд це розсмішить, і буде обвинувальний вирок. А як щодо передбачень долі? Тут ви також послухалися моєї поради?

— Так, я спитала про нареченого Емі. Він не сказав нічого певного.

— Хитрий лис! Знає свою справу.

— Але додав, що в цьому шлюбі вона буде нещаслива.

— Оце вже краще! З цього вже можна дещо вичавити. Сідайте-но і пишiть рапорт, поки нічого не забули. А потім прочитаємо його разом і поміркуємо, як усе представити у вигідному для нас світлі.

— Гарзд, пане Мерфі.

— Тоді зможемо й добиватися ордеру на арешт. Багато що залежить від того, хто буде вести справу. Відомо, наприклад, що минулого місяця суддя Деллерет виправдав одного медіума. Такий суддя нам не потрібен. Суддя Ленсінг і сам спіритуаліст. Зате пан Мелроуз — твердий матеріаліст. Треба намагатися, щоб нашу справу розглядав саме він. Підсудного мають визнати винним.

— Гадаю, публіка, присутня на процесі, нас підтримає. Інспектор зареготав:

— Насправді ж усе відбувається навпаки. Ми прагнемо захистити їх від цих шахраїв, але люди особисто ніколи не просять нас про це. Скарги на медіумів не надходять. Тільки ми, мірою своїх сил, намагаємося дотримуватися закону. Поки він існує, його необхідно дотримуватися. Ну, за роботу, дівчатка! Мені потрібен рапорт о четвертій годині.

— А винагорода буде? — всміхнулася старша.

— Всьому свій час. Якщо штраф не перевищить двадцяти п'яти фунтів, усе піде в поліційний фонд, але, сподіваюся, він буде більшим. Гарзд, побачимо, а зараз ідіть.

Наступного ранку перелякана покоївка кулею влетіла в скромний кабінет Ліндена:

— Сер, там прийшов офіцер.

За нею, важко ступаючи, увійшов чоловік у синьому однострої.

— Це ви Лінден? — спитав він, вручив складений удвічі аркуш і пішов.

Переляканому подружжю, яке все своє життя лише тим і займалося, що втішало страждених, тепер було доречно

втішати одне одного. Мері лагідно обійняла чоловіка, і вони вzialiся читати безрадісний документ:

«Томасу Ліндену, Талліс-стрит, 40.

Згідно з повідомленням інспектора поліції Патрика Мерфі, ви, Томас Лінден, 10 листопада у своєму будинку про-рокували долю Генрієтти Дрессер та Емі Беллінджер, тим самим одурюючи підданих Його Величності та завдаючи їм відчутної шкоди. Вам належить з'явитися в кримінальний суд на площі Бердслі наступної середи, 17 числа, до одинад-цятій години ранку, і відповісти там за скоєне.

Документ датований 10 листопада.

Підпис — Б. Дж. Вітерз».

Цього ж дня Мейлі та Мелоун, коли зустрілися в редак-ції, ретельно вивчили це послання, а потім разом вирушили до досвідченого адвоката Саммервея Джонса, який серйоз-но ставився до спіритичних явищ. Він також був відомий як великий шанувальник ловів верхи з собаками, чудово боксував і коли з'являвся в затхлих судових залах, то, здава-лося, що разом із ним вривається й свіже повітря. Читаючи документ, він здивовано звів брови.

— Бідолаха влип, — нарешті мовив він. — Добре ще, що спочатку надіслали повістку. Могли б одразу припертися з ордером на арешт. Зазвичай вони так і роблять: забира-ють людину із собою, садять на ніч у цюпу, а вранці судять. І жодного захисника. Суддю, звісно, обирають із католиків або матеріалістів. Згідно ж із наказом головного судді Ло-ренса — першого, якщо не помиляюся, який він підготував, вступивши на цю посаду, — діяльність медіума або чаклуна є протизаконною, незалежно від результату. Захист просто не має на що опертися. По суті, все це — переслідування за

релігійними мотивами плюс поліційний шантаж. Простим людям від цього наказу ні холодно, ні жарко. А що він їм дає? Якщо вони не хочуть нічого знати про своє майбутнє, то просто не йдуть до медіума. Такі закони — повний ідіотизм і ганьба для нашого правосуддя.

— Я про це напишу, — пообіцяв Мелоун, в якому знову озвався кельтський темперамент. — Чи не розповісте докладніше про такі закони?

— Є два закони, один гірший за інший, і обое існували задовго до того, як світ уперше почув про спіритизм. Закон про чаклунів ухвалили при Георгу II. Він такий безглуздий, що до нього вдаються лише у крайніх випадках. Є ще Закон про волоцюг від 1824 року, спрямований проти мандрівних циганів, який ніколи не застосовувався для таких справ, — адвокат попорпався в паперах. — Найнеприємніше те, що ці обидва закони можна зв'язати між собою. Ось послухайте: «Особи, котрі займаються прогнозуванням долі або вдаються до іншого способу або засобу, що вводить в обман і завдає шкоди підданам Його Величності, вважаються шахраями та волоцюгами...» І так далі. Відповідно до цих законів можна було б задушити весь ранньохристиянський рух, чого так прагнули римляни.

— Добре ще, що левів немає під рукою, — докинув Мелоун.

— Зате шакалів не бракує, — відгукнувся Мейлі. — Цілком у дусі часу. Але що ж нам робити?

— Якби я знав, — задумливо зронив адвокат, чухаючи потилицю. — Безнадійна справа.

— Хай йому грець! — вигукнув Мелоун. — Не можемо ж ми так просто здатися. Адже він чесна людина!

Мейлі міцно потиснув журналістові руку.

— Не знаю, чи ви вважаєте себе вже спіритуалістом, — сказав він, — але ви саме той чоловік, який нам потрібен. Серед нас є багато страхопудів, які мало не моляться на медіума, коли справи йдуть добре, і залишають його за перших же ознак біди. Дякувати Богові, що серед нас є і стійкі прихильники, такі як Брукс, Родвін, сер Джеймс Сміт. Людей сто-двісті набереться.

— Он як! — зрадів адвокат. — У такому разі можна спробувати відбутися штрафом.

— А як щодо королівського адвоката?

— Він не виступатиме. Надайте захист мені: вважаю, що зроблю це не гірше за когось іншого, а витрати знизяться.

— Ми згодні. І знайте, що нас багато.

— Мені нічого не залишається, як здійснити навколо процесу галас, — заявив Мелоун. — Я вірю у здоровий глузд англійців. Серед них бувають і тугодуми, і просто недалекі люди, але основа у них міцна. Якщо їм розкрити очі, вони не терпітимуть несправедливості.

— Що ж, спробуйте зробити сліпих зрячими, — скептично відгукнувся адвокат. — Я, зі свого боку, також обіцяю зробити все можливе. Поживемо — побачимо.

Й ось настав той фатальний ранок, коли Лінден опинився на лаві підсудних, віч-на-віч із акуратно і навіть дещо елегантно вдягненим чоловіком середнього віку. Потужні щелепи фертика змушували тут же подумати про нещасних звірів, що потрапили в пастку. Це був поліцейний суддя Мелроуз. Його вирокі щодо ворожок та інших провісників вирізнялися особливою суворістю, хоча під час перерв він із особливою цікавістю переглядав їхні спортивні прогнози:

суддя обожнював перегони, а на іподромі вже всім надочутила його жовтувато-брунатна маринарка і модний капелюх. По тому, як похмуро він поглядав на папери, що лежать перед ним, а потім на обвинуваченого, було ясно: суддя не в гуморі. Пані Лінден сиділа у безпосередній близькості від чоловіка, намагаючись інколи погладити його по руці. Зала була переповнена: сюди прийшли багато клієнтів медіума, щоб висловити йому свою підтримку.

— Чи є в обвинуваченого захисник? — спитав пан Мелроуз.

— Так, ваша честь, — відповів Саммервей Джонс. — Чи можу я до початку засідання зробити одну заяву?

— Якщо вважаєте за потрібне, пане Джонс.

— Переконливо прошу вас винести одну постанову до розгляду справи. Мій клієнт — не волоцюга, а шанований член суспільства, який має свій будинок і справно платить податки та збори. Його звинувачують за четвертим пунктом Закону про волоцюг від 1824 року, який так і називається: «Закон про покарання розгульних осіб, порушників громадського спокою, шахраїв і волоцюг». З тексту видно, що закон спрямований проти циганів та іншого наброду, що розплодилися тоді невимовно, що не відповідає загальноприйнятим нормам поведінки. Прошу вашу честь прийняти постанову про те, що мій клієнт не належить до категорії осіб, які підлягають покаранню за цим пунктом.

Суддя похитав головою:

— Боюся, пане Джонс, що судова практика значно розширила тлумачення цього Закону. А тепер попрошу присяжного повіреного, котрий виступає від імені комісара поліції, надати суду докази злочину обвинуваченого.

Кремезний чолов'яга з бакенбардами незграбно зіско-
чив зі свого місця і хрипко вигукнув:

— Запрошується Генрієтта Дрессер!

Літня чиновниця виросла на місці свідків миттєво, наче з-під землі. Прагнення до служби їй було не позичати. В ру-
ках тримала розгорнутий нотатник.

— Ви служите в поліції?

— Так, сер.

— Наскільки я знаю, ви стежили за будинком обвину-
ваченого ще за добу до вашого візиту?

— Так, сер.

— Скільки людей увійшло в будинок?

— Чотирнадцятеро, сер.

— Отже, чотирнадцятеро. І з кожного обвинувачений
бере, якщо не помиляюся, гінею?

— Так.

— Сім фунтів на день! Непогано, якщо врахувати, що
багато чесних трудівників задовольняються п'ятьма ши-
лінгами.

— Але ж це були гендлярі! — вигукнув Лінден.

— Прошу не перебивати! Ви і так створили купу про-
блем, — суворо обізвав суддя.

— Отже, Генрієтто Дрессер, — продовжував обвинувач,
поправляючи пенсне, — що ж сталося з вами в будинку об-
винуваченого?

Жінка прочитала свій звіт, який загалом правильно ви-
світлював події. Вона самотня, але медіум повірив, що у неї
є чоловік. Він плутався в іменах і був явно знічений. Меді-
уму назвали ім'я Педро, але він не здогадався, що так звуть
собаку. Нарешті його спитали про майбутнє її так званої
доньки, і він передбачив, що її чекає нещасливе заміжжя.

- Маєте запитання, пане Джонс? — спитав суддя.
- Ви прийшли до обійстя підсудного як стражденна людина, яка шукає розради? І він намагався допомогти вам?
- Можна й так сказати.
- Ви висловлювали при цьому глибоку скорботу?
- Намагалася.
- А вам не здається, що ви лицемірили?
- Я виконувала свій обов'язок.
- Чи не здалося вам, що обвинувачений випромінював якусь особливу психічну енергію? — поцікавився обвинувач.
- Ні, він справляв враження цілком пересічної людини. Наступною запросили Емі Беллінджер. Вона також тримала в руці нотатника.
- Ваша честь, дозвольте спитати, чи припустимо, що свідки зачитують свої покази? — поцікавився у судді Джонс.
- А що тут такого? — заперечив суддя. — Адже нам потрібні факти.
- Нам потрібні. А ось пану Джонсу, вочевидь, ні, — втрутився обвинувач.
- Це зроблено з явною метою, щоб свідчення обох жінок збігалися, — сказав Джонс. — Я стверджую, що їхні свідчення ретельно підготовлені та звірені.
- Природно. Адже поліція сама займалася цією справою, — буркнув суддя. — Не бачу причин для вашого невдоволення, пане Джонс. Слухаємо вас, свідку.
- Молода жінка слово в слово повторила свідчення старшої колеги.
- Ви ставили запитання, що стосуються вашого нареченого? Але ж у вас його немає? — спитав Джонс.
- Ні.

— Отже, ви увесь час брехали?

— Заради правди.

— Ви вважаєте, що мета виправдовує будь-які засоби?

— Я діяла згідно з інструкцією.

— Ви отримали її заздалегідь?

— Нам дали відповідні вказівки.

— Мені здається, — втрутився суддя, — що працівники поліції дуже чітко представили справу. У вас є свідки з боку захисту, пане Джонс?

— У залі суду присутні багато з тих, ваша честь, кому допоміг дар підсудного. Тут перебуває жінка, яку, за її словами, він урятував того ранку від самогубства. Інший чоловік був переконаним атеїстом, що не вірить у потойбічне життя. Але набутий за допомогою підсудного духовний досвід повністю змінив його уявлення про світ. Перед вами можуть виступити відомі вчені та письменники, які підтвердять наявність у підсудного екстрасенсорних здібностей.

Суддя похитав головою:

— Ви мали б знати, пане Джонс, що такого стибу свідчення до уваги не беруться. Як свідчить постанова лорда головного судді, законодавство країни не визнає існування спіритизму, ясновидіння й інших подібних речей, а якщо за їхньою допомогою у людей виманюють гроші, то такий вид діяльності вважається злочинним. Тому свідчення ваших свідків не будуть враховані судом і призведуть лише до зайвої витрати часу. Але я готовий вислухати усі ваші міркування, якими ви будете ласкаві поділитися з нами тепер, коли обвинувач уже сказав своє слово.

— Хотілося б звернути увагу вашої честі на те, що відповідно до цього указу можна засудити навіть святого, адже і йому треба на щось жити, отже, звідкілясь брати гроші.

— Хочу нагадати вам, пане Джонс, — суворо відрубав суддя, — що апостольські часи минули, а королеви Анни немає серед живих. Такий аргумент не робить честі вашому розуму. Якщо вам нічого додати, то продовжимо засідання.

Підбадьорений словами судді прокурор виголосив невелику енергійну промову, розмахуючи пенсне з таким запалом, що, здавалося, хотів розтрощити всі претензії невидимих примар. Він красномовно описав злидні робітничого класу, що контрастують із розкішню нероб, які обманом вимагають у трударів їхні жалюгідні копійки. Якби ці фальшиві пророки хоча б мали справжній дар! Але ж ні. Ці дві жінки, бездоганно виконавши свій професійний обов'язок, нічого не отримали за свої гроші, крім безглуздої балаканини. А хто може поручитися, що так само не обійшлися й з іншими довірливими людьми? Цих паразитів стає дедалі більше, вони отримують вигоду навіть від горя батьків, які втратили дітей. Давно вже настав час влаштувати показовий процес і суворо покарати одного, щоб налякати інших. Пора цим шахраям зайнятися чесною працею, щоб не наважувалися дурити простолюду!

Пан Джонс також був на висоті. Почав із того, що ще раз наголосив, що обидва закони ніяк не пасують до цього випадку. (*«Це ми вже чули», — гарикнув суддя.*) Заслуговує на осуд і спосіб добування інформації. Її надали агенти-провокатори, котрі, якщо скоєно злочин, мають вважатися його підбурювачами та співучасниками. Адже грошові штрафи часто використовувалися для стимулювання поліції.

— Сподіваюся, пане Джонс, ви не ставите під сумнів чесність працівників поліції?!

Пан Джонс заявив у відповідь, що поліціанти також люди, їхнє прагнення діяти на власну користь цілком при-

родне і що всі ці справи висмоктані з пальця. Від самих громадян ніколи не надходили скарги на медіумів і прохання про захист. У будь-якій сфері діяльності є непорядні люди, і якщо хтось заплатив гінею медіуму, котрий виявився шахраєм, він перебуває у такому ж становищі, що й людина, яка купила на біржі акції фальшивої компанії. Тоді як поліція гає час, посилаючи до медіумів своїх агентів, які ллють крокодилячі сльози за нібито спочилими родичами, всюди безкарно коються жорстокі злочини. А буває, що законники заплющують очі на свої ж правила. Наскільки він знає, жоден пікнік, жодна врочистість працівників поліції не обходиться без ворожки чи хіроманта. Адвокат нагадав суду, як кілька років тому «Дейлі Мейл» оголосила похід проти розмаїтих провісників. На одному судовому розгляді захисник викликав для свідчень представників власника газети, покійного лорда Норткліффа, великого чоловіка, і довів, що в іншому друкованому органі, який належить тому ж господареві, є постійна рубрика хіроманта, причому гонорар за публікації ділиться порівну між провісником і редакцією. Пан Джонс наголосив, що цими екскурсами в минуле він жодною мірою не має за мету зганьбити пам'ять гідної людини, а лише подає приклад абсурдності таких законів. До якого б висновку не прийшов зараз суд, незаперечне одне: багато розумних і шанованих членів суспільства ставляться до спіритизму як до чудового прояву духовної енергії, здатної допомогти людям. І хіба не прикро, що в наше матеріалістичне століття закон із такою силою навалюється на те, що могло б сприяти відродженню людства? Що ж стосується брехливих заяв свідків і того, що медіум їх не розпізнав, то варто знати, що для отримання правильних результатів мали бути справжні причини: одурення ж не-

минуче створює плутанину. Це непорушний закон спіри-тизму. Якщо члени суду хоч на короткий час спробують стати на спіритуалістичну точку зору, їм самим видасться смішним очікувати, що вищі духовні сили дійдуть до того, щоб відповідати на запитання двох корисливих і лицемірних ошуканок.

Такими були основні тези промови захисника, яка ви-кликала у пані Лінден сльози, а судового клерка занурила в глибокий сон. Суддя ж наполегливо підбив підсумок.

— Ваша промова, пане Джонс, спрямована проти дії за-кону, скасувати який я не спроможний. Більше того, я його представляю і, мушу зауважити, підтримую. Такі люди, як обвинувачений, паразитують на тілі хворого суспільства, як грибок, і будь-яка спроба порівняти цих вульгарних особисто-стей зі святими людьми минулого, знаходячи у них ті ж чесно-ти, повинна рішуче присікатися усіма притомними людьми.

— Що стосується вас, Ліндене, — додав він, суворо зир-каючи на обвинуваченого, — боюся, що вас не виправити: попередні стягнення на вас ніяк не подіяли. Тому й засу-джую вас до двох місяців примусових робіт без права за-міни їх штрафом.

Пані Лінден сумно зойкнула.

— Прощай, люба, не гризися, — промовив медіум, не зводячи з неї очей.

За хвилину його вже вели до камери.

Саммервей Джонс, Мейлі та Мелоун зустрілися в холі, і Мейлі запропонував відпровадити додому вбиту горем жінку.

— Що він такого зробив? Нічого, крім добра, — ридала вона. — В усьому Лондоні не знайдеш добрішої людини.

— І користі від нього більше, ніж від будь-якого іншого, — додав Мейлі. — Та все церковне керівництво на чолі з архієпископами не зможе переконливіше довести наявність Вищого Розуму або швидше привести до віри атеїста.

— Ганьба! Яка ганьба! — гарячкував Мелоун.

— А як вам сподобалося визначення «вульгарні особистості»? Смішно, — зазначив Джонс. — Невже він думає, що перші апостоли вирізнялися бездоганними манерами? Гаразд, тепер уже нічого не вдієш. Я зробив усе, що міг. Надії майже не було — передчуття мене не підвели. Тільки згаяли час.

— А ось і ні, — заперечив Мелоун. — У залі суду були репортери, і багато з них зовсім не бевзі. Вони напишуть про справжню несправедливість, і зло стане надбанням суспільства.

— Навряд чи, — зауважив Мейлі. — Преса безнадійна. На ній лежить велика відповідальність, але журналісти про це ніби й не здогадуються. А я знаю. Не раз обпікався.

— Я все одно опишу все, як було, — не здавався Мелоун. — І, сподіваюся, інші також. У пресі працюють незалежніші та розумніші люди, ніж ви гадаєте.

Але рацію все ж мав Мейлі. Відпровадивши додому пані Лінден й опинившись знову на Фліт-стрит, Мелоун купив «Планету». Розгорнувши часопис, він побачив набраний великим кеглем сенсаційний заголовок:

*«Шарлатан у залі суду
Собаку приймають за людину
Хто такий Педро?
Заслужена кара»*

Журналіст зім'яв газету.

«Не дивно, що спіритуалісти ображаються, — подумав він. — Вони мають на це всі підстави».

Розділ VIII

В ЯКОМУ ТРОЄ СМІЛИВЦІВ ЗУСТРІЧАЮТЬСЯ З ТЕМНИМ ДУХОМ

Відразу ж після повернення з ловів у джунглях Центральної Африки лорд Рокстон подався в Альпи і зробив там кілька ризикованих сходжень, здивувавши усіх, крім себе самого.

— Альпи тепер нічим не відрізняються від світських салонів, — скаржився він. — Лише на Евересті ще можна насолоджуватися самотністю.

Його поява в Лондоні була відзначена обідом, який організувало на його честь Товариство мисливців на великого дикого звіра у ресторані «Мандрівники». Обід був неофіційним, тому журналістів на нього не запросили, але промова лорда Рокстона все одно назавжди закарбувалася в пам'яті присутніх. Хвилин двадцять він бідкався, замучений соромом, вислуховуючи пишномовний виступ президента, і потроху приходив у стан, середній між сказом і повною розгубленістю, — він неодмінно опановує британця, коли його хвалять прилюдно. Його власна промова складалася з вигуків на кшталт «Послухайте!», «Присягаюся Юпітером!», «Увага», після чого він сів, зовсім змокрівши від хвилювання.

Про повернення Рокстона Мелоун дізнався від редактора відділу новин МакАрдла, старого буркотуна, у якого від багаторічної роботи на важкій посаді посеред рудої кучми усе виразніше проступала лисина. У нього зберігся приголомшливий нюх на сенсації, тому одного чудового зимового ранку він і запросив до свого кабінету Мелоуна. Вертячи в руках довгу скляну рурку, що слугувала йому мундшту-

ком, редактор підсліпувато зиркав крізь великі круглі окуляри на свого підлеглого.

— Ви знаєте, що лорд Рокстон повернувся до Лондона?

— Ні.

— Тепер знаєте. Ви, звісно, не забули, що на останній війні його поранили. Лорд очолював невелику колону військ у Східній Африці й успішно вів свою маленьку війну, доки не отримав поранення в груди, яке звалило б і слона. З того часу він уже встиг одужати, інакше не дряпався би так хвацьки горами. Той лорд — сам диявол у людській подобі і завжди викидає щось новеньке.

— І що цього разу? — поцікавився Мелоун, глипаючи на аркуш паперу в руках МакАрдла.

— Він влазить у вашу царину. Чи не пополювати б вам цього разу вкупі? Може вийти цікавий матеріал. Ось погляньте на це повідомлення в «Івнінг стандарт».

Редактор простягнув журналістові газету. У замітці йшлося: *«Судячи з оригінального оголошення, розміщеного у стовпчику поточних подій, наша знаменитість лорд Джон Рокстон, третій син герцога Помфретського, заправив нових пригод. Йому набридли спортивні подвиги на нашій грішній землі, і тепер він жадає зануритися у примарний і темний потойбічний світ. Лорд має намір придбати будинок із привидами, а також зацікавлений в інформації про різні зловісні та небезпечні прояви темних сил. Нагадуємо, що Джон Рокстон — чоловік вельми рішучий і вважається одним із найкращих стрільців Англії, тому жартівникам варто проявити обачність і пошукати собі жертву в іншому місці. Хай уже лорд випускає обойми в тих, кого кулі не беруть. Так принаймні запевняють ті, хто вірить у примар, диваки, які не вирізняються особливим розумом».*

При цій характеристиці МакАрдл гмикнув.

— Кінець замітки вам може не сподобатися, Мелоуне. Хоча вас ще не можна назвати справжнім спіритуалістом, але ви до цього швидко просуваєтесь. Як гадаєте, чи не могли б ви у компанії з лордом вичавити з примари, якщо така знайдеться, два солідних матеріали?

— Я можу зустрітися з лордом Рокстоном, — погодився Мелоун. — Гадаю, що він, як завжди, зупинився в «Олбелні». Я все одно навідав би його, а тепер буде зайвий привід.

Й ось ближче до вечора, коли місяць освітив темні закарки Лондона, журналіст стояв біля старомодного готелю на Віго-стріт. Швейцар біля темного входу підтвердив, що лорд Рокстон перебуває у своєму номері, але має гостя. Втім, візитівку Мелоуна йому віднесуть. Повернувшись, швейцар повідомив, що, незважаючи на зайнятість, лорд хоче бачити журналіста негайно. Репортера завели в розкішні старовинні апартаменти, де всі стіни були обвішані мисливськими та військовими трофеями. У дверях його вже чекав сам господар — високий, худий, суворий на вигляд джентльмен із дивакуватим обличчям Дон Кіхота. Лорд Рокстон майже не змінився з часу їхньої останньої зустрічі, хіба що різкіше позначився його орлиний профіль, а брови ще більше нависли над неспокойними живими очима, в яких ніколи не з'являвся страх.

— Вітаю, друже! — радісно привітав він журналіста. — Сподівався, що ви зазирнете в мій старий барліг. Я і сам навідався до редакції. Заходьте! Заходьте! Дозвольте представити вам його превелебність Чарльза Мейсона.

Довготелесий, як жердина, священик сидів, підібравшись, у плетеному кріслі. Він повільно випростався та

простягнув прибульцю свою кістляву руку. На Мелоуна зиркнули серйозні добрі сірі очі, й тут же священик широко всміхнувся, оголивши міцні зуби. Його обличчя було втомлене і змучене — типове лице духівника, водночас доброзичливе й привітне. Мелоун дещо чув про цього англіканського священика, який полишив свою квітучу парафію і побудовану його зусиллями церкву, щоб вільно сповідувати християнське вчення у світлі нової спіритуалістичної науки.

— Від спіритуалістів, як бачу, нікуди не подінешся! — вигукнув журналіст.

— І не треба, пане Мелоун, — усміхнувся худий священик. — Поки світ не засвоїв нове знання, послане йому Богом, люди мають уважно стежити за ним. Варто лише зібратися десь у нашому великому місті кільком чоловікам чи жінкам, як тут же виникає розмова про спіритизм. А преса обходить це питання мовчанкою.

— Ви не можете адресувати свій докір «Дейлі газетт», — спростував сказане священиком Мелоун. — Можливо, ви навіть читали мої статті.

— Читав. Вони, звісно, кращі за звичайні дурниці, які лондонські часописи публікують заради сенсації, якщо на решті вирішують порушити мовчазне табу. Але якщо ви читаєте «Таймс», то маєте шанс ніколи не дізнатися, що існує такий життєво важливий рух. Наскільки пригадую, ця газета лише одного разу наділила нас увагою, оголосивши в редакційній статті, що повірить у спіритизм за однієї умови: маємо назвати максимальну кількість призерів на перегонах.

— Не злецьки вигадано, — схвалив лорд Рокстон. — Сам би таке запропонував. І що?

Обличчя священика посерйознішало, і він сумно похитав головою.

— Ваша репліка повертає мене до мети мого візиту. Річ у тім, — звернувся він до Мелоуна, — що я наважився навідати лорда Рокстона у зв'язку з його оголошенням. Якщо він сповнений добрих намірів, то честь йому і хвала, він принесе багато користі, але якщо лорд Рокстон просто вирішив розважитися, вистежуючи чиюсь неприкаяну душу, як мисливець вистежує білого носорога з острова Лідо, то він грається з вогнем.

— Послухайте, святий отче, я граюся з вогнем усе життя, мені це не дивина. Й ось іще що: я байдужий до релігійного аспекту спиритизму. Тут мої скромні претензії цілком задовольняє Англіканська церква, в якій я вихований. Але якщо він може внести в моє життя ризик і небезпеку, то я весь ваш. Ось так!

Священик по-доброму всміхнувся своєю білозубою посмішкою.

— Він невиправний, — зауважив слуга Божий, звертаючись до Мелоуна. — Все ж бажаю вам, лорде, краще досягнути предмет.

І він підвівся з наміром піти.

— Зачекайте трохи, святий отче, — зупинив його лорд Рокстон. — Досліджуючи вперше небезпечне місце, я завжди беру з собою на підмогу надійну людину з місцевих. Гадаю, що на цій новій для мене території ви — найнадійніший. Підете зі мною?

— Куди?

— Сідайте, я зараз усе поясню, — лорд Рокстон попорпався в купі листів на столі. — Якнайкращі примари, — сказав він. — З першою ж поштою прийшло понад двадцять

пропозицій. Але один лист перекриває всі інші. Прочитайте самі. Покинтий будинок, чоловік, доведений до божевілля, мешканці, які замикаються ночами, страшна примара. Все, що треба!

Священик читав листа, насупившись.

— Справи кепські, — озвався він нарешті.

— А з вашою допомогою? Може, вивчимо це явище? Мейсон витягнув свого щоденника:

— У середу в мене Служба Божа для ветеранів війни, а ввечері — лекція.

— Можна вирушити сьогодні ж.

— А шлях довгий?

— Це в Дорсетширі, не більше трьох годин потягом.

— І що ж ви наміряєтесь робити?

— Для початку провести ніч у цьому будинку.

— Що ж, я поїду з вами. Можливо, там мучиться чиясь душа. Спробувати їй допомогти — мій обов'язок.

— Сподіваюся, для мене там також знайдеться місце? — уточнив Мелоун.

— Звісно, мій юний друже! Упевнений, що старий рудо-головий дятел із редакції послав вас сюди саме за сенсацією? Вгадав? Ну що ж, матимете нагоду описати не якусь маячню, а справжню пригоду! Потяг відходить о восьмій вечора від вокзалу Вікторія. Зустрінемося прямо там. У мене ще буде час заскочити до друзяки Челленджера та потиснути йому руку.

У потязі вони пообідали, а потім попрямували з ресторану до свого вагона першого класу, подорожувати яким — саме задоволення, бо зручностей там чимало. Димлячи величезною чорною сигарою, Рокстон міг теревенити лише про побачення з Челленджером.

— Старигань усе такий же. Кілька разів мало не роздер мене на шматки. Молов язиком дурниці. Казав, що у мене почалося розм'якшення мізків, бо як можна інакше вірити в існування привидів? Якщо вже ти мертвий, то це назавжди. Ось така весела теза. «Варто поглянути на наших сучасників, — стверджував він, — і смерті одразу зрадієш. Це єдина надія людства. Уявіть собі, що всі вони живуть вічно, — жажливий варіант!» Пхав мені бутлю з хлором, щоб жбурнути в примару. Але я сказав, що вже якщо з ним не дасть раду мій автоматичний пістолет, то ніщо не допоможе. А ви, святий отче, вперше вирушаєте на сафарі за такого штибу дичиною?

— Ви занадто легковажно ставитеся до справи, лорде Джон, — суворо застеріг його священник. — Одразу видно новака. Але, відповідаючи на ваше запитання, скажу, що намагався допомогти у таких випадках вже кілька разів.

— То ви вважаєте цей випадок серйозним? — спитав Мелоун, роблячи нотатки для майбутньої статті.

— Дуже серйозним.

— А що, на ваш погляд, лежить в основі таких явищ?

— Я ж не теоретик. Адже ви знайомі з Олджерноном Мейлі, адвокатом? Він міг би надати вам факти та числа. Пригадуєте, що Мейлі читав лекцію про працю професора Боццано, присвячену привидам, де розглядалося понад п'ятсот достовірних випадків, кожен із яких незаперечно свідчив, що ці явища існують. Про це писав і Флеммаріон. З їхніми аргументами треба рахуватися.

— Я читав Боццано та Флеммаріона, — повідомив Мелоун, — але зараз мене більше цікавить ваша думка.

— Бачу, що ви занотуєте мої слова, і тому хочу, щоб ви знали: не вважаю себе видатним фахівцем у цій галузі. Ро-

зумніші за мене люди дадуть, можливо, тим же явищам інші пояснення. І все ж власний досвід привів мене до певних висновків. Я схильний бачити певний сенс у теософській ідеї раковин.

— А це що таке?

— Вважається, що духи, які живуть поблизу землі, є чимось на кшталт порожніх раковин, із яких вилучили справжню сутність. Тепер ми знаємо, що загалом такий висновок хибний, інакше з ними не могло б здійснюватися повноцінне спілкування: воно можливе лише за наявності розуму. Але узагальнення треба робити обережно. Далеко не всі примари наділені високим інтелектом. Деякі такі примітивні, що, мабуть, і справді складають саму оболонку.

— Але як таке можливе?

— В цьому й питання. Прийнято вважати, що існують земні тіла, так їх називає святий Павло, які зі смертю розпадаються, і небесні, що ширяють в ефірі. Принципова відмінність саме в цьому, але існують ще й проміжні стани. У нас багато оболонок, майже як у цибулини. На тому місці, де ми пережили сильне духовне потрясіння, може залишитися частина нашої аури, що автоматично повторює наш фізичний вигляд і психіку.

— Це мені дещо пояснює, — зацікавився Мелоун. — Ось чому привид жертви або злочинця може століттями тинятися на одному й тому ж місці. Інакше цього не пояснити.

— Саме так, юначе, — відгукнувся лорд Рокстон. — У мене є приятель, Арчі Соумс, чудовий вершник і власник старого замського будинку в Беркширі. Там колись жила Нелл Гвін, і він присягався, що часто зустрічав її в коридорах. Так от, той Арчі, який навіть оком не змигнув, коли брав великий бар'єр на Національних перегонах, боявся

після настання темряви навіть ніс із кімнати висунути. Хоч вона і була справжньою кралею, але все одно краще б її дідько вхопив! Усьому має бути межа!

— Погоджуюся! — зрадів священик. — Важко уявити, щоб примара такої яскравої особистості, як Нелл, століттями тинялася одними й тими ж коридорами. Але от якщо вона страждала в цьому будинку, сходила з розуму, допікаючи собі тривожними думками, одна з оболонок могла відшаруватися, навічно зберігши її вигляд.

— Ви казали, що й самі пережили щось таке.

— Тоді я ще нічого не знав про спіритизм. У те, що з мною сталося, важко повірити, і тим не менш усе — чистісінька правда. Замолоду я служив вікарієм у сільській місцині на півночі країни. У селі був будинок, де нахабно засів полтергейст, надзвичайно злостивий і підступний. Я зголосився його прогнати. Як ви знаєте, у нашій церкві існує з цього приводу спеціальний ритуал, і я почувався готовим. Служба почалася у вітальні, де мара особливо шаленіла. Усі домашні стояли на колінах, коли слухали мене. І як гадаєте, що сталося? — суворе обличчя Мейсона розпливлося в приязній усмішці. — У ту ж мить, коли я вимовив «Амінь», чекаючи, що присоромлений злий дух не забариться покинути поле бою, ведмежа шкура, що лежала біля каміна, піднялася на весь зріст і пішла на мене, намагаючись обхопити. Соромно сказати, але я за два стрибки вискочив із будинку. Тоді я й збагнув, що від суто формальних релігійних обрядів пуття мало.

— А що може допомогти?

— Доброта у поєднанні з розумом. Річ у тім, що примари дуже різняться між собою. Іноді ці настільки прив'язані до землі істоти нейтральні — на кшталт тих оболонок чи

раковин, про які я казав. Іноді вони несуть у собі добро, як ченці з Гластонбері, які проявили себе таким дивовижним чином, що його належно описав Блай Бонд. Таких тримає на землі вдячна пам'ять нащадків. Дехто пустує, як капосні діти. Але є й інші, сподіваюся, їх небагато, але вони дуже небезпечні. Це могутні злісні створення, занадто важкі, щоб відірватися від землі, а хвилі, що йдуть від них, такі слабкі, що їх може й не вловлювати сітківка ока. Якщо при житті вони були жорстокими та підступними, то після смерті стають у стократ небезпечнішими. Виникненню цих почвар сприяє таке покарання, як смертна кара, — злочинці гинуть, наповнені невитраченою енергією, яка прагне помсти.

— Той жевжик із Драйфонта купу дров наламав.

— Саме так. Тому я і не схвалюю легковажності у таких справах. Привид, про який йдеться в листі, може бути підступним монстром. Як восьминіг, що впливає мовчазним символом жаху зі своєї відокремленої печери на дні океану, щоб напасти на самотнього плавця, це чудовисько, криючись у мороці середовища, оскверняючи його самою своєю присутністю, готове завдати шкоди будь-кому, хто опиниться на його території.

Мелоун здивовано витріщився на священика.

— А як же ми? — вигукнув він. — Ми що ж, беззахисні?

— Чому ж? Гадаю, захист є. Інакше ці монстри спустошили б усю землю. Адже існують не лише темні, пекельні сили, але й світлі. Католики називають їх янголами-охоронцями, можна називати їх заступниками або провідниками. Та як їх не називай, головне, що вони існують й оберігають нас від зла.

— А як же той нещасний, котрий з'їхав із глузду? І де був ваш заступник, коли вас мало не задушили ведмежою шкурою? Що на це скажете?

— Сила заступників багато в чому залежить від стану нашого духу. Зло може короткочасно перемогти. Але врешті-решт обов'язково тріумфуватиме добро. Це я второпав із свого власного досвіду.

Лорд Рокстон похитав головою:

— Якщо добро й перемагає, то на такій довгій дистанції, що до фінішу доживають одиниці. Візьміть хоча б оцих мисливців за каучуком, із якими я зчепився на річці Путомайо. Де зараз ці негідники? Ото ж бо й воно. Веселяться в Парижі. А негри, яких вони закатрупили? Як бути з ними?

— Потрібна віра. Необхідно весь час пам'ятати, що іще не кінець. Далі буде.

— Цим журналістським штампом можна завершити будь-яке людське життя. Ось тут-то і можуть надати безцінну допомогу свідчення про інший світ. Вони знайомлять нас хоча б із наступним розділом.

— А як влаштувати це знайомство? — втрутився Меллуен.

— Є чудові книжки, ще належним чином не оцінені людством. У них багато сказано про майбутнє життя. Пригадую один епізод, можете вважати його притчею, хоча суть його набагато ширша. Померлий багатій зупиняється на тому світі перед прекрасним палацом. «Це не для тебе, а для твого садівника», — сумно каже йому заступник і квапить далі. Незабаром вони підходять до жалюгідної хижі. «Нам не було з чого будувати твоє житло — так мало ти зробив добра. Ось усе, що вийшло». Наступний розділ життя каучукових мільйонерів може бути схожим на цю історію.

Рокстон похмуро всміхнувся:

— Для декого з них я особисто приготував житло. Шість футів у довжину і два в глибину. І не хитайте так докірли-

во головою, святий отче. Не можу любити ближнього, як самого себе, і не буду. Декотрих «ближніх» ненавиджу до глибини душі.

— Нам слід ненавидіти гріх, але відокремити гріх від грішника важко. Мені самому бракує для цього душевних сил. Тому не стану читати проповідь, адже я так само грішний і слабкий, як більшість людей.

— Така проповідь мені до шмиги. Те ж, що вимовляється з кафедри, не доходить до серця. Треба спуститися до людей, ось тоді буде результат, — зауважив лорд Рокстон. — Либонь, спати нам сьогодні не доведеться. За годину будемо у Драйфонті. Тому варто хоча б трохи подрімати.

Було вже по одинадцятій, коли друзі зійшли з потяга. У маленькому курортному містечку було дуже зимно. Перон майже порожній, але до прибульців одразу ж підбіг низенький товстун у шубі й тепло їх привітав.

— Дозвольте відрекомендуватися: я пан Белчембер, власник будинку. Вітаю, джентльмени. Отримав вашу телеграму, лорде Рокстон, і все підготував. Дуже люб'язно з вашого боку, що погодилися приїхати. Якщо зможете допомогти, буду надзвичайно вдячний.

Пан Белчембер запросив їх до привокзальної кнайпи, де завбачливо замовив каву з канапками. Поки вони їли, гладун перед ними «сповідався».

— Я не надто заможний, джентльмени. Раніше розводив худобу, але облишив і купив на зароблені гроші три будинки. Серед них і Віллу Маджоре. Ніде правди діти, вона мені дісталася мало не задарма. Та хіба я міг припустити, що у побрехеньках про божевільного медика є хоч крихта правди?

— Розкажіть усе по порядку, — запропонував лорд Рокстон, насилу розжовуючи черствий кусень хліба.

— Він жив тут за часів королеви Вікторії. Я його пам'ятаю. Худий такий, жилавий, обличчя смагляве, сутулився й усіх дратував своїм човганням. Подейкували, що більшу частину свого життя він прожив в Індії, припускали також, що там він скоїв якийсь злочин і тепер переховується: недарма ж цілими днями сидить удома і на вулицю виходить, лише коли настає темрява. Якось він перебив чийось собаці каменем лапу, в селі стали нарікати, хотіли навіть притягнути його до суду, але ніхто так справу і не порушив, бо лікаря боялися. Хлопчаки, як вихор, пролітали повз його будинок: так похмуро і злісно він глипав на них, сидячи біля вікна. Якось він не взяв залишене йому молоко, не вийшов і наступного дня. Тоді селяни зламали двері і знайшли господаря мертвим у ванні, наповненій кров'ю. Самогубця перерізав собі вени. Його ім'я було Трімейн. Цей випадок у селі ніяк не можуть забути.

— І ви купили цей будинок?

— Лише після того, як був зроблений капітальний ремонт: будинок ретельно продезінфікували зсередини, перефарбували, поклеїли нові шпалери. Це, можна сказати, уже був новий будинок. Я здав його панові Дженкінсу з Брювері. Він витримав три дні. Довелось знизити орендну плату, і тоді в будинку оселився пан Біл, колишній бакалійник. За тиждень він остаточно схибнув. Повністю з'їхав з глузду. З того часу будинок висить у мене каменем на шиї — шістдесят фунтів із мого бюджету геть плюс податки. Якщо можете, джентльмени, допоможіть, заради Бога! Інакше мені доведеться його спалити.

Вілла Маджоре була розташована за півмилі від міста, на пологому схилі пагорба. Пан Белчембер сам відвіз сміливіців туди, відпровадивши до дверей. Обійстя виглядало вельми похмуро, величезний двосхилий дах важко нависав над вікнами, майже затуляючи їх. Місяць освітлював запущений сад, де безладно ріс, плутаючись і переплітаючись, дещо хирлявий чагарник, який зробив деякі стежки цілком непрохідними. Зависла мертва тиша, і в ній було щось зловісне.

— Двері не замкнені, — мовив господар. — З холу поверніть ліворуч і потрапите до вітальні, де є стіл і крісла. Я наказав запалити вогонь, цеберце з вугіллям стоїть поруч із каміном. Сподіваюся, вам буде зручно. Даруйте, що не супроводжую вас далі, але останнім часом мої нерви дуже розхиталися.

Промовивши ці слова вибачення, господар задріботів підборами, залишивши трьох чоловіків на порозі своєї власності. Лорд Рокстон прихопив із собою потужний електричний ліхтарик. Відчинивши замшілі двері, він освітив похмурий хол — незатишний, без килима на підлозі. У його глибині починалися масивні дерев'яні сходи, що вели на другий поверх. По обидва боки холу розмістилися двері. Праві вели у більшу сумну кімнату, в одному кутку якої стояла покинута як непотріб косарка газонів, а в іншому — валялися старі книжки та журнали. Ліва кімната виглядала привітнішою. У коминку весело палахкотів вогонь, на столі із соснових дощок стояла карафка з водою. Поруч три зручних крісла, ближче до каміна — відерце з вугіллям. Тішили око й інші побутові дрібниці. Кімнату освітлювала велика масляна лампа. Священик і Мелоун, котрі неабияк змерзли, тут же поквапилися до вогню, а лорд Рокстон узявся до по-

трібних приготувань. Він витягнув із торби автоматичний пістолет і поклав його на коминак. Потім дістав паку свічок, дві з яких поставив у холі. І на довершення картини натягнув у проходах вовняні нитки.

— Тепер можна й роззирнутися, — сказав він, закінчивши приготування. — І будемо чекати, що станеться.

Горішні приміщення розташовувалися по обидва боки від сходів. Праворуч містилися дві великі кімнати, підлогу вкривав товстий шар пилу, всюди валялася облуплена штукатурка, зі стін звисали обривки шпалер. Величезна кімната ліворуч була в такому ж стані. Поруч виднілася лазничка, та сама, де сталося нещастя; висока цинкова ванна, як і раніше, стояла на своєму місці. Погляд одразу ж зупинявся на великих червоних плямах, і хоча це була всього лиш іржа, неминуче народжувалися неприємні асоціації з трагічною подією. Мелон із подивом помітив, що священник хитнувся та прихилився до дверей. Його обличчя зблідло, на чолі виступив піт. Служителя церкви поспішили звести зі сходів, притримуючи з обох боків, і всадили у крісло. Якийсь час по тому він прийшов до тями й озвався.

— Невже ви нічого не відчули? — спитав священник. — Бо я дуже чуйний до психічних впливів. І те, що зараз відчував, було жахливо.

— То розкажіть, панотче.

— Це важко передати словами. Серце кудись провалилося, почуття безвиході охопило мене. Усе якось змінилося. Очі затуманилися. У ніс вдарив огидний запах тліну. Сили повільно маліли. Повірте, лорде Рокстон, сьогодні ми зустрінемося із чимось жахливим!

Знаменитий спортсмен виглядав незвично серйозно.

— Я також починаю так вважати, — погодився він. — Чи годитеся ви для цієї справи, святий отче?

— Даруйте мені за тимчасову слабкість, — вибачився пан Мейсон. — Але я вас не залишу. Що гірше йтимуть справи, то більше вам знадобиться моя допомога. Я вже почуваюся краще, — додав він, щиросердо всміхаючись і витягаючи з кишені старовинну вересову люльку. — Це заспокоїть нерви. Буду сидіти тут, диміти, поки мене не покличете.

— Цікаво, в якому вигляді з'явиться перед нами цей монстр? — звернувся Мелоун до лорда Рокстона.

— Переконаний, що в матеріальному.

— Ось цього я не розумію, хоча й дещо читав, — замислився Мелоун. — Усі відомі спіритуалісти сходяться на тому, що існує якась матеріальна основа, яку примара бере безпосередньо з людського тіла. Назвемо її ектоплазмою чи якось інакше — не важливо. Головне — вона людського походження. Адже так?

— Жодних сумнівів, — відгукнувся Мейсон.

— Тоді можна припустити, що доктор Трімейн для побудови свого тіла візьме все необхідне у нас із вами.

— У багатьох випадках, наскільки я знаю, примари так і роблять. Коли сторонній спостерігач відчуває холод або у нього волосся стає сторчма, це свідчить про посягання на його життєві сили. Усе це дуже серйозно і може скінчитися для нього втратою притомності або навіть смертю. Вважаю, що й на мене тільки-но вчинили таку атаку.

— А якщо у людини не така тонка організація, як у медіума? Якщо вона цілком посередня і запозичити у неї ектоплазму важко, що тоді?

— Нещодавно я читав звіт про один рідкісний випадок, який описав професор Нільсон з Ісландії. Якийсь злий дух

унадився літати з місця свого ув'язнення до найближчого міста до одного нещасного фотографа, викрадав у нього плівки, а потім використовував відбиту на них ектоплазму для власної мети. Він ніби відкрито заявляв: «Лише дайте мені час, і я дістану те, що мені треба, ось тоді вже покажу, на що здатен!» Зловісне було чудовисько, і жителям вартувало чималих зусиль його позбутися.

— Мені здається, друзі, що ми обрали собі роботу не до снаги, — зронив лорд Рокстон. — Але нічого не вдієш, назад шляху немає. Освітлення зараз непогане. Непомітно підкрастися до нас не можна, бо скрізь натягнуті нитки. Що можна іще зробити? Тільки чекати.

І вони стали чекати. Час тягнувся повільно. Здавалося, що стрілки годинника, поставленого гостями на вищвілу камінну решітку, застигли на місці. Сяк-так вони допленталися до другої години, потім до третьої. Деся удалині зловісно ухкала сова. Вілла стояла осторонь від дороги, і навколо не було ні душі. Священик дрімав. Мелоун смалив одну цигарку за одною. Лорд Рокстон неухажно гортав журнал. Лише інколи нічну тишу порушували дивні стукання та скрипіння. Усе було спокійно, поки...

Хтось спускався сходами.

Не залишалося жодних сумнівів — присутні чули вкрадливі, обережні, але досить виразні кроки. Крак! Крак! Крак! Ось сходи пройдені. Хтось підійшов до дверей. Усі троє завмерли. Рокстон стискав пістолет. Увійде чи не увійде? Двері були прочинені, й у друзів з'явилося відчуття, що вони вже не самі — за ними спостерігали. Раптово стало зимніше. Мелоун тремтів, як у лихоманці. Тут кроки почувлися знову — тепер у зворотному напрямку. Віддалялися тихо, але квапливо. Можна було припустити, що слуга поспішає

скласти реляцію своєму могутньому господареві, який при-
чаївся у темряві нагорі.

Усі троє мовчки перезирнулися.

— Трясця! — вигукнув нарешті лорд Рокстон. Його об-
личчя стало крейдяним, але вираз був, як і раніше, рішу-
чим. Мелоун квапливо занотовував щось у свій блокнот.
Священик молився.

— Ось зустріч і відбулася, — констатував, помовчавши,
Рокстон. — Тепер доведеться боротися. Відступати не мож-
на. Хочу зізнатися, панотче, що я переслідував у джунглях
пораненого тигра і набрався менше страху, ніж зараз. Я ви-
рушив сюди у пошуках гострих відчуттів і отримав їх. Але
зупинятися на цьому наміру не маю і негайно ж вирушаю
нагору.

— Ми також! — закричали його супутники, схопив-
шись із крісел.

— Залишайтеся тут, юний друже! І ви, святий отче. Від-
трюх буде занадто багато галасу. У разі чого я вас покличу.
Хочу прокрастися на сходи та влаштувати там засідку.
Якщо ця нечиста сила повторить свою мандрівку, їй дове-
деться пройти повз мене.

Усі троє вийшли в хол. Дві свічки відкидали світло на
сходи, але нагорі все потопало в глибокій п'їтьмі. Рокстон
сів із пістолетом у руці прямо на сходах. Приклавши пальця
до губ, іншою рукою зробив нетерплячий жест друзям, щоб
ті йшли геть. Повернувшись до кімнати, священик і журна-
ліст сіли біля вогню та завмерли у важкій мовчанці. Минуло
півгодини, ще п'ятнадцять хвилин... і тут усе розпочалося.

Почувся постріл, щось важке гупнуло на підлогу,
і тут же пролунав заклик про допомогу. Охоплені жахом,
чоловіки кинулися в хол. Лорд Рокстон лежав обличчям

униз, засипаний штукатуркою. Коли його підняли, він був у напівпритомному стані, глибокі садна на обличчі та руках сильно кровоточили. Питьма нагорі сходів, здавалося, загула іще дужче.

— Зі мною все гаразд, — заявив Рокстон, коли його всадовили у крісло. — Трохи перепочинемо, й почну новий раунд із цим дияволом, бо інакше це чудовисько не назвеш.

— Цього разу ми вас самого не відпустимо, — рішуче наполягав Мелоун.

— І минулого не варто було, — додав священник. — Але розкажіть, що ж там сталося.

— Я сам точно не знаю. Я сидів, як ви самі бачили, обличчям до холу. Раптом відчув за спиною стрімкий кидок. Щось темне накинулося на мене згори. Обернувшись, я вистрелив, і тут же мене скинуло зі сходів, як малу дитину. А потім ще й накрило штукатуркою. Ось і все, що знаю.

— Але чи варто нам тут залишатися? — поцікавився Мелоун. — Ви переконалися, що природа цього явища не людська?

— Немає сумнівів.

— Отже, відчули, що хотіли. Чого ж вам іще треба?

— Мені у будь-якому разі треба більшого.

— Тут знадобиться наша допомога, — сказав Мейсон.

— Мені здається, що якщо допомога комусь і потрібна, то це нам, — заперечив лорд Рокстон, потираючи забите коліно. — Лікар знадобиться нам дуже скоро. Але я з вами, панотче. Треба йти до кінця. Ви ж, юний друже, можете...

Ірландська кров ударила Мелоуну в голову при одному тільки припущенні, що він злякався.

— Я підую нагору сам! — вигукнув він, прямуючи до дверей.

— Е, ні. Я з вами, — заквапився священник.

— І я також, — підхопив лорд Рокстон і, накульгуючи, рушив за друзями.

У ледь освітленому холі вони зупинилися, вдивляючись у темряву. Мелоун, поклавши руку на перила, вже ступив на першу сходинку, коли сталося щось неймовірне.

Що це було? Вони не знали. Темні тіні нагорі ніби згустіли та розпалися на складові, кожна з яких набула форми, що нагадує обриси кажана. Боже! Почвари кинулися вниз, рухаючись хутко та безгучно. Величезні, як сама ніч, в їхній потворності бридко проступали окремі людські риси, а головне — вони містили в собі зло та прокляття! Всі троє з вереском кинулися до виходу. Намацавши ручку, лорд Рокстон відчинив двері. Але було пізно — мерзенні істоти накиннулися на них. Тепла липка маса огорнула всіх трьох, у ніс ударив гнильний сморід, перед очима замиготіли страшні деформовані пики та сплетені кінцівки. Це тривало якусь мить, потім страшна сила викинула всіх трьох, майже непритомних від жаху, з будинку прямо на посипану галькою доріжку. Двері з грюкотом зачинилися. Мелоун стогнав, Рокстон лаявся, священик мовчав — усі приходили до тями по-різному. У кожного на тілі були рани та садна, але фізичні страждання відступили на задній план, витіснені пережитим жахіттям. Збившись у зграйку, вони стояли, вибалушившись на освітлений заходом місяця чорний прямокутник дверей.

— З мене годі, — сказав нарешті Рокстон.

— Та вже... — погодився Мелоун. — Я в цей будинок більше не знайду, які б гроші мені не обіцяли в газеті.

— Ви поранені?

— Принижений, розчавлений... Це було просто жакливо!

— Огідно, — підтвердив Рокстон. — А сморід відчули? А липку теплу масу?

Мелоуна аж пересмикнуло від огиди.

— Безформні тварюки та моторошні очі! Частково матеріалізовані! Страшне видовище!

— А як бути зі свічками?

— Плювати на них! Нехай собі горять. Я туди більше не зайду.

— Гаразд, нехай Белчембер сам уранці дає собі раду. Може, він чекає нас у заїзді?

— Тоді ходімо туди. Хочеться опинитися ближче до людей.

Мелоун і Рокстон обернулися, щоб іти, але священник нерушив із місця. Він витягнув із кишені розп'яття.

— Ідіть, — сказав він. — А я повертаюся.

— Що? Назад до будинку?

— Еге ж.

— Святий отче, це ж шаленство. Огидна істота знищить вас. Згадайте, що було... Ми для неї — як дрібна комашня.

— Нехай знищує, але я йду.

— Ми вас не пустимо. Мелоуне, хапайте його.

Але було вже запізно. Мейсон швидкими кроками подався до дверей, відчинив їх та увійшов в оселю. Друзі поспішили було за ним, але почули брязкіт і скрегіт — священник опустив засув, загородивши їм шлях усередину. Лорд Рокстон крізь широку щілину для поштової скриньки благав слугу Божого повернутися.

— Залишайтеся там! — пролунав суворий голос священника. — Я мушу виконати свій обов'язок. Тільки після цього вийду до вас.

Майже одразу він став промовляти. Приємний голос служителя церкви з м'якими доброзичливими інтонаціями луною відгукнувся в холі. До друзів долинало небагато — окремі слова молитов, уривки проповідей, сердешні, дружні

вмовляння. Крізь щілину Мелоун бачив при світлі свічок високу темну постать: священник стояв спиною до страшних тіней нагорі сходів.

Мейсон скінчив промовляти, і тут у цій наповненій неймовірними подіями ночі сталося іще одне диво. Йому відповів невідомий голос. Цей голос пересічній людині неможливо було уявити — страшна суміш із гортанних, ріжучих слух звуків із домішкою квакання. Він містив страшну й нелюдську загрозу. Невідомий сказав лише одну фразу, на яку священник не забарився відповісти схвильовано та палко. Судячи з усього, він читав проповідь, на яку тут же злісно відреагував таємничий голос. Диспут тривав і озивався то один, то другий; репліки були то довші, то коротші; змінювалися й інтонації — священник то благав, то сперечався, то молився, то втішав, але в жодному разі не засуджував. Промерзнувши аж до кісток, Рокстон і Мелоун тулилися біля дверей, хапаючи уривки неймовірного, фантастичного діалогу. Здавалося, це триває вічність, хоча насправді не минуло й години. І тут Мейсон узявся гучно й урочисто читати «Отче наш». Але що це? Відлуння? Або — о диво! — голос із темряви вторив священнику? Незабаром вікно ліворуч від входу освітілося, заскреготів засув, і на порозі з'явився Мейсон, тримаючи в руках торбу лорда Рокстона. У примарному місячному світлі він виглядав жахливо, хоча насправді був жвавим і радісним.

— Тут усе зібрано, — видихнув він, вручаючи торбу її власникові.

Рокстон і Мелоун підхопили священника під руки і допомогли йому зійти з ґанку.

— Щоб його розірвало! Тепер ми вас не відпустимо! — вигукнув аристократ. — Святий отче, ви заслуговуєте Христа Вікторії.

— Я всього лише виконав свій обов'язок. Нещасний так потребував допомоги. І такий же, як він, грішник допоміг йому.

— Вам вдалося йому допомогти?

— Сподіваюся. Я всього лише інструмент у руках Господа. Відтепер будинок очищений від скверни. Він мені пообіцяв. А тепер замовкаю: має пройти якийсь час, перш ніж розповім усе.

Власник будинку та покоївки здивовано витріщалися на трьох шукачів пригод, коли ті знову з'явилися в заїзді. Кожен із них, здавалося, постарів за цю ніч років на п'ять. Мейсон тут же упав на тапчан у скромно обставленій вітальні — позначилося неймовірне напруження останніх годин — і занурився у важкий сон.

— Бідолаха! Він жахливо виглядає! — мовив Мелоун.

І справді, священик уві сні нагадував мерця — бліде як смерть, змучене обличчя, довгі мляві руки.

— Горнятко гарячого чаю зміцнить його сили, — відгукнувся лорд Рокстон, гріючись біля вогню, який поспішно розпалила покоївка. — Чесне слово! Пережити таке! Хтось інший на його місці виглядав би не краще! Ну що ж, молодий чоловіче, ми отримали, що хотіли: я — незабутню пригоду, а ви — сенсаційний матеріал.

— А ось він врятував заблудлу душу. Мушу визнати, що наші успіхи дуже незначні порівняно з його звитягою.

Друзі вирушили до Лондона вранішнім потягом в окремому вагоні. Мейсон майже весь час мовчав, поринувши у власні думки. Несподівано він обернувся до своїх супутників:

— Прошу, якщо не заперечуєте, помолитися зі мною.

Лорд Рокстон скривився:

— Попереджаю, святий отче, я давно це не практикував.

— Просто станьте поруч зі мною на коліна. Мені потрібна ваша допомога.

Усі троє стали на коліна, священник посередині. Мелоун намагався запам'ятовувати слова молитви.

— Отче, ми, діти Твої, бідні, слабкі, беззахисні створіння, перебуваємо цілком у владі долі й обставин. Молю Тебе про співчуття до заблудлого раба Твого Рупера Трімейна, котрий перебуває зараз у темряві. Він упав низько, дуже низько, бо мав пиху, щоб зробити затятим своє серце, і жорстокий, охоплений ненавистю розум. Але зараз він повернувся до світла, і прошу Тебе, Господи, за нього і за жінку на ім'я Емма, котра через кохання пішла за ним у пільму. Допоможи їй воскресити його, як вона того хотіла. Допоможи розірвати нитки зла, які прив'язують їх до землі. Дозволь їм із сьогоднішньої ночі почати шлях до світла, який рано чи пізно побачить найнижчий із найнижчих.

Вони підвелися з колін.

— Тепер краще, — зі сльозами на очах промовив священник, б'ючи себе в груди кістлявою рукою, і широко, подоброму усміхнувся. — Яка ніч! Боже, яка ніч!

Розділ IX

В ЯКОМУ МОЖНА ЗНАЙТИ ЦІЛКОМ МАТЕРІАЛЬНІ ФЕНОМЕНИ

Вочевидь, самій долі було завгодно вплутати Мелоуна в родинні справи Ліндена, бо щойно він розлучився з нещасним Томом, то втрапив у набагато неприємнішу історію,

цього разу з його безпутним братиком. Усе почалося рано-вранці — пролунав телефонний дзвінок, і на тому кінці дроту пролунав голос Олджернона Мейлі:

— Маєте час сьогодні вдень?

— Авжеж, я до ваших послуг.

— Послухайте, Мелоуне, ви міцний чолові'яга. Ви ж грали в регбі за Ірландію, чи не так? Вас не шокує, якщо доведеться вплутатися в бійку?

Мелоун широко всміхнувся:

— Можете на мене розраховувати.

— Невідомо, як обернуться події. Можливо, нам доведеться мати справу з боксером-професіоналом.

— Отакої! — бадьоро вигукнув Мелоун.

— І нам потрібен іще хтось. Може, знаєте когось, хто погодився б скласти вам компанію просто з любові до пригoд? Ще краще, коли людина ця буде тямити щось у спіритизмі.

На мить Мелоун задумався, але одразу ж знову поживився.

— Рокстон, — сказав він. — Він, звісно, не молодий, але вже точно не підведе. Гадаю, що зможу його переконати: після дорсетширських подій спіритуалісти його зацікавили всерйоз.

— Чудово! Спробуйте домовитися з ним! Якщо ж він не зможе, доведеться обійтися своїми силами. Тепер слухайте адресу: Белшоу-Гарденс, 41. Це недалеко від Ерлс-Корт-стейшн. Рівно о третій. До зустрічі.

Мелоун тут же зателефонував лорду Рокстону, і незабаром у слухавці пролунав знайомий голос:

— Що трапилося, мій юний друже? Бійка, кажете? Тоді згоден. Що? Та я хотів сказати, що у мене партія в гольф

у Річмондському оленячому парку, але ваша пропозиція набагато привабливіша. Що? Чудово! Там і зустрінемося.

Ось так і вийшло, що рівно о третій Мейлі, лорд Рокстон і Мелоун сиділи біля каміна в затишній кімнаті адвоката. Його мила симпатична жіночка, помічниця та колега не лише в духовних, а й у світських справах, також спустилася вниз привітатися з гостями.

— Люба, тобі не варто тут залишатися, — сказав Мейлі. — Посидь наразі у флігелі, це буде з твого боку дуже слухняно. І не хвилюйся, якщо раптом почуєш шелест.

— Але я так переймаюся, любий! Тебе ж можуть поранити!

Мейлі засміявся:

— Боюся, швидше постраждають наші меблі, а більше немає про що турбуватися. Це робиться в ім'я великої мети, яка для нас понад усе, — пояснив він присутнім, коли його дружина неохоче покинула вітальню. — Впевнений, що заради цього пані Мейлі готова страждати. Її чуйне жіноче серце, сповнене любові, відчуває, як важливо донести до мешканців нашої сирої землі знання про те, що за порогом смерті їх чекає велика радість. Бог свідок, вона мій справжній дороговказ. Однак, — зауважив він зі сміхом, — я, мабуть, зайве заглибився в це питання. У нас є справи важливіші, причому настільки ж неприємні, наскільки чарівна та ніжна моя кохана дружина. Йдеться про брата Тома Ліндена.

— Я чув, — озвався Мелоун. — І сам колись захоплювався боксом, та й досі перебуваю в Національному спортивному клубі. В ті часи Сайлас Лінден мало не став чемпіоном у другій напівсередній вазі.

— Атож, усе правильно. Зараз він залишився без роботи і вирішив випробувати себе в ролі медіума. Певна річ, я й

інші члени нашого гуртка поставилися до цього серйозно та визнали його домагання цілком законними, оскільки всі ми любимо його брата, а здатності такого штибу — явище суто сімейне. Але все ж вартувало спершу його випробувати, і вчора відбувся пробний сеанс.

— Ну, і як він?

— Я став підозрювати його з першої ж хвилини: ви не знаєте, як важко одурити досвідченого спіритуаліста. Обвести навколо пальця можна хіба новачка. Так от, я одразу ж сів ближче до кабінки і став уважно спостерігати. Нарешті з'явилася якась постать, уся в білому. Коли вона проходила повз, я зумів торкнутися «примари». Про всяк випадок мав при собі ножиці й у цю мить відтяв шматочок матерії.

З цими словами Мейлі витягнув із кишені трикутний клаптик полотна.

— Ось погляньте: цілком звичайна матерія. Гадаю, він просто одягнув свою нічну сорочку.

— Чому ж ви одразу його не викрили? — вигукнув лорд Рокстон.

— Розумієте, на сеансі були присутні леді. Я був, мабуть, єдиним чоловіком, який міг би йому протистояти.

— Що ж ви маєте намір робити тепер?

— Я запросив його прийти сюди о пів на четверту, він ось-ось має бути. Гадаю, він навряд чи здогадується про причини цього запрошення, коли тільки не помітив, що від його шатів відрізали шматок.

— І як поводитиметесь?

— Все буде залежати від нього. Маємо будь-що-будь його зупинити: через таких, як він, нашу справу гноблять. Шарлатани, які нічого не тямлять у спіритизмі, компроме-

тують чесних медіумів — адже публіка не бачить різниці між тими й тими. Мені хотілося побалакати з ним у вашій присутності, сам я не зміг би спілкуватися з ним на рівних. А ось і він!

За дверима почулися важкі кроки, і до кімнати ввійшов Сайлас Лінден, тепер фальшивий медіум, а в минулому — професійний боксер. Його маленькі поросячі очі з підозрою оглянули присутніх. Потім він вичавив із себе посмішку і кивнув Мейлі.

— Доброго дня, пане Мейлі. Непогано вчора вечір згаляли, га?

— Сідайте, Ліндене, — Мейлі вказав на крісло. — Якраз про вчорашній вечір я й хотів із вами побесідувати. Ви нас обдурили.

Злісне обличчя Сайласа Ліндена почервоніло від люті.

— Що ви хочете цим сказати?! — роздратовано вигукнув він.

— Тільки те, що сказав. Вбралися в біле, бажаючи постати примарою і ввести всіх в оману.

— Це брехня, дідько забирай! — гаркнув Лінден. — Та як ви смієте!

Мейлі сягнув до кишені та розклав на коліні припасений клапоть.

— А що ви на це скажете?

— А що я маю сказати?

— Я відрізав це від хламиди, що була на вас учора, в ту мить, коли ви проходили повз мене. Огляньте його й одразу ж знайдете це місце. Відпиратися немає сенсу, Ліндене, гру ви програли і не можете цього заперечувати.

На якусь мить Лінден втратив дар мови, а потім вибухнув потоком брудної лайки.

— Куди ви хилите? — люто озираючись навколо, кричав він. — І за кого мене маєте? Гадаєте, можна як завгодно мною вертіти? Що це за виставу ви влаштували? Не на того напали!

— Не варто так хвилюватися, Ліндене, — спробував заспокоїти гостя Мейлі. — Я завтра ж можу передати вас у руки правосуддя, і вас судитимуть. Але заради вашого брата я волів би уникнути публічного розголосу, проте вам не вийти звідси доти, поки не підпишете папір, що лежить у мене на столі.

— Та що ви кажете? І хто ж мені зможе перешкодити?

— Ми.

З цими словами троє чоловіків перегородили бешкетнику шлях.

— Ви?! Що ж, спробуйте! — Сайлас рушив на них, люто блискаючи очима та стискаючи п'ястуки. — Чи не могли б ви відійти?

Замість відповіді трійця видала войовничий клич, мабуть, перший звук, освоєний давньою людиною. Наступної миті Лінден кинувся на них і взявся з неймовірною силою гамселити п'ястуками направо й наліво. Мейлі, який займався замолоду боксом, вдалося відбити один удар, але вже наступний збив його з ніг, і бідолаха із гуркотом відлетів до дверей. Лорд Рокстон відлетів в інший бік, і лише Мелоун зі своєю реакцією завзятого футболіста спритно ухилився і схопив чемпіона за коліна. Якщо вам важко здолати противника, коли той стоїть на ногах, треба звалили його на спину, і тоді він навряд чи чинитиме серйозний опір. Лінден полетів шкереберть, встигнувши при падінні зачепити крісло, яке тут же розсипалося на друзки. Похитуючись, він підвівся на одне коліно і спробував завдати Мелоуну удару

в щелепу, але той знову його звалив, а жилава рука Рокстона стиснула супернику горло. За вдачею Сайлас Лінден був страхопудом, тому тут же здався.

— Відпустіть! — прохрипів він. — Годі!

Він лежав розпростертий на спині, над ним схилилися Мелоун і Рокстон. У цей час очуняв Мейлі, бо від удару знепритомнів.

— Зі мною все добре! — відгукнувся він на жіночий голос, який покликав через двері. — Зачекай, люба, ще зарано заходити, але скоро ми вже все владнаємо... Що стосується вас, Ліндене, то вам немає потреби підійматися, бо шварготи ви можете і так. Але перш ніж піти звідси, ви підпишете папір.

— Який іще папір? — прохрипів Лінден, коли Рокстон послабив тиск.

— Зараз вам прочитаю.

Мейлі узяв із секретера аркуш і зачитав уголос:

— «Я, Сайлас Лінден, особисто підтверджую, що, прикинувшись примарою, вчинив, як шахрай і негідник, і присягаюся, що ніколи більше не посягатиму на роль медіума. Якщо ж порушу цю мою клятву, то теперішнє зобов'язання може бути використане проти мене на суді». Готові підписати цей документ?

— Та ніколи, хай йому грець!

— А що, коли його іще трохи притиснути? — перепитав лорд Рокстон. — Може, тоді у нього в голові проясниться?

— Не варто, — відповів Мейлі. — Гадаю, що ця справа гарно звучатиме в суді, оскільки покаже всім, що ми твердо маємо намір боротися за чистоту наших рядів. Даю вам, Ліндене, хвилину на роздуми, а потім телефоную в поліцію.

Але наш самозванець прийняв рішення швидше.

— Гаразд, — із похмурим виглядом пробурчав він. — Я підпишу.

Ошуканцю дозволили піднятися, але попередили: якщо спробує їх одурити, то йому не вдасться так легко звільнитися вдруге. У Ліндена вже не було сил чинити опір, і він без жодного слова, широко та кострубато надряпав униз: Сайлас Лінден. Троє чоловіків підписалися як свідки.

— А тепер забирайтеся геть! — різко сказав Мейлі. — Раджу вам надалі заробляти на життя чесною працею і не намагатися спекулювати на тому, що святе для інших.

— Залиште ваші лицемірні проповіді при собі, — прошипів Лінден і вийшов.

Не встиг він зникнути, як до кімнати увірвалася пані Мейлі, бажаючи на власні очі переконатися, що її дорогоцінний чоловік не постраждав. Заспокоївшись щодо цього, вона стала голосити над зламаним кріслом, оскільки, як і будь-яка хороша господиня, турбувалася про кожну дрібницю у своїй оселі.

— Не переймайся, люба, це не найбільша плата за те, щоб очистити наші ряди від такого негідника, як він. Не йдіть, панове, нам ще є про що побалакати.

— Крім цього, зараз подадуть чай.

— Мабуть, нам краще випити чогось міцнішого, — зауважив Мейлі і, звісно, мав рацію, бо всі троє в результаті жорстокої сутички добряче вибилися з сил.

Рокстон, правда, був у захваті від того, що сталося, та перебував у піднесеному настрої, але Мелоун явно втомився, та й Мейлі ще не зовсім оговтався від отриманого удару.

— Я чув, — почав Мейлі, коли вони знову влаштувалися біля вогню, — що цей мерзотник упродовж багатьох років тягнув гроші з нещасного Тома. Це був справжній шантаж,

оскільки Сайлас будь-якої миті міг заявити на нього. Боже милий! — раптом вигукнув він, вражений думкою, що прийшла йому в голову. — То ось чому поліція вибрала саме його! А я все дивувався: хіба мало в Лондоні інших медіумів? Тепер пригадую, адже Том якось казав мені, що цей індивід хотів навчитися його мистецтва, але він відмовився йому допомагати.

— А як він міг допомогти? Хіба цього можна навчитися? — спитав Мелоун.

Мейлі задумався.

— Мабуть, міг, — сказав він нарешті. — Але все ж у ролі лжемедіума Сайлас Лінден менш небезпечний, ніж у ролі справжнього медіума.

— Я не зовсім сприймаю вашу думку.

— Здібності медіума в людині можна розвинути, — пояснила пані Мейлі. — Можна навіть сказати, що вони заразливі.

— Це схоже на те, що в ранньому християнстві називалося накладанням рук, — додав Мейлі. — Таким чином передавалася чудотворна сила. У наші дні цей спосіб безповоротно втрачений, але якщо хтось із присутніх на спиритичному сеансі пристрасно жадає таку силу набути, вона може зійти на нього, особливо якщо він присутній при роботі справжнього медіума.

— Але що означають ваші слова, ніби такі здібності небезпечніші за шарлатанство?

— Річ у тім, що їми можуть зловживати. Запевняю, Мелоуне, всі ці розмови про чорну магію та злі сили — не порожні слова. Такі речі існують, і їхнє основне джерело — медіуми-лиходії. У спиритизмі можна дістатися до таких ділянок, які змушують згадати про поширені в народі ідеї чаклунства, і було б нерозумно це заперечувати.

— Подібне притягує подібне, — пояснила пані Мейлі, яка тямилася в цих справах не гірше за чоловіка, — і кожен отримує своє. Якщо під час сеансу ви перебуваєте у товаристві лихих людей, то не дивно, якщо викликані вами духи виявляться недобрими.

— То в спиритизмі є й небезпечні сторони?

— Будь-яка справа може обернутися своєю протилежністю, будучи перекрученою та використаною лихими людьми. Звісно, до ортодоксального спиритизму це не має жодного стосунку, але ми повинні усвідомлювати, що така небезпека існує, — інакше не вдасться протистояти їй у всеозброєнні. Я ні крапельки не сумніваюся, що середньовічне чаклунство — це не казки, а цілком реальна річ, і найкращий спосіб захиститися від такого штибу діяльності — розвивати кращі душевні чесноти у людині. А не звертати на це увагу означало б відкрити силам зла шлях у світ.

Але тут найнесподіванишим чином у розмову втрутився лорд Рокстон.

— Ось-ось, торік у Парижі, якраз коли я там був, у всіх на устах було ім'я такого собі Ля-Пе, котрий захоплювався чорною магією і навіть організував кілька гуртків. Хочу сказати, що він не завдавав особливої шкоди, хоча й не думаю, що ви назвали б його діяльність високодуховною.

— Якраз про цей бік проблеми я хотів би детальніше дізнатися, щоб висвітлити все якомога об'єктивніше у своїх статтях, — сказав Мелоун.

— Справедливе бажання, — погодився Мейлі, — і збігається з нашим: ми хочемо, щоб у цій справі не було імлі.

— Ну що ж, молодий чоловіче, якщо у вас знайдеться тиждень часу на поїздку до Парижа, я представлю вас цьому Ля-Пе, — запропонував Рокстон.

— Вражаючий збіг, бо я саме мав намір їхати до Парижа, — докинув Мейлі. — Мій колега, доктор Моп'ю з Інституту метафізики, запросив мене поспостерігати за серією експериментів, які він провадить над медіумом з Галіції. Мене, природно, найбільше цікавить релігійний бік, але ним якраз найчастіше й нехтують ці науковці з континенту. Що ж стосується ретельного та вдумливого дослідження психічних факторів, то в цій царині вони явно попереду, якщо не брати до уваги досліджень бідолахи Кроуфорда з Белфаста, який узагалі стояв у науці осібно. Я пообіцяв Моп'ю зазирнути в його лабораторію, мені здається, він домігся вражаючих, я б навіть сказав, приголомшливих у певному сенсі результатів.

— В якому сенсі приголомшливих?

— Останнім часом духи матеріалізувалися у нього не в людській подобі — це підтверджується світлинами. Більше вам нічого не скажу, коли вже ми разом туди поїдемо, буде краще, якщо ви поставитеся до всього неупереджено.

— Я обов'язково поїду, — відгукнувся Мелоун. — Гадаю, мій шеф не стане заперечувати.

Принесли чай, дуже недоречно обірвавши розмову. Так наші фізичні потреби брутально втручаються в сферу вищих духовних устремлінь. Але Мелоуна не так легко було збити з пантелику.

— Ось ви торочите про злі сили. А чи доводилося вам вступати з ними в контакт?

Мейлі поглянув на дружину й усміхнувся.

— Ми стикаємося з ними постійно, — сказав він. — Це невід'ємна частина нашої діяльності. Можна навіть сказати, що ми приділяємо їм особливу увагу.

— Чи слід розуміти вас у тому сенсі, що ви запобігаєте під час сеансів появі таких сил?

— Не обов'язково. Якщо є надія хоч чимось допомогти заблудлій душі з нижчих сфер, ми намагаємося зробити це. Необхідно викликати її на відвертість, змусити розповісти нам про свій смуток і печалі. У більшості з них немає злих намірів. Це просто нещасні, неосвічені та хирляві істоти, які страждають через ті примітивні або помилкові уявлення, що склалися у них на землі. Ми намагаємося їм допомогти, і часом це нам вдається.

— А як ви про це дізнаєтеся?

— Потім вони приходять до нас і розповідають, чого їм вдалося досягти. Це досить поширена практика, яка отримала у нас назву гуртків порятунку.

— Я чув про них. Хотілося б відвідати збори одного з таких гуртків: ваші слова мене добряче зацікавили. Спіритизм такий багатогранний, і я був би дуже вдячний, якби ви допомогли мені відкрити для себе і цей його бік.

Мейлі глибоко замислився.

Розділ X

DE PROFUNDIS

Наші герої ще не закінчили чаювання, коли доповіли, що прибув преподобний Чарльз Мейсон. Ніщо так не зближує людей, як духовні пошуки, тож не дивно, що Рокстон і Мелоун, що лише одного разу бачили цього чоловіка, миттєво відчули до нього симпатію, яку не відчували до людей, котрих знали упродовж багатьох років. Подібна

спорідненість душ — невід’ємна частина таких спільнот. Коли у дверях з’явилася довготелеса й незграбна постать священика — обличчя осяяне доброю посмішкою, ясным світлом променіють очі, — присутнім здалося, що увійшов близький приятель. Мейсон сердечно привітав присутніх.

— Усі в праці та турботі! — вигукнув він, тиснучи руку кожному. — Сподіваюся, нові враження не будуть такими жахливими, як ті, що нам довелося пережити минулого разу.

— Бог свідок, отче, — відповів Рокстон, — з того часу я не втомлююся захоплюватися вами!

— То що ж він такого наробив? — поцікавилася пані Мейлі.

— Що ви, що ви! — вигукнув Мейсон. — Просто я в міру своїх скромних сил спробував спрямувати на шлях істини заблудлу душу. І годі про це! Хоча саме заради таких справ ми щотижня й збираємося в будинку наших милих господарів. Адже сам пан Мейлі навчив мене цієї майстерності.

— Що ж, у нас великий досвід у цьому, — відгукнувся Мейлі. — І ви, Мейсоне, відіграєте тут не останню роль.

— Але ніяк не збагну головного! — втрутився Мелоун. — Прошу вас, витлумачте це мені! Припустімо, я погоджуся з вашою гіпотезою про те, що ми оточені цілком матеріальними духами, прив’язаними до землі, які не можуть второпати, куди вони потрапили і що з ними відбувається. Я правильно розумію вашу теорію?

Подружжя Мейлі кивнуло на знак згоди.

— Але у них є померлі родичі або друзі, які, можливо, інакше почуваяться на тому світі й обізнані із сумною долею своїх побратимів. Їм відкрилася істина. Чи не здається

вам, що вони можуть допомогти цим нещасним набагато краще за нас?

— Цілком слушне запитання, — визнав Мейлі. — Певна річ, ми ставили його духам і тепер знаємо відповідь. Справа в тому, що вони буквально прив'язані до землі, бо занадто щільні та важкі для того, щоб піднятися вгору. Решта ж, найімовірніше, перебуває у духовній сфері, дуже далеко від них. Наші підопічні пояснюють, що вони набагато ближчі до нас. До того ж нас вони добре знають, а тих, що нагорі, ні. Тому саме нам зручніше встановити з ними контакт.

— Яюсь нам явилася така мила й нещасна темна душа...

— Моя дружина любить всіх і все, — пояснив Мейлі. — Вона готова балакати навіть із нещасним чортякою, що заблукав.

— Звісно, вони заслуговують на жаль та любов! — вигукнула чарівна леді. — Тиждень за тижнем ми турбувалися про бідолаху (а його справді викликали з найглухішого куточка), й одного разу він у захваті вигукнув: «Матуся з'явилася! Моя матінка тут!» Ми, природно, спитали його, чому вона не приходила раніше. «Як же вона могла прийти, — відказав він, — якщо я перебував у такій темряві, що вона не в змозі була мене розгледіти!»

— Усе це добре, — сказав Мелоун, — але, наскільки я розумію вашу ідею, за всім стежить якийсь вищий дух, наставник або наглядач, який і приводить страждальця до вас. Якщо він обізнаний про його існування, то є всі підстави вважати, що й у вищих духовних сферах можуть знати про нього.

— Ні, — відповів Мейлі, — це місія, виконання якої доручено лише йому. Подам приклад, який ілюструє, наскільки одна сфера відокремлена від іншої. Яюсь нас від-

відала одна заблудла душа. Наші звичні відвідувачі навіть не підозрювали, що вона перебуває серед них, поки ми не привернули їхню увагу до неї. А коли ми спитали у заблудлої душі, чи не бачить, що оточена такими ж, як вона, то почули у відповідь: «Я бачу світло й більше нічого».

Розмові завадило вторгнення пана Джона Тербейна, носія з вокзалу Вікторія, гладкого чоловіка з блідим сумним обличчям. Він був гладко поголений і одягнений у цивільне, тому, крім замріяних і замислених очей, ніщо не видавало в ньому його фаху.

— Ну що, готовий запис? — насамперед поцікавився прибулець.

Пані Мейлі з посмішкою простягла йому конверта.

— Ми давно його підготували, можете на дозвіллі почитати. Річ у тім, — пояснила вона, — що бідний пан Тербейн впадає в транс і тому не має ні найменшого уявлення про те, які з його допомогою діються справи, тому після кожного сеансу ми з чоловіком складаємо звіт — спеціально для нього.

— І щоразу я не втомлююся дивуватися, — додав Тербейн.

— Вважаю, що й пишатися, — докинув Мейсон.

— Ну, щодо цього нічого не можу сказати, — сором'язливо промовив Тербейн. — Не думаю, що інструменту слід пишатися тим, що він потрапив до рук досвідченого майстра. Це скоріше велика честь для мене.

— Милій, добрий Тербейне, — сказав Мейлі, з ніжністю кладучи йому руку на плече. — Що кращий медіум, то щедріший він душею, — висную це з досвіду спілкування з людьми. Головне в медіумі — віддаватися без стриму іншим, а це не сумісне з егоїзмом. Але давайте розпочинати, інакше пан Чанґ на нас розсердиться.

— А хто це? — запитав Мелоун.

— О, ви скоро з ним познайомитесь. Нам не обов'язково залишатися за столом, цілком можна розсістися біля каміна. Краще приглушити світло, ось так. Влаштоуйтеся зручніше. Тербейне, ви можете відкинутися на подушки.

Медіум, який сидів у кутку канапи, тут же впав у дрімоту. Мейлі та Мелоун тримали напоготові ручку та нотатник, чекаючи подальших подій. І вони не забарилися. Раптом Тербейн сів, але це був уже не той Тербейн, а нова, владна особистість, що має живий розум. Його обличчя також змінилося: на губах заграла загадкова посмішка, очі стали розкосими та подовженими, а риси — виразнішими. Руки він втягнув у рукави своєї синьої маринарки.

— Доброго вечора, — тепер він промовляв рішучо, короткими уривчастими фразами. — Нові обличчя! Хто ж вони?

— Доброго вечора, Чангу, — відповів господар будинку. — З паном Мейсоном ви вже знайомі, це — пан Мелоун, він вивчає спиритизм. А це — лорд Рокстон, який надав мені сьогодні неоціненну послугу.

Кожне нове ім'я Тербейн вітав плавним жестом, як це прийнято на Сході, прикладаючи руку до чола, а потім із поклоном опускаючи її вниз. Його манера триматися була сповнена гідності й різко відрізнялася від поведінки непомітного маленького чоловічка, який сидів у кімнаті хвилину тому.

— Лорд Рокстон, — повторив він. — Англійський аристократ! Я знати одного лорда... Лорда Макарт... Ні, не можу вимовити... На жаль! Тоді я називати його заморським дияволом... Чанг багато бачити на своєму віку.

— Він має на увазі лорда Макартні. Усе, про що він розповідає, відбувалося сто років тому. Чанг жив саме у ті часи, тоді він був великим філософом, — пояснив Мейлі.

— Не гайте часу! — вигукнув дух-поводир. — Сьогодні дуже багато справ! Юрба чекає. Хтось новий, хтось старий. Дивний народ потрапляє в мої тенета. А тепер я йду, — і медіум знову відкинувся на подушки.

Не минуло й хвилини, як він знову скочив.

— Хочу подякувати вам, — сказав він бездоганною англійською. — Я вже був тут два тижні тому. Тепер обміркував ваші слова, і шлях мій став яснішим.

— То ви той дух, який не вірив у Бога!

— Так-так! Але я казав це в запалі. Адже був тоді такий нещасний, такий нещасний! О час, нескінченний час, сірий туман, важкий тягар каяття! Безнадія! Безнадія! А ви мені повернули спокій — ви і цей дух великого китайця. Від вас я почув перші після смерті слова розради.

— Коли ж ви померли?

— О! Здається, що з того часу минула вічність: у нас час змінюється не так, як у світі живих. Це довгий і страшний сон, без перерв і змін.

— А хто був тоді на троні в Англії?

— Королева Вікторія. Я налаштував свій дух на матеріалізм, ось він і приріс до матерії. Я не вірив у загробне життя. Тепер же я знаю, як глибоко помилявся щодо цього, але спочатку моєму духу було важко пристосуватися до нових умов.

— Вам кепсько там, де зараз перебуваєте?

— Там усе таке... таке одноманітне, і це найважче. Усе, що мене оточує, реально жакливе.

— Але там багато душ, ви ж там не сам.

— Це так, але інші знають не більше за мене. Вони так само зляться і сумніваються, й почуваються при цьому глибоко нещасними.

— Ви невдовзі покинете це місце.

— Заради Бога, допоможіть мені якнайшвидше!

— Нещасна душа, — промовила пані Мейлі своїм ніжним, ласкавим голосом, здатним кого завгодно до неї прихилити. — Ви так страждали. Але намагайтеся не думати про себе, думайте про інших. Допоможіть комусь із них піднятися і тим самим допоможете собі.

— Дякую вам, мила леді, так і зроблю. До речі, я привів із собою одного з них. Він чув ваші слова. Тепер ми разом, і, можливо, колись нам відкриється світло.

— Чи хотіли б ви, щоб ми молилися за вас?

— О, так, звісно!

— Я помолюся за вас, — сказав Мейсон. — Ви «Отче наш» пам'ятаєте?

Мейсон почав промовляти слова старовинної універсальної молитви, але не встиг скінчити, як Тербейн знову звалився на подушки. Підвівся вже Чангом.

— З ним усе гаразд, — повідомив китаець. — Він поступається місцем іншим стражденним. Це добре. Зараз — складний випадок! О! — він кумедно зойкнув на знак засудження та звалився на канапу.

Наступної миті піднявся з урочистим виразом обличчя, склавши руки, немов для молитви.

— Що відбувається? — гордовито промовив він. — Хочу знати, за яким правом цей китаець викликав мене сюди. Можливо, вам не буде важко просвітити мене з цього приводу.

— Авжеж, ймовірно, ми зможемо вам допомогти.

— Коли мені потрібна допомога, сер, то маю звичку просити про це сам. Зараз я в ній потреби не маю. Уся ваша поведінка вказує на те, що ви занадто багато собі дозволяєте. Наскільки я втямив зі слів китайця, я став мимовільним свідком якогось релігійного ритуалу.

— Ми представляємо спіритуалістичний гурток.

— Дуже шкідлива секта. Вкрай ганебна практика. Як скромний парафіяльний священник я протестую проти такого блюзнірства!

— Ваші вузьколюбі погляди в'яжуть вас по руках і ногах, і від цього страждаєте лише ви самі. Ми хочемо вас звільнити.

— Я страждаю? Що ви маєте на увазі, сер?

— Чи усвідомлюєте ви, що вирушили на той світ?

— Що за нісенітниця!

— Хіба ви не знаєте, що померли?!

— Якби я був мертвий, то як би я зміг із вами балакати?

— Ваш дух використовує тіло цього пана.

— Ну, звісно, тепер усе ясно — я потрапив до божевільні.

— Так, це справді божевільня — для таких випадків, як ваш. Ви там щасливі?

— Щасливий? Та ні. Я навіть не второпаю, де опинився.

— А ви пам'ятаєте, що були хворі?

— Атож, я був серйозно хворий.

— Настільки серйозно, що врешті-решт померли.

— Безумовно, ви схибнулися!

— Чому ж ви такі впевнені, що живі?

— Пане професоре, маю дати вам кілька релігійних настанов. Якщо помирає людина, яка прожила праведне життя, то її душа знаходить гідну оболонку й єднається з янго-

лами. Я ж наразі перебуваю у своїй земній оболонці, в місці, вкрай одноманітному та нудному. Хоча істоти, в компанію яких я потрапив, не мають нічого спільного з тими людьми, з якими я звик мати справу в своєму житті, але й янголами їх також не назвеш. Тому ваше абсурдне припущення не має під собою жодних підстав.

— Перестаньте себе дурити. Ми хочемо вам допомогти, але вам доведеться кидатися в тому світі доти, поки не усвідомите свого становища.

— Ви випробовуєте моє терпіння. Хіба я не сказав вам, що...

Із цими словами медіум звалився на канапу, а за кілька секунд виник в образі китаЙця-поводиря — із загадковою посмішкою на вустах і втягнутими в рукави руками.

— Хороший людина... Нерозумний людина... Скоро все зрозуміти. Викликати його ще раз. А зараз — не втрачати час. О Боже мій! Допоможіть! На допомогу! Рятуйте!

Він звалився навзнік на канапу, тіло витягнулося, а зойки були такі жахливі, що всі присутні посхоплювалися зі своїх місць.

— Пилку! Хутко несіть пилку! — волав медіум, але його лемент перейшов у стогін.

Навіть Мейлі був схвильований; інші ж стояли, охоплені жахом.

— У нього хтось вселився, але я не можу збагнути, хто. Мабуть, якийсь дух, що несе потужний заряд зла.

— Може, мені з ним побалакати? — спитав Мейсон. — Нумо трохи зачекаємо та поглянемо, що буде далі. Невдовзі все проясниться.

Медіум корчився в муках.

— Господи! Чому ви не несете пилку?! — верещав він. — Мене причавило! Чуєте, як хруснула кістка? Гокіне! Гокіне! Витягніть мене! Приберіть колоду! Ні, так іще гірше! У мені все немов палає! О, горе, горе мені!

Від його лементу кров стигла в жилах. Усі аж заніміли від жаху. А за мить на них уже дивилися розкочі очі Чанґа.

— Що ви про це думаєте, пане Мейлі?

— Жахливе видовище, Чанґу. Що це було?

— Це для нього, — Чанґ кивнув у бік Мелоуна. — Він хотіти історію для газети. Він зрозуміти. Часу немає пояснювати. Занадто багато чекають. Наступний моряк. Ось він!

Китаець зник, а обличчям медіума ковзнула жвава, спантеличена посмішка. Він почухав голову.

— Ну, й справи, щоб мені здохнути, — сказав прибулець. — Ніколи не думав, що мною буде командувати якийсь жовтопикий, але він мене закликав, ось і доводиться, щоб йому луснути, йти без розмов. Тепер ось він я. Чого треба?

— Та, власне, нічого.

— Дивно. А косоокий, мабуть, подумав, що вам чогось від мене треба, ось і виштовхав мене сюди.

— Скоріше ми потрібні вам, аби передати знання.

— Це правда, я й справді трохи збився з курсу. Знаю, що мрець, бо нашого артилериста розірвало на шмаття просто у мене на очах. А якщо він мертвий, то і я також, бо ми всі, як один, до останньої людини. Усі разом сміємося над нашим священиком, бо він, як і всі ми, не може нічого второпати. Бідолаха, щоб його заціпило, — я так думаю про нього подумки. Й ось ми всі тепер борознимо дно.

— А як називався ваш корабель?

— «Монмут».

— Це той, що затонув, коли бився із німецьким кораблем?

— Саме так. У Південній Америці. Це було справжнє пекло. Аякже, справжнісіньке пекло, — почуття переповнювали його. — Але, — вже бадьорим тоном додав моряк, — я чув, вони також полягли. Це правда, сер?

— Атож, вони всі пішли на дно.

— Ми не зустрічали їх тут. Може, так воно й на краще. А то ж ми зла не забуваємо.

— І даремно, — сказав Мейлі. — У цьому й ваша біда. Саме тому наш китаєць-поводир вас сюди і привів. Ми маємо вас наставити на шлях істини. І передайте наші слова вашим друзям.

— Благослови вас Господи, сер, усі вони тут, у мене за спиною.

— Ну, тоді слухайте та зятяте: минув час думок про помсту і земні пристрасті. Ваші думки мають бути спрямовані вперед. Залиште землю, до якої вас усе ще притягують спогади, й думайте лише про те, як би зробити свої прагнення безкорисливими і гідними більш піднесеного, спокійного та прекрасного життя. Ви у змозі це збагнути?

— Буду намагатися, сер. І вони також. Ми потребуємо капітана, сер, бо не знаємо, як поводитись, і ми ніяк не очікували, що потрапимо в таку халепу. Ми чули, що є рай і пекло, але місце, де опинилися, не схоже ні на те, ні на те. А цей китайський джентльмен каже, що наш час минув, але ми зможемо з вами побачитися наступного тижня. Дякую, сер, від себе особисто і від своїх товаришів. Ми ще прийдемо.

Запанувала тиша.

— Це просто неймовірно, — задихаючись, промовив Мелоун. — Цікаво, що б сказали читачі, якби я описав цей

моряцький жаргон і його манеру спілкуватися й у кінці по-відомив, що він явився нам зі світу духів?!

Мейлі стенив плечима:

— Яка різниця, що скажуть читачі? Коли я тільки-но починав займатися спіритизмом, то був украй вразливий і чутливий до всього, але зараз нападки газетярів турбують мене менше, ніж постріл із гвинтівки по танковій броні. Чесно кажучи, вони мені глибоко байдужі. Наше завдання — якомога ближче підійти до істини, а все інше надамо іншим.

— Зізнаюся, що я не дуже тямлю в цих справах, — зауважив Рокстон, — але найбільше мене вражає, що, виявляється, всі вони — прості скромні люди. То чому ж змушені блукати у пітьмі та приходити сюди за бажанням цього китаїця, якщо при житті не заподіяли нікому шкоди?

— Причина у потужних кайданах, що пов'язують їх з землею, і відсутності будь-яких духовних зв'язків у кожного з них, — пояснив Мейлі. — Наприклад, священик, — він зашорений догмами та канонами. Або матеріаліст: він усе життя вірив виключно у торжество матерії. Моряк виношує плани помсти. Таких тут міради.

— Де це тут? — не зрозумів Мелоун.

— Тут, — повторив Мейлі, — на поверхні землі. Ви й самі могли в цьому переконатися, коли їздили до Дорсетшира. Усе, що відбувалося там, відбувалося на землі. Це був кричущий випадок, що зробило його іще більш наочним та очевидним, але загалом він не є винятком з загального правила. Мені здається, що земля буквально кишить прив'язаними до неї душами й що, коли почнеться, як то кажуть у пророцтвах, велике очищення, це буде не лише на благо їм, а й на благо тим, хто живе на землі.

Мелоун згадав дивного провидця Міромара та його промову на зборах членів спіритуалістичної церкви того вечора, коли вони з Енід уперше відвідали її.

— Ви, що ж, гадаєте, що насувається якимось лихом?

Мейлі всміхнувся.

— Це занадто довга розмова, зараз не до неї, — сказав він. — Я вважаю...

Але знову з'явився Чанг! Дух-провідник вступив у диспут.

— Я вас чув. Сиджу і слухаю вас, — поінформував він. — Ви кажете про те, що станеться. Нехай призначене здійсниться! Час ще не настав. Коли ж виникне потреба дізнатися правду, вам повідомлять. Запам'ятайте це. Усе на краще. Усе, що відбувається, на краще. Бог не помиляється. Навколо мене ті, хто потребує вас, то я йду.

Хутко змінюючи один одного, перед присутніми пройшли кілька духів. Один із них виявився архітектором, який повідомив, що жив у Брістолі. Він не чинив зла, просто відкидав від себе будь-які думки про майбутнє, й ось тепер блукає в пітьмі, і йому потрібно вказати шлях. Інший дух жив у Бірмінгемі. Це був освічений чоловік, але матеріаліст. Мейлі ніяк не вдавалося переконати його в тому, що той справді помер. Потім з'явився дуже галасливий і завзятий жевжик, який вирізнявся вкрай примітивними релігійними поглядами, обмежений і нетерпимий. Він постійно повторював слово «кров».

— Що це за непристойний балаган? — кілька разів спитав він.

— Це не балаган. Ми тут для того, щоб вам допомогти, — відповів Мейлі.

— Мені не потрібна допомога диявола!

— Невже ви вважаєте, що він буде займатися тим, аби рятувати заблудлі душі?

— Це такі його хитрощі! Кажу вам: це від лукавого! Майте на увазі, що я не бажаю брати в цьому участь!

Тут же негайно виник спокійний загадковий китаець.

— Хороший людина. Дурний людина, — ще раз повторив він. — Багато часу. Зрозуміє краще коли-небудь. Тепер — важкий випадок... Дуже поганий випадок. Ох!

Він відкинувся на подушки і не підвівся навіть тоді, коли жіночий голос покликав:

— Джанет! Джанет!

Після певної паузи голос пролунав знову:

— Джанет, ти чуєш?! Де ранковий чай? Джанет! Ні, це нестерпно! Скільки можна тебе кликати! Джанет!

Постать на дивані підвелася, моргаючи та потираючи очі.

— Що відбувається? Хто ви? І з якого це дива сидите тут? Чи ви знаєте, що це мій будинок?!

— Даруйте, але це мій будинок.

— Ваш?! Так як це може бути, якщо я перебуваю у своїй спальні? Зараз же забирайтеся звідси геть!

— Шкодную, але ви не тямите, де ви.

— Я негайно накажу, щоб вам дали копняка! Яке нахабство! Джанет! Джанет! Схоже, сьогодні вранці ніхто не хоче подбати про мене.

— Озирніться навколо, мадам! Хіба це ваша спальня?

Тербейн очманіло подивився навколо:

— Та я в житті не бачила цієї кімнати! Де я? Що ж усе це означає?

— Ви справляєте враження приємної леді.

— Заради Бога, поясніть мені, що відбувається! Мені так страшно, так страшно! Де ж Джон і Джанет?

— Ви нічого не пригадуєте?

— Пам'ятаю, що строго відчитала Джанет. Бачте, це моя покоївка, а останнім часом вона стала такою нечупарою. Атож, я сердилася на неї. Так лютувала, що навіть злягла. Лікарі рекомендували мені не хвилюватися, але як можна змусити себе не хвилюватися? Іще пригадую, що почала задихатися і тоді спробувала покликати Джанет... Але чому я опинилася в іншій кімнаті?

— Вночі ви переселилися в інший світ.

— В інший світ? Хочете сказати, що я врізала дуба?!

— Авжеж, пані, саме так.

Якийсь час тривала мовчанка, а потім пролунав несамопитий лемент:

— Ні, цього не може бути! Це сон! Нічний жах! Розбудіть мене! Чуєте, розбудіть! Я не могла померти! Я ще не готова померти! Мені таке й на гадку не могло спасти! Але якщо я померла, то чому не в пеклі або на небі? Що це за кімната? Це ж звичайна кімната.

— Ще б пак, мадам, вас привели сюди і дозволили скористатися тілом цього пана.

— Пана?! — вона судомно обмацала маринарку та пошургала рукою по обличчю.

— Атож, це чоловік...

— Отже, я мертва! Я померла! Що ж мені тепер робити?

— Ви тут для того й опинилися, щоб ми могли вам усе пояснити. Ви, наскільки я збагнув, були світською левицею, яка обома ногами стоїть на землі. І вас у цьому житті цікавив лише матеріальний добробут.

— Я ходила до церкви. Щонеділі, до церкви Спасителя.

— Це іще нічого не означає. У розрахунок береться лише щоденне духовне життя, а ви жили лише матеріальним. Тому ви і прив'язані зараз до землі. Коли покинете тіло цього пана, то знову опинитесь у своєму тілі, у знайомому інтер'єрі, але вас ніхто не побачить. Ви залишитесь невидимою, як би не намагалися привернути до себе увагу. Вашу тілесну оболонку поховують, але ви, як і раніше, будете існувати, така ж, як завжди.

— Але що ж мені робити? Що я можу вдіяти, га?

— Вам варто прийняти все, що відбувається, з легким серцем, усвідомлюючи, що це необхідно для вашого очищення. Ми можемо звільнитися від матеріальної оболонки, лише пройшовши крізь страждання. Все буде добре. Ми будемо молитися за вас.

— О, будь ласка! Мені зараз це так необхідно! О Господи!.. — голос затих удалині.

— Важкий випадок, — сказав китаєць, підводячись із подушок. — Егоїстична жінка, лиха жінка. Живе заради задоволення. Погано поводитьсь з оточуючими. Їй доведеться багато страждати. Але ви відправити її на правильний шлях. Мій медіум втомився. Багато хто чекає, але сьогодні ми більше не приймати нікого.

— Добру справу ми робимо, Чангу?

— Багато добра, багато добра.

— А де всі ці люди, Чангу?

— Я вже вам казав.

— Це так, але хочу, щоб вашу розповідь почули й ці джентльмени.

— Сім сфер оточують землю, найважчі внизу, найлегші — нагорі. Перша сфера — на землі. Ці люди перебувають у ній. Кожна сфера відокремлена від іншої, тому вам легше

спілкуватися з цими людьми, ніж із тими, хто опинився в інших сферах.

— А їм, відповідно, легше спілкуватися з нами?

— Так. Але треба бути обережним, коли не знаєш, із ким розмовляти. Треба спершу розпитати дух.

— А до якої сфери належите ви, Чангу?

— Я з четвертої сфери.

— А в якій за рахунком сфері духи починають почуватися справді щасливими?

— У третій. Країна вічного літа. У Біблії вона названа третім небом. Багато мудрості в Біблії, тільки людям не дано її осягнути.

— А сьоме небо?

— О! Там перебуває місяць. Зрештою, всі потраплять туди — ви, я, всі.

— А що за ним?

— Занадто багато запитань, пане Мейлі. Бідний старий Чанг не знати так багато. А тепер прощайте! Нехай благословить вас Господь! Я йду.

Сеанс закінчився, а за кілька секунд Тербейн, бадьорий і усміхнений, вже сидів на канапі, явно не пам'ятаючи нічого про те, що сталося. Він не мав зайвого часу, до того ж жив досить далеко, тому одразу ж зібрався йти, несучи з собою єдину нагороду за працю — благословення тих, кому допоміг. Маленький скромний безкорисливий чоловічок, де опиниться він, коли ми всі займемо свої справжні місця, призначені для нас Творцем по той бік добра і зла?

Але на цьому зборі не скінчилися: гостям захотілося побесідувати, а подружжю Мейлі — послухати.

— Хочу сказати, — почав Рокстон, — що тут, звісно, вкрай цікаво, але водночас маємо елемент вар'єте, вам так

не здається? Важко повірити, що все відбувається насправді. Сподіваюся, ви розумієте, що я хочу сказати.

— Мені також так здалося, — відгукнувся Мелоун. — Певна річ, на перший погляд — це просто неймовірно. Настільки незвично, що на такому тлі усі події реального життя, безперечно, відходять на другий план. Але людський розум сповнений загадок. Я читав про експерименти Мортонна Прінса, панни Бошам та інших, а також про результати дослідів Шарко і про школу гіпнозу Великої Ненсі. Так от, вони за допомогою гіпнозу можуть створити з людини абсолютно нову особистість. Річ у тім, що наш мозок нагадує мотузку, яку можна розщепити на безліч ниток, і кожна нитка — ніби окрема людина, особливо той бік особистості, який, будучи відокремлений під час гіпнотичного сеансу, може діяти та промовляти від свого імені. Звісно, пан Тербейн справляє враження чесної людини, котра навряд чи стане займатися містифікацією, але чи можемо ми бути впевнені в тому, що він не перебуває під впливом самогіпнозу, в результаті чого один бік його свідомості набуває рис пана Чанга, другий перетворюється на моряка, а третій — на світську левицю і так далі?

Мейлі засміявся.

— У кожній людині живе свій пан Гайд, — сказав він, — але це справедливе заперечення, тому його слід розглянути.

— Ми ретельно досліджували кілька випадків, — утрутилася в розмову пані Мейлі, — все збігається — імена, адреси, одне слово, усе.

— А може, пан Тербейн просто застосовує на практиці свої знання. Може, він заздалегідь усе дізнався. Як носій, який працює на вокзалі, він має доступ до найрозмаїтішої інформації.

— Ви були присутні лише на одному сеансі, — зауважив Мейлі. — Але якби побачили стільки ж, скільки ми, то змогли б оцінити сукупне значення цих свідчень, що значно зменшило б ваш скепсис.

— Цілком можливо, — погодився Мелоун. — Розумію, що мої сумніви вам украй неприємні, але беруся стверджувати, що у таких справах необхідна кришталева чесність. Як би там не було, мені рідко доводилося переживати щось подібне. Боже милий! Якщо те, що я бачив, правда і якби у вас були тисячі таких гуртків, то яке відродження духу могло б нас очікувати!

— Такий час обов'язково настане, — відповів Мейлі своїм спокійним рішучим голосом. — Сподіваюся, що ми до нього доживемо. Шкода, що наш сеанс не переконав вас остаточно, але буду сподіватися: ви ще не раз станете нашим гостем.

Проте сталося так, що подальші дослідження виявилися зайвими: того ж вечора Мелоун отримав надзвичайно переконливі докази, причому найнесподіванішого спрямування. Не встиг він повернутися до редакції і всістися за письмовим столом, аби накидати короткий звіт про побачене, як до кімнати увірвався Мейлі. Його руда борода аж тряслася від збудження. Він розмахував випуском «Івнінг ньюс». Ні слова не кажучи, сів біля Мелоуна, розгорнув газету й узявся читати:

«Випадак у місті

Сьогодні близько п'ятої години вечора несподівано завалився старовинний будинок, який, як вважалося, був побудований ще у XV столітті. Він стояв на перехресті Лессер-Кольман-стрит і Елліот-сквер, поруч із штаб-квартирою Ветеринарного товариства Розбитих сердець. Більшість

мешканців, наляканих гучним тріскотом, встигли вискочити на вулицю, однак трьох людей: Джеймса Білля, Вільяма Мерсона та якусь жінку, ім'я котрої встановити не вдалося, привалила лавина колод і каміння, що завалилася їм на голову. Двоє померли одразу, а третій, Джеймс Біль, опинився під величезною колодою і голосно волав про допомогу. Принесли пилку, й один із мешканців, Семюел Гокін, відважно намагався звільнити нещасного. Поки він пиляв колоду, поруч із ним, серед уламків, почалася пожежа, і, хоча він тримався до останнього та продовжував роботу, поки сам не опинився у вогні, врятувати Білля не вдалося. Той, імовірно, помер від задухи. Гокіна ушпиталили, і зараз його життя нічого не загрожує».

— Отакої! — підсумував Мейлі, складаючи газету. — А тепер, пане Фома невірющий, надаю вам можливість самому робити висновки.

І з цими словами затятий прихильник спіритизму вийшов так само стрімко, як і ввійшов.

Розділ XI

В ЯКОМУ САЙЛАС ЛІНДЕН ОТРИМУЄ ТЕ, ЩО ЙОМУ НАЛЕЖИТЬСЯ

Сайлас Лінден, фальшивий медіум і колишній чемпіон, знав у житті й кращі дні — багаті подіями, до яких би наслідків, поганих чи хороших, вони не призводили. Був момент, коли чоловік поставив сто проти одного на кобилу Розалінду, а потім цілу добу пропивав виграш. Було й таке, що його улюблений правий аперкот надзвичайно точно

й артистично зустрічався з виступаючим підборіддям Булла Ворделла з Вайтчепела, що значною мірою наблизило його до отримання «Паса Лонсдейлу» — найвищої нагороди боксерів-професіоналів. Але у всьому різноманітному житті Сайласа не видавалося ще такого дня, як цей, тому є сенс пройти його з ним до кінця. Релігійні люди стверджують, що людині з нечистими думками небезпечно торкатися духовного. Життя Сайласа Ліндена повною мірою могло стати підтвердженням такої точки зору. Чаша його гріхів була переповнена іще задовго до того, як настав час розплати.

Коли чоловік покинув будинок Олджернона Мейлі, у нього були всі підстави стверджувати, що рука у лорда Рокстона іще дужа. У запалі бійки він навряд чи міг усвідомити заподіяну шкоду його тілу, але тепер, за порогом дому, він стояв, тримаючись рукою за добряче пом'яте горло, не втомлюючись проклинати. Груди пашіли там, де Мелоун притиснув їх коліном, і навіть єдиний вдалий хук, що відкинув Мейлі до стіни, не минувся для нього дарма, бо був завданий тією самою покаліченою рукою, на яку він скаржився брату. Отже, Сайлас Лінден перебував у потворному настрої і мав на те суттєві причини.

— Я ще доберуся до вас, — злісно бурмотів він, скося зиркаючи своїми поросячими очима на двері, звідки його щойно викинули. — Стривайте, я вам іще покажу!

Потім, раптово осяяний якоюсь думкою, чолов'яга подався вулицею вниз.

А пішов він до поліційного відділку на Бардслі-Сквер, де зайшов до інспектора Мерфі, рум'яного та життєрадісного здоров'я з хвацьки закрученими вусами.

— Ну, чого приперся? — не дуже приязно спитав інспектор.

— Я чув, ви взяли одного медіума за барки.

— Була така справа. Виявляється, він твій брат.

— Ну, то й що? Для мене що брат, що сват. Головне, ви отримали підсудного й обвинувальний вирок. А де моя частка?

— У мене для тебе немає ані шилінгу.

— Що?! Та хіба не я вас навів?! Що б ви робили, якби я не вказав вам, де його лігво?

— Якби йому присудили штраф, можливо, я б і вициганив тобі щось, та й нам би перепало. Але пан Мелроуз відправив його до в'язниці, тому ніхто нічого не отримає.

— Та ви брешете. Вже ці дві бабиська своє отримали. І з якого дива мені віддавати поліції рідного брата, щоб із цього поживилася ваша братія? Наступного разу самі шукайте собі підсудного.

Мерфі був запальний, і до того ж із загостреним почуттям власної значущості, й зовсім не мав наміру терпіти образи у своєму кабінеті. Він почервонів і підвівся з-за столу.

— Ось що я тобі скажу, Сайласе Лінден. Я міг би сам знайти все, що мені потрібно, не виходячи з цієї кімнати. А ти краще забирайся звідси, та хутчій, інакше доведеться затриматися тут трохи довше, ніж тобі хотілося б. Маємо й на тебе скарги: ти гидко поводишся зі своїми дітьми, й добродійне товариство вже перейнялося цією справою. Дивись, аби ми й тобою не зацікавилися.

Сайлас Лінден вилетів із кімнати, як корок із пляшки, нетямлячись від гніву, й навіть кілька скляночок рому, які він перехопив дорогою додому, не допомогли йому отямитись. Навпаки, він належав до того типу людей, які тільки розпалюються від хмільного. Мало хто з його приятелів погоджувався пити з ним. Сайлас жив в одному з невеликих

цегельних будинків, що утворюють вулицю Болтонс-корт, яка розташована на задвірках Тоттенгем-Корт-роуд. Будинки стояли у кінці вулиці, у глухому кутку, причому одна зі стін була спільною з пивоварнею. Кімнатки в будинках були такі малі, що мешканці кварталу воліли валандатися на вулиці. Коли в світлі єдиного ліхтаря з'явилася кремезна постать Сайласа, люди похилого віку, які вийшли подихати свіжим повітрям, провели його несхвальними поглядами: хоча моральні підвалини Болтонс-корту були невисокі, певна соціальна градація там усе ж існувала, причому Сайлас посідав у ній останнє місце. Біля порога свого будинку стояла Ребекка Леві, висока худа єврейка з гачкуватим носом. Вона жила якраз по сусідству з колишнім чемпіоном. До її ніг, тримаючись за поділ, тулилося дитинча. Її очі сяяли від гніву.

— Пане Лінден, — сказала вона, коли Сайлас порівнявся з нею, — вам вартувало б краще доглядати за дітьми. Сьогодні до мене приходила малючка Марджері. Дівчинка завжди голодна!

— Не пхай свого носа в чужі справи, лярво! — прогарчав у відповідь Сайлас. — Я тебе вже попереджав. Якби була чоловіком, то я б той ніс тобі уже розквасив!

— Якби я була чоловіком, ти б навряд чи наважився так зі мною патякати. Соромно, Сайласе Лінден, так поводитися з цими нещасними крихітками. Якщо справа дійде до суду, я вже знайду, що сказати.

— Пішла в сраку! — відповів Лінден і копнув двері своєї халупи.

З вітальні визирнула велика, неохайно одягнена жінка з копицею фарбованого волосся та залишками колишньої вроди, колись квітучої, а тепер трохи перезрілої.

— А, це ти, — мовила вона.

— А ти думала хто? Герцог Веллінгтонський?

— Я думала, це скажений бугай зірвався з ланцюга і вперся рогами в наші двері.

— Ти так жартуєш?

— Вважай, що так, хоча особливого приводу для жартів немає. У будинку гроша ламаного немає, усе пиво вижлуктали, та ще від цих твоїх паршивих діточок лише безлад.

— Що іще вони накоїли? — похмуро спитав Сайлас.

Коли це гідне подружжя не знаходило причин сваритися одне із одним, вони об'єднувалися проти дітей. Сайлас зайшов до вітальні й упав у фотель.

— Їм знову привиділася твоя перша.

— А ти звідки знаєш?

— Чула, як він щось таке бовкав дівчині. Мовляв, матінка була тут. А потім із ним стався один із його нападів.

— Це у нього в крові.

— Ну, звісно, — відповіла жінка. — А працюють за нього нехай бовдури.

— Стули пельку, жінко! У мого братика Тома також трапляються напади, а цей хлопець — точна копія свого дядечка. То, кажеш, він впадав у транс? Ну, а ти що?

Жінка злісно всміхнулася:

— Я вчинила так само, як і ти.

— Що, знову крапала на нього сургучем?

— Атож, трохи. Тільки, щоб розбудити. Це єдиний спосіб привести його до тями.

Сайлас стенив плечима:

— Стережися, маленька. Щось нас стали останнім часом поліцією лякати, а вже якщо там побачать опіки, то ми обоє ризикуємо опинитися за ґратами.

— Сайласе Лінден, ти телепень! Хіба мати не має права карати власних дітей?

— Певна річ, має, але це не твоя дитина, а про мачуху завжди йде лиха слава. Та ще й ця клята єврейка... Коли ти минулого разу прала білизну, вона бачила, як ти була Марджері білизняною мотузкою. Вона сама мені про це сказала. А сьогодні іще причепилася, що, мовляв, дівчинка голодна.

— Ти ба, голодна! Ненажерливі виродки! Я, коли обідала, по цілому окрайцю їм дала! Та їм би й не зашкодило трішки поголодувати, принаймні грубіяннити перестали б.

— Що? Віллі тебе ображав?

— Авжеж, коли отямився.

— Це після того, як ти вилила на нього гарячий сургуч?

— Та це ж йому на добро, щоб відучити від гидких звичок.

— І що він сказав?

— Обляяв мене останніми словами, ось що. Про матусю свою згадував. Казав, що вона задала б мені чосу. Від цієї його матусі мене просто нудить.

— Ти Емі краще не чіпай. Вона була хорошою жінкою.

— Он як ти заспівав! Однак коли вона була жива, ти якось дивно виявляв своє кохання.

— Припни язика! І так нудить, а тут іще ти зі своєю балаканиною! Знайшла собі звичку до могили ревнувати!

— А її виродки можуть мене ображати як заманеться! Мене, яка дбала про тебе останні п'ять років!

— Чого до слів чіпляєшся? Гаразд, я з ним зараз побалакаю. Де ремінь? Тягни сюди хлопчиська!

Жінка кинулася його цілувати.

— Сайласе, ти мій єдиний!

— От чортиця, всього обслюнявила. Бачиш, я не в гуморі. Хутко тягни сюди Віллі! Й Марджері заодно. Нехай

дивиться та набирається розуму, бо мені здається, до неї ця наука доходить краще, ніж до нього.

Жінка вийшла, але тут же повернулася.

— Він знову вимкнувся, — повідомила вона. — Мене від одного його вигляду нудить. Ходи-но сюди, Сайласе, та сам подивися!

Вони пішли на кухню. В коминку потріскував вогонь. На кріслі біля вогню, зіщулившись, сидів білявий хлопчик років десяти. Його ніжне личко було звернуте до стелі, очі закотилися, з-під повік виднілися лише білки. На тонкому натхненному обличчі застиг вираз безтурботності та спокою. З кутка на брата лупали сумні перелякані очі сестрички, бідного зацькованого малятка, на рік чи два молодшої за нього.

— Ну й вигляд, просто жах! — кинула жінка. — Ніби й не від світу цього. Краще б уже переселився на той світ, а то тут від нього користі мало.

— Гей, прокинься! — гаркнув Сайлас. — Закінчуй свої фіглі! Прокидайся негайно! Чуєш чи ні?

Він брутально трусонув хлопчика за плече, але той не ворухнувся. Всі руки дитини були у багрових опіках.

— Ну, я тобі скажу, сургучу ти не пошкодувала. Невже, Саро, інакше не можна було його розбудити?

— Подумаєш, хлюпнула зайвого. Він так мені допік, що я й себе не пам'ятала. Ти не повіриш, але він у такому стані майже нічого не відчуває. Хоч у вуха йому верещи.

Вона схопила хлопчика за волосся й узялася завзято трясти. Той було сіпнувся і застогнав, але потім знову впав у транс.

— Отакої! — вигукнув Сайлас, але, почувавши підборіддя, задумливо поглянув на сина і сказав: — Та на ньому

можна добре заробити. Що, якщо влаштувати йому виступ? Диво-дитина, або як це робиться. Гарна назва — так і проситься на афішу. Його дядько — відомий у певних колах, гадаю, що і йому повірять.

— Ти ж сам хотів зайнятися цією справою.

— У мене не вийшло, — пробурчав Сайлас. — І годі про це.

— Що, вже попався?

— Я ж сказав: годі! — закричав Сайлас. — У мене руки так і сверблять дати тобі доброї прочуханки, тому краще не виводь мене з себе! — Він щосили вщипнув хлопчика за руку. — Оце так! Ну, й чудасія! Невже він справді нічого не відчуває?

З цими словами чоловік обернувся до майже згаслого вогнища, витягнув звідти щипцями тліючу вуглину та поклав її на голову дитини. Запахло горілим волоссям, потім смажениною, і лише тоді хлопчик, зойкнувши від болю, очунав.

— Мамо! Матусю! — вигукнув він.

Дівчинка в кутку стала пхикати: удвох вони були схожі на ягнят, які злякано бекали.

— Дідько би забрав твою матінку! — залемтувала жінка, схопивши Марджері за комір. — Перестань скиглити, ти, маленька поганко!

І вона з усього маху вдарила дівчинку по обличчю.

Віллі підскочив та вчепився за її ноги, але тут удар Сайласа відкинув його в кут. Негідник схопив дрючок і став бити зіщулених дітей. Нещасні діти ридали й благали їх пожалити, марно намагаючись сховатися від дошкульних ударів.

— Ану припиніть негайно! — раптом пролунав рішучий голос.

— Не вистачало ще тієї клятої жидівки! — гукнула жінка й кинулася до дверей. — Якого біса ти робиш у моїй оселі? Забирайся звідси, поки ціла!

— Ще раз почую, що діти плачуть, — викличу поліцію!

— Забирайся геть! Не лізь, куди не просять, кажу тобі!

З загрозованим виглядом розпатлана жінка стала напирати на Ребекку, але та не злякалася. Ще мить — і вони б зчепилися, але раптом пролунав несамовитий зойк, і пані Сайлас Лінден відсахнулася назад — по її обличчю чотирма струмками текла кров. Тоді Сайлас, зайшовшись брудною лайкою, відштовхнув дружину, вхопив непрохану гостю за попереk і викинув за двері. Та впала горілиць, просто на бруківку, розкинувши руки і всім своїм виглядом нагадуючи напівзадушenu птаху. Ребекка погрозила Сайласу п'ястком і вибухнула прокльонами. З усіх боків уже бігли сусіди, яким аж свербіло дізнатися подробиці сварки.

Пані Лінден, яка ховалася за фіранками, з певним полегшенням побачила, що її супротивниця змогла піднятися і без сторонньої допомоги дошкандибала до дверей своєї хижі, голосно проклинаючи кривдника. А євреї не так легко забувають образи, бо представники цієї нації однаково вмюють як любити, так і ненавидіти.

— З нею все гаразд, Сайласе. Бо я вже злякалася, що ти її вколошкав.

— Вона того заслуговує, клята жидівка. Треба поставити її на місце, хай не пхається в наші справи. А з цього вирока Віллі я шкуру спушу — це він у всьому винен. І де він?

— Втекли до себе: я чула, як замикали двері.

— Я їм іще покажу!

— Не варто зараз, Сайласе. Сусіди навколо, неприємностей не оберешся.

— Твоя правда, — буркнув Лінден. — Справа зачекає, поки я повернуся.

— А ти куди?

— Піду до «Адмірала Вернона». Може, трапиться робота, візьмуть спаринг-партнером до Довгого Девіса. Він у понеділок розпочинає тренування, і йому потрібен боксер моєї ваги.

— Побачимо, в якому вигляді ти повернешся. Мені вже набридло, що ти увесь час волочишся по шинках. Знаю я, що це за «Адмірал Вернон».

— Єдине місце, де я можу відпочити, — відрубав Сайлас.

— А я, як тобі здається, тільки те й роблю, що відпочиваю. Ні хвилини спокою, принаймні з того часу, як вийшла за тебе.

— Це точно! Нумо, проклинай мене на чому світ стоїть! — кризь зуби прогарчав чолов'яга. — Якби вічне бурчання приносило щастя, ти була б найщасливішою людиною у світі.

Він узяв капелюха і вийшов, а за хвилину важкі кроки загуркотіли по величезних дерев'яних люках пивниць.

А в цей час у напівтемряві горища на старому солом'яному матраці сиділи дві маленькі постаті. Вони сиділи обійнявшись, тісно притискаючись одне до одного, і їхні сльози змішувалися, коли котилися по щоках. Діти навіть плакати голосно не сміли, бо будь-який необережний звук міг нагадати про їхнє існування чудовиську, що нишпорило внизу. Час від часу один із малюків забувався і починав голосно схлипувати, тоді інший шепотів: «Тихіше! Тихіше!» Раптом вони почули, як грюкнули двері й вулицею загупали важкі кроки. Діти радісно обійнялися. Можливо, повернувшись,

він їх і вб'є, але зараз, нехай на короткий час, малята були в безпеці. Мачуха, звісно, також була злою та жорстокою, але все ж не такою безжальною, як батько. Якесь незрозуміле чуття підказувало дітям, що саме він звів їхню матір у могилу, й вони усвідомлювали, що і їх може очікувати така ж доля. На горіщі було темно, лише в єдине віконце проникало слабке світло, прокресливши на підлозі вузьку смужку, а навколо, по кутах, лежала густа тінь. Зненацька хлопчик напружився і міцніше притиснув до себе сестру — його погляд був спрямований у темряву.

— Вона йде! — пробурмотів він. — Це вона!

Крихітка Марджері притулилася до нього.

— Це матінка, Віллі?

— Я бачу світло — прекрасне золоте сяйво! Невже ти сама не бачиш, Марджері?

Але дівчинка, як і більшість людей, була позбавлена такою зору. Вона бачила навколо лише сутінки.

— Віллі, кажи, промовляй іще! — побожно пошепки попросила вона. Їй зовсім не було страшно — покійна матінка часто приходила ночами, щоб втішити своїх нещасних дітей.

— Аякже, це вона! О, матусю, матусю!

— Віллі, що вона каже?

— О, вона така гарна! В її очах немає сліз! Вона всміхається! Вона схожа на того янгола, що ми бачили в церкві, і видається зовсім щасливою! Мила, мила матінко! Цить, вона щось каже... З цим покінчено... назавжди!.. Ось вона манить нас рукою. Маємо йти, бо вона вже у дверях!

— О, Віллі, я боюся!

— Дивись, вона киває нам, каже, що не треба боятися. Ось вийшла за двері. Мерщій, Марджері, а то втрачимо її з поля зору!

Діти навшпиньки прокралися до виходу, й Віллі відімкнув двері. Мамця стояла біля сходів, ваблячи їх за собою. Крок за кроком малюки спустилися вниз. Кухня була порожня, либонь, мачуха кудись пішла. У будинку запанувала тиша. Примара знову поманила їх рукою.

— Треба звідси йти, — витлумачив брат.

— Але, Віллі, ми навіть шапочки не встигли вдягти.

— Ходімо, Мадж. Вона всміхається і махає нам.

— Батько нас за це вб'є!

— Вона хитає головою! Каже, щоб ми нічого не боялися. Гайда!

Малята відчинили двері, перетнули двір і, линучи за легкою променистою тінню крізь лабіринт вузьких вуличок, вийшли на галасливу, людну Тоттенгем-Корт-роуд. Випадковий перехожий серед цього сліпого товариства немов натхненно раптово зупинявся, зачувши янгола, і проводжав довгим поглядом двох блідих змучених дітей, які тягнулися за неземним видом: хлопчика із застиглим відчуженим поглядом і дівчинку, яка раз по раз у страху озиралася назад. Вони пройшли велику жваву вулицю, потім звернули в бідний квартал та опинилися нарешті перед цілою шеренгою однотипних цегляних будинків. Марево застигло перед одним із них.

— Треба постукати, — оголосив Віллі.

— Але що ми скажемо? Адже ми їх не знаємо!

— Маємо стукати, — наполегливо повторив брат, і дівчинка грюкнула в двері. — Ось бачиш, Мадж, вона плескає в долоні й усміхається.

Так уже якось вийшло, що пані Том Лінден, котра саме о цю пору в самоті та зневірі бідкалася про долю нещасного арештанта, під дією якоїсь невідомої сили відчинила двері

та виявила на порозі двох крихіток, які стояли похнюпившись, немов вибачаючись за те, що наважилися порушити її спокій. Кілька слів, несподіваний спалах інтуїції, — й ось діти вже в її обіймах. Двійко маленьких човників, так рано покалічених негараздами, нарешті знайшли мирну гавань, де їм уже не загрожував жоден шторм.

А на Болтонс-корт цієї ночі відбувалися дивні події. Одні вважали, що між ними жодного зв'язку не було, де-хто ж такий зв'язок угледів, а закон Британської імперії заплющив на все очі й тому нічого з цього приводу сказати не прагнув.

З вікна передостаннього будинку вдивлялося в нічну темряву чиєсь обличчя з хижими загостреними рисами. Позад нього висвічувало тьмяне світло прикритої чимось свічки, і в цьому примарному світлі воно здавалося похмурим, як смерть, і нещадним, як могильна плита. За спиною у Ребекки Леві стояв молодик, його риси з усією очевидністю свідчили, що він належить до тієї ж старовинної нації, що й вона. Уже години дві жінка сиділа так, не кажучи ні слова, біля вікна. При вході у двір висів ліхтар, що відкидав на землю жовте кружальце світла. На цей світлий острівець і був спрямований зосереджений погляд жінки.

Нарешті вона побачила того, кого чекала. Сіпнулася і щось прошепотіла. Тієї ж миті юнак вивалився на вулицю і зник у бічних дверях, які вели у пивоварню.

П'яний Сайлас Лінден повертався додому. Настрій у нього був похмурий: чоловіка переповнювало почуття образи. Він не отримав довгоочікуваної роботи — завадила скалічена рука. Весь цей час він простояв у генделику, чекаючи безкоштовного частування, але воно його не вдо-

вольнило. Тепер аж пирхав злістю, і горе було тому, хто в цю мить опинився б на його шляху! Проходячи повз темний будинок Ребекки, захмелілий подумав про неї з ненавистю. Зараз ненавидів усіх сусідів без винятку. У них, бачте, вистачає нахабства ставати між ним і його власними дітьми! Але він іще цим діткам покаже. Завтра ж уранці виведе їх на подвір'я й у всіх на очах відшмагає до смерті! Нехай знають, що Сайласу Ліндену на всіх наплювати. А чом не зараз? Якщо зойки дітей розбудять сусідів серед ночі, то вони вже раз і назавжди зятялять, що не можна його ображати безкарно. І, зрадівши цій думці, п'яниця іще рішучіше закрокував уперед. Він був майже біля мети, аж раптом...

Так і не вдалося з'ясувати, чому цієї ночі люк до льоху був причинений нещільно. Присяжні були схильні звинувачувати пивоварню, але коронер заявив, що Лінден був чоловік огрядний і міг сам, звалившись, зірвати віко, в той час як із боку пивоварні всі запобіжні заходи були вживані. Впавши з висоти вісімнадцяти футів на гостре каміння, чоловік зламав собі спину. Труп виявили лише наступного ранку, й що найдивніше — його сусідка-єврейка не чула ні звуку. Лікар висловив думку, що смерть настала не одразу: певні ознаки вказували на те, що Лінден довго бився в агонії. Там, унизу, в темряві, виригаючи із себе потоки крові та пива, цей індивід помер так же несправедливо, як і жив.

Не варто побиватися за жінкою, яка залишилася після його загибелі сама. Звільнившись від свого огидного чоловічка, вона повернулася до мюзик-холу, який покинула, спокушена надбаннями і видатними біцепсами колишнього боксера. Вона спробувала повернути собі колишню популярність, знову виконуючи куплет, який колись так подобався глядачам:

Xi! Xi! Xi!
Я останній крик!
Подивись на капелюшок —
Найсвіжіший шик!

Але було надто очевидно, що вона більше нічого, крім «останнього крику», не заспіває і більше ніколи не зможе повернутися до колишньої слави. З часом жінка перебралася з великих залів у маленькі, після них — до пабів, і так усе глибше й глибше занурювалася у безрадісне життя, що тягнуло її вниз і вниз, й більше цього порожнього рум'яного обличчя та фарбованого волосся ніхто не бачив.

Розділ XII

В ЯКОМУ СТАЮТЬСЯ ЗЛЕТИ ТА ПАДІННЯ

Інститут метафізики розмістився у солідній будівлі на авеню Ваґрем, з брамою, що більше нагадувала ворота якогось феодального замку. Сюди пізно ввечері й завітали трое наших друзів. Швейцар завів їх у приймальню, де гостей особисто вітав доктор Моп'ю. Видатний авторитет у царині психології, він виявився маленьким міцним чоловічком з великою головою. Гладко виголене обличчя явно свідчило, що в його власника дивовижним чином поєднуються життєва кмітливість і чистий альтруїзм. З Мейлі та Рокстоном він балакав французькою, але з Мелоуном переходив на ламану англійську, а той намагався бурмотіти у відповідь щось ламаною французькою. Доктор Моп'ю заявив, що висловив задоволення їхнім візитом фразами, на які здатен лише справжній француз, кількома словами

зупинився на видатних здібностях Пенбека, галиційського медіума, а потім повів їх до підвалу, де мав відбутися експеримент. Увесь вигляд ученого свідчив про глибокий розум і проникливість, тому навіть люди, котрі мало його знали, розуміли, наскільки абсурдною є версія про те, що ніби своїми знаменитими результатами він зобов'язаний усіляким шарлатанам.

Спустившись гвинтовими сходами, прибульці опинилися у великій залі, що нагадувала на перший погляд хімічну лабораторію: полиці вздовж стін були заставлені колбами, ретортами, пробірками, вагами й іншим приладдям. Утім, приміщення було обставлене елегантніше, ніж звичайна лабораторія, а в центрі розмістився масивний дубовий стіл, оточений зручними кріслами. На одній зі стін висів великий портрет професора Крукса, поруч — портрет Ломброзо, а між ними — чудова картина, на якій був зображений один із сеансів Евсапії Палладіно. Біля столу стояла купка людей, які тихо перемовлялися. Вони були так захоплені бесідою, що не звернули на новоприбулих жодної уваги.

— Троє з них — такі ж почесні гості, як і ви, — зазначив доктор Моп'ю. — Двоє інших — мої асистенти, доктор Саваж і доктор Б'юссон. Усі решта — відомі у Парижі персони. Пресу сьогодні представляє пан Форт, співредактор газети «Ранок»... Вам, мабуть, відомий он той високий темноволосий чоловік, схожий на відставного генерала... Ні? Це професор Шарль Ріше, наш вельмишановний старійшина. Він проявив неабияку мужність, займаючись нашою справою, хоча й дійшов дещо інших висновків, ніж ви, пане Мейлі. Втім, це ще не остаточний результат. Не забувайте, що нам доводиться проявляти обережність, інакше у нас можуть виникнути неприємності з Церквою, яка усе ще дуже впли-

вова в нашій країні. Чоловік із аристократичною зовнішністю та високим чолом — граф де Граммон. Сивобородий пан із головою Юпітера — Флеммаріон, астроном. А тепер, панове, — сказав він гучніше, — якщо будете ласкаві зайняти свої місця, можемо починати.

Усі розсілися навколо столу, наші англійці — ближче один до одного. В одному кінці височів великий фотоапарат, на столику поруч звертали на себе увагу два цинкових цебра. Замкнули двері й віддали ключа професорові Ріше. Доктор Моп'ю всівся на куті столу, поруч сів невисокий голлозій чоловічок середнього віку, з вусами та незвичайно розумним обличчям.

— Можливо, хтось із вас не знає пана Пенбека, — сказав медик. — Дозвольте мені його представити. Панове, месье Пенбек люб'язно дозволив нам скористатися його дивовижними здібностями з науковою метою, за що ми всі безмежно йому вдячні. Йому сорок сім років, має хороше здоров'я, хоча є схильність до нейроартритів. Ми відзначили дещо підвищену збудливість нервової системи та посилені рефлекси при нормальному кров'яному тиску. Зараз його пульс — сімдесят два удари на хвилину, але в стані трансю досягає і ста. На руках і ногах чоловіка виявили надчутливі зони. Поле зору та реакція зіниць — нормальні. Ось, мабуть, і все, що маю повідомити.

— Можу додати, — подав голос професор Ріше, — що цей чоловік вирізняється як фізичною, так і духовною чутливістю. Пенбек дуже вразливий та емоційний чоловік, у душі він поет і тому не позбавлений якихось маленьких слабкостей, якщо їх можна так назвати, якими, на додачу до таланту, наділений і кожен поет. Видатний медіум — це те саме, що й видатний художник, і до нього слід ставитися відповідно.

— Панове, мені здається, він готує вас до найгіршого, — з широкою посмішкою зауважив медіум під схвальний регіт присутніх.

— Ми зібралися тут у надії, що чудові матеріалізації, які могли спостерігати минулого разу, з'являться знову, причому в такому вигляді, що ми зуміємо отримати їх об'єктивне зображення на світлині. — Доктор Моп'ю промовляв своїм сухим, позбавленим емоцій голосом. — Останнім часом ці матеріалізації набували вкрай незвичайних форм, тому прошу присутніх притлумити в собі почуття страху, якими б дивними вони не здалися, позаяк нам надзвичайно потрібна спокійна атмосфера та здоровий глузд. А тепер вимкнемо горішне світло і залишимо лише дуже слабку червону жарівку — доти, поки обставини не дозволять нам посилити освітлення.

Світлом керував зі свого місця особисто доктор Моп'ю. На мить усе занурилося в пільму, а потім у кутку спалахнув слабкий червоний вогник, який дозволяв розгледіти лише нечіткі обриси людей за столом. Музики не було, як не було взагалі релігійного настрою. Перемовлялися всі пошепки.

— Разюче відрізняється від ваших англійських сеансів, — зауважив Мелоун.

— Авжеж, дуже, — погодився Мейлі. — У мене таке відчуття, що зараз ми дуже беззахисні перед обличчям того непізаного, що може з'явитися нам під час сеансу, а даремно. Вони не усвідомлюють небезпеки.

— Що ж нас підстерігає?

— Бачте, це все одно що сидіти на березі озера, не знаючи, що таїться в ньому, — нешкідливі жаби чи кровожерливі крокодили. Не можна передбачити ходу подій.

Ці слова почув професор Ріше, який бездоганно знав англійську.

— Я знайомий із вашою точкою зору, пане Мейлі, — втрутився він, — і не подумайте, що не беру її до уваги. Деякі факти, свідком яких я був, змушують мене оцінити ваше порівняння щодо жаб і крокодилів. Саме у цій кімнаті я бачив істот, які, коли їх розлютити, зробили б наші досліди вкрай небезпечними. Я поділяю вашу думку, що лихі люди, опинившись серед нас, можуть привести у наш гурток злих духів.

— Мені приємно чути, сер, що ви поступово переходите на наші позиції, — мовив Мейлі, оскільки він, як і інші, вважав Ріше одним зі світових авторитетів.

— Припустімо, переходжу, але не беру на себе сміливість сказати, що вже повністю їх поділяю. Приховані можливості втіленого духу можуть бути такими несподіваними, що марно навіть будувати здогади щодо їхніх меж. Як старий матеріаліст, я борюся за кожен п'ядь землі, хоча мушу визнати, що вже залишив кілька редутів своїх укріплень. Наскільки я второпав, мій видатний приятель Челленджер усе ще тримає оборону на передових рубежах.

— Атож, сер, — почав було Мелоун, — і все ж я не полишаю надії...

— Тихіше! — нетерпляче вигукнув Моп'ю.

Запанувала цілковита тиша. Потім ніби щось неспокійно завовтузилося, й почувся дивний звук, наче щось тріпоче.

— Птах! — пробіг побожний шепіт.

Знову настала тиша, а потім знову виник якийсь рух, і пролунало нетерпляче ляскання.

— У вас усе готово, Рене? — спитав лікар.

— Усе.

— Тоді фотографуйте!

Кімнату осяяв спалах, і поглядам присутніх відкрилося дивовижне видовище: медіум схилився над столом, опустивши голову на руки — він був явно занурений у транс, — а на його округлих плечах сидів величезний хижий птах, сокіл чи шуліка. На якусь мить картина, немов на світліні, застигла в усіх на сітківці, а потім знову настала темрява, якщо не брати до уваги двох червоних жарівок, що виблискували в кутку, ніби очі якогось злого демона.

— Отакої! — заледве зміг вимовити Мелоун. — Ви бачили?

— Крокодил із озера, — кивнув Мейлі.

— Але цілком нешкідливий, — додав професор Ріше. — Цей птах уже не раз прилітав до нас. Він лише ляскає крилами, у чому ви самі могли переконатися, а в іншому активності не проявляє. У нас може з'явитися набагато небезпечніший гість.

Спалах світла, певна річ, зруйнував ектоплазму, й довелося все починати спочатку. Минуло хвилин п'ятнадцять, аж раптом Ріше торкнувся руки Мейлі.

— Не відчуваєте якогось запаху, пане Мейлі?

Той пригнувся:

— Авжеж, звісно, чимось нагадує наш Лондонський зоопарк.

— Є й інша, простіша аналогія. Чи доводилося вам перебувати у теплій кімнаті разом із мокрим собакою?

— Справді! — підхопив Мейлі. — Дуже точне порівняння. А де собака?

— Це не собака. Хвильку терпіння — й самі все побачите.

Запах посилювався, він уже заповнив усю кімнату. Тут раптом Мелоун відчув біля столу якийсь рух і в тьмяному світлі

червоного ліхтаря розгледів обриси потворної, напівзігнутої кострубаті постаті, що віддалено нагадувала людську: її силует чітко вирізнявся на тлі плями світла. Істота була великою, незграбною, з круглою головою, короткою шиєю та здоровезними міцними плечима. Не розгинаючись, вона повільно човгала колом, потім зупинилася, і тут хтось верескнув — це був вигук подиву, до якого явно домішувався страх.

— Не бійтеся, — заспокоїв тихий голос доктора Моп'ю. — Це пітекантроп. Він цілком нешкідливий.

Якби це була кішка, що випадково опинилася в кімнаті, він і тоді навряд чи промовляв би спокійніше.

— Але ж у нього кігті, і він іноді зачіпає мене за шию! — почувся крик.

— Та це він так лащиться.

— Я готовий поступитися вам своєю часткою його ласки, — в голосі промовця звучало тремтіння.

— Тільки, заради Бога, не відштовхуйте його! Бо мало до чого це може призвести? Зараз він у доброму гуморі, але він, як і всі ми, далеко не янгол.

Істота поновила свій повільний рух. Тепер вона обігнула стіл і зупинилася біля трьох наших друзів. Потилицями вони відчували уривчастий подих. Раптом лорд Рокстон скрикнув від відрази.

— Спокійно, не хвилюйтеся! — звелів Моп'ю.

— Воно лиже мені руку! — не міг заспокоїтися Рокстон.

Наступної миті Мелоун відчув, як кудлата голова влізла між ним і лордом Рокстоном, — лівою рукою він міг торкнутися довгої жорсткої чуприни. Потім істота обернулася до нього, і йому вартувало величезних зусиль стриматися, щоб не відсмикнути руку, коли довгий м'який язик торкнувся її. Потім істота зникла.

— Заради Бога, скажіть, що це таке? — благав Мелоун.

— Нас просили його не фотографувати — спалах світла може розлютити його. Такою була вказівка, передана нам через нашого медіума. Можемо лише припустити, що це була або мавпоподібна людина, або людиноподібна мавпа. Якось ми вже бачили цю істоту, причому набагато виразніше, ніж сьогодні. Його морда нагадує людиноподібну мавпу, але чоло має пряме, лапи довгі, долоні великі, а тулуб вкритий волоссям.

— Те, що показував нам Том Лінден, було набагато цікавішим! — пошепки промовив Мейлі, але Ріше ці слова почув.

— Маємо вивчати природу в усій її розмаїтості, пане Мейлі, — сказав він. — Обирати — не наша справа. Що ж, на вашу думку, ми мали б описувати лише квітучі рослини й облишити гриби?

— Але ви принаймні визнаєте, що це небезпечно?

— Рентгенівські промені також небезпечні. Згадайте, скільки нещасних заплатили здоров'ям, перш ніж людство усвідомило цю небезпеку! І все одно через це необхідно пройти. Так само і тут — ми навіть ще не знаємо, що робимо, але якщо зуміємо довести, що цей пітекантроп може приходити до нас зі світу невидимого і таким же чином зникати, то світ науки настільки збагатиться, що нехай навіть це чудовисько порве нас на клапті своїми жажливими кігтями, нам усе одно варто продовжувати наш експеримент!

— Часом наука переростає у подвиг, — прорік Мейлі, — ніхто не стане цього заперечувати. І все ж я чув думку ваших учених, котрі остерігаються, що ми ризикуємо розумом, намагаючись вступити в контакт зі світом духів. Що ж, заради людства можна пожертвувати не лише розу-

мом, а й життям. Чому б нам не зробити такий же внесок у його духовний прогрес, який вони роблять у його матеріальний розвиток?

Тут увімкнули світло — перед центральним експериментом цього вечора було вирішено влаштувати невелику перерву. Присутні розбилися на групи, напівпошепки обговорюючи нещодавні події. Зараз, споглядаючи на цю затишну кімнату та її сучасне оздоблення, важко було собі уявити, що іще хвилину тому тут були дивний птах і монстр, що крадеться обережною ходою. Але вони справді їм не примарилися — це переконливо довів фотограф, котрому дозволили вийти з кімнати. Тепер він увірвався назад збуджений, жваво розмахуючи пластиною, яку вже встиг проявити. Він підніс її до світла, і на ній можна було дуже чітко розрізнити й голомозу голову медіума, що впала на руки, і зловісний силует, що завис над ним. Доктор Моп'ю у захваті потирав маленькі пухкі ручки: як і всім першопрхідцям, йому добряче дісталось від паризької преси, тому кожне нове явище ставало іще одним доказом на його захист.

— *Nous marchons*!* Hein! *Nous marchons!* — без угаву повторював він.

А Ріше, занурений у власні думки, механічно відповідав:

— *Oui, mon ami, vous marchez!***

Маленький галицієць пригощався бісквітом, запиваючи його червоним вином. Мелоун підійшов до нього, і тут з'ясувалося, що той бував в Америці і трохи балакає англійською.

— Ви не втомилися? Це вас не виснажує?

---

* Ми йдемо! (Франц.)

** Так, мій друже, ви йдете! (Франц.)

— Та ні, не дуже. Усього два сеанси на тиждень. Це моя норма, більше лікар не дозволяє.

— Ви щось пам'ятаєте?

— Наче все відбувалося уві сні, якись уривки.

— А ви завжди мали такі здібності?

— Аякже, іще з дитинства. І мій батько, і дядько — пам'ятаю їхні теревені про видіння. А я часто ходив до лісу, й химерні звірі збиралися навколо. Я був просто вражений, коли дізнався, що інші діти їх не бачать.

— Est-ce que vous etes prêts?* — поцікавився доктор Моп'ю.

— Parfaitement**, — відповів медіум, струшуючи крихти.

Лікар запалив спиртівку, розташовану під одним із відер.

— Зараз ми всі разом проведемо експеримент, який раз і назавжди переконає світ у тому, що такі форми ектоплазми існують. Можна сперечатися про їхнє походження, але відтепер ніхто не буде ставити під сумнів сам факт їхнього існування, якщо лише мій план не зірветься. Але спершу розповім, навіщо мені цебра. У цьому, яке зараз підігріваю, плавиться парафін, в іншому ж — вода. Маю пояснити для тих, хто вперше на нашому сеансі, що усі видива, які викликає Пенбек, є певною послідовністю і зараз настав час стариганя. Сьогодні ми чекаємо його з особливим нетерпінням, бо сподіваюся, що зможемо обезсмертити його в історії вивчення метафізики. А зараз повертаюся на місце та вмикаю червоне світло третього ступеня, яке дозволяє краще бачити те, що відбувається.

---

* Чи ви вже почуваєтесь добре? (Франц.)

** Чудово (франц.).

Тепер силуети тих, хто сидів за столом, вимальовувалися чіткіше. Голова медіума знову схилилася вниз, і по його гучному хропінню можна було визначити, що той увійшов у транс. Усі обернулися до нього, оскільки в цю мить почався процес матеріалізації: спершу навколо голови чоловіка з'явилася якась гра світла, якась туманна паволока, потім, трохи віддалік, виникло коливання, немов хиталася біла прозора тканина. Паволока стала щільнішою, потім вона немов злилася з хитанням тканини, затим означилися контури, й видиво набуло чітких обрисів. З'явилися голова, плечі, з них виростили руки. Так, не було ані найменшого сумніву — за кріслом медіума стояла людина, дідуган. Він повільно вертів головою навсівбіч. Здавалося, що розгублено глипає на присутніх і питає себе: «Де я і що тут роблю?»

— Він не розмовляє, але все чує і розуміє, — пояснив доктор Моп'ю, споглядаючи на марево через плече. — Ми зібralися тут, пане, в надії, що ви допоможете нам в одному дуже важливому експерименті. Чи можемо ми розраховувати на вашу співпрацю?

На знак згоди примара кивнула головою.

— Украй вам вдячні. Сподіваюся, ви зможете застосувати повну силу і відірватися від медіума.

Постать знову кивнула, але з місця не зрушила. Мелуону здалося, що з кожною хвилиною вона стає усе щільнішою. Журналіст зиркнув на лице: без сумніву, це був старигань — із похмурим виразом на обличчі, довгим носом і кумедно випнутою нижньою губою. Раптовим різким рухом старий відокремився від Пенбека і зробив крок убік.

— Отже, пане, — чітко, у властивій йому манері, мовив Моп'ю, — сподіваюся, ви бачите цинкове цебро, що стоїть ліворуч. Чи не зволите підійти й опустити в нього свою правицю?

Примара підійшла до столу. Цебра, здавалося, зацікавила її, адже якийсь час вона з цікавістю їх розглядала. Потім опустила руку в те, на яке вказав медик.

— Чудово! — вигукнув Моп'ю, його голос аж тремтів від збудження. — А тепер, пане, чи можу я просити вас опустити ту ж руку у цебро з холодною водою?

Постать скорилася.

— А тепер, пане, наш експеримент увінчається повним успіхом, якщо ви покладете руку на стіл і так залишите, а самі дематеріалізуєтесь і повернетесь у своє звичне середовище.

На знак згоди примара кивнула, підійшла до столу, схилилася, простягла руку і — зникла. Важке сапання медіума стало вирівнюватися, і він заворушився, немов прокидаючись. Моп'ю увімкнув горішне світло і на radoщах сплеснув руками, видавши при цьому гучний вигук, в якому злилися здивування та захоплення.

На блискучій полірованій поверхні стола лежала акуратна жовтувато-рожева парафінова рукавичка, широка в кисті, вузька у зап'ясті, два пальці притиснуті до долоні. Моп'ю аж не тямився від щастя. Він відламав від зап'ястя маленький шматочок воску і простягнув своєю асистентові, котрий кулею вилетів із кімнати.

— Це був остаточний акорд! — тишився він. — Ну, що вони тепер скажуть! Звертаюся до вас, панове. Усі ви бачили, що сталося. Чи може хтось із вас притомно пояснити походження цієї парафінової форми, якщо не відштовхуватися від того, що вона з'явилася в результаті дематеріалізації руки, що перебувала в ній?

— Особисто я іншого пояснення не бачу, — відповів Ріше, — але вам доведеться мати справу з людьми відста-

лими й упередженими. Навіть не зумівши це спростувати, вони демонстративно цей факт проігнорують.

— Тут присутня преса, а вона представляє громадськість, — зауважив Моп'ю. — Зокрема, англійська преса — в особі пана Мелоуна, — він перейшов на ламану англійську. — Чи можете ви це якимось чином пояснити?

— Ні, — зізнався Мелоун.

— А ви, пане? — звернувся Моп'ю до представника «Ранку».

Французький журналіст стеноу плечима.

— Для нас, хто мав честь бути тут присутнім, усе було надзвичайно переконливо, — сказав він, — і все ж, боюся, вам доведеться зіткнутися з труднощами. Натовпу невтямки, з якою тонкою матерією мають справу спірити. Люди скажуть, що медіум приніс форму з собою і поклав на стіл.

Моп'ю переможно заплескав у долоні: увійшов асистент із якимось аркушем у руці.

— Ваші заперечення уже спростовано! — залентував він, розмахуючи папірцем у руці. — Я передбачав їх, тому підсипав у парафін трохи холестерину. Ви всі, можливо, помітили, що я відламав від зліпка невеликий шматочок. Це було необхідно для хімічного аналізу. Тепер він зроблений. Ось його результати, із яких випливає, що холестерин виявлений.

— Бездоганно! — вигукнув французький журналіст. — Ви зробили неможливими останні сумніви! Але що далі?

— Ми можемо скільки завгодно повторювати наш експеримент, — відповів Моп'ю. — Я приготую цілу серію таких зліпків, причому іноді це будуть зліпки п'ястуків, а інколи — кистей. Потім замовлю гіпсові відбитки — закачати гіпс всередину зліпка. Хоча він дуже крихкий, але це мож-

ливо. Коли у мене будуть десятки таких відбитків, розішлю їх по містах і селах — нехай люди на власні очі побачать результати наших експериментів. Невже після цього вони зможуть поставити під сумнів їхню достовірність?

— Не варто сподіватися на багато, мій бідний друже, — Ріше поклав руку на плече ентузіаста. — Ви ще не усвідомили до кінця, наскільки велика людська *vis inertiae**. Але, як ви правильно зауважили, *vous marchez — vous marchez toujours***.

— І наш рух підпорядкований певній логіці, — підхопив Мейлі. — Постійно зростають наші шанси допомогти людству збагнути його та прийняти.

Ріше всміхнувся і похитав головою.

— Як завжди, переходите до трансцендентальної матерії, пане Мейлі. Як завжди, намагаєтесь охопити більше того, що бачить око, і перетворюєте науку на філософію! Боюся, ви невиправні. Гадаєте, що ваша позиція розумна?

— Професоре Ріше, — відповів Мейлі серйозним тоном, — я б хотів почути вашу відповідь на це ж запитання. Глибоко шаную ваш талант і ціную вашу обережність, але хіба ви не бачите, що вступаєте у протиріччя із самим собою? Тепер ви визнаєте — не можете не визнати, — що наділена інтелектом примара в людській подобі, що складається з речовини, яку ви самі називаєте ектоплазмою, може пересуватися кімнатою та виконувати накази, в той час як непритомний медіум перебуває на ваших же очах, і водночас не наважується погодитися з тим, що дух існує об'єктивно, незалежно від тіла. Хіба це розумно?

---

* Сила інерції (*лат.*).

** Ви йдете — ви йдете завжди (*франц.*).

Ріше знову з усмішкою похитав головою. Проігнорувачи запитання Мейлі, він обернувся до доктора Моп'ю, привітав його з успіхом і попрощався. За кілька хвилин усі розійшлися, наші друзі взяли таксі та подалися до свого готелю.

Мелоуна все побачене просто вразило, і він півночі провів за письмовим столом, складаючи детальний звіт для Центральної агенції новин: із згадуванням імен тих, хто став свідком експерименту, імен, занадто шанованих, щоб їх можна було запідозрити в неuczтві чи брехні. «Це, безумовно, буде поворотний пункт в історії науки, який відкриє нову еру», — збуджено міркував репортер.

Однак, розгорнувши через два дні провідні лондонські часописи, він виявив: стовпчик про футбол, стовпчик про гольф, цілу шпальту, присвячену курсу акцій, велику серйозну статтю в «Таймс» про звички чайок, — і жодної згадки про ті дива, свідком яких він став. Мейлі зареготав, побачивши його розчароване обличчя.

— Світ збожеволів, панове, — сказав Мелоун. — Світ збожеволів! Але це ще не кінець.

Розділ XIII

У ЯКОМУ В БИТВУ ВСТУПАЄ ПРОФЕСОР ЧЕЛЛЕНДЖЕР

Професор Челленджер був не в гуморі, і, як завжди в таких випадках, всі домашні були про це поінформовані. Наслідки його гніву позначалися не лише на тих, хто його оточував, — у пресі час від часу з'являлися гріз-

ні послання, що на чому світ стоїть паплюжили якогось нещасного опонента, які ображений громовержець розсилав, сидючи в суворій величі свого кабінету, з висот помешкання на Вікторія-Вест-Гарденс. Слуги ледь наважувалися заходити до кімнати, де за столом сидів похмурий і розпашілий від злості чоловік із нечесаною кучмою та кудлатою бородою, що підіймав обличчя від паперів, немов лев, якого змусили відірватися від кістки. Одна лише Енід могла порушити його самоту в такі миті, але навіть у неї часом серце завмирало від страху. Таке трапляється навіть із найвідважнішим приборкувачем, коли він відчиняє клітку. Звісно, й Енід діставалося від батька, але їй принаймні не доводилося побоюватися мордобою, до якого професор частенько вдавався щодо інших. Іноді напади гніву у знаменитого професора мали під собою цілком матеріальні причини.

— Печінка розгулялася, — частенько казав він, виправдовуючись після чергового вибуху, але цього разу він мав усі підстави сердитися: знову цей спиритизм!

Буквально на кожному кроці йому доводилося стикатися з ненависним забобоном, який ішов урозріз із його працею та життєвим кредо. Професор намагався не звертати на нього уваги, насміхався над ним, ставився до нього з презирством, але той, клятий, так і норотив вторгнутися в його життя й укотре нагадати про себе. У понеділок професор, здавалося б, остаточно знищив його у своїх статтях, а в суботу його привид знову маячив перед ним. Яка ж, по суті, нісенітниця! Професору здавалося, що його відволікають від важливих, насущних проблем Всесвіту та змушують гаяти час на казки братів Грімм або на примар, створених уявою якогось ласого на сенсації белетриста.

І з кожним днем ставало дедалі гірше. Спочатку ці люди збили з природного шляху Мелоуна, який, при всій своїй простоті, був цілком нормальною, притомною людиною, а тепер піддався спокусі і став сповідувати огидні ідеї спіритив. Потім вони спокусили й Енід, його дитину, єдину людину, котра пов'язує його зі світом усіх інших людей: вона погодилася з аргументами Мелоуна. Більше того, сама шукала їм підтвердження. І він марно витрачав час, виводячи на чисту воду медіума, шахрая й інтригана, котрий передавав удві послання покійного чоловіка, розраховуючи підпорядкувати бідну жінку собі. В цьому випадку все було очевидно, Енід цього й не заперечувала, але ні вона, ні Мелоун не допускали широких узагальнень.

— Шахраї є скрізь, — казали вони. — Але ми повинні виходити з презумпції невинуватості.

Усе це було зле, але найгірше ще тільки чекало. Річ у тім, що один із спіритуалістів публічно осоромив професора — і хто? Чоловік, котрий і сам зізнався, що не має освіти й котрий навіть близько біля професора стояти не міг, якби торкнувся справи у будь-якій іншій галузі людського знання! Й ось під час публічного диспуту... Втім, усе за порядком. Так от, Челленджер, який глибоко зневажав усіх, хто не поділяв його поглядів і не мав належного уявлення про предмет, про який іде мова, у фатальний для себе момент заявив, що готовий спуститися зі свого Олімпу та битися у суперечці з будь-яким представником протилежної партії, якого та тільки запропонує.

«Я цілком усвідомлюю те, — писав Челленджер, — що, опустившись до цього, я, як і будь-який інший представник науки з моєї репутацією, ризикую надати занадто багато честі абсурдним і фантастичним помилкам, на що за ін-

ших обставин їхні апологети не могли б і розраховувати, але ми повинні виконати свій обов'язок перед суспільством і, зрідка відволікаючись від серйозних справ, гаяти час на те, щоб поганою мітлою вимітати павутину забобонів, яка, розростаючись, здатна завдати серйозної шкоди, якщо тільки її вчасно не зруйнують жерці Науки.

Ось так, із властивою йому самовпевненістю, вирушав наш Голіаф на битву зі своїм скромним опонентом, у минулому помічником друкаря, а зараз редактором видання, присвяченого проблемам спиритизму, яке Челленджер називав не інакше як жалюгідною газеткою.

Обставини диспуту стали надбанням широкої громадськості, тому немає необхідності переказувати в подробицях цю сумну подію. Анналі донесуть до майбутніх поколінь той історичний момент, коли славетний учений муж увійшов до Квінс-холу в супроводі своїх прихильників-раціоналістів, які забажали стати свідками повної й остаточного наруги над містиками. Було присутнє також велике число цих нещасних ошуканих душ, які все ж сподівалися, що їхнього обранця не кинуть безжально на вітар ображеної Науки. Представники двох фракцій вщерть заповнили залу, глипаючи одне на одного з неприхованою ворожістю, такі ж почуття, мабуть, за тисячу років до цього відчували блакитні та зелені, котрі зійшлися на Константинопольському полі*.

Ліворуч від сцени дружними рядами розташувалися непокитні раціоналісти, які вважали вікторіанців-агностиків довірливими простаками та зміцнювали свою віру регулярним читанням «Літературної газети» і «Фріфінкера». Серед

---

* Йдеться про захоплення Константинополя османами 1452 року.

присутніх були доктор Джозеф Баумер, відомий своїми лекціями про неспроможність релігійних уявлень, і пан Едвард Моулд, котрий вельми красномовно просторікував про право людини на тлінне тіло та душу, здатну померти. Навпроти них, немов розмахуючи орифламою*, виблискував своєю рудою бородою Мейлі. По один бік від нього сиділа дружина, по інший — Мервін, журналіст. Їх щільним колом оточували переконані прихильники, представники спіритичного альянсу Квін-сквер, Фізичного коледжу, а також інших церков і релігійних громад, котрі зібралися, щоб підтримати свого обранця в його безнадійній затії. У натовпі можна було розрізнити милі обличчя Болсовера, бакалійника, і його приятеля Тербейна, медіума-носія, аскетичну постать преподобного Чарльза Мейсона, Тома Ліндена, врешті-решт випущеного з в'язниці, пані Лінден, гурток спасіння у повному складі, доктора Еткінсона, лорда Рокстона, Мелоуна та багатьох інших. Посередині, немов розділяючи дві партії, величний, гладкий і флегматичний, сидів суддя Гейверсон із Королівської лави, котрий погодився головувати. Привертав до себе увагу й той факт, що офіційна Церква залишилася осторонь, не проявивши інтересу до цієї доленосної суперечки, яка торкалася самих основ, можна навіть сказати, життєвих центрів справжньої релігії. Преподобні отці, котрі впали в сплячку або перебували у щиросердому стані, не могли усвідомити, що живий інтелект нації пильно вивчає їхній організм, намагаючись збагнути: Церква приречена на повне вимирання чи здатна в майбутньому відродитися у новій подобі.

---

* *Орифлама* — великий прапор, прикріплений на мотузку, протягнутий уперек вулиці між будинками, у середньовічній Франції — стяг короля.

На сцені в одному кутку, оточений своїми велемудрими послідовниками, сидів професор Челленджер, урочистий і грізний, із агресивно випнутою бородою і якоюсь подобою посмішки на вустах. Його живі сірі очі були напівзаплющені, що надавало всій його зовнішності ще зарозумілішого вигляду. В іншому кутку сцени примостився скромний непоказний чоловічок із такою маленькою головою, що в капелюсі Челленджера він би просто потонув. Незнайомець виглядав дуже блідим і раз по раз із боязким, вибачливим виглядом кидав благальний погляд на свого статечного супротивника. Але ті, хто був знайомий із Джеймсом Смітом ближче, не надто турбувалися за нього, бо знали, що за лагідною та невибагливою зовнішністю ховається таке блискуче знання предмета, його практичного та теоретичного аспектів, яким мало хто може похизуватися. Вчені мужі із Товариства психічних досліджень — нетямущі діти порівняно з ним, якщо йдеться про знання духовних проблем, бо все життя таких, як він, присвячене різним формам спілкування з невидимим світом. Правда, при цьому такі люди інколи втрачають зв'язок зі світом, в якому живуть, і від них немає користі в буденних справах, але що стосується Сміта, то видавання часопису й управління великою, розкиданою по всій країні громадою змушувало його міцно стояти на ногах, а видатні природні здібності, не зіпсовані марною інформацією, дозволили йому всього себе присвятити тій єдиній галузі знань, яка відкриває широкі горизонти для найяскравішого розуму. І напевно чи Челленджер усвідомлював те, що майбутня дискусія мала затіятися між дилетантом, блискуче ерудованим, але поверхнево обізнаним із темою, і зосередженим професіоналом, котрий поглиблено вивчив питання, яким був його опонент.

Присутні трималися одностайної думки, що перші півгодини промови Челленджера були взірцем ораторської майстерності та продуманої аргументації. Його потужний трубний голос, який міг належати лише людині з грудною кліткою об'ємом у п'ятдесят кубічних дюймів, злітав і замирав у ретельно зваженому ритмі, який заворожував слухачів. Учений був народжений для того, щоб підкорювати собі аудиторію, — справжній лідер, здатний повести людство за собою. Багатослівний, дотепний і переконливий, професор детально зупинився на виникненні анімізму серед дикунів, відкритих усім стихіям, нездатних пояснити, чому йде дощ або гримить грім, і які вбачають лише добрий чи лихий знак у тих природних явищах, котрі тепер наука зуміла описати та пояснити.

Отже, віра в те, що поза нами існують духи або якісь невидимі істоти, ґрунтувалася на помилкових джерелах, і серед найменш освіченої частини суспільства ця віра дивним атавізмом відроджується в наші дні. Обов'язок науки — протистояти таким тенденціям до регресу, і лише усвідомлення свого обов'язку змусило професора покинути тишу кабінету й з'явитися на сцені при великому скупченні людей.

Потім він коротко охарактеризував спіритизм, причому такими фразами, які прийняті серед недругів цього руху. За словами Челленджера, виникла вельми неприваблива картина, що складається з клацання суглобами, фосфорної фарби, нашвидкуруч зшитих із полотна примар, огидним і брудним зловживанням пам'яттю про покійного чоловіка, з одного боку, і сльозами вдів — із іншого. Люди, винні в цьому, — гієни в людській подобі, здатні наживатися за рахунок чужих могил. *(Захоплені вигуки раціоналістів, іроніч-*

ні посмішки спіритуалістів.) Однак не варто підозрювати у шахрайстві поспіль усіх. («Спасибі, професоре!» — *голосно вигукнув хтось із рядів опонентів.*) Адже решта — просто ідіоти. (Сміх.) Ну, хіба може вважатися перебільшенням, якщо ми назвемо бевзем людину, готову повірити, що його покійна бабуся стане посилати йому вісточку через ніжку обіднього столу? Хіба хоч хтось із дикунів опускався до таких диких забобонів? Ці люди відібрали у смерті її велич і своїм брутальним вторгненням порушили безтурботний спокій могильної плити, — це огидний, блюзнірський учинок. Йому ніяково, що доводиться вдаватися до таких різких слів, але лише скальпелем або припіканням можна знищити зляккісну пухлину. І не личить людині заглиблюватися у теоретизування про природу життя за могильною ризкою, — у неї і в цьому світі справ не бракує. Життя прекрасне, і людина, здатна оцінити його радощі, а також обов'язки, які воно накладає, не стане гаяти часу на лженауку, в основі якої лежить одурення, неодноразово викрите. І все ж вона повертає все нові й нові юрби недоумкуватих фанатиків, чия патологічна довірливість та упередженість, що суперечать здоровому глузду, роблять їх глухими до голосу розуму.

Такі були загалом основні положення блискучої промови науковця, що відкрила диспут. Матеріалісти вибухнули бурхливими оваціями, спіритуалісти почувалися не в своїй тарілці. Тоді підвівся їхній оратор, блідий, але сповнений рішучості протистояти цьому нищівному натиску. В його голосі, та й в усьому образі не було нічого такого, що робило Челленджера привабливим, але промовляв він виразно й аргументи підбирав із тією непомильністю, яка вирізняє майстра, котрий досконально вивчив свій інструмент. Спо-

чатку доповідач тримався надзвичайно делікатно і навіть примирливо, тож можна було подумати, ніби він боїться. Здавалося, чоловік усвідомлював, наскільки самовпевнено з боку такої малоосвіченої особи, як він, зіткнутися у суперечці зі славетним опонентом. І водночас вважав, що серед численних досягнень професора — досягнень, які змусили весь світ заговорити про нього, — є один недолік, про який не можна не згадати. Красномовство професора захопило його, але от що стосується постулатів, які містяться у промові, то при ближчому розгляді вони дивують, якщо не сказати більше — викликають презирство. Схоже на те, що при підготовці своєї промови професор обклався всією антиспіритуалістичною літературою, яку тільки зміг знайти (вельми сумнівне джерело інформації з цього питання), і зовсім випустив із уваги роботи, автори яких спираються винятково на практику та власні переконання.

Усі ці розмови про клацання суглобами й інші витребеньки за своїм нецтвом краще б підійшли вікторіанській епосі, що ж стосується епізоду, в якому бабуся нібито розмовляла через ніжку стола, то він, оратор, сумнівається в об'єктивності такого опису спиритичного феномену. Такі приклади нагадують жарти про танцюючих жаб, які значною мірою заважали визнанню результатів перших дослідів Вольта, і не роблять честі професору Челленджеру. Шановний опонент, вочевидь, мав бути обізнаний про те, що медіум-дурисвіт — найлютіший ворог спиритуалізму. Його ім'я негайно ж піддається анафемі у спеціальних виданнях, щойно стає відомо про будь-який випадок шахрайства, і роблять це самі спирити, котрі засуджують гієн у людській подобі з тим же обуренням, що й високоповажний професор. Адже нікому не спадає на гадку звинуватити банки

в тому, що фальшивомонетники використовують їх у своїх брудних оборудках. Більше того, опускатися до такого рівня аргументації перед освіченою аудиторією — просто даремно гаяти час. Якби професор Челленджер поставив під сумнів релігійний бік спиритизму, водночас визнаючи пов'язані зі спиритизмом явища, сперечатися з ним було б набагато важче, але, заперечуючи все без винятку, він поставив себе у дуже вразливу позицію. Без сумніву, професор знайомий із останніми роботами професора Ріше, відомого фізіолога, а за ними стоїть тридцятирічна праця. Так от, Ріше переконливо довів достовірність цих явищ.

Можливо, професор Челленджер зволить повідомити присутнім, які саме досліди й особисті спостереження дають йому підстави казати про Ріше, Ломброзо та Крукса як про неосвічених дикунів. Далєбі, шановний опонент самостійно проводив експерименти, з результатами яких не хотів ознайомити світ. У такому разі добре було б оприлюднити їх. Поки ж цього не сталося, його заяви є ненауковими та вельми сумнівними з етичної точки зору, оскільки не дуже порядно прилюдно висміювати людей, які нічим не поступаються йому своєю науковою репутацією, а такі досліди провели, й автори доповіли про їхні результати широкій громадськості.

Що ж до постулату про незалежність і самостійне існування цього найкращого зі світів, то, певна річ, така щаслива людина, як професор, котра має хорошу систему травлення, може дозволити собі дотримуватися подібних поглядів у цьому питанні, але людина, котра вмирає від раку шлунка десь у лондонських нетрях, швидше за все, матиме сумніви у доктрині, яка пропонує їй відмовитися від прагнення кращої долі, ніж та, яку доля підготувала їй на землі.

Це була гідна промова, підкріплена фактами, числами та датами. Хоча й не вирізнялася красномовністю, в ній містилися питання, на які, як це не прикро, Челленджер відповісти не зміг. Він зачитав власну промову, але не надав значення виступу опонента, уподібнившись тим легковірним письменникам, котрі пишуть на тему, яку не вивчили як годиться. Замість відповіді по суті Челленджер втратив самовладання. Лев узявся гарчати. Його чорна грива встала дибки, очі виблискували, а голос гримів під склепінням зали. Хто всі ці люди, які прикриваються кількома відомими іменами вчених, що стали на хибний шлях? І з якого дива вимагають від серйозного дослідника, щоб той припинив свої власні дослідження та став циндрити дорогоцінний час на дослідження їхніх божевільних фантазій? Є речі такі очевидні, що не потребують доказів! Тягар доказу лежить на тому, хто висуває гіпотезу. Якщо ж цей джентльмен, чие ім'я мало кому що каже, стверджує, що нібито може викликати духів, то нехай викличе хоча б одного — просто зараз, тут, перед розсудливою та неупередженою аудиторією. Він заявляє, що отримує послання, — то нехай тоді ознайомить нас із останніми подіями, про які ще не повідомив телеграф. (*Вигуки спиритуалістів: «Це вже робилося, і не раз!»*) А я не вірю! Занадто багато чув ваших диких тверджень, аби приймати їх усерйоз. (*Гамір у залі, суддя Гейверсон схоплюється зі свого місця.*) Зрештою, якщо його навідують пророчі видіння, то нехай розкриє таємницю вбивства Пекема Рая. Якщо він входить у контакт із вищими силами, нехай подарує світу філософію, яка була б вищою за ту, що може створити людський розум. Усі ці лженаукові дослідни, що приховують просте невігластво, антураж, балаканина про ектоплазму й інша міфічна нісенітниця — не що інше, як

обскурантизм*, гидотне породження дикості та забобонів. І завжди, щойно справа доходить до ретельного розслідування, стикаєшся з науковою неохайністю й інтелектуальною розбещеністю. Будь-який медіум на перевірку виявляється злісним шарлатаном. (*«Ви брешете!» — почувся жіночий голос із того кутка, де сиділи Ліндени.*) Голоси небіжчиків вічно мелють якісь дурниці. Психіатричні клініки переповнені тими, хто сповідує цей культ, і могли б стати ще повнішими, якби кожен із послідовників спірицизму отримав те, що йому належиться.

Промова вийшла пристрасна, але непереконалива. Було ясно, що видатного вченого збили з пантелику та вивели з рівноваги. Він нарешті усвідомив, що до диспуту на такому рівні не готовий, тому як єдиний засіб для захисту обрав лайку й поверхневі твердження, які можна було б собі дозволити в колі однодумців, але в жодному разі не супротивників, котрі тільки й шукають шпарину за щось зачепитися. Здавалося, гнівна відповідь ученого лише потішила спіритуалістів, а матеріалісти між тим неспокійно засувалися на своїх місцях. Потім підвівся Джеймс Сміт, аби завдати опонентові вирішального удару. На його вустах грала весела посмішка, але в усьому образі відчувалася прихована загроза.

Опонент попросив би свого славетного суперника проявити більш науковий підхід. Вражаюче, але факт: багато вчених мужів, якщо раптом порушені їхні пристрасні й упереджені переконання, починають виявляти просто-таки сміховинну неповагу до власних принципів, найголовні-

---

* *Обскурантизм* — негативне ставлення до освіти та прогресу, відсталість і реакційність.

ший із яких вимагає спершу вивчити предмет, а вже потім його таврувати. Останніми роками на прикладі бездротового телеграфу та літальних апаратів, важчих за повітря, ми переконалися, які на світі зустрічаються дива, тому вкрай необережно заявляти а priori*, ніби якоесь явище абсолютно неможливо, а саме такої помилки припускається професор Челленджер. Він скористався тією славою, яку справедливо надбав у певних галузях науки, для того, щоб скомпрометувати предмет, про який ані найменшого поняття не має. Якщо людина є видатним фізиком і фізіологом, це ще не свідчить про те, що вона великий фахівець у питаннях душі.

Цілком очевидно, що професор Челленджер не спромігся прочитати навіть основні праці з питання, в якому він оголошує себе знавцем. А між тим, чи може він повідомити поважній публіці, хто є медіумом у Шренка Нотцингена? (*Пауза в очікуванні відповіді.*) А ім'я медіума у доктора Кроуфорда? Ні? А може, професор знає, якою була мета експериментів професора Цольнера з Лейпцига? Що, й цього не знає? Але ж це основні питання диспуту!

Оратор якийсь час сумнівався, чи варто переходити на особистості, але сильні вирази, які дозволив собі професор, вимагають відповідної відвертості з його боку. Чи знає, наприклад, професор, що ектоплазма, над якою він дозволяє собі так насміхатися, останнім часом була досліджена двадцятьма німецькими професорами (ось список їхніх імен), котрі одногласно підтвердили її існування? То як же професор Челленджер може заперечувати те, що довели ці джентльмени? А може, він і їх оголосить бовдурами та злочинцями? Та річ у тім, що професор прийшов сюди,

---

* Первісно (*лат.*).

не маючи про ці факти ані найменшого уявлення, він уперше почув про них лише тут. Йому невтямки, що наука про душу має свої закони, інакше він не став би вимагати, щоб створіння з ектоплазми з'явилося при повному світлі на цій сцені, хоча будь-який початківець, який вивчає спиритизм, знає, що ектоплазма при світлі розпадається. Що ж стосується вбивства Пекена Рая, то раніше якось не прийнято було вважати, ніби потойбічний світ — відповідальність Скотленд-Ярду. Тому вельмишановний професор просто накидав усім пил у вічі...

Тут усе й почалося. Спершу Челленджер шурхав на кріслі, смикав бороду, кидав люті погляди на доповідача, аж раптом несподівано підхопився і, як поранений лев, одним стрибком підскочив до столу голови. Цей джентльмен дрімив, відкинувшись у кріслі та склавши пухкі рученята на досить вгодованому кендюху, але атака професора змусила його сіпнутися, при цьому він мало не впав в оркестрову яму.

— Сядьте, сер! Сядьте! — заволав він.

— І не подумаю! — прогарчав у відповідь Челленджер. — Пане професоре, звертаюся до вас як до голови! Що ж це виходить, мене запросили сюди для того, щоб ображати? Це переходить будь-які межі, й я більше не наміряюся терпіти! Якщо зачепили мою честь, то маю повне право заступитися за себе!

Як і всі люди, котрі не звикли рахуватися з думкою інших, Челленджер дуже болісно сприймав будь-яку незгоду з його позицією. Кожне нове колюче зауваження опонента відгукувалося в ньому, як бандерилья, яку встромляють у бік розлюченого бика. У безсилій люті він тряс величезним волохатим кулаком над головою зборів, хоча погрози

його призначалися безпосередньому супротивнику, який відповідав глузливою посмішкою, і саме вона врешті-решт штовхнула нашого героя до найрішучіших дій: він загрозливо рушив на товстуна-голову, а той став повільно відступати. Серед публіки здійнявся страшний галас. Частина раціоналістів була шокована, інші ж гнівно кричали: «Сором! Ганьба!», бажаючи підтримати свого улюбленця. Спіритуалісти закидали ехидні коментарі, а дехто навіть подався на допомогу Смітові, щоб уберегти його від фізичної розправи.

— Треба рятувати старого, — звернувся до Мелоуна лорд Рокстон, — інакше він себе знищить. Схоже, він неосудний, зацідить комусь у пику, а потім його до суду потягнуть.

На сцені тим часом почалася справжня колотнеча, та й у залі ситуація була не краща. Мелоун і Рокстон насилу продерлися до сцени і, діючи де силою, а де вмовляннями, потягнули Челленджера з зали, а той продовжував обсипати прокльонами свого кривдника. Чулися благання, звернені до голови, і збори скінчилися в метушні та плутанині.

«Увесь цей сумний епізод, — писала наступного ранку «Таймс», — переконливо доводить небезпеку публічних дебатів, особливо якщо тема суперечки може сколихнути пристрасті як ораторів, так і слухачів. Такі фрази, як «дурний ідіот» і «недорозвинена мавпа», вжиті всесвітньо відомим професором щодо свого опонента, наочно демонструють, до чого можуть дійти учасники таких диспутів».

Отже, після багатослівного відступу ми знову повертаємося до професора Челленджера, який сидів у напруженій кепськомун настрої зі згаданим примірником часопису в руках і похмурих виразом на обличчі. І треба ж було Мелоуну

вирати саме цю мить для того, щоб поставити професору вельми делікатне запитання.

Втім, заради справедливості варто зауважити, що наш приятель цього моменту не вибирав, а просто зайшов переконатися, що чоловік, якого, незважаючи на всі його недоліки, він глибоко поважав і навіть любив, у результаті подій попереднього вечора не постраждав. Але йому навряд чи варто було турбуватися з цього приводу.

— Це нестерпно! — волав професор тим же тоном, тому могло здатися, ніби він лементував упродовж усієї ночі. — Мелоуне, ви також були там і, незважаючи на ваше незрозуміле і нічим не виправдане співчуття безглуздим ідеям цих людей, маєте визнати, що збори велися геть погано і мій праведний гнів був цілком виправданий. Можливо, коли я жбурнув стіл голови у президента Духовного коледжу, то трохи дав маху, але вони ж мене змусили. Ви ж пам'ятаєте, як той Сміт чи Браун, як його там — утім, це не важливо, — наважився звинуватити мене у невігластві й тому, що закидаю їм пил у вічі.

— Це правда, — примирливо сказав Мелоун. — Але не біда, професоре, ви ж також у боргу не залишились.

Похмуре обличчя Челленджера проясніло, і він весело потер руки.

— Еге ж, особисто мені здається, що деякі мої удари влучили в ціль і, гадаю, вони не скоро забудуться. Ці людиці просто сіпнулися, коли я сказав, що по них жовтий будинок плаче. Так заскиглили, пригадую, як справжнісінькі цуценята. Хоча, зізнаюся, божевільна ідея, ніби я зобов'язаний читати їхні ідіотські книжечки, трохи вивела мене з рівноваги. І все ж, сподіваюся, мій хлопчику, що сьогоднішньою вашою появою я зобов'язаний тому, що моя вчорашня

промова вплинула на вас і ви переглянули ті погляди, які, мушу зізнатися, піддають серйозному випробуванню нашу дружбу.

Мелоун відважно кинувся назустріч небезпеці.

— Я прийшов, — випалив він, — із дещо іншого приводу. Ви, мабуть, помітили, що ваша донька Енід і я останнім часом тісно спілкувалися, і для мене, сер, вона стала єдиною обраницею, тому більше ніколи не буду щасливий, якщо не зможу назвати її своєю дружиною. Я неможливий, але мені нещодавно запропонували в одному виданні місце заступника головного редактора, тому я цілком зможу утримувати сім'ю. Ми з вами знайомі достатньо давно, і, сподіваюся, ви нічого проти мене не маєте. Дозвольте ж розраховувати на вашу згоду!

Челленджер погладив бороду, його повіки загрозливо прикрили очі.

— Мої почуття, — сказав він, — не настільки притупилися, щоб я не помітив, які взаємини встановилися між вами та моєю донькою. Але це питання значною мірою пов'язане з проблемою, яку ми іще не закінчили обговорювати. Боюся, ви обоє ввібрали отруту тих небезпечних помилок, викоріненню яких я готовий присвятити решту свого життя. Хоча б заради нащадків не можу дати згоду на спілку, що будується на такій підставі, тому мені потрібні вагомі докази того, що ваші погляди стали виваженішими. Буду просити про це і свою доньку.

Так несподівано Мелоун опинився серед гідних мучеників ідеї. Треба було зробити важкий вибір, але Мелоун і тут не розгубився.

— Боюся, сер, ви не стали б ставитися до мене краще, якби я став міняти свої погляди — не важливо, правильні

вони чи ні, — під впливом меркантильних міркувань. І не стану поступатися переконаннями, навіть якщо без цього не зможу отримати руки Енід. Упевнений, що вона розділяє мою точку зору.

— Отже, вас не вразив мій блискучий виступ?

— Навпаки, сер. Вважаю, що ваша промова була вершиною красномовства.

— Але я вас не переконав?

— Ні, оскільки для мене набагато важливіші докази, отримані за допомогою моїх власних відчуттів.

— Але ваші відчуття міг обдурити якийсь шахрай-фігляр.

— Боюся, сер, що вже зробив свій вибір.

— Ну, в такому разі я також, — прогарчав Челленджер, кинувши на Мелоуна несподівано ворожий погляд. — А тепер ви покинете цей будинок і повернетесь лише тоді, коли знову хтось вставить вам клепку на місце.

— Хвильку, — зупинив його Мелоун. — Прошу вас, сер, не приймайте поспішних рішень. Мені занадто дорога ваша дружба, щоб ризикувати нею. Можливо, під вашим керівництвом я б швидше розібрався у питаннях, які заганяють мене в глухий кут. Якщо мені вдасться все влаштувати, чи не погодитесь ви особисто бути присутнім на одному з сеансів, аби завдяки вашій небаченій спостережливості пролити світло на речі, які я сам не можу збагнути?

Челленджер був неймовірно ласий до лестоців. Він одразу відчув себе великим цабе, розпустив пір'я і записався:

— Якщо я, любий Мелоуне, зможу допомогти вам позбутися цієї зарази, назвімо її, скажімо, *microbus spiritualensis*,

то я весь до ваших послуг. З радістю виділю свій час, аби викрити ці згубні помилки. Не стану стверджувати, що вам бракує мізків, але ви занадто щиросерді, тому легко підпадаєте під чужий вплив. Тільки попереджаю, що буду уїдлигим і допитливим інспектором і повністю використаю можливості лабораторних методів, у яких я, за загальним визнанням, таки досяг успіху.

— Саме про це я і мріяв.

— Тоді вам залишиться лише все підготувати, а вже я не змушу себе чекати. Наразі ж вимушений наполягати на тому, щоб ви на деякий час дали спокій моїй доньці.

Хвильку Мелоун вагався.

— Обіцяю чекати шість місяців, — нарешті сказав він.

— Що ж маєте намір робити потім?

— Там видно буде, — дипломатично відповів Мелоун, тим самим із честю вийшовши із доволі скрутною ситуації.

Сталося так, що, покинувши квартиру професора, Мелоун зіткнувся з Енід, яка поверталася з крамниці. З властивим ірландцям нахабством Мелоун вирішив, що відлік обіцяних шести місяців можна почати будь-якої миті, але не обов'язково вже зараз, тому він умовив Енід спуститися з ним у ліфті. Ліфт був із тих, що управляються зсередини, й лише Мелоун знав, яким чином він застряг між поверхами, але факт, що, незважаючи на стукіт і нетерплячі дзвінки, він рушив із місця не раніше, ніж через п'ятнадцять хвилин. Коли ж агрегат знову запрацював і Енід повернулася додому, а Мелоун опинився на вулиці, обоє вже були морально готові до шестимісячного очікування та сподівалися, що їм вдасться щасливо пережити цей експеримент.

Розділ XIV

В ЯКОМУ ЧЕЛЛЕНДЖЕР РАПТОМ ЗУСТРІЧАЄ ДИВНОГО КОЛЕГУ

Професор Челленджер важко сходився з людьми. Бути його приятелем означало водночас бути його васалом. Учений не терпів собі рівні, але в ролі покровителя був неперевершений. Тоді — при всій своїй королівській поставі, гіпертрофованому почутті власної гідності, самовдоволеній усмішці та зовнішності божества, що зійшло до простих смертних, — він міг триматися дуже приязно. Але й багато вимагав як подяку за свою прихильність: дурість вселяла йому огиду, фізичне каліцтво відштовхувало, а незалежність викликала протест. Йому потрібен був товариш, котрим захоплювався би весь світ, але той, своєю чергою, захоплювався б однією-єдиною надлюдиною, верховною істотою. І такого колегу Челленджер знайшов в особі доктора Росса Скоттона, який водночас став і його улюбленим учнем.

А тепер цей чоловік опинився при смерті. Його лікував доктор Еткінсон із клініки Святої Марії, який уже з'являвся на сторінках нашої повісті, й повідомлення лікаря про стан хворого були вельми гнітючі. Хвороба називалася розсіяний склероз, і Челленджер знав, що Еткінсон не перебільшує, коли каже, що одужання майже неможливе. Яка все ж несправедлива доля: молодий блискучий учений, який ще не досяг свого апогею, але вже написав такі фундаментальні праці, як «Ембріологія симпатичної нервової системи» та «Помилки довідника "Обсонік"», мав буквально перетворитися на ніщо, розпавшись на окремі хімічні елементи та не залишивши й сліду свого існування. Що ще було ро-

бити професорові, як не стенати лише своїми широкими плечима, трясти своєю величезною головою та готуватися до неминучого. З кожним днем звістки, що долинали від ложа вмираючого, ставали дедалі сумнішими, а потім і зовсім запала зловісна тиша. Якось Челленджер навідав свого юного приятеля в його квартирі на Говер-стрит, але те, що побачив, так його вразило, що більше він своїх візитів не поновлював. Судоми корчили страждальця у баранячий ріг, і йому доводилося закушувати губи, щоб придушити стогін. Можливо, стогони й полегшили б його муки, але Россу Скоттону це здавалося негідним чоловіка. Він ухопився за руку вчителя, як потопаючий хапається за соломинку.

— Невже все справді так, як ви кажете, і мене не чекає нічого, крім відпущених мені шести місяців тортур? І жодного проблиску життя у безпросвітній темряві вічної смерті?

— Тримайтеся, мій хлопчику, будьте мужні, — видихнув Челленджер. — Краще дивитися правді в очі, ніж шукати розраду в безглузких фантазіях.

При цих словах із губ нещасного зірвався довго тамований стогін. Челленджер схопився і прожогом вибіг геть. Але потім події набули несподіваних обертів. Усе почалося з появи панни Деліції Фрімен.

Одного ранку в помешкання професора постукали. Відчинивши двері, Остін, суворий і мовчазний дворецький, на висоті свого зросту не виявив нікого. Лише опустивши погляд, він зауважив нарешті мініатюрну жіночку з тонкими рисами обличчя, котра сміливо зиркала на нього своїми очима-намистинками.

— Я повинна побачити професора, — сказала гостя і пірнула в торбинку, щоб висмикнути звідти візитівку.

— Він не може вас прийняти, — відповів Остін.

— О, я впевнена, що може, — незворушно відрубала крихітна жіночка.

Ні редакційні лабіринти, ні кабінети державних мужів, ні високі канцелярії не лякали її, якщо вона знала, що може чинити добро.

— Він нікого не приймає, — повторив Остін.

— Але я мушу його побачити, — заявила панна Фрімен, зненацька пірнула дворецькому під руку, а потім із безпомильним інстинктом попрямувала до святилища — кабінету професора — постукала й увійшла. З-за паперів, якими був завалений стіл, звелася левова голова. Лев'ячі очі блиснули.

— Як розуміти це вторгнення?! — заревів звір.

Але маленька жіночка нітрохи не зніяковіла, а ласкаво всміхнулася сердитій особі.

— Я така рада з вами познайомитися, — сказала прибулиця. — Моє ім'я Деліція Фрімен.

— Остіне! — закричав професор. Безпристрасна фізія дворецького з'явилася у дверях. — Що відбувається, Остіне? Як сюди потрапила ця особа?

— Я не зміг її втримати, — жалібно прошамкав дворецький. — Прошу за мною, панно, нам уже набридли такі вибрики.

— Ні-ні! Ви не повинні сердитися, це вам не пасує! — кокетливо промовила жіночка. — Мені казали, що ви просто чудовисько, а насправді ви милий!

— Хто ви така? Чого вам треба? І чи знаєте ви, що я один із найзайнятіших людей Лондона?

Панна Фрімен знову пірнула в торбинку: вона часто порпалася у ній у пошуках то буклету про Вірменію, то пам-

флета про Грецію, то брошури про діяльність християнської місії в Індії чи маніфесту якоїсь секти. Цього разу на світ божий витягли згорнутий учетверо аркуш.

— Від доктора Росса Скоттона, — оголосила вона.

Лист згорнули недбало і так кострубато написали, що його було важко читати. Челленджер схилився над посланням.

«Любий друже й наставнику, вислухайте, будь ласка, те, що скаже ця леді. Розумію, що це суперечить вашим поглядам, і все одно маю на це піти. Ви самі казали, що я в безнадії, але я випробував один метод, і він мені допоміг. Знаю, що все це звучить дико, а я справляю враження причинного, але слабка надія краща за ніяку. На моєму місці ви вчинили б так само, тому чи не відкинути б вам упередження, щоб своїми очима в усьому переконатися? Доктор Фелкін буде у мене о третій. Дж. Росс Скоттон».

Челленджер прочитав листа двічі й зітхнув: писала людина із затуманеною свідомістю.

— Він пише, щоб я вас вислухав. То що ви маєте сказати? Тільки прошу коротко.

— Це лікар-примара, — відповіла жінка.

Челленджера наче бджола вжала.

— Боже милий, я ніколи не позбудуся цієї нісенітничі! — заволав він. — Ну, невже не можна дати нещасному спокійно померти? Ні, вони і на ньому починають випробовувати свої фіглі!

Панна Деліція заплескала в долоні, і в її швидких маленьких оченятах засяяли бісики:

— Але він не збирається помирати! Він одужує!

— Хто це сказав?

— Доктор Фелкін, а він ніколи не помиляється.

Челленджер у відповідь лише пирхнув.

— А чи давно ви бачили нашого хворого? — спитала жінка.

— Десять місяців тому.

— Зараз би ви його не впізнали: він майже здоровий.

— Здоровий? Хочете сказати, що він вилікувався від розсіяного склерозу за кілька тижнів?

— Приходьте й самі переконайтеся!

— Ви хочете залучити мене в якесь нечуване шарлатанство, гидке роду людському. А потім моє ім'я з'явиться у рекомендаційних листах цього шахрая. Я це поріддя добре вивчив. Якщо прийду, то просто візьму його за комір і спущу зі сходів.

Жінка щиро засміялася:

— Він повторить слідом за Арістидом: «Убий, але вислухай мене». І я впевнена, що ви не відмовите йому в цьому проханні. Ваш учень — ваша копія. Мені здається, його пригнічує, що лікування проводиться такими нетрадиційними методами. Це я запросила доктора Фелкіна, незважаючи на його протести.

— А, то це ваша затія? А чи не забагато ви на себе берете?

— Я готова відповідати за свої вчинки, якщо впевнена, що маю рацію! Я розмовляла з доктором Еткінсоном — він дещо тямить у проблемах душі та ставиться до них із меншою упередженістю, ніж ви, слуги науки. Так от: він погодився з думкою, що для людини, яка помирає, усі засоби годяться. Тоді й з'явився доктор Фелкін.

— І яке ж лікування запропонував цей ваш шаман?

— Саме для того доктор Росс Скоттон і хоче бачити вас, — юнка зиркнула на годинник, якого витягла з глибин

своєї неосяжної торби. — За годину він уже буде там. Я передам вашому колезі, що ви погодилися прийти. Впевнена, що ви не станете його засмучувати. Ой! — тут вона знову занурилася в надра торби. — Ось остання інформація з бессарабського питання. Там усе набагато серйозніше, ніж багато хто схильний вважати. Матимете досить часу, щоб ознайомитися з нею. Тож, будьте, любий професоре, au revoir*!

Вона променисто всміхнулася сердитому левові і вийшла. Але її місія увінчалася успіхом. Втім, так траплялося завжди. Було щось невимовно привабливе у безкорисливому ентузіазмі цієї крихітної жінки, котра могла в одну мить перетягнути на свій бік будь-якого — починаючи зі старшини громади мормонів і закінчуючи албанським розбійником, полюбивши злочинця й уболіваючи за розгрішення.

Челленджер не став винятком і також потрапив у тенета її чарів. І ось десь після третьої він, піднявшись вузькими сходами, вже стояв у дверях скромної спальні, де, прикутий до ліжка, мешкав його улюблений учень. Росс Скоттон був одягнений у червоний халат, і його вчитель із радісним подивом помітив, що обличчя хворого округлилося, а в очах знову засяяла надія та з'явився здоровий блиск.

— Погляньте, я її поборов! — вигукнув він. — Уже після першої зустрічі Фелкіна з Еткінсоном я відчув, що сили до мене повертаються. О, вчителю, якби ви знали, як нестерпно лежати без сну і відчувати, що ці кляті мікроби підточують основи основ твого життя! Я буквально відчував їхню мерзенну метушню! А ці судоми, коли твоє тіло зводить

---

* До побачення (франц.).

так, що воно скручується в тугий вузол, немов неправильно зібраний скелет! Зараз же біль майже минув, якщо не брати до уваги певні розлади травлення й пухирі на долонях. І все завдяки цьому дивовижному медику, який так мені допоміг!

Він зробив жест рукою, ніби бажаючи на когось вказати. Челленджер сердитим поглядом обвів кімнату, чекаючи виявити нахабу-шарлатана, але якогось людського лікаря. Лише в кутку дрімала тендітна дівчина, схожа на доглядальницю, — тиха, скромна, з копицею каштанового волосся. Панна Деліція, стримано всміхаючись, стояла в одвірку.

— Я радий, що вам краще, мій юний друже, — сказав Челленджер, — але не намагайтеся дурити себе. Ця недуга має власні закони та природний цикл.

— Побалакайте з ним, докторе Фелкін, поясніть йому все, — попрохав хворий.

Челленджер підвів погляд до стелі, потім оглянув підлогу. Його учень з усією очевидністю звертався до якогось лікаря, котрий за всіма ознаками мав би перебувати в кімнаті, але професорові нікого знайти не вдалося. Чи не настільки Росс Скоттон схибнувся, щоб вважати, ніби його лікують якісь безтілесні істоти?

— Це насправді вимагає певних пояснень, — пролунав низький чоловічий голос у професора за спиною. Останній обернувся. Голос явно лунав із вуст тендітної дівчини, яка дрімала у кутку.

— Дозвольте представити вам доктора Фелкіна, — озвалася панна Деліція з лукавою посмішкою.

— Що за чортівня! — вигукнув Челленджер.

Дівчина підвелася, ніяково обсмикуючи сукню, відтак зробила нетерплячий жест рукою.

— Був час, любий колего, коли табакерка становила таку ж невід’ємну частину мого багажу, як інструменти для кровопускань. Я жив у ті часи, коли Лаеннек ще не винайшов стетоскоп, тому такого інструмента у мене не було, але невеликий хірургічний набір завжди був під рукою. А табакерка мирила пристрасті, і я з радістю запропонував би її вам, але, на жаль, її час минув.

Поки звучала ця тирада, Челленджер стояв, вибалушивши очі та роззявивши рота. Нарешті він обернувся до хворого.

— Хочете сказати, що це і є ваш лікар, тобто ви користуєтеся порадами цієї особи?

Дівчина трималася доволі незграбно.

— Пане професоре, не маю наміру з вами сперечатися. Либонь, ви з тих, хто занадто багато уваги приділяє матеріалістичному знанню, тому не знаходить часу осягнути можливості духу.

— Певна річ, я не маю часу на всілякі дурниці, — бовкнув Челленджер.

— Любий учителю! — пролунав голос із ліжка. — Благаю вас пам’ятати про те, скільки доктор Фелкін зробив для мене. Ви бачили, що було зі мною місяць тому, а зараз можете на власні очі переконатися, що з того часу все змінилося. Сподіваюся, ви не станете звинувачувати мого найкращого приятеля.

— Я просто впевнена, професоре, що ви маєте вибачитися перед доктором Фелкіном, — підхопила панна Деліція.

— Божевілля! — невдоволено буркнув Челленджер. А потім обрав свій улюблений і найефективніший метод впливу на недбайливих студентів — важку та незграбну іронію: — Юна леді, чи мені краще сказати, поважний і вель-

мишановний пане професор? Сподіваюся, ви дозволите скромному і мало в чому обізнаному аматору наукових занять, який має лише знання, доступні простим смертним на землі, смиренно примоститися в куточку і хоча б віддалено осягнути ваші методи та ваше вчення.

Цю промову Челленджер виголосив, втягнувши голову в плечі, напівзаплющивши очі та витягнувши вперед руки долонями догори, всією своєю позою демонструючи крайній сарказм.

Тим часом доктор Фелкін міряла кімнату важкими та нетерплячими кроками, не звертаючи на це жодної уваги.

— Звісно, ще б пак, — неухважно кинула вона чоловічим голосом. — Можете розмістися десь у куточку, лише прошу вас мовчати, бо цей випадок вимагає напруження всіх моїх сил. — Тут її обличчя набуло владного виразу, і юнка обернулася до хворого. — Ну ось, вам уже краще. Місяця через два зможете повернутися до викладацької діяльності.

— Не може бути! — мало не заривав Росс Скоттон.

— Запевняю! Це кажу вам я, а я, як відомо, слів на вітер не кидаю.

— Я простежу, — втрутилася панна Деліція. — А тепер благаю вас, милий лікарю, розкажіть, ким ви були в житті!

— Ну-ну! Жінки невинуваті! Теревенили в мої часи, пліткують і зараз. Ну, вже ні! Огляньмо краще нашого юного приятеля. Пульс: уривчастість пройшла. Це добре. Температура нормальна. Тиск трохи вищий, ніж хотілося б. Травлення могло б бути і кращим. Не зашкодило б те, що ви зараз називаєте голодуванням. Загалом стан непоганий.

А тепер звернімося до безпосереднього джерела недуги. Підійміть сорочку, сер! Лягайте на живіт. Чудово! — міцними та спритними пальцями дівчина пройшлася по горішній частині хребта і раптом різко натиснула на нього кісточками пальців, так що пацієнт зойкнув від болю. — Ну ось, так краще. Я вже пояснював, що тут потрібне певне вирівнювання шийних хребців, бо зараз маємо звуження каналів, через які проходять нервові закінчення. В результаті вони виявилися защемленими, а оскільки ці нерви — провідники життєвої сили, то їхнє обмеження призвело до порушення взаємодії частин організму. Очима бачу не гірше, ніж ви за допомогою ваших рентгенівських променів, тож можу з упевненістю сказати, що практично відновлене початкове розташування хребців і фатальне обмеження усунуте. Сподіваюся, сер, — звернувся він до Челленджера, — вам зрозумілі мої пояснення щодо цієї патології.

Челленджер щось пробурмотів, із чого можна було висувати про його незгоду та повну ворожість.

— Я готовий дати вичерпні пояснення з будь-якого питання, яке викликає у вас сумніви. Ну, мій любий, ви моя гордість, і ваше одужання мене тішить. Передайте від мене привіт моему земному колезі доктору Еткінсону та скажіть йому, що я зробив усе, що міг. Мій медіум трохи втомився (бідна дівчинка!), тому більше затримуватися не можу.

— Але ви обіцяли розповісти про себе!

— Та немає про що особливо розповідати. Я був пересічним лікарем. Замолоду служив під керівництвом великого Абернетті та перейняв деякі з його прийомів. У більш зрілому віці продовжив свої студії, що дозволило мені, як би це сказати, принести користь людству. Ви, звісно,

розумієте, що лише завдяки самозреченню та самовідданому служінню людям ми переходимо у вищі сфери. Моє служіння таке, і мені залишається лише подякувати долі, що в цій дівчині я знайшов людину, чії життєві імпульси збігаються з моїми, завдяки чому могу втілюватися в неї й управляти її тілом.

— А де зараз її душа? — спитав хворий.

— Вона перебуває поруч мене й ось-ось знову повернеться у свою оболонку. Що ж стосується вас, сер, — звернувся він до Челленджера, — то ви сильна особистість та освічена людина, але загрузли в матеріалізм, яким, немов прокляттям, позначена ваша епоха. Запевняю, що професія лікаря, яка вища за всі на землі в силу безкорисливого служіння людям, значною мірою зазнала впливу догматизму, який нав'язують такі, як ви, і в результаті духовне начало в людині виявилось незаслужено забутим, а воно набагато важливіше, ніж усі ваші зілля та мінерали. Пам'ятайте, сер, що існує так звана життєва сила, і медицина майбутнього буде ґрунтуватися на вмінні правильно нею керувати. Якщо ж нею нехтувати, то довіра пацієнтів поступово буде втрачена, і вони звернуть свої погляди до тих, хто готовий запропонувати їм інакші методи лікування.

Ніколи Росс Скоттон не забуде цієї сцени. Професор, майстер, найвищий авторитет, до якого треба було звертатися, затамувавши подих, тепер сидів, трохи висунувшись уперед, вирячивши очі, з відвислою щелепою від подиву, тоді, як юна дівчина з копицею каштанового волосся стояла перед ним, повчально тикаючи в науковця пальцем, і промовляла тоном, яким батько докоряє норовливій дитині. Її внутрішня сила була такою могутньою, що Челленджер на якийсь час змушений був скоритися. Він ковтав ротом по-

вітря, намагаючись щось вимовити, але слова заперечення так і не зірвалися з його губ. Потім дівчина повернулася і сіла у крісло.

— Він зараз покине нас, — пояснила панна Деліція.

— Але я ще тут, — із посмішкою вимовила юнка. — Авжеж, мушу йти, бо ще маю купу справ. Це не єдиний мій медіум, і за кілька хвилин мене чекають в Единбурзі. Тримайтеся, молодий чоловіче. Я залишу моїй помічниці два запасних акумулятори для підкріплення вашої життєвої сили в тих масштабах, в яких дозволить ваш організм. А ви, сер, — звернувся він до Челленджера, — прийміть до уваги мою пораду: не варто занадто довірятися розуму і занадто поклатися на інтелект. Зберігайте старі знання, але й будьте сприйнятливі до нового, оцінюючи його з точки зору божественного призначення, а не так, як цього хотілося б особисто вам.

Дівчина глибокого зітхнула і відкинулася на кріслі. На мить запанувала повна тиша, поки та сиділа нерухомо, звисивши голову на груди. Потім, сіпнувшись і ще раз зітхнувши, юнка розплющила здивовані блакитні очі.

— Ну що, він приходив? — спитала вона ніжним дівочим голосочком.

— Певна річ! — вигукнув хворий. — Він був бездоганний і пообіцяв, що за два місяці я вже зможу викладати!

— Це просто чудово! А він залишив якісь вказівки для мене?

— Як завжди, лише масаж. До того ж обіцяв під'єднати два нових енергетичних джерела для підтримання душевних сил, якщо мій організм впорається з навантаженням.

— Ну, тепер він не змусить себе довго чекати!

Раптом дівчина помітила Челленджера, зніяковіла та замовкла.

— Це сестра Урсула, — поквапилася їй на допомогу панна Деліція. — А це знаменитий професор Челленджер.

З жінками Челленджер був на висоті, особливо якщо перед ним опинялася молода приваблива дівчина. Він підійшов до неї — так колись, мабуть, сам цар Соломон ішов назустріч цариці Савській — узяв за руку і по-батьківськи погладив її волосся.

— Любонько, ви занадто юні та чарівні, щоб брати участь у такому ошуканстві. Відмовтеся від цього раз і назавжди! Хіба вам не досить того, що ви гарненька і до того ж іще сестра милосердя? То чи варто претендувати на найвище звання лікаря? Звідки у вас цей жаргон: шийні хребці, подальше звуження каналу?

Сестра Урсула безпорадно озиралася навсібіч, наче людина, яка потрапила в обійми горили.

— Вона не тямить жодного слова з того, що ви кажете! — вигукнув хворий. — Учителю, маєте спробувати поглянути правді в вічі! Розумію, яких зусиль це коштуватиме вам (меншою мірою, ніж я це пережив особисто), однак повірте, що ви будете сприймати реальність у спотвореному вигляді, поки не усвідомите факт існування світу духів поза нами.

Але Челленджер правив далі тією ж повчальною інтонацією, хоча перелякана дівчина стала тихцем відсуватися від нього.

— Ну, от скажіть, хто ж той вчений ескулап, на якого ви працюєте і який навчив вас усіх цих учених термінів? Ви ж тямите, що мене дурити марно! Миле дитя, вам самій стане легше, коли полегшите душу і ми разом посміємося над лекцією, яку ви мені прочитали!

Але тут несподівано втрутився хворий із наміром припинити цей потворний допит: він сів у ліжку, яскравою червоною плямою виділяючись на тлі білих подушок, й озвався упевнено, що явно свідчило про його близьке одужання.

— Професоре Челленджер! — збуджено почав він. — Ви ображаєте мого найкращого товариша! Хоча б у моїй оселі вона має бути позбавлена насмішок, які підказують вам наукові забобони. Прошу покинути цю кімнату, якщо не можете спілкуватися із сестрою Урсулою у стриманішій манері!

Челленджер було спалахнув, але тут втрутилася Деліція, яка завжди виступала в ролі миротворця.

— Ви занадто квапитеся, любий докторе Росс Скоттон! — вигукнула вона. — У професора ще не було часу осмислити те, що тут сталося. Спочатку ви також сприймали все скептично, то чи можемо ми звинувачувати його?!

— Авжеж, маєте рацію, — поспішив погодитися молодий лікар. — Мені здавалося, що це дозволяє розквітнути пишним цвітом небувалому дурисвітству, так і було, факт залишається фактом.

— Знаю одне: був я сліпим, а тепер бачу*, — промовила панна Деліція. — Пане професоре, ви, звісно, можете невдоволено підіймати брови та стенати плечима, але насіння, кинуте сьогодні у ваш мозок, обов'язково проросте; воно зійде і дасть свої плоди.

Тут дівчина знову занурилася в свою торбу.

— Ось, візьміть цю брошуру, «Розум проти Душі», прочитайте і передайте іншим.

---

* Євангеліє від Івана, 9:25.

В ЯКОМУ ГОТУЄТЬСЯ ПАСТКА
НА ВЕЛИКОГО ЗВІРА

Хоча Мелоун і обіцяв не розмовляти з Енід про кохання, але погляд також може багато сказати, тож їхнє інтимне спілкування не перервалося. В усьому ж іншому він суворо дотримувався домовленості, як би важко це йому не давалося. Молодий чоловік був частим гостем у будинку професора, до того ж бажаним, особливо з того часу, як пристрасті навколо диспуту дещо вщухли. Тепер метою життя Мелоуна стало змусити великого вченого прихильно поставитися до тих сторін життя духу, які так захопили його самого. Парубок узявся за справу з ретельністю, але й з обережністю, бо тямив, що з вулканом жарти кепські і виверження може статися будь-якої миті. Кілька разів уже спостерігалися незначні спалахи, які змушували Мелоуна відступити та зачайтися на кілька тижнів, поки ґрунт знову не набував достатньої твердості.

Щоразу Мелоун винаходив усе нові хитрі підходи до професора, хоча одним із його улюблених прийомів було звернутися до Челленджера за консультацією з якогось наукового питання, наприклад, спитати про особливості тваринного світу протоки Банда чи про комах Малайського архіпелагу та підтримувати бесіду доти, поки Челленджер не заявляв, що всіма цими знаннями людство зобов'язане Альфреду Расселу Воллесу.

— Хто б міг подумати — Воллесу-спіритуалісту! — вигукував тоді з невинним виглядом Мелоун, на що Челленджер сердито блискав очима та змінював тему розмови.

Іноді приманкою слугував Лодж.

— Гадаю, ви про нього високої думки, — просторікував Мелоун.

— Перший розум в Європі, — погоджувався Челленджер.

— Адже він найбільший фахівець із властивостей ефіру.

— Без сумніву.

— Я ж знаю його лише по роботах у царині спіритуалізму.

Челленджер одразу ж замовкав. Тоді Мелоун вичікував днів зо два і наче знічев'я питає:

— А вам доводилося зустрічатися із Ломброзо?

— Авжеж, на конгресі в Мілані.

— Я тут читав на дозвіллі його твір.

— Вочевидь, щось із криміналістики?

— Ні. Називається «А що по смерті?».

— Я про такий не чув!

— Тракує питання спіритуалізму.

— Такий могутній інтелект, як Ломброзо, каменя на камені не залишить від цих шарлатанів!

— Та ні, книга скоріш написана на їхню підтримку.

— Що ж, навіть найвидатніші вчені мають свої маленькі слабкості.

Так, із безмежним терпінням і хитрощами сіяв Мелоун своє насіння в надії, що поступово професор позбудеться упередженості, але видимих результатів поки що не спостерігалось. Слід було вдатися до рішучіших дій, і Мелоун вважав цілком своєчасним запросити Челленджера на сеанс. Але як, де і коли? Без порад Олджернона Мейлі тут не обійтися.

Й ось одного весняного дня він знову опинився у вітальні, де колись качався по килиму, зчепившись із Сай-

ласом Лінденом. Там сиділи преподобний Чарльз Мейсон і Сміт, герой Квінз-холу. Вони жваво обговорювали з Мейлі питання, яке, можливо, нашим нащадкам видасться важливішим, ніж ті проблеми, якими переймається публіка зараз. Йшлося не більше не менше, як про те, сприйме спіритуалістичний рух у Великій Британії догмат про Трійцю або Благодать чи стане на позиції унітаріїв. Подібно як батьки руху та засновники теперішніх спіритуалістичних громад, Сміт дотримувався антитринітарної лінії, а Чарльз Мейсон, вірний син Англіканської церкви, як поділяв погляди своїх прихильників, зокрема таких авторитетів, як Лодж і Баррет серед мирян і Вілберфорс, Говейс і Чамберс серед священників, свято шанував стародавні канони, хоча і визнавав можливість спіритичних контактів. Мейлі опинився між двох вогнів і був, наче рефері, який розводить на рингу супротивників та отримує удари з обох боків. Мелоун намагався не пропустити ні слова, бо тепер, коли усвідомив, що майбутнє людства пов'язане із цим рухом, його цікавила кожна деталь. Коли журналіст увійшов, говорив Мейсон, у властивій йому серйозній, але і не позбавленій м'якого гумору манері.

— Люди не дозріли до серйозних змін, та вони й не потрібні. Досить об'єднати наші знання та безпосереднє спілкування з душами померлих із величним ритуалом і традиціями Церкви, і ми отримуємо могутній інструмент, здатний вдихнути нове життя в релігію. Ніколи не можна рубати з плеча. Навіть перші християни це розуміли й у всьому йшли на поступки релігіям, в оточенні яких опинилися.

— Це їх і згубило, — втрутився Сміт. — У цьому й полягав крах Церкви в її початковій силі та чистоті.

— Тим не менш вона продовжувала існувати.

— Але більше не відродилася в повному обсязі з того часу, як той негідник Костянтин наклав до неї лапу.

— Ну-ну, — заперечив Мейлі. — Хіба можна називати негідником першого християнського імператора?

Але Сміт був упертий опонент, відкритий і чесний, який не йшов на компроміси.

— А як, на вашу думку, слід назвати людину, яка майже винищила власний рід?

— Ми зараз не обговорюємо його особисті чесноти, ми говоримо про створення Християнської церкви.

— Сподіваюся, пане Мейсон, вас не образила моя безпосередність?

Мейсон усміхнувся своєю відкритою посмішкою:

— Доти, поки ви не заперечуєте існування Нового Заповіту, ваші слова мене не зачіпають. І навіть якби ви взяли доводити, що Бог — усього лише міф, я б анітрохи не образився, якщо існує ця священна книга, вмістилище найбільшого вчення. Звідкілясь із глибин століть воно дійшло до нас, я прийняв його і промовляю: вірую.

— Ну, тут між нами немає значних розбіжностей, — погодився Сміт. — Я не зустрів більш ціліснішого вчення, і не варто відмовлятися від нього. Але ми бажаємо позбутися різних надмірностей і пишноти. До речі, звідки вони взялися? Саме із компромісів з іншими релігіями, на які пішов наш приятель Костянтин, аби домогтися релігійної однаковості в усій своїй неосяжній імперії. Він перетворив християнство на клаптикову ковдру. Так, із єгипетського культури прихопили священні ризи, митру, єпископську патерицю, тонзуру, обручки. Великдень — язичницьке свято, приурочене до весняного рівнодення. Конфірмація

запозичена з культу Мітри, як, втім, і хрещення, хоча в мітраїчному ритуалі використовували кров, а не воду. Що ж стосується жертвовної трапези...

Мейсон затулив вуха.

— Це якась ваша старовинна лекція, — засміявся він. — Можете орендувати залу, але не витрачайте своє красномовство у приватних будинках. Якщо ж серйозно, Сміте, то мова зовсім не про те. Нехай навіть ви маєте рацію, це жодним чином не змінює моїх переконань: у нас є найбільше та найдієвіше вчення, яке з трепетом прийняли тисячі людей, зокрема й ваш покірний слуга, і було б украй нерозумно від нього відмовлятися. Вже із цим ви не можете не погодитися.

— Ні, — наполягав Сміт. — Ви занадто піклуєтеся про почуття ваших любих парафіян, але ніяк не думаєте про тих дев'ять десятих населення, котрі ніколи не переступали поріг церкви. А тим часом їх відштовхнуло те, що їм, як, втім, і мені особисто, здається фантастичним і нерозумним у християнському вченні. То як же ви розраховуєте залучити їх на свій бік, якщо не пропонуєте нічого нового, а лише механічно привносите у християнство спіритизм? Але варто лише звернутися до цих безбожників та атеїстів із такими словами: «Я згоден, що християнство — це суцільна брехня і до того ж воно заплямоване століттями насильства й обскурантизму, а ми пропонуємо вам щось нове, не затьмарене та чисте. Прийдіть і причастіться ним!» — ось тут і можна легко повернути їх до Бога та віри, без гвалтування їхнього розуму християнськими догмами.

Слухаючи суперечку, Мейлі смикав свою рудувату бороду. Він чудово знав цих людей і розумів, що розбіжності між ними невеликі, бо Сміт сприймав Христа як богоподібну людину, а Мейсон вважав, що це прийняв людську

подобу Бог, що, по суті, одне й те ж. Але між їхніми радикальнішими послідовниками лежала прірва, і компроміс був абсолютно неможливий.

— Чому б вам, — втрутився Мелоун, — не поставити ці запитання представникам світу духів і повністю покласти на їхню думку?

— Все не так просто, як ви собі міркуєте, — відповів Мейлі. — Після смерті ми всі зберігаємо наші земні забобони, опинившись у ситуації, яка тією чи іншою мірою їх віддзеркалює. Тому спочатку кожен живе своїми колишніми уявленнями. Поступово, з плином часу, дух розширює своє розуміння світу й урешті-решт долучається до всеосяжного символу віри, який має на увазі лише братство людей і верховенство Господа. Але на це йдуть роки. Під час сеансів мені доводилося чути промови затятих фанатиків.

— І мені також, — підтримав Мелоун, — причому в цій самій кімнаті. Але щодо душ матеріалістів? Вони ж не можуть не змінитися!

— Гадаю, що їхні уявлення істотно впливають на їхній стан, і вони роками не проявляють жодної активності, хибно вважаючи, що життя вже скінчилося. Але врешті-решт прокидаються, тямлять, скільки часу згаяли, й іноді опиняються в перших рядах, оскільки мають легкий характер і керуються піднесеними ідеалами, хоч би якими помилковими були їхні погляди.

— Авжеж, часто матеріалісти — найкращі представники людства, — щиро зауважив священик.

— З них найбільше поповнюються ряди нашого руху, — зауважив Сміт. — Іноді трапляється, що почуття підказують їм існування розумної сили крім них, і тоді вони з гідним завзяттям починають пропагувати своє від-

криття. Ви, люди, які мають віру і лише додають до неї нове знання, навіть уявити собі не можете, що відчуває людина, яка жила у вакуумі й зненацька знайшла щось здатне заповнити його. Коли зустрічаю простого чесного хлопця, котрий марно блукає в темряві, у мене аж руки сверблять йому допомогти.

У цю мить з'явилася пані Мейлі з чаєм, але розмова не вщухла. Така вже особливість людей, які вивчають можливості духу, що, зустрівшись, вони затівають найгарячіший обмін думками, така цікава й багатогранна ця проблема. Мелоуну вартувало чималих зусиль перевести бесіду на те, що було безпосередньою причиною його візиту. Кращих порадників йому годі було й шукати, і всі зійшлися на тому, що для такої персони, як Челленджер, необхідно влаштувати показовий сеанс.

Де ж найкраще його провести? У цьому питанні не було розбіжностей: велика зала Духовного коледжу була найвишуканішим, найзручнішим і найвідповіднішим місцем у Лондоні. Але коли? Чим швидше, тим краще. Та будь-який спіритуаліст, будь-який медіум заради такого випадку, без сумніву, відкладе всі інші свої справи.

Та от заковика — хто ж буде медіумом? Звісно, найкращий варіант — це гурток Болсовера: він перебуває у приватних руках, за нього не треба платити, але Болсовер — чоловік запальний, а Челленджер напевне буде поводитися зухвало і всім набридати, тож сеанс може закінчитися колотнечею і таким чином зазнати краху. А цього у будь-якому разі не можна допустити. Може, буде краще відвезти його до Парижа? Але хто візьме на себе сміливість дозволити цьому слону розгулятися у вишуканому салоні доктора Моп'ю?

— Та він просто вчепиться пітекантропу в горлянку, поставивши під загрозу життя всіх, хто там опиниться, — заявив Мейлі. — Це не годиться.

— Поза всяким сумнівом, найкращим медіумом в Англії, в якого можуть втілюватися духи, є Бандербі, — зауважив Сміт. — Але певні його пристрасті... На нього зовсім не можна покластися!

— А це ж чому? — спитав Мелоун. — Що він за цяця? Характерним жестом Сміт дав собі щигля по горлу:

— Він пішов доріжкою, якою простував не один медіум до нього.

— Але ж це серйозний аргумент проти нашого руху, — здивувався Мелоун. — Хіба може вважатися добродесною справа, яка призводить до таких наслідків?!

— Як вважаєте, можна назвати добродесною справою, скажімо, поезію?

— Ще б пак!

— Однак По був пияком, Колрідж — наркоманом, Байрон — гульвісою, а Верлен — збоченцем. Не варто змішувати справу та людину, яка покликана цю справу втілювати. За талант іноді доводиться розплачуватися невірноважністю характеру, а видатний медіум іще чутливіший, ніж найбільший талант. Декотрі медіуми — достойні люди, а декотрі не надто охайні в побуті, й не треба їх за це засуджувати. Така робота вимагає великої віддачі, тому їм необхідні радикальні засоби для відновлення сил. Часом вони втрачають контроль над собою, але їхні професійні здібності залишаються незмінними.

— Це нагадало мені один епізод, який стався з Бандербі, — втрутився Мейлі. — Ви, мабуть, його ніколи не бачили, — звернувся він до Мелоуна. — Він дуже кумедний:

маленький, кругленький, незграбний і такий гладкий, що вже багато років не бачив власних черевиків. Коли хильне, стає іще цікавішим. І от якось кілька тижнів тому мені повідомляють, що він нализався десь у шинку і не може без сторонньої допомоги дістатися додому. Ми з приятелем поспішили йому на виручку. З деякими пригодами, але все ж дотягли його до дому, і тут йому спало на думку влаштувати сеанс! Ми намагалися його зупинити, та де там — він схопив із приставного столика рупор і несподівано згасив світло. І щойно він це зробив, як сеанс тут же розпочався, та так усе добре в нього виходило! Але тут втрутився Принсепс, його дух-заступник, вихопив рупор й узявся дубасити медіума, примовляючи: «Ах ти, негіднику! П'яниця нещасний! Та як ти смієш!» Рупор тепер увесь у вм'ятинах. Бандербі з лементом кинувся геть із кімнати, а ми подалися по домівках.

— Ну, медіум тут зовсім не винен, — резюмував Мейсон. — Але повернімося до професора Челленджера, бо таку нагоду не можна втрачати!

— А як щодо Тома Ліндена? Може, його запросити? — запропонувала пані Мейлі.

Мейлі похитав головою:

— Після в'язниці з Томом щось сталося. Ці дуболоми не просто переслідують наших найкращих медіумів, вони до того ж руйнують їхній безцінний дар. З таким же успіхом можна помістити лезо бритви у вологе місце і після цього сподіватися, що воно збереже гостроту.

— Як же так? Невже він втратив усі свої здібності?

— Ну, я б так категорично не став стверджувати, але вони вже не ті, що були раніше. Тепер він у кожному підозрює перевдягненого поліціанта, і це його відволікає. Але

якщо вже візьметься за справу, то доведе її до кінця. Атож, найкраще звернутися до Тома.

— А кого запросимо на сеанс?

— Мені здається, що професор прийде не сам.

— Він зі своїми супутниками створить жахливу хвилю коливань, тому нам слід запросити людей, які поділяють наші ідеї, щоб йому протистояти. Наприклад, Деліція Фрімен — вона із задоволенням прийде. Ще буду я. А як ви налаштовані, Мейсоне?

— Певна річ, я прийду.

— Пане Сміт?

— Ні-ні! На мені газета, до того ж на тому тижні маю провести три служби, дві панахиди, весільний обряд і п'ять ділових зустрічей.

— Ну, сподіваюся, нам не важко буде вибрати ще одного-двох гостей. Улюблене число Ліндена — вісім. Отже, Мелоуне, справа за дрібницею: отримати згоду нашого велета думки та призначити дату.

— І підтвердження світу духів, — серйозним тоном додав Мейсон. — Мусимо порадитися з нашими партнерами.

— Обов'язково, святий отче. Це дуже суттєве доповнення. Ну, що ж, Мелоуне, ми про все домовилися, і нам залишається лише чекати цієї події.

Але сталося так, що цього вечора Мелоуна очікували події зовсім іншого ґатунку і на його шляху виникла одна з тих перешкод, які раз по раз підстерігають людину на її життєвому шляху. З'явившись, як завжди, у редакції «Газетт», він дізнався, що його хоче бачити пан Бомон. Безпосереднім начальником Мелоуна був заступник головного редактора, старий шотландець на ім'я МакАрдл, отже,

мало статися щось екстраординарне, щоб сам небожитель зійшов зі свого Олімпу, звідки наглядав за земними справами, і звернув увагу на когось зі своїх скромних працівників, які метушаться десь унизу. Цей вершитель доль, завжди підтягнутий, квітучий і могутній, сидів у своєму розкішному кабінеті, обставленому старовинними дубовими меблями та тапчанами, оббитими шкірою кольору сургучу. Коли Мелоун увійшов, він і далі щось писав, і лише після певної паузи звів на журналіста проникливі сірі очі.

— А, доброго вечора, пане Мелоун! Маю до вас невелику справу. Чи не могли б ви присісти? Йдеться про ваші статті зі спиритизму. Хочу нагадати, що ви починали в душі здорового скептицизму, неабияк присмаченого гумором, що вельми влаштовувало й мене, і наших читачів. Тепер же я із жалем змушений визнати, що в міру заглиблення в питання ваші погляди істотно змінилися і ви, схоже, готові виправдовувати діяльність такого стибу. Гадаю, не варто казати, що це розходиться з позицією «Газетт», і ми б негайно припинили друкувати ваші статті, якби заздалегідь не оголосили, що ця серія буде написана неупередженим дослідником. Тому ми змушені продовжувати, але ухил статей має бути змінений.

— Що ж мені робити, сер?

— Маєте повернутися до кумедного аспекту питання. Це подобається публіці. Погляньте на все з гумором, вигадайте якусь стару панну, нехай вона верзе всілякі нісенітниці. Розумієте, що я маю на увазі?

— Боюся, сер, усе це більше не видається мені смішним. Навпаки, я дедалі більше переконуюся, наскільки це серйозно.

Бомон велично похитав головою:

— На жаль, так само вважають і багато передплатників. Він узяв зі столу листа.

— Ось послухайте: *«Я завжди вважав вашу газету виданням, яке не наважується гнівити Бога, тому хочу вам нагадати, що діяльність, яку ваш кореспондент схильний виправдовувати, віддана анафемі в Левіті та Другозаконні. Тому якщо залишуся вашим передплатником, мені доведеться взяти на душу ваш гріх».*

— Клятий фанатик, — пробурмотів Мелоун.

— Не стану сперечатися, але пенні, яке платить цей фанатик, нітрохи не гірше за будь-яке інше. Або ось ще: *«Сподіваюся, що в наш час просвіти та вільнодумства ви не станете підтримувати рух, який намагається повернути нас до застарілої ідеї про існування янгольської та диявольської суті поза нами! Якщо ж я помиляюся, то прошу виключити мене з ваших передплатників».*

— От би замкнути цих панів десь разом і змусити їх самих врегулювати свої розбіжності!

— Можливо, це було б кумедно, пане Мелоун, але мене у цьому випадку цікавить наклад «Газетт».

— А чи не здається вам, сер, що ви недооцінюєте інтелектуальний рівень наших читачів і що, крім купки екстремістів різного штибу, існує велика кількість людей, на яких справили враження свідчення стількох відомих і шанованих людей? І хіба не в тому наш обов'язок, щоб знайомити передплатників із реальними фактами, а не висміювати їх?

Пан Бомон стеноу плечима:

— Нехай спіритуалісти самі обстоюють свої переконання. Ми не пропагандистська газета і не маємо наміру повчати читачів, у що їм вірити, а в що ні.

— Звісно, певна річ, але я мав на увазі лише необхідність дотримуватися фактів. А тим часом їх неодмінно замовчують. Ну, коли в лондонській газеті з'являлася серйозна стаття, присвячена ектоплазмі? Та ніхто навіть не підозрює про те, що ця найважливіша субстанція була вивчена й описана вченими, а її існування було підтверджене численними світлинами!

— Годі, — нетерпляче обірвав відвідувача Бомон, — боюся, що не маю часу заглиблюватися в це питання. Я запросив вас для того, щоб повідомити, що пан Корнеліус вимагає негайно змінити нашу лінію.

Пан Корнеліус став власником газети не через якісь особисті заслуги, а лише тому, що його батько залишив йому мільйонні статки, частину яких той пустив на придбання «Газетт». Він рідко з'являвся в редакції, але часопис регулярно публікував повідомлення про те, що його яхта пришвартувався в Ментоні, або що його бачили в Монте-Карло за гральним столом, або що його чекають у Лестерширі на мисливський сезон. Він не мав ні блискучого розуму, ні сильного характеру, але час від часу втручався в суспільне життя, публікуючи якийсь маніфест на першій шпальті власної газети. Він не був розпусником, але жив собі на втіху, оточений розкішшю, постійно балансує на межі дозволеного, а інколи й переступаючи цю межу. При згадці про цього нікчому кров ударила Мелоуну в голову. «Ця жалюгідна тварюка, — подумав він, — сміє ставати між людством та одкровенням, посланим згори! Брудні руки людя, який так і не зумів подорослішати, здатні перекрити людям доступ до божественного джерела, нехай навіть він може пробити собі й інше русло».

— Таке моє останнє слово, пане Мелоун, — резюмував Бомон із виглядом людини, яка не має наміру продовжувати розмову.

— Дуже добре! — заявив Мелоун. — І воно означатиме кінець моєї роботи у вашій газеті. У мене контракт на півроку, а вже після його закінчення ноги моєї тут не буде!

— Як бажаєте, пане Мелоун.

Із цими словами пан Бомон повернувся до своїх паперів, а Мелоун, збуджений суперечкою, повернувся до кабінету МакАрдла й усе йому розповів. Старий шотландець був у край стурбований.

— Е-е, молодий чоловіче, це все ваша ірландська кров. Добре б розбавити її шотландським віскі. Ось що я вам скажу: повертайтеся назад і скажіть, що передумали.

— Ну, вже ні! Бракувало ще, щоб цей покруч Корнеліус, жирний, червонопикий, уже не кажу про його особисте життя, дозволяв собі диктувати, кому в що вірити, а мені наказував глумитися над найсвятішими речами на землі!

— І вам буде вже непереливки!

— І гідніші люди жертвували собою заради ідеї! А я знайду собі іншу роботу.

— Боюся, що ні, якщо втрутиться Корнеліус. Варто вам заслужити репутацію незговірного, і для вас не знайдеться місця на Фліт-стріт.

— Та це ж сором і ганьба! — вигукнув Мелоун. — Те, як тут ставляться до проблем спиритизму, — ганьба для журналістики! Й Англія — не виняток, в Америці ж справи йдуть іще гірше! Схоже на те, що в наших газетах служать найнижчі та бездушні люди, а якщо там і є кілька порядних хлопців, то це уніками, яких слід у спеціальних інститутах вивчати. І це світочі нації! Дивитися гідко!

МакАрдл по-батьківськи поклав руку Мелоуну на плече.

— Ну добре, добре, так уже влаштований світ. Не ми його створили, й не нам за нього відповідати. Дайте час, а то ми все поспішаємо і поспішаємо. А зараз ось що: йдіть-но ви додому, гарненько все обмізкуйте і не забувайте про кар'єру та про свою молоденьку леді, а потім знову впрягайтеся в ярмо, яке нам усім доводиться тягнути, якщо хочемо залишитись на плаву.

Розділ XVI

В ЯКОМУ ЧЕЛЛЕНДЖЕР ОТРИМУЄ ДОСВІД НА ВСЕ СВОЄ ЖИТТЯ

Отже, пастки були розставлені, ями викопані, й мисливці готувалися спіймати велику здобич. Питання було лише в тому, чи погодиться звір дати себе заманити. Якби Челленджеру сказали, що справжня мета зустрічі — надати йому переконливі докази спілкування з примарами і таким чином навернути його у спіритуалізм, він би розлютився або розреготався їм в обличчя. Але хитрий Мелоун за підтримки Енід переконав професора, що його присутність необхідна для того, щоб викрити шахрайства та пояснити, як і чому їх водять за носа. Перебуваючи в цій омані, професор у властивій йому гордовитій і поблажливій манері погодився удостоїти своєю присутністю збори, які, на його думку, більше пасували б для печерних дикунів епохи неоліту, ніж для людини, яка представляє всю культуру та мудрість, накопичені людством. Енід супроводжувала батька, що привів

із собою одного дивного індивіда, якого не знали ні Мелоун, ні будь-хто інший з присутніх. Це був великий незграбний шотландець із веснянкуватим обличчям, міцною статурою й украй неговіркий. Від нього так і не вдалося домогтися, які саме аспекти духовних проблем його цікавлять. Єдине, що з нього витягли, це що його ім'я Ніколл. Мелоун і Мейлі прийшли в Голландський парк разом. Там їх уже чекали Деліція Фрімен, преподобний Чарльз Мейсон, пан і пані Огілві як представники коледжу, пан Болсовер із Гаммерсміта та лорд Рокстон, який надзвичайно захопився спіритуалізмом і досяг у ньому неабияких успіхів. Загалом зібралось дев'ятеро осіб, компанія розмаїта та неоднорідна, від якої важко було чекати задовільних результатів. Коли всі увійшли до кімнати, де запланували провести сеанс, Лінден сидів у кріслі, а біля нього розмістилася його дружина. Медіума відрекомендували присутнім, багатьох із яких він уже добре знав. Челленджер тут же взявся за справу з виглядом людини, що не терпітиме якісь там нісенітниці.

— Це медіум? — поцікавився він, дивлячись на Ліндена з явною неприязню.

— Атож.

— А його обшукали?

— Ще ні.

— Хто ж буде обшукувати?

— Хтось із нас, краще удвох.

Челленджер недовірливо гмикнув:

— Хто саме, дозвольте спитати?

— Краще, щоб це зробили ви і ваш приятель пан Ніколл. Можете зайти в спальню — це поруч.

Нещасного Ліндена вивели з кімнати, немов під конвоєм, неприємно нагадавши йому про перебування у буцегар-

ні. Чоловік і без того хвилювався, а це нове випробування і присутність Челленджера зовсім вибили його з колії. Повернувшись, нещасний поглянув на Мейлі й сумно похитав головою.

— Боюся, сьогодні у нас нічого не вийде. Може, краще відкладімо?

Мейлі підійшов і поплескав приятеля по плечу, пані Лінден взяла його за руку.

— Все гаразд, Томе, — заспокоїв Мейлі. — Пам'ятайте, що ви під охороною друзів, які не допустять, аби вами маніпулювали.

Потім він звернувся до Челленджера, — суворіше, ніж зазвичай:

— Прошу вас не забувати, сер, що медіум — такий самочутливий інструмент, як і будь-який із тих, що ви ними користуєтеся у своїй лабораторії. Будьте з ним обережні. Сподіваюся, ви не знайшли у нього нічого підозрілого?

— Ні, сер, не знайшов. Мабуть, тому він каже, що сьогодні нічого не вийде?

— Просто його схвилювала ваша поведінка. Вам варто було б делікатніше з ним поводитися.

Однак вираз обличчя Челленджера не віщував нічого доброго. Його погляд упав на пані Лінден.

— Я так розумію, що ця особа — його дружина. Її також треба обшукати.

— Природно, — погодився Огілві. — Це можуть зробити ваша донька разом із моєю дружиною. Лише благаю триматися якомога приязніше та пам'ятати, що ми не менше за вас зацікавлені в хороших результатах, і всі постраждають, якщо ви зруйнуєте необхідне середовище.

Тут підвівся пан Болсовер, бакалійник, але з таким поважним виглядом, наче головував на зборах громади.

— Вимагаю, — заявив він, — щоб професора Челленджера також обшукали!

Від гніву борода професора встала сторчма.

— Обшукати мене?! Та як ви смієте, сер!

Але Болсовера не так просто було залякати.

— Ви прийшли сюди як ворог і тріумфували, якби вам вдалося виявити підступ. Розумієте мене? Ось я і кажу, що треба вас обшукати!

— Це мерзенна інсинуація, сер! Отже, ви натякаєте, що я здатен на обман! — заревів Челленджер.

— На жаль, професоре, нас усіх по черзі в цьому звинувачують, — з посмішкою вимовив Мейлі. — І ми всі спочатку обурюємося, а потім із часом звикаємо. Мене називали брехуном, божевільним, — та бозна-як іще! І що з того?

— Ваша пропозиція переходить будь-які межі! — заявив Челленджер, кидаючи навколо люті погляди.

— Ну що ж, сер, — втрутився Огільві, який був вельми непоступливим шотландцем, — ніхто вас силою не тримає, можете будь-якої миті піти. Але якщо вирішите залишитися, маємо бути впевнені у науковій чистоті експерименту. Самі погляньте, чи можна говорити про науковість досліджу, якщо серед нас перебуває хтось, відомий своїм ворожим ставленням до нашого руху і який не бажає вивернути свої кишені.

— Гаразд, гаразд, — зробив спробу примирення Меллун, — звісно, ми можемо повірити професорові на слово.

— Не беруся сперечатися з вами, молодий чоловіче, — сказав Болсовер, — але щось сам професор не надто вірить на слово пану та пані Лінден.

— У нас є всі підстави дотримуватися запобіжних заходів, — додав Огілві. — Можу вас запевнити, що шахрайства, спрямовані проти медіумів, трапляються нітрохи не рідше, ніж ті, що практикуються ними самими, і я можу подати цьому безліч прикладів. Ні, сер, вас таки треба обшукати!

— Було б про що говорити! — вигукнув лорд Рокстон. — Та ми з Мелоуном миттю зробимо огляд!

— Ось і чудово, давайте! — підтримав Мейлі.

Челленджера, який усім своїм виглядом нагадував бугая з налитими кров'ю очима та роздутими ніздрями, вивели з приміщення. За кілька хвилин приготування були закінчені, всі розсілися в коло і сеанс розпочався.

Однак настрій було зіпсовано. От уже ж ці допотопні дослідники! Вони вимагають, щоб медіума зв'язали по руках і ногах, немов якесь курча, або ще до початку сеансу кидають йому свої підозри просто в вічі! А це все одно що підмочити порох, а потім сподіватися, що він не втратив своїх властивостей і в слухну мить зможе вибухнути! Через них усі зусилля медіума зводяться нанівець, а коли сеанс закінчується провалом, приписують це своїй проникливості, навіть не підозрюючи, що в усьому винне їхнє небажання вникнути в суть. Ось і виходить, що під час сеансів, які збирають навколо себе скромних, але прихильних і доброзичливих людей, відбуваються події, які холодним і неупередженим служителям науки побачити не дано.

Усі були знервовані, а вже як суперечки подіяли на людину, якої вони стосувалися у першу чергу! Для неї кімната була наповнена різноспрямованими потоками та завихреннями психічної енергії, і їй було так само важко ними управляти, як, наприклад, бистриною в низинах Ніаґари. Від відчаю медіум навіть застогнав. Почалося, як завжди, з яс-

новидіння, але імена, які вловлював найтонший слух Лінде-на, здавалося, не мали сенсу та зливалися в одноманітний гул. Найвиразніше звучало ім'я Джон, і він промовив його вголос. Чи означає воно щось для присутніх? Відповіддю був лише глухий смішок Челленджера. Потім виникло прізвище Чепмен. Так, у Мейлі був приятель із таким прізвищем, але він помер багато років тому, і його поява здавалася дивною та недоречною. До того ж Мейлі не міг згадати, як того звали. Бадуорт — також ні. До медіума долинали цілком виразні фрази, але вони не мали жодного стосунку до присутніх. Усе йшло геть кепсько, і Мелоун зовсім занепавав духом. Челленджер гмикав так відверто, що Огілві обурився.

— Ви тільки ускладнюєте справу, сер, — заявив він, — коли так явно висловлюєте свої емоції. Я вже десять років практикую спіритизм, але ще ніколи не бачив, аби медіум перебував у такому скрутному становищі. На мою думку, в усьому винні ви.

— Саме так, — Челленджер схвально кивнув.

— Боюся, це не має сенсу, Томе, — втрутилася пані Лінден. — Як почувашся, любий? Чи не час припинити?

Але Лінден, незважаючи на свій лагідний вигляд, за натурою був боєць. Природа нагородила його тими ж чесно-тами, завдяки яким його брат мало не отримав «Пас Лонсдейлу».

— Може, я дещо перезбуджений, і якщо занурюсь у транс, це минеться? Зараз, мені здається, краще задіяти тілесну оболонку. Мабуть, спробую.

Приглушили світло, і тепер у кімнаті лише ледь мерехтів червоний вогник. Фіранки, що огороджували кабінку, були запнуті. По один бік від кабінки смутно виднівся силует Тома Ліндена, який упав у транс і важко сапав. А з іншого

боку за всім, що відбувається, спостерігала його дружина. Та нічого не сталося.

Минуло чверть години, потім ще п'ятнадцять хвилин. Усі терпляче чекали, й лише Челленджер став вовтузитися на кріслі. Запанувала похмура та холодна атмосфера. Усім здавалося, що нічого вже й не може статися.

— Все надаремно! — врешті-решт вигукнув Мейлі.

— Боюся, що так, — погодився Мелоун.

Медіум ворухнувся і застогнав, він уже приходив до тям. Челленджер демонстративно позіхнув.

— Мені здається, ми надаремно гаємо час, — прорік він.

Пані Лінден гладила чоловіка по голові. Той розплющив очі.

— Ну, що? — спитав він.

— Усе марно, Томе. Мені здається, краще відкласти.

— І я дотримуюся тієї ж думки, — підтримав Мейлі.

— Це для нього занадто велике навантаження, з огляду на сформовані несприятливі обставини, — зауважив Огілві, сердито блиснувши очима на Челленджера.

— Ще б пак, — озвався той із самовдоволеною по-смішкою.

Але Лінден не звик легко здаватися.

— Звісно, умови невідповідні, — зауважив він, — і коливання незвичні, але я спробую зсередини кабіни. Вона сприяє концентрації енергії.

— Це наш останній шанс, — сказав Мейлі. — Справді, чому б не спробувати ще раз?

Крісло занесли всередину кабіни, туди ж зайшов медіум і засунув за собою фіранку.

— Кабіна конденсує потоки ектоплазми, — пояснив Огілві.

— Поза всяким сумнівом, — погодився Челленджер, — однак мушу заявити, що в інтересах істини зникнення медіума з нашого поля зору вельми прикре.

— Заради всього святого, припиніть! — вигукнув Мейлі, в якого урвався терпець. — Давайте спершу отримаємо результат, а потім уже будемо дискутувати щодо його наукової цінності!

І знову потягнулися виснажливі хвилини. Потім раптом із кабіни почувся глухий стогін. Усі напружилися в очікуванні.

— Ектоплазма, — прошепотів Огілві. — З'являючись, вона завжди завдає болю.

Щойно він це сказав, фіранки різко розчахнулися, гучно брязнули кільця. На темному тлі виникли обриси якоїсь білої постаті. Повільно та непевно вона вийшла на середину кімнати. У червоних сутінках її контур виявився зовсім розмитим, і примара виглядала в темряві рухомою білою плямою. З великою обережністю, за якою крився страх, марево наблизилося до професора.

— Ага! — громовим голосом гаркнув професор.

Пролунали галас, гамір і тріск.

— Спіймав!!! — заверещав хтось.

Чийсь голос зажадав:

— Увімкніть світло!

— Обережніше! Ви ж медіума вб'єте!

Усі схопилися. Челленджер кинувся до вимикача, і враз спалахнули вогні. Перехід від темряви до яскравого світла був таким різким, що знадобився час, перш ніж ошелешені та засліплені глядачі змогли збагнути, що ж сталося.

Коли вони поновили здатність бачити, їхнім поглядам відкрилася гнітюча картина. Том Лінден, блідий, хворий,

що іще не встиг прийти до тьми, сидів на підлозі, а над ним стояв здоровань-шотландець, який і скинув його вниз. Пані Лінден, опустившись на коліна біля чоловіка, з обуренням витріщалася на кривдника. Усі застигли в мовчанці, спостерігаючи цю сцену, аж раптом озвався професор Челленджер:

— Ну що ж, панове, гадаю, вам немає чого додати до того, що сталося. Ваш медіум, як він того і заслуговує, викритий. Тепер ви самі переконалися, що таке ваші примари. Маю подякувати пану Ніколлу, знаменитому футболістові, за те, що виконав свої обов'язки грамотно та ретельно.

— Я швидко його скрутив, — сказав чолові'яга. — Він навіть чинити опір не став.

— У вас це гарно вийшло. Ви виконали свій громадський обов'язок, допомагаючи викрити безсовісну брехню. Гадаю, немає потреби казати, що в цій справі буде порушене судове переслідування.

Але тут втрутився Мейлі. Він промовляв так настирливо, що змусив Челленджера себе слухати.

— Ви припустилися дуже поширеної помилки, сер, хоча обрані вами методи, які свідчать лише про ваше невігластво, могли мати для медіума фатальні наслідки.

— І ви смієте патякати про неуцтво! У такому разі я вам заявляю, що відтепер розглядатиму вас не як жертв обману, а як співучасників!

— Хвилинку, професоре! Я поставлю вам відверте запитання і хотів би отримати на нього таку ж відверту відповідь. Постать, яку ми всі бачили, перш ніж стався цей інцидент, була білою, чи не так?

— Атож, саме так.

— Але ж медіум одягнений у чорний гарнітур. То де ж білі шати?

— Для мене це несуттєво. Не сумніваюся, що він і його дружина готові до будь-якого штибу несподіванок і вже напевно знають спосіб швиденько сховати кудись простирadlo або щось подібне. Подобиці будуть з'ясовуватися в суді.

— Ні, давайте зараз же. Обшукайте кімнату, може, й знайдете щось біле.

— Я вперше перебуваю у цій кімнаті, вона мені незнайома. Я керуюся лише здоровим глуздом: чоловіка викрили, коли той перевдягнувся духом, а вже в яке потаємне місце він сховав свій костюм, для мене значення не має.

— Навпаки, це має принципове значення. Те, що вам пощастило спостерігати, — не обман і не одурення, це цілком достовірне явище.

Челленджер гмикнув.

— Аякже, сер, найсправжнісіньке. Ви бачили так зване передвтілення, перехід до матеріалізації. Зрозумійте ж ви, що духи-провідники, які керують цими речами, не враховують ваші підозри. Вони налаштовуються на певний результат, і якщо слабкості учасників сеансу не дають їм можливості досягти його певним способом, вони обирають інший шлях, не рахуючись із вашими забобонами і мало піклуючись про вашу вигоду. В цьому випадку ви самі створили такі несприятливі умови, що їм не вдалася спроба оформити ектоплазматичну фігуру, і замість цього вони обернули медіума, який перебуває в трансі, на оболонку з ектоплазми та викинули його геть із кабінки. Він так само причетний до обману, як і ви.

— Присягаюся всім святим, — сказав Лінден, — що не пам'ятаю нічого з того моменту, як увійшов у кабінку. Прийшов до тям я вже на підлозі.

Похитуючись, він підвівся, чоловік нервово тремтів, так що ледве тримав склянку з водою, яку подала дружина.

Челленджер стенив плечима.

— Ваші пояснення, — сказав він, — лише показують, як далеко може сягати людське марновірство. Я знаю свій обов'язок і виконаю його до кінця. Усе, що маєте повідомити, буде, без сумніву, належною мірою оцінене суддею.

З цими словами професор обернувся, щоб піти, — з виглядом людини, яка з честю виконала місію, заради якої прийшла.

— Ходімо, Енід! — кинув він.

Але тут виникла обставина така несподівана й драматична, що вона навіки закарбувалася в пам'яті тих, хто її бачив.

Челленджеру ніхто не відповів.

Усі вже підвелися, й тільки Енід залишалася сидіти. Її голова схилилася на плече, очі були заплющені, із зачіски вибилося пасмо волосся, — вигляд, гідний пензля художника.

— Вона заснула, — здивувався Челленджер. — Енід, прокинься! Я йду!

Та дівчина не відповіла. Тоді Мейлі схилився над нею.

— Цить! Не чіпайте її: вона у трансі!

Челленджер кинувся до доньки.

— Що ви наробили! Ваші огидні витівки злякали її, і вона зомліла!

Мейлі підняв її повіку.

— Ні, ні, у неї очі закотилися. Вона в трансі. Ваша донька, сер, — медіум, що має видатні можливості.

— Медіум! Та ви з глузду з'їхали! Прокинься, доню, прокинься!

— Заради Бога, облиште її, інакше вам доведеться дуже пошкодувати. Надто небезпечно раптово переривати транс.

Челленджер був явно здивований. Уперше переконаність покинула його. На його дитину чекає якась невідома небезпека, то невже він її ще й підштовхне?!

— Що ж мені робити? — безпорадно спитав він.

— Не бійтеся, все буде гаразд. Сідайте! Усі сідайте! Ось, вона має намір промовляти.

Дівчина випросталась у кріслі. Її уста тремтіли, одна рука була витягнута вперед.

— Це йому! — вигукнула вона, вказуючи на Челленджера. — Він не сміє ображати мого медіума! Це послання. Йому.

Всі затамували подих.

— Хто промовляє? — спитав Мейлі.

— Віктор каже. Віктор. Нехай не ображає мого медіума! Маю послання — для нього!

— Так-так. А що за послання?

— Тут його дружина.

— Ага!

— Вона каже, що вже приходила до нього — за посередництвом цієї дівчини. Це сталося одразу після кремації. Вона стукає, він чує її стукіт, але не розуміє, що відбувається.

— Професоре Челленджер, вам це про щось каже?

З-під насуплених брів із підозрою лупали очі, в яких застигло німе запитання. Професор люто озирався навсбіч, як загнаний звір. Це обман, підле одурення, і вони залучили до цього його власну доньку. Це огидно! Але він їм покаже! Виведе їх на чисту воду! Ні, у нього немає запитань: він бачить їх наскрізь! Вони її спокусили. Звісно, він від неї такого не чекав, але, на жаль, так і є. Вона пішла на це заради Меллуна. Заради коханої людини жінка готова на все! Авжеж,

гидка історія! Він не пом'якшав, навпаки, прагнув помсти. Розлючений вигляд і уривчаста мова чітко висловлювали його настрій. Дівчина простягла руку.

— Ще одне послання!

— Кому?

— Знову йому. Людині, яка хотіла образити мого медіума. Він не повинен його ображати! Ось чоловік — двоє чоловіків — вони хочуть йому щось повідомити!

— Так, ми слухаємо, Вікторе.

— Ім'я першого... — дівчина легко нахилила голівку, немов прислухаючись. — Ага, зрозумів! Ол... Ол... Олдрідж.

— Вам це ім'я щось каже?

Челленджер сіпнувся, а на його обличчі відбилосся безмежне здивування.

— А хто ж другий?

— Вер. Так-так, Вер.

Раптом Челленджер сів і помацав рукою своє чоло. Він був смертельно блідий, на обличчі виступив піт.

— Ви їх знаєте?

— Я знав людей із такими іменами.

— Вони хочуть вам щось сказати, — промовила дівчина.

Челленджер немов підготувався до удару.

— І що ж?

— Занадто особисте. Не можна казати, поки всі тут.

— Можемо зачекати за дверима, — погодився Мейлі. — Ходімо, друзі, нехай професор почує, що йому мають передати.

Усі рушили до дверей, залишивши професора наодинці з донькою. Раптом його опанувала незвична боязкість.

— Мелоне, не йдіть!

Двері зачинилися, у кімнаті залишилися троє.

— То що ж це за послання?

— Воно стосується порошку.

— Я слухаю.

— Сірого порошку.

— Так, ясно.

— Ці двоє хочуть, щоб я передав: «Ви нас не вбили».

— Тоді спитайте їх... так-так, спитайте їх, як вони померли, — професор ледве обертав язиком, він весь аж тремтів від хвилювання.

— Вони померли від хвороби.

— Від якої хвороби?

— Нев... нев... Що б це могло бути?.. Від пневмонії!

Челленджер, видавши полегшене зітхання, відкинувся у кріслі.

— Боже милий! — вигукнув він, витираючи піт із чола. — Мелоуне, кличте інших!

Усі кинулися в кімнату. Челленджер підвівся їм назустріч. Насамперед він звернувся до Тома Ліндена. По його інтонації було помітно, що він глибоко вражений і готовий, хоча б на мить, упокорити гординю.

— Чи маю я право судити вас, сер! Зараз зі мною сталося щось таке дивне і водночас таке, що не підлягає сумніву (якщо мої почуття цього разу не зрадили мене), що не можу не прийняти пояснень, які проливають світло на ваші вчинки. Прошу не приймати на свій рахунок образливі зауваження, які я, можливо, дозволив собі.

Том Лінден був справжнім християнином. Він без довгих вагань від щирого серця пробачив професору.

— Тепер бачу, що моя донька має дивовижні здібності, й у мене немає підстав сумніватися в тому, про що ви казали, пане Мейлі. Сподіваюся, ви не станете заперечувати мое

право на науковий скептицизм, але сьогодні ви надали мені такі незаперечні докази, що їх не можна ставити під сумнів.

— Усі ми через це пройшли, професоре. Спочатку сумніваємося ми, потім сумніваються в нас.

— Навряд чи хтось засумнівається в моєму свідченні про це, — з гідністю відповів Челленджер. — Маю всі підстави стверджувати, що сьогодні отримав таку інформацію, яку не може мати у своєму розпорядженні жоден живий на землі: аж надто все збігається.

— Наша юна леді приходить до тям, — зауважила пані Лінден.

Енід здивовано озиралася навколо.

— Татку, що трапилося? Здається, я спала.

— Все гаразд, люба моя, ми пізніше про це побалакаємо. А зараз ходімо додому, мені потрібно багато поміркувати. Мелоуне, не складете нам компанію? Маємо порозумітися.

Прийшовши додому, професор звелів Остіну в жодному разі нікого до себе не пускати і пішов до бібліотеки. Там він розсівся у своєму величезному фотелі: Мелоун сів ліворуч, а Енід — праворуч від нього. Професор простягнув руку і накрив маленьку ручку доньки своєю величезною лапою.

— Люба моя, — почав він після довгої мовчанки, — сьогодні я переконався, що ти маєш вражаючі здібності, які відкрилися мені з дивовижною ясністю та повнотою. А якщо вони є у тебе, отже, можуть бути й у інших, і ось завдяки тобі я розширив свої уявлення про реальність і збагнув роль медіума у спиритизмі. Я не готовий наразі дискутувати на цю тему, оскільки сам іще не в усьому розібрався і мені потрібно буде дещо обміркувати з вами та вашими

приятелями, Мелоуне, щоб скласти остаточну думку про це. Скажу лише, що мій розум отримав новий імпульс і переді мною відкрилися нові наукові перспективи.

— Для нас велика честь допомогти вам, — відгукнувся Мелоун.

Челленджер криво всміхнувся:

— Та вже не сумніваюся, що заголовок «Навернення професора Челленджера» у вашій газетці викличе фурор. Не спокійтесь, це не так.

— Ми не будемо поспішати з розголосом, і ваша точка зору залишиться у повній таємниці.

— Мені ніколи не бракувало мужності відкрито заявити про свої переконання, коли вони остаточно оформлювалися, але зараз цього ще не сталося. І тим не менш сьогодні я отримав два послання й схильний приписувати їхнє походження нематеріальним факторам. Певна річ, я виходжу з того, що ти, Енід, справді була у несвідомому стані.

— Запевняю, батьку, я нічого не пам'ятаю.

— Охоче вірю. Ти не здатна на брехню. Спочатку було послання від твоєї матері. Пригадуєш, я тобі казав, що чув характерний стукіт — так могла стукати тільки вона. Так от, вона сказала, що це й була вона. Тепер я второпав, що ти тоді не спала, а перебувала у трансі. Усе це неймовірно, незбагненне, разюче, але схоже на правду.

— Крукс, пригадую, казав приблизно те саме, — зауважив Мелоун. — Він писав, що все це абсолютно неможливе й водночас цілком реальне.

— Я дуже завинив перед ним. Утім, маю вибачитися перед багатьма людьми.

— У цьому немає потреби, — заспокоїв його Мелоун. — Ці люди влаштовані інакше, ніж ми.

— Дозвольте мені зупинитися й на іншому посланні, — професор неспокійно обернувся у фотелі. — Ця справа дуже делікатна, я про неї ніколи нікому не розповідав, і про це не може знати жодна людина на землі. Якщо вже ви стільки знаєте, можу довірити й цю таємницю. Сталося це ще в ті роки, коли я був лікарем-початківцем, і не буде перебільшенням сказати, що ця історія затьмарила все моє подальше існування аж до цього дня. Хтось пояснив би те, що трапилося, телепатією, примхами підсвідомості та чим завгодно, але у мене немає ні найменшого сумніву в тому, що послання прийшло з того світу.

У ті часи обговорювали властивості нових ліків. Зараз немає сенсу вдаватися в подробиці, які вам усе одно не вдасться збагнути. Скажу лише, що їх робили з дурману, з якого можна приготувати й смертельну отруту, і цілюще зілля. Я одним із перших отримав взірці цих ліків, бо жадав, аби мене знали як людину, яка вперше застосувала його в медичній практиці. Я прописав його двом хворим, Веру й Олдріджу, як мені здавалося, у безпечних дозах (вони, як ви розумієте, були моїми пацієнтами у клініці). Так от, на ранок обоє були мертві. Я дав ліки потайки, ніхто про це не знав. Усе обійшлося без наслідків, оскільки їхній стан був критичним і нічого дивного в тому, що вони віддали Богові душу, не було. Але в глибині душі я дуже переживав, боявся, що пришвидшив їхню кончину, і думка про це з того часу затьмарювала моє життя. А сьогодні ви на власні вуха чули їхні зізнання, що померли вони від хвороби і ліки тут ні до чого.

— Бідний мій татусь, — прошепотіла Енід, глядячи батькову волохату лапу. — Бідний татко! Ти так страждав!

Челленджер був занадто гордий, аби дозволити комусь, навіть власній доньці, себе жаліти, тому відсмикнув руку.

— Я служив науці, — заявив він, — а в ній без ризику не обійтися, тож не вважаю, що мене можна в чомусь звинувачувати. І все ж... все ж у мене сьогодні якось особливо легко на душі!

Розділ XVII

В ЯКОМУ ІМЛА РОЗСІЮЄТЬСЯ ОСТАТОЧНО

Мелоун втратив роботу і виявив, що шлях на Фліт-стріт йому тепер заказаний через поширені чутки про його незалежну позицію. На його місце в газету взяли молодого п'яницю-єврея, який одразу ж зажив популярності веселенькими публікаціями, присвяченими проблемам спіритизму, від душі присмаченими запевненнями у неупередженості й об'єктивності підходу. Великий успіх також мала його ідея запропонувати п'ять тисяч фунтів привида, який вгадає трьох призерів майбутнього дербі, а також зроблена ним спроба довести, що ектоплазма — не що інше, як пивна піна, майстерно прихована медіумом. Усі ці його жарти ще на пам'яті читачів. Але, як то кажуть, не було б щастя, та нещастя допомогло. Челленджер із головою занурився у свої експерименти й утілення найзухваліших своїх задумів, і йому був давно потрібен енергійний помічник зі світлою головою, який би провадив його справи та контролював використання винаходів. А таких у професора було більш ніж достатньо — плоди багатьох років невпинної праці, вони приносили непогані прибутки, але за дотриманням авторських прав слід було постійно стежити. Автоматичний пристрій, який попереджає капітана про те,

що корабель потрапив на мілководдя, пристосування для виявлення торпеди, новий і дуже економний спосіб виділення азоту з повітря, значні удосконалення бездротового телеграфу й оригінальний спосіб збагачення уранітом — усе це було дуже вигідне. Обурений поведінкою Корнеліуса, професор довірив усі ці справи майбутньому зятю, який ревно обстоював інтереси шефа.

Сам Челленджер помітно змінився. Його знайомі та колеги помітили ці зміни, хоча й не могли пояснити їхніх причин. Він став скромнішим, делікатнішим і душевнішим. Поборник наукової методології та точного знання у глибині душі відчував, що довгі роки марно витрачав сили, чинячи завади спробам людського розуму розібратися у таємницях невідомого. Він суворо себе засуджував за колишні помилки, і теперішня переоцінка цінностей дуже змінила його. До того ж із властивою йому захопленістю науковець занурився у вивчення трактатів із цієї проблеми, й тепер, позбувшись колишніх забобонів, осягав видатні праці Гейра, де Морґана, Крукса, Ломброзо, Баррета, Лоджа та багатьох інших. І дивувався, як це він раніше міг думати, що така дивовижна однастайність ґрунтується на омані. Пристрасний і відкритий за натурою, він тепер став обстоювати спіритуалізм із тим же завзяттям і, як не дивно, з тією ж непримиренністю, з якою раніше його відкидав. Старий лев огризався і гарчав на тих, кого ще нещодавно вважав однодумцями.

Його видатна стаття у «Спектейторі» починалася так: *«Ідіотська зневіра і тупа впертість церковників, які не за-
бажали навіть кинути погляд у телескоп Галілея і на власні
очі побачити супутники Юпітера, в наші дні потужно пе-
ревершені галасливими полемістами, котрі дозволяють собі*

висловлювати поспішні судження з приводу тих пов'язаних із духовною сферою проблем, з якими вони навіть не спромоглися спершу ознайомитися». На закінчення він писав, що його опоненти «не лише не є справжніми представниками наукової думки ХХ століття, але висловлюють ідеї, які більше пасують епосі раннього пліоцену». Критики одразу, за своїм звичаєм, здійняли галас, протестуючи проти різкого тону статті, хоча раніше вважали це цілком дозволеним щодо супротивної сторони. Отже, можемо тепер покинути Челленджера, чий буйний чуб уже затягла сивина, але чий розум лише зміцнів і змужнів. Відтепер професор сміливо споглядає у майбутнє, бо воно обіцяє йому не смерть, а вічне життя — з безмежними можливостями та перспективами.

Відгуляли весілля. Церемонія була скромною, і жоден провидець не зміг угадати, кого саме щасливий батько запросить до Вайтхолл-румз. Зібралася дружна та весела компанія, гурток посвячених, яким протистояв інший світ. Був там преподобний Чарльз Мейсон, це він вінчав молодят, у своєму чорному вбранні, сяючи білозубою посмішкою, він обходив присутніх, пробуджуючи у душах мир і любов. Мейлі, загартований у боях, але спраглий нових баталій, стояв біля дружини, свого вірного зброєносця, в скрутну хвилину завжди готової його підтримати. Приїхав із Парижа доктор Моп'ю, він довго намагався втовкмачити офіціантові, що бажав би випити горнятко кави, а той приніс йому пачку зубочисток, задля більшого задоволення лорда Рокстона. Запросили і наймилішого Болсовера, й декого з Гаммерсмітського гуртка, Тома Ліндена з дружиною, Сміта, цього бійцівського когута, доктора Еткінсона, видавця

Марвіна з його доброю дружиною, подружжя Огілві, мініатюрну панну Деліцію з її бездонною торбинкою та нескінченними брошурами, доктора Росса Скоттона, який уже зцілювався, і навіть доктора Фелкіна, котрий дуже посприяв його лікуванню, принаймні в тих межах, в яких його земний представник, сестра Урсула, могла його замінити. Їх і чимало інших цілком можна було б помітити в межах кольорового спектра, який сприймає людське око, і звукового діапазону, помітного вухом. Але хтозна, скільки ще гостей, не втиснені у ці вузькі рамки, вшанували молодят своєю присутністю й осяяли благословенням!

Перш ніж закінчимо нашу розповідь, хотілося б зупинитися іще на одному епізоді. Перенесімося подумки до одного з номерів готелю «Імперіал» у Фолкстоні. Пан і пані Мелоун сидять біля вікна і споглядають на похмуре вечірнє небо над протокою. З-за обрїю, звиваючись, небом повзуть величезні яскраво-червоні мацаки, що чаять загрозу посланцям миру невидимого та загадкового. А внизу, вибившись із останніх сил, прагне дістатися рідних берегів вутлий човник. Трохи далі видно великі океанські кораблі — немов передчуваючи небезпеку, вони застрягли посеред протоки. Неясне відчуття небезпеки, що виходить від цього неба, підсвідомо подіяло на молодят.

— Енід, — почав був Мелоун, — розкажи мені, які з наших спіритичних вражень подіяли на тебе найбільше?

— Так дивно, що ти запитав саме про це, Неде, адже я щойно сама про те саме подумала. Мені здається, що ці думки нам навіяло небо, таке воно страшне та жаске. Я міркувала про Міромара, таємничого чоловіка з його похмурими пророцтвами.

— І я також.

— А ти чув про нього щось із того часу?

— Лише одного разу. Якось недільного ранку я приплівся до Гайд-парку, і там він виступав перед невеликою купкою слухачів. Я тихо підійшов і прислухався. Він промовляв ті ж самі моторошні слова.

— А як його сприймали оточуючі? Вони не підняли його на кпини?

— Але ти ж сама чула, що він каже. Хіба тобі хотілося тоді сміятися?

— Та ні, звісно. Але ж ти не станеш сприймати все серйозно, чи не так, Неде? Поглянь, на якому твердому ґрунті стоїть старенька Англія! Або поглянь на наш величний готель, на людей, які мешкають тут, на ці нудні вранішні газети та на весь уклад життя цивілізованої нації. Невже ти й справді віриш, ніби щось може все це знищити?

— Хтозна? Міромар не єдиний, хто таке каже.

— Що ж, на його думку виходить, що має настати кінець світу?

— Ні-ні, це буде відродження світу, світу істини, такого, яким його замислив Господь.

— Тоді це найбільше пророцтво! Але чим завинив світ, якщо має здійснитися такий страшний суд?

— Причиною всьому є грубий матеріалізм, відсталість церковних ритуалів, нехтування духовними помислами, заперечення існування невидимого світу, осміяння, якому піддають це нове одкровення. Так він вважає.

— Але ж раніше світ був іще гіршим.

— Однак тоді не було теперішніх досягнень — ні освіти, ні науки, ні того, що ми називаємо цивілізацією, які, здавалося б, мали вести до нової духовності. На жаль, все це

обернулося на зло. З'явилися аероплани, але з їхньою допомогою бомблять міста. Ми вчимося створювати підводні човни і губимо моряків. Ми пізнаємо світ хімічних речовин, перетворюючи їх на вибухівку й отруйні гази. І справи стають гіршими з кожним днем. Зараз немає такої країни, де потай не обмірковували б, як зіпсувати життя всім іншим. Хіба для цього Бог створив нашу планету і чи допустить Він, щоб світ пішов таким шляхом?

— Це хто вважає: ти чи Міромар?

— Як тобі сказати? Я і сам міркував над цим і дійшов тих самих висновків, що й він. Якось я прочитав записане Чарльзом Мейсоном послання: «Найнебезпечніше для людини або навіть для цілого народу — це коли інтелект розвинений дужче за духовність». Неначе спеціально сказано про сьогоднішній день!

— А як усе станеться?

— Тут можу послатися лише на Міромара. Він каже, що настане край смутам і війнам, голоду та чумі, землетрусам, потопам і повеням і запанує невимовна гармонія та спокій.

Величезні яскраво-червоні смуги оточили небо. На заході палав вогняно-червоний захід, що поступово переходив у темне червоне саяво. Енід сіпнулася, поглянувши туди.

— Ми знаємо лише одне, — знову порушив мовчанку Мелоун. — Дві люблячі душі разом проходять через усі сфери. То чи варто нам боятися смерті або тих випробувань, що готує нам життя?

Вона всміхнулася і вклала в його руку свою долоню.

— А й справді...

ЗМІСТ

ОТРУЄНИЙ ПАСОК

Розділ 1. Розмиті лінії	5
Розділ 2. Смертельна хвиля	25
Розділ 3. Занурення	44
Розділ 4. Щоденник умираючого	64
Розділ 5. Мертвий світ	78
Розділ 6. Велике пробудження	96

КРАЇНА ІМЛИ

Розділ I. В якому спеціальні кореспонденти беруться до роботи	109
Розділ II. В якому описується вечір у дивній компанії	118
Розділ III. В якому професор Челленджер висловлює свою думку	137
Розділ IV. В якому описуються дивні справи у Гаммерсміті	142
Розділ V. В якому наші ділові партнери отримують ще один дивний досвід	173
Розділ VI. В якому читач знайомиться зі звичками сумнівного злочинця	195
Розділ VII. В якому так званого злочинця карають з усією суворістю англійського закону	212

Розділ VIII. В якому троє сміливців зустрічаються з темним духом	226
Розділ IX. В якому можна знайти цілком матеріальні феномени	249
Розділ X. De profundis	260
Розділ XI. В якому Сайлас Лінден отримує те, що йому належиться	279
Розділ XII. В якому стаються злети та падіння	293
Розділ XIII. У якому в битву вступає професор Челленджер	307
Розділ XIV. В якому Челленджер раптом зустрічає дивного колегу.	326
Розділ XV. В якому готується пастка на великого звіра	340
Розділ XVI. В якому Челленджер отримує досвід на все своє життя	354
Розділ XVII. В якому імла розсіюється остаточно	371

Літературно-художнє видання

Серія «Істини»

ДОЙЛ Артур Конан

КРАЇНА ІМЛИ

Переклад з англійської

Головний редактор *О. В. Красовицький*

Відповідальна за випуск *Г. С. Таран*

Художній редактор *О. А. Гугалова-Мешкова*

Комп'ютерна верстка: *О. В. Підлісна*

Коректор *А. М. Гопаченко*

Підписано до друку 05.11.18. Формат 70×100^{1/32}.

Умов. друк. арк. 15,48. Облік.-вид. арк. 15,78.

Тираж 1500 прим. Замовлення №

ТОВ «Видавництво Фоліо»

вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 5244 від 09.11.2016

Сайт та інтернет-магазин видавництва:

www.folio.com.ua

Електронна адреса:

market@folio.com.ua

Надруковано з готових позитивів

у ТОВ «Видавництво Фоліо»

вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 5244 від 09.11.2016

- Доул А. К.**
Д 62 Країна імлі / Артур Конан Доул; пер. з англ.
Є. М. Тарнавського; худож.-оформлювач Є. В. Вдовиченко. — Харків: Фоліо, 2019. — 378 с. — (Істини).
ISBN 978-966-03-7836-0 (Істини).
ISBN 978-966-03-8401-9.

«Країна імлі» (1926) — роман відомого англійського письменника Артура Конан Дойла (1859—1930), в якому він обстоює ідеї спиритуалізму.

Молоді журналісти Едвард Мелоун та Енід Челленджер, донька знаменитого професора, потрапляють на зібрання спиритуалістів — людей, які нібито спілкуються із потойбічним світом, де стають свідками загадкових подій. Незважаючи на своє від самого початку скептичне ставлення до цього питання, Мелоун поступово проймається ідеями спиритуалізму і намагається розповісти про це світові. Однак несподівана перешкода в особі професора Челленджера, завзятого матеріаліста й адепта науки, руйнує його плани...

Також до видання увійшла повість А. Конан Дойла «Отруєний пасок».